

44/1 2004

glasnik slovenskega etnološkega društva
.....
bulletin of the slovene ethnological society

S.E.D.

Glasnik Slovenskega etnološkega društva (Glasnik S.E.D.):

Strokovno-znanstvena revija Slovenskega etnološkega društva

44/2004, št. 1

Bulletin of Slovene Ethnological Society,

Science Magazine

44/2004, Issues No. 1

Revija izhaja od leta 1956 najprej kot Glasnik Inštituta za slovensko narodopisje, od 1959 (XV letnikov) kot Glasnik Slovenskega etnografskega društva, po letu 1976 pa kot Glasnik Slovenskega etnološkega društva. Do konca l. 2003 je izšlo 43 letnikov.

V enem letniku izidejo 4 številke.

The magazine was published under the name Glasnik Inštituta za slovensko narodopisje (Institute for Slovene Ethnology Bulletin) until 1956; as Glasnik Slovenskega etnografskega društva (Bulletin of Slovene Ethnographical Society) until 1959 (XV volumes); as Glasnik Slovenskega etnološkega društva (Bulletin of Slovene Ethnological Society) since 1976. 43 volumes were published by the end of 2003.

4 issues (1 volume) are published yearly.

SLOVENSKO ETNOLOŠKO DRUŠTVO
SLOVENE ETHNOLOGICAL SOCIETY

Izdajatelj/Publisher©:

Slovensko etnološko društvo

Zanj/Represented by dr. Aleš Gačnik

Ponatis celotne številke ali posameznih prispevkov in fotografij je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, without permission in writing from the publisher.

Quotations must contain a full mention of the source.

Naslov uredništva/Address:

Slovenski etnografski muzej

Metelkova 2

1000 Ljubljana

Tel./Tel.: (+ 386) 01 4325 403

Fax./Fax: (+ 386) 01 4325 377

Elektronska pošta/E-mail: sed-drustvo@sed-drustvo.si

Spletna stran/ Website: <http://www.sed-drustvo.si>

Uredniški odbor/Editorial board:

Alenka Černelič Krošelj: glavna urednica/ Editor-in-Chief

Tita Porenta: odgovorna urednica/ Editor-in-Charge

- dr. Aleš Gačnik, Tanja Rožembergar Šega, Irena Destovnik.

- Bojana Rogelj-Škafar: urednica društvenih strani/ Society Pages Editor

Prispevke je recenziral uredniški odbor in posamezni sodelavci. Redakcija te številke je bila zaključena dne .

Za znanstveno in strokovno vsebino svojih prispevkov odgovarjajo avtorji.

All articles have been reviewed by the Editorial Board. The editing of this issue was completed on ..

The authors are solely responsible for the content of their articles.

Lektorica/ Language Editor: Irena Destovnik

Prevodi angleških izvlečkov in povzetkov/ Translation into English:

Nives Sulič Dular

Vnos člankov v računalniško bazo COBISS/ Article Classification:

Breda Pajsar

Oblikovanje/ Design:

Kolortisk Krško

Računalniški stavek/ Computer Typesetting:

Kolortisk Krško, s.p.

Tisk/Printed by:

Kolortisk Krško

Naklada/Circulation:

500 izvodov

500 copies

Drugi članki ali sestavki / 1.25

ETNOLOGIJA JE POVSOD

Za tokratno številko Glasnika SED sem si naslov uvodnika izposodila kar v eni izmed rubrik, ki je sicer namenjena objavljanju prispevkov t. i. ljubiteljskih etnologov in antropologov, ki so zagotovo pomemben del tako stroke kot sestavni del naše publikacije in ki dokazujejo, da je etnologija resnično povsod. Vendar pa želim te tri besede povezati z drugim, s t. i. stroko in strokovnjaki. Etnologinj, etnologov, kulturnih antropologinj in kulturnih antropologov z univerzitetno diplomu ljubljanskega oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo je vsako leto več. Že s samo bežnim pogledom po zemljevidu Slovenije, po seznamu muzejev, ZVKDjev in inštitutov je vidno, da je prav malo mest (služb) za diplomante. To seveda ni prav nič posebna in nova ugotovitev, vsak se tako znajde po svoje, kot je sodobno in popularno navesti «smo (je) na trgu». Namen tega uvodnika ni pregled stanja v zaposlovanju naših kolegic in kolegov, ampak v ideji, ki jo želimo uresničiti v okviru uredniškega odbora Glasnika SED. Poleg konservatorskih in muzejskih poročil o delu v preteklem letu, želimo objaviti tudi poročila vseh, ki ste na področju etnologije in kulturne antropologije delovali tudi izven, pa upam, da bo ostalo brez zamere, »klasičnih institucij z zaposlenim etnologom«. Tokratna številka prinaša samo dve tovrstni poročili, poročilo o delu etnologinje pri projektu »Škrija« v okviru Podjetniškega centra v Krškem, sama pa sem opisala delo pri dveh projektih za Občino Krško. Za prvič objavljamo pač tisto kar je bilo najbližje, kar poznamo, kar smo uspeli »dobiti«.

Poročila konservatorjev in muzealcev so urejena, poenotena, utečena, »projektni« poročili sta različni, tako kot so bili različni projekti. Najpomembnejši pa je POZIV! vsem kolegicam in kolegom, ki si »služijo kruh« in »iščejo mesto« v stroki prek raznih projektov in nalog, da nam pošljejo poročilo. Pomembnost obveščeniosti v smislu »kaj kdo dela in kje« je v tem trenutku zelo velika. Etnologija in kulturna antropologija se kot stroka, kot del humanistike ter t. i. interdisciplinarnih pristopov pojavlja na najrazličnejših področjih. Naš pogled pa mora biti (postati ali ostati), kar ponekod že zagotovo tudi je, tisto, kar je nujno potrebno pri obravnavi raznih problemov. Tokrat bomo poročila objavili tudi v naslednji številki, želimo pa, da bi bila vsakoletna prva številka Glasnika SED namenjena tovrstnim pregledom dela in dogajanja v naši stroki. Vse, kar sem navedla seveda ni prav nič novega ali

pa od danes, vendar pa je »danes« aktualno v zavesti nas mlajših, nezaposlenih ali zaposlenih v »neetnoloških dejavnostih«, etnologov in študentov. To izjavo lahko podkrepim tudi s temo letošnjega Dneva etnologije na Slovenskem v Mariboru in v Ptuj (8. in 9. april), ki ga je organiziralo Študentsko etnološko gibanje in Slovensko etnološko društvo. V času pisanja uvodnika poteka okrogla miza »Strateško partnerstvo med znanostjo, kulturo in gospodarstvom - kot generatorjem novih zaposlitvenih možnosti na področju humanistike«. Zagotovo bo kaj povedanega tudi o tem, kar sem Vam hotela sporočiti in za kar sem vas nagovarjala v tem sestavku.

In kaj torej pričakujemo od Vas? Natančnih navodil zaenkrat še ni. Poročila, zgodbe, informacije - skušajte opisati pot do projekta, projekt, vaše delo - delo etnologa in kulturnega antropologa in navedite končne rezultate ali pa kje so ovire, da do rezultatov ni prišlo. Poročila za tiste, ki so financirali projekt zagotovo napišete. Vzemite si čas tudi za stroko; objava v Glasniku SED pomeni (zagotovi) eno izmed referenc na področju dostopnosti rezultatov projektov javnosti v širšem strokovnem, slovenskem in mednarodnem prostoru, saj Glasnik SED še vedno pošiljamo vsem članom Slovenskega etnološkega društva v Sloveniji in v tujini, številnim naročnikom, s pomočjo knjižnice oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo pa ga letno izmenjamo za 92 različnih naslovov oziroma 111 izvodov drugih publikacij.

Ponovno spodbujamo tudi prispevke za rubriko Etika, kajti iz različnih koncev v sicer bolj neformalnih pogovorih prihajajo informacije o težavah z avtorskimi pravicami, težavah z vrednotenjem strokovnega dela, t. i. konkurenčna klavzula, pa mnogim, zaradi napačne interpretacije njegove moči, povzroči npr. tudi grožnjo z disciplinsko obravnavo zaradi popoldanskega predavanja članom lokalnega društva za oživitev mesta. Pri načrtovanju oživitve, razvoja, vsebine, vpogleda v preteklost, sedanjost in prihodnost, pa imamo etnologinje, etnologi, kulturne antropologinje in kulturni antropologi veliko vlogo. Nekateri ste že zraven in to že zelo uspešno tudi počnete. Zato še enkrat: pošljite nam poročila o svojem delu v preteklem letu, pošljite nam svoje misli, pohvalite se s svojimi dosežki, sporočite o zapletih in težavah, ki so vas ovirali pri

delu ali pa vam celo onemogočili, da bi delo izpeljali in aktualizirajte Glasnik SED.

O podobi Glasnika SED:

Dr. Naško Križnar je odgovorno urednico prijazno opozoril na grafično podobnost Glasnika SED s publikacijo American Anthropologist. Grafična podoba je avtorsko delo oblikovalke, ki je sledila željam in napotkom prejšnjega uredništva. Če mogoče niste opazili, je bila platnica vsakega letnika Glasnika SED druge barve, od svetlo rjave do lanskega že dokaj temno rjavega tona. Letošnji letnik pa bo svetlo moder s črno »glavo«, vse ostalo ostane enako. Namen uredništva ni prenavljanje podobe, ampak tu in tam kakšna dopolnitev, predvsem pa ohranjanje ravni strokovno-znanstvene publikacije, kar Glasnik SED, po zaslugi vseh prejšnjih uredništev, tudi je.

Hvala za vse pripombe, vse misli, predvsem pa za vse napotke. Pa seveda, pošljite poročila, seznanite nas s svojim delom, s svojimi idejami in dosežki.

Alenka Černelič Krošelj
Glavna urednica

VABILO K SODELOVANJU V LETOŠNJEM LETNIKU GLASNIKA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

Uredniški odbor Glasnika Slovenskega etnološkega društva je v letošnjem letu oblikoval svoj program za nadaljnja 3 leta, kar nam bo omogočilo več časa za pripravo posameznih tematskih števil.

V letu 2004 načrtujemo izid še ene enojne in tematsko dvojno številko biltena, zato bi Vas rada že sedaj povabila k sooblikovanju izbrane tematike.

V naslednji številki Glasnika SED smo si zamislili udejaniti idejo, ki jo je načrtovalo že prejšnje uredništvo. Ob pričakovanju zaključka enega največjih založniških podvigoev slovenske etnologije v letu 2004 Enciklopedije etnologije Slovencev smo drugo številko namenili razmišljanju o lastnostih in poslanstvu slovenskih etnoloških publikacij, zbornikov in drugih možnostih objavljanja etnoloških tekstov, predvsem pa bomo skušali ugotoviti odmevnost Glasnika SED pri nas in v svetu, kako vidijo njegovo preteklost, sedanost in prihodnjo vizijo njegovi nekdanji in sedanji snovalci in bralci.

Jesenska dvojna številka bo usmerjena k iskanju

informacij o vzpostavljanju registra premične kulturne dediščine in o drugih etnoloških podatkovnih bazah, zbirateljstvu, predstavitvi etnografskih zbirk v Sloveniji in slovenskih zbirkah Slovencev v sosednjih državah. Njen namen je osvetliti aplikativne, teoretske in pravne podlage neprofesionalne etnološke dejavnosti.

Hkrati vas toplo vabimo, da s svojimi prispevki sodelujete tudi pri drugih ustaljenih rubrikah Glasnika SED. Posebej bi vas opozorila na novo rubriko Poštni predal, kjer lahko v smislu krajših misli, pripomb, mnenj, vprašanj in odgovorov skupaj z uredništvo sledimo želji po ažurni obveščenosti in razčiščevanju aktualnih »nesporazumov« in »govoric« v stroki. Na splošno pa želimo, da oddajate kar najrazličnejše tipe prispevkov od izvornih znanstvenih, strokovnih in poljudnih prispevkov in člankov, do poročil, recenzij, ocen ali kritik, polemična, esejistična besedila, intervjuje in druge članke ali sestavke. Tako bo naše glasilo resnično zanimivo in privlačno.

Ne nazadnje tako, kot v vsaki številki vljudno prosimo, da upoštevate navodila pri oblikovanju prispevkov, navedena na koncu Glasnika SED, saj nam na ta način lahko prihranite mnogo prostovoljnega časa, ki ga porabimo za urednikovanje.

Avtorje prosimo, če prispevke za naslednjo številko oddajo najkasneje do 15. junija 2004, tako, da boste povsem svežo vsebino lahko prebirali že pred zasluženimi počitnicami.

Tita Porenta, odgovorna urednica

UVODNIK - INTRODUCTION

Alenka Černelič Krošelj: 1
 ETNOLOGIJA JE POVSOD
 Ethnology is Everywhere

Tita Porenta: 2
 NAPOVEDNIK IN POVABILO
 Herald and Invitation

RAZGLABLJANJA - REFLECTIONS

Dr. Vladislav-Vlado Kotnik: 6
 LOV NA MIT. O MEDEJI, OPERI IN
 PROBLEMATIČNOSTI ANTIČNE (MITSKE)
 ŽENSKÉ DANES: JE MEDEJA ŠE VEDNO
 PREVEČ AVANTGARDNA?
 Hunting the Myth. About Medeia, Opera and the
 Contemporary Questionableness of the Antique (Mythical)
 Woman: Is Medeia still too Avant-Garde?

mag. Jaka Repič: 15
 ETNIČNOST V MESTIH PAPUE NOVE GVINEJE:
 MODERNA OBLIKA URBANE DRUŽBENE
 KATEGORIZACIJE
 Ethnicity in the Cities of Papua New Guinea: the Modern
 Form of Urban Societal Categorisation

mag. Natalija Vrečer: 21
 TRANSCENDING POVERTY AND
 DISEMPOWERMENT:
 (FORCED) MIGRANTS INTEGRATION INTO
 SOCIETIES (International Conference on Inequality,
 Poverty and Social Inclusion in South East Europe,
 Belgrade, July 11-12, 2003)
 Premagovanje revščine in depriviligiranosti: integracija
 (prisilnih) migrantov v družbo (Mednarodna konferenca z
 naslovom Neenakopravnost, revščina in družbeno
 vključevanje v Jugovzhodni Evropi, Beograd,
 11. - 12. julij 2003)

**OBZORJA STROKE -
ETHNOLOGICAL HORIZONS**

Tina Glavič, Janez Rus, Tanja Skale: 26
 ALI JE
 UMETNOST ORODJE V ROKAH DRŽAVE?
 Is Art a Tool in the Hands of a State?

Marjeta Žebovec: 31
 JANEZ JALEN-
 OBCUTLJIV OPAZOVALEC NAČINA ŽIVJENJA
 (etnološko gradivo v delih Janeza Jalna)
 Janez Jalen - a Sensitive Observer of Life

gradivo - material

Benjamin Bezek in Nuša Berce: 39
 ZGODBE
 VSAKDANA
 Everyday Stories

esej

Polona Bajda: 40
 RASNA NEENAKOST V JUŽNI
 AFRIKI. ODNOSI MED BELCI IN ČRNCI NA
 SLOVENSKE FARMI V NAMIBIJI
 Racial Inequality in South Africa. The Relations between
 White and Black People on the Slovene Farm in Namibija

poročila - reports

doc. dr. Naško Križnar: 47
 FORUM ETNOGRAFSKEGA FILMA
 Forum of the Ethnographic Film

Bojan Knific: 49
 SPOMINKARSKA PONUDBA
 V PIRANU IN PORTOROŽU
 Offer of Souvenir Making in Piran and Portorož

Kristina Toplak: 55
 UMETNOST PROTI ANTROPO-
 LOGIJI, ANTROPOLOGIJA PROTI UMETNOSTI
 Art against Anthropology, Anthropology against Art

vsebinska poročila etnologov muzealcev

Ida Gnilšak: 57
 ČEBELARSKI MUZEJ RADOVLJICA
 Museum of Apiculture Radovljica

Zdenka Tahir Torkar: 58
 GORNJESAVSKI
 MUZEJ JESENICE
 Gornjesavski Museum Jesenice

Mirjam Gnezda: 61
 ETNOLOŠKI ODDELEK
 MESTNEGA MUZEJA IDRIJA
 The Idrija Municipal Museum

Anita Matkovič: 63
 ETNOLOŠKI ODDELEK
 BELOKRANJSKEGA MUZEJA METLIKA
 Bela Krajina Museum Metlika

Jana Mlakar Adamič: 64
 ZASAVSKI MUZEJ
 TRBOVLJE
 Zasavje Museum Trbovlje

Magda Peršič: NOTRANJSKI MUZEJ POSTOJNA Notranjska Museum Postojna	67	Eda Belingar: ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE Nova Gorica Public Institute for the Protection of Cultural Heritage, Regional Office Nova Gorica	87
Tita Porenta: TRŽIŠKI MUZEJ Tržič Museum	69	Eda Benčič Mohar: ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE Piran Public Institute for the Protection of Cultural Heritage, Regional Office Piran	89
Brigita Rajšter: ETNOLOŠKI ODDELEK KOROŠKEGA POKRAJINSKEGA MUZEJA SLOVENJ GRADEC Carinthian Regional Museum	71	Mojca Tercej Otorepec: ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE Kranj Public Institute for the Protection of Cultural Heritage, Regional Office Kranj	90
Lucija Zorenč: KOZJANSKI PARK Kozjanski Park	73	Dušan Štepec: ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE Novo mesto Public Institute for the Protection of Cultural Heritage, Regional Office Novo mesto	92
<i>vsebinska poročila</i>			
<i>etnologov konservatorjev</i>			
Tanja Hohnec: ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE Celje Public Institute for the Protection of Cultural Heritage, Regional Office Celje	75	<i>projektna poročila</i>	
Božena Hostnik: ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE Celje Public Institute for the Protection of Cultural Heritage, Regional Office Celje	77	Anita Radkovič: PODJETNIŠKI CENTER KRŠKO Business Center Krško	94
Boris Mravlje: ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE Ljubljana Public Institute for the Protection of Cultural Heritage, Regional Office Ljubljana	78	Alenka Černelič Krošelj: VALVASORJEV RAZISKOVALNI CENTER KRŠKO IN OŠ BREŽICE Valvasor Research Centre Krško and Elementary school Brežice	96
Andreja Bahar Muršič: ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE Ljubljana Public Institute for the Protection of Cultural Heritage, Regional Office Ljubljana	79	<i>recenzije in ocene - reviews</i>	
Damjana Pediček - Terseglav: ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE Ljubljana Public Institute for the Protection of Cultural Heritage, Regional Office Ljubljana	80	Saša Poljak: ŠEGE NA PIVŠKEM Customs in the Pivško Region	101
Liljana Medved: ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE Maribor Public Institute for the Protection of Cultural Heritage, Regional Office Maribor	82	Tita Porenta: ODRŽANA DEDIŠČINA Muzejske zbirke pri Slovencih v Italiji, na Madžarskem in v Avstriji Unveiled HeritageMuseum Collections at the Slovenians in Italy, Hungary and in Austria	103
Jelka Skalicky: ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE SLOVENIJE; OE Maribor Public Institute for the Protection of Cultural Heritage, Regional Office Maribor	83	Doc. dr. Naško Križnar: NA ROB 2. ETNOVIDEO MARATONU Marginalia to the 2nd Ethnovidio Marathon	106
Andrejka Ščukovt: ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE Nova Gorica Public Institute for the Protection of Cultural Heritage, Regional Office Nova Gorica	84	<i>DRUŠTVENE STRANI - SOCIETY PAGES</i>	
		Adela Ramovš: PRAZNIK ETNOLOŠKE ODLIČNOSTI Festival of the Ethnological Excellency	110
		doc. dr. Ingrid Slavec Gradišnik: MURKOVANJE Murko Awards	113
		mag. Andrej Dular: SLAVNOSTNI GOVOR LANSKOLETNEGA PREJEMNIKA MURKOVEGA PRIZNANJA Introductory speech of the Murkovo priznanje	116

award - winner for the Year 2001

Mojca Račič Simončič: RAJŽA V
ROGAŠKO SLATINO
Trip to Rogaška Slatina

117

Adela Ramovš: DAN ETNOLOGIJE
NA SLOVENSKEM
Day of Ethnology in Slovenia

120

PRAVILNIK O PODELJEVANJU MURKOVE
NAGRADE, MURKOVEGA PRIZNANJA IN
MURKOVE LISTINE ZA POSEBNE DOSEŽKE V
ETNOLOGIJI NA SLOVENSKEM
Regulations on the awarding of Murko prize,
Murko awards and a Murko certificate for special achievements

121

RAZPIS ZA PODELITEV MURKOVE NAGRADE,
MURKOVEGA PRIZNANJA IN MURKOVE
LISTINE ZA DOSEŽKE V ETNOLOGIJI NA
SLOVENSKEM ZA LETO 2003
Tender for the awarding of Murko prize, Murko award
and the Murko certificate for special achievements
in ethnology in Slovenia for 2003

122

PROGRAM SED DO JESENI 2004
Programme of the Slovene Ethnological Society
to the autumn 2004

123

PRISTOPNA IZJAVA
Prospective Author Form

123

ETNOLOGIJA JE POVSOD - ETHNOLOGY IS EVERYWHERE

mag. Tatjana Dolžan Eržen: OŽIVLJENO
SMUČANJE NA LESENIH SMUČEH
Relived Skiing on Wooden Skies

124

Miloš Likar : ANTON GRIČNIK: JURIJ
VODOVNIK - PESMI
Anton Gričnik: Jurij Vodovnik - Poems

126

Miloš Likar : ANTON GRIČNIK: POHORSKA
BESEDNA SAMORASTNIKA - BRATA
MIKLAVEC IN NJUNE IZVIRNE POVESTI
Anton Gričnik: Two Self-Made Men of Letters
from Pohorje - the Miklavec Brothers and their
Original Stories

127

POŠTNI PREDAL

Doc. dr. Rajko Muršič: O preimenovanju
Glasnika SED
About the Renaming of the Bulletin of the Slovene
Ethnological Society

128

POVZETKI - SUMMARY

129

NAVODILA ZA OBLIKOVANJE IN ODDAJO
PRISPEVKOV ZA GLASNIK SED
Instructions for Writing Articles for the
Bulletin of the Slovene
Ethnological Society

132

SODELAVCI TE ŠTEVILKE
Contributors to this Issue

133

RAZPISI, VABILA IN OBVESTILA - TENDERS, INVITATIONS AND NOTIFICATIONS

Doc. dr. Naško Križnar: POLETNA ŠOLA
VIZUALNEGA
Summer Visual school

134

ETNOLOŠKA DEDIŠČINA IN KULTURNA
PODOBA ŠTAJERSKIH SLOVENCEV
Ethnological Heritage and the Cultural Image of the
Slovenians from Styria

136

ETNOMANIJA - ETNOMANIA

137

LOV NA MIT¹

O Medeji, operi in problematičnosti antične (mitske) ženske danes: Je Medeja še vedno preveč avantgardna?

Izvleček

Prispevek Lov na mit - O Medeji, operi in problematičnosti antične (mitske) ženske: Je Medeja še vedno preveč avantgardna? skuša reproblematizirati podobo ženske v antičnem svetu skozi analizo znanega mita o Medeji in pokazati na pomenljive posledice njegovih sodobnejših rab. Mit o Medeji nikakor ni, kakor bi morebiti mislili, le stvar neke antične "magične preteklosti", ampak smo priča njegovi nenehni reprodukciji in reappropriaciji tudi v današnjem času. Eno takih kontinuitet v reprodukciji je mogoče detektirati prav na primeru rab Medeje v opernem imaginariju, kar nas postavlja pred dilemo, kako antične mite brati kontekstualno, to je, skozi njihove sodobnejše ali današnje družbene reprezentacije, transformacije in permutacije.

Abstract

The contribution Hunting Medea - About Medea, Opera and the Contemporary Questionableness of the Antique (Mythical) Woman: Is Medea still too Avant-garde? tries to question again the image of a woman in the antique world through the analysis of the well-known myth of Medea and to show the meaningful consequences of its contemporary usages. The myth about Medea is not as one would maybe think only something of the antique "magic past", but we witness its constant reproductions and applications also in contemporary time. One of such consistencies in the reproduction is possible to find out on the example of the usages of Medea in the opera's imaginarieness. Thus we face the dilemma how to read the antique myths contextually, this is through their contemporary societal representations, transformations or permutations.

Detergentna moč Medeje: "večnost" strukture ali repetitije?

Pisati o operi z marginalne točke scientificakjskega razmejevanja je lahko sila težavno in utrudljivo, saj pomeni nenehno plavati proti toku. Pisati o ženski z "moške" pozicije pod težo velikanskega sporeda feministične in postfeministične paradigme v okviru (post)moderne humanističnega in družboslovnega udejstvovanja pa se zdi dandanes še nekoliko bolj delikatno. Samoumevnost spolnih ali kakršnih koli drugih razlik nas nikakor ne bi smela zadovoljiti, da ne bi razmišljali

o tem, kaj počnemo kot raziskovalci/ke ali znanstveniki/ce, ko pišemo, ko interpretiramo tisto, kar smo našli v okviru zastavljenih tematizacij. Prav tako nas ne bi smel zmeti vonj sicer varljivo privlačnih in navidezno logičnih, a toliko bolj nevarnih meandrov androcentristično organizirane mitologije spolov. zaradi katere številni primeri diskurzov o spolih trpijo resne interpretativne pristranskosti. Ob kar se da znižani zmožnosti refleksije raziskovalnih pozicij in naturaliziranem spolnem (samo)pozicioniranju v prevladujoči družbeni praksi akademske populacije je to seveda neizbežno. Vprašanje pozicije raziskovalca/pisca se dandanes prepogosto prav ponesrečeno razbira iz obremenjenih rab modestetične množine in obvezujoče politične korektnosti, ki bodisi zamegljujeta bodisi zahtevata pozicioniranje. Eni vidijo rešitev v kritičnem spodnašanju spodletelih rab, drugi spet v odmikanju od predvidljivih stališč. Svetlana Slapšak se pri razmisleku o družbeni razsežnosti samoopisovalnega in samovpisovalnega momenta raziskovalčevega pozicioniranja nasloni na misel iz zbornika Feminist Theory and the Classics: "Raziskovalec piše kot ženska, kot Afroameričanka, kot belec, kot homoseksualec, kot Jud in ponavadi predstavi svoj družbeni kontekst v uvodu," ko pravi: "Za obrazcem tiči nekoliko naivno prepričanje, da denimo, barva kože varuje pred rasizmom, spolna pripadnost pa pred seksizmom. Z druge strani pa utegne imeti ta tehnika ob socialnih tudi pozitivne intelektualne posledice, ker uvaja transparentnost kot pogoj za dialog in implicitno domneva dialog znotraj populacije, s katero komunicira." (Slapšak 2000, 50-51)

Moj tukajšnji prispevek skuša v spolno okrepljeni paradigmatiki osi reproblematizirati podobe mitske ženske v opernem diskurzu in njen odklon od teoretskega loka tematizacije položaja ženske v antičnem svetu skozi odsev specifičnega mita, mita o Medeji. Mit o Medeji kot zelo znan grški mit, ki ga lahko postavimo ob bok mitoma o Antigoni in Andromahi, seveda lahko štejemo med pomembne koridorje antičnih podob

¹ Zahvaljujem se Svetlani Slapšak, ki me je s svojim branjem začetnega osnutka teksta opogumila k pisanju, čeravno moram sedaj tik pred izzidom članka (tj. konec marca 2004) žal pridati, da se je najin odnos po zadnjih prav nič pietetnih dogodkih, ki so se zgodili februarja in marca 2004 na ISH in o katerih, verjamem, bo šele čas meril njihovo razsežnost, drastično poslabšal. Članek spuščam v objavo zato, ker verjamem v avtonomen proces produkcije znanja, katerega prava vrednost se ne more meriti s personalnimi odnosi obremenjeno "novo vpljudnostjo" na ISH, kjer sem bil do nedavna zaposlen in polno raziskovalno angažiran. Še to: članek je bil v specifičnem času in intelektualnem zagonu napisan leta 2000, in tik pred tukajšnjo objavo deloma revidiran.

do, rečeno z Alasdairom Brooksom, konstrukcije (klasične) preteklosti.

Za mitologijo starih Grkov - ki je zaznamovala in ustvarila svet "očaranosti" in kasneje odločilno parala razvoj filozofskega racionalizma od prvih grških mislecev prek Sokrata in Platona vse do Kanta, Hegla ter do, nenazadnje, današnjega tehniziranega subjekta - bi lahko rekli, da se je s svojo eksuberantno simboliko korenito vsidrala v imaginarij vsakdanjih družbenih reprezentacij. Artistične impregnacije mitoloških tvarin so se v polju literarnih, gledaliških in opernih upodobitev redno naselile kot prvovrstni material za doseg iluminativnega efekta, s katerim bi se nadoknadilo deteriornost iracionalnega, oddaljenega, neresničnega, bajnega, fantazmagoričnega, celo patološkega.

Vztrajnost Medejinega mita, da do danes ostaja aktualistično prezenten, gre deloma pripisati tudi tukaj nekoliko poenostavljeni tezi o univerzalističnem poslanstvu grških mitov nasploh, ki ga zlasti podpirajo naše fantazme, povezane z ideologijo izvirnega univerzalizma človeškosti. V tem kontekstu lahko preprosto rečemo, da smo mi sami tisti, ki hočemo skozi mite ujeti neko univerzalističnost antičnega človeka. Od tod tudi postmodernistična povečana fascinacija z vsem, kar spominja na čase klasične preteklosti. Miti so blizu in domači ljudem zato, ker so preprosto tako človeški. V njih se vzdržujejo in obravnavajo velike teme in vrline: strah in pogum, večna razpetost med lažjo in resnico, vprašanja smrti in cene trpljenja za preživetje, človekovi afekti, kot so sovraštvo in ljubezen, žalost in veselje, hrepenenje in razočaranje, dvom, maščevanje, intrigarstvo itn. Ker imajo vrednost zgleda in nenehnih referenc, so po Schmidtu grški miti ne le gibljivi in spremenljivi, temveč tudi sprejemljivi in aktualni.² V tem smislu lahko opazimo razsežnost teze Julie Murphy, da je preteklost primerena za okrepitev in utrditev aktualističnih socialnih pozicij. (2002, 63) Poglejmo, s kakšnim instrumentom so miti postali fascinacija družbenosti nasploh. Ni mogoče spregledati tega, da so pretežno androcentrično usmerjeni tokovi evropske umetnosti s celim kupom umetniških kreacij izkoristili širino grških mitov za njihovo precej svojstveno preureditev. Lahko bi rekli, da je t. i. evropska umetnostna tradicija vseh vrst, iz mitov običajno delala svojo antiko. Prevzela jih je književnost, vsakdanja morala in celo znanost. Znano je, da so že grški pesniki, tragiki in zgodovinarji mite izdatno predelovali, spremin-

jali, jih prilagajali okusu in navadam zgodovinskih obdobij in cehovskih konvencij. Homer in Hesiod bi lahko bila takšna dominantna kodifikatorja starogrške "mitske realnosti". Sledijo jima Ajshil, Sofoklej in Evripid, ki so mitološko tvarino povzeli in jo prenesli v sfero upodablajoče umetnosti. Navedeni in še mnoge druge, neke vrste specifično "mitološke" - z današnje perspektive že Evripida lahko štejemo kot akterja neke oddaljene mitološke zgodbe - figure antike so, kakor je znano, mite povzele iz ustne tradicije in jih pripravile za "demokratično" rabo. Ne pozabimo, da je gledališče veljalo za pomemben prostor udejanjanja grške demokracije. Skratka, ta družbeni kontekst je že involviral prelomnost mitske preteklosti za nadaljnje življenje mitov in njihovo pojmovanje. Evripidova Medeja je torej samo en člen udejanjanja demokratizacije starogrške družbene realnosti; torej je že del naracije, ki nudi delni odgovor, zakaj so miti tako uspešne naracije. V tem smislu so današnje medijske reprezentacije antike precej zgovorne, ko nam ponujajo paleto reklamnih in tržnih podob, ob katerih se lahko vprašamo, zakaj Medeja (še) ni detergent, medtem ko Herkules požira umazanijo v stranišču. Seveda je tak mentalni dispozitiv precej blizu drugim artističnim upodobitvam zgodbe o Medeji. Tako imamo, denimo, veliko število filmskih, opernih, gledaliških, dramskih, literarnih variacij na temo mitske Medeje, ki vse po vrsti vzdržujejo podobo njenega mita kot nenehno obnavljanega izraza "velikih skupnih načel", ki naj bi vladala človeštvu onstran časa in prostora. Torej lahko govorimo o mistifikaciji mitov, o mitu na mite, o reprodukciji mitov. Številne operne hiše po svetu so dandanes eden od tistih krajev, kjer se socialni imaginarij mitov najbolj evidentno manifestira, kjer se mitologija mitov skozi železni operni repertoar najbolj sistematično udejanja oz. samoumevno reprezentira. Uporaba medejske naracije kaže, da je lahko povsem dobrodošla in konkurentna postmoderna destinacija izživljanja fantazem vsakdanjega življenja skozi umetnostne reprezentacije. Detergentni učinki mitske Medeje so nemara tako dandanes veliko bolj intrinzični kot kdaj koli prej. Na to nas navaja sledeče razmišljanje Svetlane Slapšak o postmodernem razumevanju mitske Medeje: "Problem predstavlja tudi dejstvo, da nekatera dela antičnih avtorjev še vedno niso natančno prebrana, da jih še vedno ne razumemo, ker živimo v svetu, ki je še vedno obremenjen s krščansko moralo, s postkrščansko mentaliteto. V takšni situaciji na primer sploh ne razumemo, kaj je hotel Aristofan z obscenostmi, z zmerjanjem živih politikov s scene - politiki so namreč sedeli v gledališču in prisostvovali zmerjanju z odra - to so podobe in prakse, ki je sploh ne dojemamo. Podoben primer je tudi Evripidova Medeja. Medeja je tako drzna, tako radikalna, da je še vedno ne moremo prebrati, ne razumemo, kaj hoče Evripid povedati, ker smo zaradi malomeščanske morale, ki smo jo podedovali, preveč skandalizirani." (Sunčič 2003, 158) V nakazani radikalnosti, ostrini, korenitosti, skrajnosti, totalnosti se mitska Medeja zares kaže kot premočna doza detergentnega sredstva, s katerim bi se lotili brezkompromisnega spiranja mentalnih brlogov, odplak, kritične demobilizacije retardiranih niš in dekrepidnih zakotij spoznavnih zmožnosti recepcije aktualizirane družbene realnosti. Naredimo sedaj korak k lapidarnemu prikazu poteka vsebine te znane mitološke zgodbe o Medeji, kakor jo je mogoče izluščiti iz nekaterih sproti navedenih virov.

² Joël Schmidt poudarja, da grški (in tudi rimski) bogovi, kot glavni akterji mitov, "niso abstraktna, ampak živa bitja z odlikami in s slabostmi, ki se ne razlikujejo dosti od navadnih zemljanov; zaradi svoje nesmrtnosti niso daleč od sveta smrtnikov" in sklepa, da "navsezadnje skozi antropomorfizem antičnih bogov, skozi njihovo telesnost laže uzremo nevidno svetost." Meni, da je grška mitologija živa zato, ker "predstavlja junake, katerih moralno in fizično trpljenje, dvomi in metafizični strah pred Smrtjo, Ljubeznijo, in Usodo nas zadevajo in se nas še vedno tičejo." Miti pripovedujejo o življenju mitičnih junakov, ki so pogosto močno zaznamovani z božanskim izvorom, njih potovanjih, nevarnostih, s katerimi so se morali soočiti in jih premagovati. Prek zgodb teh junakov smo priča povečevanju klasičnih vrlin, ki še vedno bolj ali manj veljajo in oblikujejo evropsko zavest. (Schmidt 1995, 5)

Preureditev Medejine "tragične" podobe

Slavnim mitom o kralju Ojdipu, Antigoni, Prometeju, Andromahi in še mnogim drugim se pridružuje tudi zelo znan mit o Medeji, ki je med drugim v pahljači operne literature doživel številne reanimacije na temo. Naj ga na kratko vsebinsko predstavim. Tukajšnji skrčen in jedrnato zastavljeni oris Medejine mitske zgodbe pravzaprav predstavlja njegovo "surovo" eksplikacijo na njene številne variacije.

Medejina zgodba je povezana z mitom o Argonavtih. Ti naj bi šli pod vodstvom nesojenega kralja Jazona na dolgo potovanje po morju (na zahtevo Jazonovega strica Pelia) h kralju Ajetu v Kolhido (kar naj bi bilo na območju današnjega Kavkaza) po zaklad z zlato runo kot povračilo za vladarski prestol. Seveda tujcem kralj Ajet ni bil ravno naklonjen in je svoj zaklad varoval z zmajevo kačo. Toda kralja je pomagala omehčati Medeja, hči kolhidskega (ali kolhijskega) kralja, ki se je na prvi pogled zaljubila v vodjo Argonavtov, Jazona. Kralj Ajet se je po dolgem oklevanju pustil prepričati, da bo prepustil zlato runo Jazonu, če bo slednji izvršil različne na videz nemogoče naloge. Med drugim je moral vpreči divja bika in z njima zorati celo polje v enem samem dnevu, sejati zmajeve zobe, iz katerih so vstajali oboroženi možje, ki so nato svoj bes izlili na Jazona, premagati zmaja oz. kačo, ki je zaklad varovala. Takrat se Medeja izkaže kot večša čaravnica (kar je najverjetneje podedovala od tete - čaravnice Kirke, ki se je prav tako ukvarjala z magijo). Jazon je vse zastavljene naloge z lahkoto opravil s pomočjo Medeje in njenih čarovnij. Toda Medeja je s temi dejanji izdala svojo družino in ljudstvo, saj se je prikrito postavila na stran tujcev. V strahu pred kaznovanostjo na domačem pragu s strani svojega očeta, kralja Ajeta, je z Argonavti in Jazonom zbežala na tuje. Vendar je bila pot polna pasti in prepek, ki so Medejo prisilile, da je iz ljubezenskih nagibov do Jazona storila celo vrsto nezaslišanih zločinov.³ Tako so Argonavti uspešno ušli Ajetu, toda Medejinih grozodejstev še ni bilo konec. Ko so prispeli tako rekoč na cilj, domov v Jazonovo deželo Jolk (= Jolkos v Tesaliji), se Medeja maščuje Jazonovemu stricu Peliju za krivice, ki jih je povzročil Jazonovi družini. Najprej uprizori čudež pomladitve, ko Jazonovega očeta Ajzona (ponekod tudi Ezona) pomladi na način, da ga skuha v kotličku s čarovnimi zelišči, nato pa naščuva oz. nagovori Peliove hčere, naj enako storijo s svojim očetom, ker da ga bodo z ubojem pomladile. Medeja pa naj bi ga z magičnimi sredstvi spet oživila, lepega in mladega. Aktualistično rečeno, izvedla je štos s starim ovnom, ki je pravzaprav variacija trika iz cirkusa. V tem smislu jo mit slika kot največjo prevarantko in lažnivko, saj dekletom namenoma izroči neučinkovite zeli in plevel in tako hčere nevede zakrivi-vo smrt svojega lastnega očeta. Njihov brat Akast iz sovraštva

prežene Jazona in Medejo iz Jolka. Poročeni par se zateče v Korint. Izkaže se, da je bila Jazonova pot po zaklad na neki način zaman, saj ne osvoji prestola. Medejina dejanja ugonabl-jajo njegovo usodo, a kasneje se izkaže, da tudi on zlorabi njo. Po nekaterih virih (Schwab 1985, 146) naj bi begunca v izgnanstvu poročena preživela deset let. Medeja pa naj bi rodila dva sinova,⁴ Feresa in Mermera. A zakonska romanca ne traja večno. Jazon, ki je častihlepen in naveličan svoje barbarske princeze zaradi hčere korintskega kralja Kreonta, Kreuze⁵, zapusti Medejo. Moževo izdajstvo in nehvaležnost zbudita v Medeji divji srd, ki ne skriva čustev. Zavržena, osmešena ženska načrtuje okrutno maščevanje. Kreont, ki se boji, da bi se užaljena in razjarjena ženska maščevala njemu in njegovi hčeri, zato zahteva njen pregon. Vendar ga Medeja pregovori oziroma izprosi, da ji dovoli še en dan bivanja v mestu. V teh štiriindvajsetih urah Medeja dokončno izvede svoj zverinski maščevalni načrt: Kreuzi podari zastrupljeno poročno obleko, ki se na telesu bodoče kraljeve neveste ožge. Zgori palača, v kateri ognjenim zubljem podleže tudi Kreont. Nevesta je ubita. Jazon ostane brez zaročenke. Temu sledi najhujše. Medeja v svoji zblodeli presodnosti umori še lastna otroka, deloma zato, da bi Jazon ostal brez svojega potomstva, deloma zato, ker jima smrt v nobenem primeru ne uide, če ostaneta pri "sovražniku", saj je vendarle bolje, da umreta od njene kakor od roke njenih sovražnikov, ki bi tako slavili zmago nad njo.⁶ Skrušenemu očetu in soprogu ne dovoli, da bi pokopala otroka, temveč ju sama naloži na voz, ki naj bi ga po opisih sodeč vlekla vprega dveh krilatih zmajev.⁷ Naposled, posmehujoč se Jazonovemu obupu, pobegne v Atene, kjer si zagotovi zatočišče pri tamka-jšnjem kralju Ajgeju⁸ (ponekod Egeju), nezvestemu možu⁹ pa prerokuje kazen Usode za njegovo prešuštvo. Njen pobeg v Atene ni brez vsakršne interpretativne vrednosti. Ta mitski element namreč odpira širšo semantično polje. Medeja se odpravi v Atene, da premaga Ajgejevo sterilnost. Skratka, nastopa kot znanilka oziroma zagotovilo plodnosti s sledečo korekturno

⁴ Schwab navaja, da naj bi rodila tri sinove. Starejša dva naj bi bila dvojčka z imenom Tesal in Alkimen, tretji Tizander pa naj bi bil mnogo mlajši. Toda v opombi zaključí: "Običajno se navaja samo dva sinova Jazona in Medeje: Mermesa in Feresa." (1985, 146). Mitoloških naj bi sicer bilo štirinajst otrok, v Evripidovi tragediji pa dva.

⁵ Tudi pri tej mitični osebi gre za mite tako značilen pojav dvojnosti imen, saj literatura operira z dvema imenom: Kreuzo in Glauka. (cf. Encyclopedia 1998, 200 - navaja obe imeni kot izenačeni; Schwab 1985, 146 - navaja ime Glauke; Samec 1996, 305 - navajano ime je Kreuzo)

⁶ Obstaja tudi drugačna različica okoliščin umora otrok: njena otroka nista pregnana, temveč Medeja prosi, naj jima dovolijo, da jo pospremita v izgnanstvo, vendar Jazon iz ljubezni do njiju tega ne dovoli. S tem se ujame v lastno past, saj se izda. Medeja se namreč tako zave, kje je Jazon ranljiv, in ju iz maščevalnosti do njega ubije. (Antika 1998, 345).

⁷ Robet Graves to zmajevo vprego razlaga na način, da sta Medejina zmaja, ki vlečeta kočijo - zmaja pripadata podzemnemu svetu - imela krila zato, ker je Medeja bila boginja Zemlje in meseca. Pojavlja se kot raztrojena, kot trojnost: kot Perzefone-Demetra-Hekata: to so tri Peliove hčere, ki jih je nagovorila k uboju njihovega očeta. Za primerjavo Graves dodaja, da se je tudi indijska boginja Zemlje Ramajana vozila s krilato kočijo zmajev. (Graves 1990, 525)

³ Po eni različici zgodbe je umorila mlajšega brata Absirta, ga razrezala na koščke in jih nato raztresla, tako da se je njen oče zamudil pri pobiranju trupla in ni mogel takoj v pregon za Argonavti. Po drugih različicah pa je Absirt odrasel in poveljeval preganjalcem, dokler Medeja ni skovala načrta za njegov umor." (Antika 1998, 345)

podmeno: ljudje, ki so tolerantni, prihajajo v Atene, ker so bolj "demokratične". Podana skržena varianta prikaza mita o Medeji skuša upoštevati številne interpretacije in podajanja,¹⁰ zato vključuje nekatere odtene in variacije pomenov tega mita. A dejstvo je, da se je mit kot kompleksna struktura spreminjal, olepševal, izmaličeval, tudi na račun nebrzdane domišljije in nedoslednosti mnogih pripovedovalcev, tragedov, zgodovinarjev, mitografov, prenašalcev ustnega izročila ipd.

Nedvoumno bje v oči dejstvo, da mit držijo pokonci neprestane verižne tragedije. To tragično veriženje, zlasti eksponirano s pozami izvrševanja zločina in z rituali maščevanja, gre do nepričakovanih skrajnosti. Tu nastopi problem evropske konceptualizacije tragičnega. Ali je za Grke tragedija bila tragična? Kakor vemo, so jih prikazovali v trilogijah in običajno so se končale s kompromisom ali hepiendom. Zdi se, da nam današnja perspektiva ponuja branje mita skozi optiko problematike partnerskega odnosa med moškim in žensko, njenega odnosa do otrok, vpetosti družine v širšo družbeno strukturo. Svetlana Slapšak ob karakterizaciji Evripidove Medeje, vendar skozi perspektivo njene kitajske preureditve v stilu "kitajske opere" pred leti v Atenah, poudari: "Gledališko-zvrstno je Medeja namreč opredeljena kot melodrama socialno uspešne, toda emotivno katastrofalne zakonske zveze. Gledališka zvrst in njene konvencije ne morejo uporabiti dramaturškega načela in medias res, ampak morajo povedati zgodbo od začetka, ab ovo." (Slapšak ?, 145)

Z vidika dejanj, storjenih za vsako ceno, se seveda podoba Medeje spreobrača v nesprejemljivo, moralno sporno in družbeno oporečno podobo detomorilke. Njena hoja prek vseh trupel, tudi lastnega, ji nadeva predznak neozdravljive egoistke. Françoise Frontisi-Ducroux je leta 1997 prišla na Mesto žensk govoriti prav o Medeji, kjer je zastavila nekatera ključna vprašanja o možnosti interpretacije feminizma *avant la lettre*, še posebej v primeru Evripida. (Slapšak 2000, 71) Svetlana

Slapšak je prepričana, da prav iz etičnih perspektiv ocenjevanje Medejinih dejanj postavlja jasne meje vsakemu feminističnemu branju teksta. In pravi: "Niti en zahodni bralec s feminističnimi vred si še ni drznil braniti Medeje tam, kjer se začneja skrajno tvegana meja svetosti materinstva. Detomor feminizmu nedvoumno povzroča nenadoknadjivo politično škodo in ostaja tema za razprave, ki jo je treba šele načeti - morda v naslednjem stoletju." (Slapšak ?, 147)

Kakor vemo že z Veynom, za Stare Grke¹¹ problem mita kot takega ni obstajal. Niti ne v luči epske povečave velikega dogajanja zbledele, daljne, "eksotične" preteklosti. Pripoznavanje njegove resničnosti, avtentičnosti, idealnosti in poučnosti se je zato pogosto odvijalo na ravni problema neverjetnih mitskih elementov (npr. navedene Medejine čarovniške sposobnosti). Rečeno s postmodernističnim diskurzom gre za problem virtualne realnosti, zlasti pa njenega kvalificiranja. Medejina čarovniška plat je dvoumna in problematična vsaj v toliko, ker premore mnogo razlag. Čarovnica je namreč ženska, ki moškemu jemlje energijo. V tem smislu čarovnica vzpostavlja most s simboliko balkanskega vampirizma. Kajti vampir je moški, ki žensko eksistencialno izpija. Še bolj zanimivo plat Medeje lahko odkrijemo z vidika teorije seksualnosti: čarovniška motivika moderno Medejo predstavlja kot simbol popačenega seksualnega apetita, ki je onstran družbene potrditve. Ekspanzionizem današnje podobe Medeje se zateka k razlagi o nezadovoljenosti spolne sle. Je ženska, ki ostaja v svojih potrebah in bolečini nerazumljena. Medeja je namreč ženska, ki lahko tako rekoč s svojo magično močjo začara vse v vse, a sebi ne more pričarati boljšega življenja (ker je ujeta v past lastne neznosne perversije, ki je nihče ne more zadovoljiti). Čarovniška plat je torej del nekakšne neprebrane strani virtualne realnosti mita.

Kakšne podobe naj bi se združile v Medeji? Klasični mitografi so bili v dilemi, da ugotovijo, v kolikšni meri je Medeja prevarantka in iluzionistka ter v kolikšni čarovnica. Tretji so jo imeli za boginjo, saj naj bi - glede na izpovedi - v grški mitologiji takšne "vilinske neveste" na koncu vedno zapustile svoje može/moške. Bistveno je sledeče: Medeja predstavlja model vedenja zapuščene žene z osnovnim motivom detomorilke. Svetlana Slapšak ugotavlja, da je težko najti kakšen grški mit ali grško dramsko besedilo, v katerem se ne bi bolj ali manj središčno in akutno pojavljal problem tujcev, beguncev in emigrantov. Ta fenomen je množično prisoten tudi v mitu o Medeji. Če se osredotočimo samo na lik Medeje, potem lahko ugotovimo, da je junakinja najmanj štirikrat prevzemala status begunke oz. emigrantke: najprej je z Jazonom pobegnila od doma, skupaj pa sta bila iz Jolke pregnana v Korint. Medejo je od tam preganjal Kreont. Iz Aten je emigrirala zaradi Tezeja. Navsezadnje je bila ves čas tudi ujetnica in begunka lastne vesti. Kakor je izpričano, so Medejino zgodbo v svojih tragedijah obravnavali Ajshil, Sofokles in Evripid, vendar se je ohranila le Evripidova.¹² Svetlana Slapšak meni, da sta npr. v

⁸ A zgodba s tem še ni končana. S kraljem Ajgejem ima sina Meduza. Vendar se že čez nekaj let k atenskemu kralju vrne domov sin Tezej, za katerega Ajgej ni vedel. Tezej za Meduza postane neizpodbitna konkurenca za prestol. Medeja postane na Tezeja ljubosumna, zato mu nastavi past. A tokrat se ji zalomi. Tezej, ki ga je skušala pokončati, jo prežene iz Aten. Legenda govori, da se je potem vrnila nazaj v rodno Kolhido, kjer se pomiri z očetom in mu s svojo magično močjo spet prinese oblast. Po eni različici naj bi jo po smrti Kolšani čistili kot boginjo. (Schwab 1985, 192) Po drugi različici neko izročilo pripoveduje, da Medeja ni umrla, temveč je postala nesmrtna in zavladala na Elizijjskih poljanah, kjer se je združila z Ahilom in ne z Grkom. (Graves 1990, 528; Schmidt 1995, 145)

⁹ Tudi Jazonova smrt se razkriva v več različnih variantah: ena govori, da naredi samomor z mečem in pade na pragu hiše. (Schwab 1985, 149) Druga varianta trdi, da je sit življenja obležal na ladji Argo, s katero je plul v Kolhido. Strohnela krma je padla nanj in ga pokopala pod ruševinami. (Pinsent, 1990, 77)

¹⁰ Poglavje predstavlja konglomerat, pridobljen na podlagi številne literature, zapisov in osebnega pojmovanja mitske tematike. Bibliografija k temu poglavju je sledeča: Antika 1998, 345; Graves 1990, 289-291, 524-528; Pinsent 1990, 72-77; Schmidt 1995, 5-7, 145; Samec 1996, 305; Grant 1968, 255-263; Encyclopedia 1998, 200; Schwab 1985, 104-149, 191-193.

¹¹ Nezaupanje v mit "je prišlo vsaj z dveh strani: ljudje so se prenehali podrežati besedi drugih in izoblikovala so se profesionalna središča resnice." (Veyne 1998, 53)

Evripidovih tragedijah izgnanstvo in "tujstvo" skoraj zmeraj povezana z ženskami. Se da torej opisati osnovne značilnosti tujstva in begunstva v mitu in izdelati zanj določen model? Kako bi lahko razumeli zelo pogosto begunstvo, predvsem begunstvo žensk? Slednje so imele nedvomno več možnosti postati tujke in izgnanke, saj je zakon že po definiciji za ženske določal odhod/emigracijo v drugo mesto in pridobitev statusa tujke. Medeja je najprej ponižala svojo kraljevsko rodbino, ko je stopila na stran Argonavtov, s čimer je avtomatično postala neke vrste emigrantka v lastni deželi. Ta razlog jo je vodil k neizpodbitni zahtevi v beg. Kot begunka višjega razreda se je s pomočjo svojih zlonamernih čarovnij spremenila v ženski lik, poln antipatije: je agresivna, nagiba se h kroničnemu nasilju, njeno nevrotično pehanje za ljubeznijo za vsako ceno jo pahne v vrtnice kriminala. Medeja je tako v celoti izigrana; izigrana kot emigrantka in kot soproga. Toda njen beg v bistvu predstavlja njeno pot. Gre za begunstvo kot progresivno pot. Pri tem je dobro vedeti, da je bilo potovanje, značilno tako za moško kakor žensko begunstvo, v antiki prav gotovo povezano s pridobivanjem znanja, izkušenj, bogastva in moči. (Na to dejstvo nas spominja tudi Platonova razlaga popotovanja duše.) Mnogim se je izgnanstvo v polisno demokracijo, ki je pogosto kaznovala z emigracijo, kot politično ali drugačno vlaganje v prihodnost izplačalo. V primeru pričujočega mita je ženska tista, ki vzpodbudi akcijo in destabilizira moškega/državljanaheroja. Stari Grki bi bržčas že Medeji kalvarijsko pot pojmovali kot pozitiven življenjski projekt in kot nekaj, kar označuje mobilno sposobnost, nevezanost na tradicijo, svobodnost, zmožnost adaptiranja in komuniciranja, sposobnost tveganja in bivanja v radovednosti. (Slapšak 1994, 31-36)

Mit skozi optiko odnosa Medeja/Jazon in Medeja/družba razpira ne le položaj Medeje v družbi, temveč pozicijo ženskega spola kot takega. Poleg tega mit predstavlja grško imaginacijo tega, kakšen naj bi bil položaj ženske v družbi, rečeno drugače, s svojo specifično realnostjo osvetljuje funkcionalno organizacijo nekega družbenega miljeja. Val raziskovanja podobnih ženskih kultov in boginj je ustvaril epistemološko podlago tudi modernim ženskim študijam in študijam spola nasploh. Tako se je na podlagi takšnih mitov ustvaril nenavaden fenomen moderne ženskega kulta, katerega oblike so bile izrazito totalitarne: "od velikih represivnih mater - boginj, ob katerih se je komajda dalo dihati, do težke ženske simbolike ..." (Slapšak 1991, 169) Mit o Medeji prekriva aristotelistična tronojska dramska zgradba oziroma značilen narativni dramaturški lok: kakor drama ima tudi mit svoj zaplet (potovanje Argonavtov, storjeni Medeji zločini za ceno ljubezni ...), vrh (Jazon zapusti Medejo) in razplet (Medejino maščevanje, beg v Atene in pot domov). V kontekstu notranje inherentne logike vsebinskega poteka Medejiina zgodba v svojem dogajanju kon-

tinuirano linearno raste, se razvija. Zanimivo razmišljanje o funkciji zbora v Evripidovi tragiški preureditvi Medejiinega mita poda Svetlana Slapšak, ko pravi: "Zbor poglablja prepad med državljanovim iskanjem o sebi in okoljem, ki ga pri tem spremlja. Zbor je, ker išče neproblematične rešitve in netragične načine delovanja, ponavadi prva žrtev tragiške ironije, prvi daje napačne ocene in se ob tem vsem prizadevanju ujame v zanko zapleta. Zborova stalna tema je njegova nezmožnost, da bi kaj storil, da bi pomagal junaku, da bi mu sporočil ključne podatke, da bi mu ponudil varstvo - vsaj s svojo fizično močjo. Nemoč zbora je v skladu s fizično ločenostjo zbora in igralcev ter z različnima nivojema scene in orkestra. Najboljši zglede za tako nerazumevanje je najbrž odnos med Evripidovo Medejo in zborom: medtem ko Medeja neusmiljeno razčlenjuje vzroke in potek razpada svoje zakonske zveze, zbor prosi (bogove) za mirno ljubezen brez trenj. Lahko bi šli še dlje in v zborovskem diskurzu ugotovili nekakšno trivializacijo dramske situacije, ki v gledališču - to pa je vse državljansko telo - poglablja in množi aspekte problemov, ker poudarja individualnost in neponovljivost posameznikovega soočanja z njimi." (Slapšak 2000, 37) Zbor je torej kolektivizirani zastopnik družbenih stereotipov in konzervativnih tipik kulturnega repertoarja. Medtem ko lik Medeje na tej točki uresničuje odklon na način, da subverzivno prevzema logiko predoziranege detergenta dane socialne situacije. Medeja je zgodba o ženski, ki destabilizira antičnega moškega kot državljana in kot pripadnika moškega spola.

Tako mitsko kakor evripidsko Medejo moramo seveda razumeti najprej kot "gledališče" podob, kot narativno preurejanje podob. Trivialnost in bizarnost ob poskusu približanja mitske podobe Medeje današnjim okoliščinam seveda njene zglede in "ekscesne" epizode dodatno zapleta ob upoštevanju sodobnega filistričnega juridičnega in moralističnega diskurza, ob katerem se Medeja kaže kot serijska morilka, neprimerna za konstruktivno razpravo o posameznikovem vzpostavljanju kritičnega odnosa do celotne, tudi lastne realnosti. Spomnimo se, da je bila Medeja kraljeva hči, čarovnica, soproga, morilka, iluzionistka, boginja itd. Tako rekoč združuje podobo vseh podob ženske. Hkrati deluje kot preprosta, običajna ženska in kot boginja. V tem smislu izkazuje svojo absolutnost, saj se vanjo stekajo vsa nasprotja. S tega vidika Medeja vsekakor ni običajna ženska. Naloga mitov je namreč prav ta, da običajnost spreminjajo v nekaj neobičajnega. A možna je kakor ženska kot taka, kot soproga, navsezadnje tudi kot morilka. Na tej ravni se zdi podoba Medeje aktualna za današnjo vsakdanjo prakso. Na aktualnost opisane podobe je pred nekaj leti v ljubljanski Operi pokazala tudi novejša različica operne uprizoritve Medeje Janija Goloba.

Zakaj mit o Medeji kljub svoji "ekstičnosti" in oddaljenosti še zmeraj vztraja, daje zglede, vzbuja vprašanja ter dvome in priteguje raziskovalce in operne ustvarjalce? Roland Barthes trdi, da je mit preprosto primeren instrument za ideološke preobrate, ki definirajo družbo. Na vseh področjih mit prevaja inverzijo anti-physis v pseudo-physis. To pomeni, da je mit konstituiran z izgubo zgodovinske kvalitete realnosti stvari. (Barthes 1993, 142-143) Medeja nudi celo paleto nauk. Iz strukturnega vidika je mit dobrodošla roba za uprizoritev

¹² Tragedijo o Medeji sta napisala tudi Seneka Mlajši in Ovidij. Bolj romantično jo obravnava Apolonij Rodoški, pa tudi Ovidij v Heroidah in Metamorfozah. Zanimivo je, da je Evripidova tragedija o Medeji, ki so jo uprizorili 431. pr. n. št., kljub poznejši slavi na dramskem tekmovalju osvojila komaj tretje mesto. Slovenci smo znano literarno Medejo dobili z Danetom Zajcem. Operno Medejo je napisal Slavko Osterc in je doživela svojo krstno predstavo leta 1932 v Ljubljani.

dramskih predstav in oper. Če se za trenutek pomudim pri operi, lahko na tem mestu tvegam tezo, da skoraj ni boljše snovi za opero, kakor je mit. Saj slednji v bistvu že vnaprej vračunava operiranje z nečim "velikim". Rado se predpostavlja, da mit nosi v sebi neko večnost. In opera je tista kulturna forma, za katero bi lahko rekli, da si skozi vso svojo zgodovino neutrudno prizadeva nadeti podobo večnosti. To tezo potrjujejo mnogi poskusi uvedb določenih reform, ki v operi niso uspeli prav zaradi prevelike moči mitologije opernih figur, ki jo je operna klientela načrtno reproducirala in vzdrževala. Če vsaj malo pogledamo v zgodovino opere, potem lahko ugotovimo, zakaj so nastajale operne reforme. V glavnem so bile posledica "mitov", nemogočega "zvezdnštva" subjektov v operi, predvsem pevcev. Na začetku je opera gradila bogato mitologijo okrog kastratov. Tako je Gluckova reforma kastrate prizemljila in na koncu so jih odpravili. Konec koncev je tudi Wagnerjeva reforma pomenila predvsem to, da ni številka ena opere glasba, ampak da je pomembna celota. Dejansko pa je v zgodovini opere tako, da je nosilec opere tisti, ki je na odru. Tako je mitologijo kastratov zamenjala nova mitologija operne figure na odru, mitologija dive oziroma primadone, ki danes nekako blede. Pravijo, da je bila Maria Callas zadnja taka ikonizirana figura primadone. Zgodovina opere je preplavljena s primeri, ki kažejo na tendence, da bi opera s pomočjo mitov postala večna, vsemogočna, nenadkriljiva, dominantna, absolutna umetnost, sodobni Gesamtkunstwerk. To je tudi odkrušek tiste imaginacije duha, ki je porajal samo idejo opere. Že Grki so prepoznali razsežnosti mitov in njihovo uporabnost s pridom izkoriščali v književnosti in dionizičnih tragedijah. Z vsebinskega vidika je sploh primeren zaradi velike strjenosti in dramaturško potencirane tematike. Nenazadnje mit vselej nosi neko privzdignjeno sporočilo v smislu presežka vsakdanje eksistence. Želji po ustvarjanju takega presežka se tudi opera kot družbeni fenomen vse do današnjih dni ni mogla ali hotela odreči.

Medeja kot alegorija sodobne ženske: kako se Medeja znajde v operi?

Golobova operna predstava Medeja, (Golob 1999) o kateri bo več govora v tem poglavju, je bila v začetku leta 2000 krstno izvedena v ljubljanski Operi, in sicer je bila uprizorjena kot varianta tiste operne tradicije, kar poznamo kot opera seria. Libretistična zgodba, ki jo je prispeval znani gledališčnik in pisec Vinko Möderndorfer, je ponazarjala Medejo in Jazona v sodobnem družbenem kontekstu. Nič manj pomenljiva zato ni bila podnaslovitev teksta kot "opera iz vsakdanjega življenja", ki je nakazovala operistično slikanje postmoderne podobe ženske skozi variacijo lika starogrške mitske Medeje. Ob premieri mnogi časopisi niso pozabili zabeležiti dejstva, da krstna izvedba slovenske opere nikakor ni vsakdanji dogodek, čeprav naj bi šlo, kakor je v podnaslovu zapisal avtor libreta Vinko Möderndorfer, za "glasbeno dramo iz vsakdanjega življenja". (Möderndorfer 2000a) Ta vsakdanost nikakor ni motila, da ne bi avtorja želela napisati "opero, sodobno sicer, vendar pa pravo". (Ukmar 2000)

Če med drugim pogledamo še v zbirko opernih zgodb, lahko ugotovimo, da je bil mit o Medeji za produkcijo opernih libretov zelo zanimiv in je doživel mnoge reprodukcije in predelave. Tako npr. The Oxford Dictionary of Opera zapiše: "Opero o Medeji so uprizorili sledeči skladatelji: Cavalli (Giasone, 1649), Kerl (1662), Kusser (Jason, 1692), Colasse (1696), Charpentier (1693), Brusa (1726), Salomon (1713), Pérez (1744), Gebel (1752), Benda (1775), Andreozzi (1784), Vogel (La toison d'or, 1786), Naumann (1788), Cherubini (1797), Mayr (Medea in Corinto, 1813), Fontenelle (1813), Coccia (1816), Selli (1839), Pacini (1843), Mercadante (1851), Tommasini (1906), Bastide (1911), Milhaud (1939) in Wilson (1982)."¹³ (Warrack; West 1992, 455) Navedeni repertoar opernih del kaže na utrjeno kontinuiteto historične usidranosti mita o Medeji v operi. Če je Svetlana Slapšak v operni uprizoritvi "kitajske Medeje" spoznavala, da ni v tej gledališki, zagotovo ideološki občutljivosti za besedilo Evripidove Medeje, kakor pravi, niti drobca evropske utopije primitivnega in ritualnega, temveč zgolj neko zabavno, scensko fascinantno, toda neodpušljivo konservativno gledališče, katerega intelektualni napor se lahko kosa s tistim iz TV-nadaljevanke Dinastija, (Slapšak ?, 143) potem nas je izvedba Golobove Medeje spominjala na tragično dramo, uročeno z narativno obkroženostjo na akcijo ženske okrutnosti, katere dramaturške in režijske razrešitve lahko najdemo npr. v produkciji holivudskih akcijskih dram, tudi kriminalk. V tem smislu se Golobova Medeja vsebinsko ravna po principih dramaturgije grškega mita o Medeji kot absolutnega predhodnika dramske zgodbe. Osnovni kriterij tovrstne dramaturgije, ki ga je operna literatura s pridom izkoriščala pri svojih reappropriacijah mitskih vsebin nasploh, je doseganje dramatičnosti s tragičnostjo dogajanja na odru. Tragična dramaturgija Golobove Medeje, ki v nekem smislu samo povzame oziroma na nekoliko sodobnejši način ponovi škandal mitske Medeje na odru, gradi svojo živost, privlačnost in stalno napetost prav z uporabo znanega režijskega trika iz gledališke in filmske umetnosti, ki prejemniku informacij omogoča reverzibilno branje predstave zaradi časovnega zamika dogodkov. Podoben dramaturški vzorec lahko zasledimo pri ameriških TV-velenadaljevankeh (npr. Dinastija, Dallas, Santa Barbara) in latinoamerškemu soapu.

Iz odlomkov dnevniških zapiskov avtorja libreta Vinka Möderndorferja lahko izluščimo nekaj zanimivih razmišljanj v zvezi s tem, če ga tukaj parafraziramo, kako je iskal in našel Medejo. Takole pravi: "Jani je izrazil željo, da bi napisal resno opero s problemsko vsebino. [...] ... sva se nekako dogovorila, da bo najina nova operna zgodba drama - morda celo tragedija, vendar iz sodobnega sveta. Kar nekaj časa sem razmišljal, kakšna zgodba bi bila za opero najbolj primerna. [...] Odločila sva se za zgodbo o sodobni Medeji. Treba je priznati, da je opera prav posebno gledališče. In da vsaka zgodba zanjo ni primerna. Zelo dobrodošle so tiste, ki imajo nekakšno predzgodovino in jih gledalci poznajo že od prej. Zato si opera v

¹³ Slovar še dodaja, da je v mnogih uprizoritvah Medeja zažgana v templju. To spominja na lov na "čarovnice" v srednjem veku, ko so take ženske zažgali na grmadi.

svoji bogati zgodovini za vsebinsko osnovo velikokrat izbira mite ..." (Möderndorfer 2000) Prav iz Möderndorferjevega preizpraševanja položaja opere danes v samoumevni navezavi tudi na vprašanje sodobnega statusa tragedije lahko opazimo, da ga to pripelje do sklepa, da tragedijska oziroma tragiška forma lahko najde svoje prvovrstno mesto prav v operi (Möderndorfer 2000), saj je le-ta s svojim socio-historičnim, glasbeno-estetskim in narativnim arzenalom sposobna izpovedati tragedijo, tragično operno zgodbo prav iz sodobnega življenja. Od tod tudi njegov zanimiv opis poti asociativnega niza, ki nazorno nakazuje, kako je kot ustvarjalec ujel idejo Medeje. Takole pravi: "Spominjam se, da sem že skoraj obupal, ko sem v časopisu v rubriki Črna kronika zagledal članek, ki je novinarsko hladno poročal o tragediji matere, ki je z gorenskega viadukta vrgla v globino oba svoja otroka, in to zato, ker je mož, oče otrok, pobegnul z drugo. Zgodba je bila zares pretresljiva. Sodobna. Iz današnjega časa, hkrati pa v tesnem sorodstvu s prastaro antično zgodbo o nesrečni Medeji, ki ubije svoja otroka iz podobnih razlogov. Imel sem zgodbo. Pravo zgodbo, ki je sodobna in hkrati mitska. Medeje še živijo." (Möderndorfer 2000) Lahko bi rekli, da se Möderndorferjeva Medeja kot "literatura", torej deskriptivna podoba Medeje, opremljena z Golobovo vokalizacijo in instrumentalizacijo, glasbeno podobo Medeje nedvomno nagiba k temu, da mitsko Medejo lovi zlasti na točki Medejine tragičnosti, zločinskosti, izključenosti kot temeljnih semiotičnih parametrov, ki to dramaturško strukturo držijo polnovredno pokonci.

Kar nekaj besedi je padlo na temo možnosti oz. nemožnosti mitske Medeje, kakor tudi na temo dejanskosti oz. aktualističnosti "današnje Medeje" kot zrcalne podobe lika Medeje, ki ju je ustvaril že omenjeni avtorski tandem, in obratno. Zgodbo omenjene operne Medeje lahko razumemo kot sodobni narastek podobe (ne)sporne junakinje antične mitologije v današnjem času prav na točki vloge igralka, ki ponovi dejanje svoje mitske junakinje. Medeja je v operi Mira, Mira kot sodobna Medeja, ki hkrati asociira na antično Medejo. Zahteva po nekakšni semantični podvojitvi Medeje se osmisli na točki, ko zremo, da je Mira kot glavna oseba "opere iz vsakdanjega življenja" pravzaprav po poklicu igralka, ki v gledališču igra vlogo Medeje. S tem operna zgodba doseže fantastično pomnožitev simbolov o Medeji, ki jo Blaž Lukan takole označi: "V Möderndorferjevi drami se na poseben in pomenljiv način razkriva tudi gledališče v gledališču: Mira je igralka, ki pred usodnim dogodkom v gledališču igra vlogo Medeje, in njeno življenje je tragična ponovitev igre, njene fiktivne ideje, ki jo je na odru odigrala povsem zares. Pravzaprav je Mira svoje dejanje storila že kot Medeja, v igri, v izposojenem telesu, ki pa ga je morala, če je hotela odigrati zares, sprejeti za svojega." (Lukan 2000) To operno imaginiranje fiktivne gledališke podobe Medeje nas vrača na neko drugo točko razcepa, na točko razcepa med začetkom operne zgodbe in dramaturškim začetkom narativnega loka. Opera se pravzaprav začne z vrnitvijo Mire - Medeje domov iz zapora¹⁴ po odsluženi kazni za zločin, ki ga je storila pred petnajstimi leti. Vrnitev na dom za Miro - Medejo, nekdanje gledališko igralko lika Medeje, pravzaprav pomeni vrnitev na kraj zločina, torej na kraj pravega začetka, kjer se sreča s svojimi spomini in osebami, ki so tedaj bile del drame (v podobah žrtev -

npr. Mirin tokrat že odrasel sin Jon, ki je zločin matere preživel, in povzročitelja - npr. oče njenega sina). Mira v tem trenutku, preplavljena s spomini, začne pripovedovati svojo življenjsko zgodbo, svojo resnico, svoje doživljanje takratnih dogodkov, ko je izvedela, da jo njen mož Jan (torej sodobni Jazon) zapušča zaradi mlajše ženske. To je stična točka operne in mitske Medeje. Mirin svet se zruši, tako kot se zruši v mitu Medejin. V brezupu skuša zastrupiti lastna otroka in se tako maščevati nezvestemu možu, pri čemer sin preživi, hči pa umre. Avtor libreta si takole razlaga to repetitijo mitskega zapleta: "Mirin svet se poruši. Mira in Medeja se združita. Obrazec tragedijske junakinje se spoji z ranjeno sodobno žensko dušo. Po domače: zmeša se ji." (Möderndorfer 2000) Linija je torej precej jasna. Mira kot Medeja je v nekem smislu popolna kolonizatorica kulturne in simbolne podobe zahodnega sveta, a tudi kolonizatorica svoje antične predhodnice. Register karakteristik mitske (tudi evripidske) Medeje (npr. Medeja kot mati detomorilka, morilka s premislekom, morilka iz maščevanja ipd.) dobi v Golobovi uprizoritvi dodatno, bistveno psihološko karakterizacijo, ki stvar dela nekoliko bolj ambivalentno. Mira se prikaže kot Medeja, zaznamovana z mankom identitete, z izgubo enosti, z izgubo stika s seboj. Njeno zločinsko dejanje dobi nove, povsem sodobne moralne kvalitete in celo juridične podmene, ki se stekajo v terminologijo umora iz (začasne) nepreštevnosti, začasnega "odklopa", zablode, v zadnji instanci tudi norosti. V tej luči Möderndorferjeva Medeja ni nič manj konvencionalna od katere koli Medeje (dramske, operne, filmske ipd.) zahodnega sveta. Kaže namreč podobo Medeje, ki je rezultat razlage tistega "evropskega" branja, ki ne (z)more za žensko - detomorilko najti nikakršne rešitve razen norosti in odkrito kaže svojo represivno kulturo. Povedano s Svetlano Slapšak, razlika med ritualnim branjem mitske Medeje pri zahodnih razlagalcih (čarovnica, boginja, temna vladarica) in pragmatično Möderndorferjevo Medejo, ki jo, preprosto rečeno, izdajo živci, je seveda v evidentni modernosti Möderndorferjeve Medeje in njeni podobnosti sodobni zahodni ženski. (Slapšak ?, 147) To je verzija ženske, katere element krivice, represije nad žensko, moške dominacije, neizbežnosti njenega podrejenega položaja, neizogljivosti sprejemanja družinskih pravil in družbenih norm je prekrit oziroma zamaskiran s podobami ženske kot karieristke (Mira je po poklicu igralka in v svojem družbenem miljeju uživa popolen ugled, občudovanje in, kakor pravi sam libretist, "blišč lažnivega meščanstva"), samostojne in ekonomsko neodvisne ženske, ki je v mnogih situacijah premočna za moškega. Spet rečeno s Svetlano Slapšak, branje Medeje, kakršno ponuja Golobova opera, je kontinuitetna dediščina Evripidove cenzurirane argumentacije Medejinega detomora. (Slapšak ?, 147) V tej luči se zdi poantiranje Slapšakove poglavitno, ko pravi: "... če ženska sprejme družbene konvencije, mora v prvem radikalnem spopadu z družbo znoreti. Če bi se neka ženska hotela radikalno zoper-

¹⁴ Odnos med Miro - Medejo in sojetnico oz. dolgoletno zaporniško kolegico, ki jo spremlja iz zapora proti domu in jo v trenutkih hudega samoobtoževanja skuša potolažiti, je najsubverzivnejši del predstave, morda s podmeno lezbijškega odnosa kot karnevalizacijo zaporniškega življenja.

staviti družbenim konvencijam, bi morala premagati norost (kot eno družbenih konvencij) in biti pripravljena na lomljenje vseh konvencij." (Slapšak ?, 149) Premagati norost kot simptom pasivne obrambe, notranje zoperstavitve, rezistence. Premagati agresijo kot znak aktivne, zunanje rezistence. Premagati tudi feministično in šovinistično koloniziran primordalističen eksistencialni mit o materi in materinstvu. Premagati torej nepremagljivo.

Möderndorferjeva kreacija Medeje v prignani pronicljivosti branja današnjega ženskega položaja je zares zgledno aktualistično zastavljena. Mira naj bi posebljala, ali vsaj ponazarjala aktualizirano Medejo, reprezentirano v podobi ženske, ki je v svojem "tipično ženskem" projektu razpeta med družino in kariero, med perfekcionističnim posvečanjem oblikovanju svoje družine oziroma vserezpoložljivo servilnostjo zakonskemu partnerju in "odprtostjo svetu". Jan (sodobni Jazon) jo zapusti prav na točki njenega profesionalnega uspeha (na večer po premieri Medeje v gledališču), in to malodušno, ker v tekmi s superiorno ženo izgublja. Ta položaj ga kaže v luči šibaka, inferiorneža, psevdomoškega, napolmoškega, nepravemoškega, "moškega", ki izgublja stik z naturalizirano večti-sočletno podobo nosilca in reproducenta superiornega spola.

Na drugi strani pa Medeja kot zgodba slepe ljubezni, celo patološke navezanosti na moža, nepremišljenosti, strasti in čustev (vse to nenazadnje zanika njeno zmožnost za "moško" racionalnost, za racionalnost, ki je naravno podeljena moškemu) sugerira podobo sužnje svoje lastne ranljivosti, nebogljenosti, infantilnosti, ki vidi poslednjo dovršitev v moškem kot varuhu in zaščitniku. Svoj položaj rešuje s tem, da ji dejansko (za trenutek) uspe spreobrniti stereotipno utrjeno in na "naravnih" zakonih utemeljeno klasično spolno, seveda docela diskriminatorno dihotomijo med moškim in žensko kot med aktivnim in pasivnim principom. Posledice njenega preveč subverzivnega projekta so pogubne, travmatične, tragične. Mira - Medeja ne reprezentira podobe neafirmirane ženske, ampak "preveč" afirmirane ženske, afirmirane na "napačnem mestu", v "nepravem času".

Njena upornost, razdiralnost, prebrani s kodi usodnega "histeričnega" izpada (tudi do pred kratkim deklariranega kot "tipično ženska" duševna motnja) dobi v Golobovi operi jasno juridično in moralistično karakterizacijo, značilno za postmoderne vrednostni diskurz "zahodnega sveta". Juridično rešitev za storjeni zločin Möderndorfer najde v instituciji zapora. A v etičnem smislu Medeji nalaga v nekem smislu še dosti zahtevnejšo nalogo. Opera, ki jo sicer sestavljata dve osrednji dejanji, je dopolnjena s kratkim "dodatkom" v smislu epiloga, ki izpopolni lok dramaturške motivike, ki potuje od kazni h krivdi in nadalje k spravi kot ključni moralni sugestiji. V njem libretist himnično oziroma oratorijsko upodobi skorajda biblično temo ljubezni, odpuščanja, očiščenja (greha). Z epilogom Medeja ni le prisposoda družinske drame, osebne nesrečne zgodbe, temveč se razširi v simbolno telo moralnega nauka oziroma vrednostne retorike današnje družbe. Mira - Medeja skupaj z zborom kot družbenim odmevom sporoča, da je edina rešitev v spravi, predvsem v spravi s samim seboj, in pa v ljubezni, ki je edina zmožna zares odpuščati. Paradoksalnost

ponujenega Medejinega položaja, ki ga libretist sugerira z epilogom, je v tem, da je Medeja ponovno kaznovana. Vržena je namreč v situacijo, da svojo postzaporniško rehabilitacijo dovrši v taistem, pa vendarle povsem spremenjenem družinskem okolju, ki jo je v določeni meri povsem izključilo in stigmatiziralo. Skratka, nima možnosti, da gre svojo pot, temveč je obsojena na prisilno prilaganje in pomiritev s starim travmatiziranim družinskim okoljem. Taka sklepna razrešitev zapleta seveda bazira na triku hepienda oziroma znanih fintah o čudežnih pozitivnih koncih iz pravljic. Vendar s tem, ko uporablja žanrske konvencije (npr. prehajanje iz drame v melodramo in nadalje v himnično odrešitev), stereotype in konzervativne kode za prenašanje sporočila, Golobova Medeja pravzaprav potrjuje našo tezo, da je Medeja (še vedno) preprosto preveč avantgardna za današnji čas, da bi lahko razumeli njen motiv ubijanja otrok, ki velikokrat, kakor ugotavlja tudi Svetlana Slapšak, ostaja zamegljen in nedorečen. Omenjena operna uprizoritev Medeje je tako v vseh pogledih zgledna, tako v tistem, v katerem povzame okvir antične naracije, kakor v tistem, kjer ta okvir izpusti, ga spremeni, prilagodi, "posodobi". Kakor lahko vidimo, se zaplet oziroma problem mitske Medeje razreši veliko manj patetično, manj obremenjeno z neko nabuhlo simboliko familiarnega jarma. Spomnimo se, da antična Medeja ni bila ekskomunicirana s strani širše skupnosti. Kazen za njeno dejanje ni odplačala s pravnim regulativom, ampak s fatalistično konvencijo, ki se je glasila: usoda sama jo je s takšnim življenjem, kakor ji ga je namenila, že dovolj kaznovala. Podobna etika je nosila celoten starogrški mitološki svet, in to navkljub vsem znanim vpisom avtoritarnosti, šovinizma in dvorezne demokratičnosti v podobo o starogrški družbi, katerih odsev lahko še danes opazimo v sodobni produkciji mitologij. Rečeno lévi-straussovski, vse to govori o tem, da miti v vsakem času in prostoru pomembno, na realni in simbolni ravni osvetljujejo funkcionalno organizacijo in socialno ekonomijo neke družbe ali partikularne družbene sredine.

Literatura

- Antika** - leksikon, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1998.
- BARTHES**, Roland 1993: *Mythologies*. New York, The Noonday Press (Farrar, Strauss and Giroux).
- BROOKS**, Alasdair 2002: "Under Old Earth. Material Culture, Identity and History in the Work of Cordwainer Smith". V: *Digging Holes in Popular Culture. Archeology and Science Fiction* (ur. Miles Russell). Oxford, Bournemouth University School of Conservation Sciences, Oxbow Books, 80-84.
- Encyclopedia of Greco-Roman Mythology**, Mike Dixon-Kennedy, Santa Barbara, California, 1998.
- GOLOB**, Jani 1999: *Medeja - Opera iz vsakdanjega življenja*. Klavirski izvleček. Libreto: Vinko Möderndorfer, © Jani Golob. Ljubljana, Knjižnica Akademije za glasbo.
- GRANT**, Michael 1968: *Miti starih Grkov in Rimljanov*. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- GRAVES**, Robert 1990: *Grčki mitovi*. Četrto izdanje. Beograd, Nolit.
- LUKAN**, Blaž 2000: "Medejina samota". V: *Gledališki list*

SNG Opera in balet Ljubljana, sezona 1999/2000, uprizoritev 4, Ljubljana.

MÖDERNDORFER, Vinko 2000: "Kako smo iskali in našli Medejo". V: Gledališki list SNG Opera in balet Ljubljana, sezona 1999/2000, uprizoritev 4, Ljubljana.

MÖDERNDORFER, Vinko 2000a: Medeja - Glasbena drama iz vsakdanjega življenja. V: izdano kot priloga publikacije Gledališki list SNG Opera in balet Ljubljana, sezona 1999/2000, Ljubljana.

MURPHY, Julia 2002: "A Novel Prehistory". V: Digging Holes in Popular Culture. Archeology and Science Fiction (ur. Miles Russell). Oxford, Bournemouth University School of Conservation Sciences, Oxbow Books, 57-66.

PINSENT, John 1990: Grška mitologija. Opatija, Iro "Otokar Keršovani".

SAMEC, Smiljan 1996: Operne zgodbe. Ljubljana, Mladinska knjiga.

SHMIDT, Joël 1995: Slovar grške in rimske mitologije. Ljubljana, Mladinska knjiga.

SCHWAB, Gustav 1985: Najlepše priče klasične starine I, Zagreb, Grafički zavod Hrvatske.

SLAPŠAK, Svetlana 1991: "Antične ženske študije". V: Problemi-Eseji, št. 3-4, Ljubljana.

SLAPŠAK, Svetlana (?) "Kitajska Medeja ali pastelni obraz kolonializma". V: Duhovi v mestu žensk.

SLAPŠAK, Svetlana 1994: "Tujci in begunci v grški drami". V: Dialogi, št. 1-2, Ljubljana.

SLAPŠAK, Svetlana 2000: Za antropologijo antičnih svetov. Ljubljana, ISH - Fakulteta za podiplomski humanistični študij v Ljubljani / ŠOU - Študentska založba, Knjižni zbirki Documenta in Scripta.

SUNČIČ, Maja 2003: "Antika kot intelektualni izziv za 21. stoletje". Intervju s Svetlano Slapšak. V: Monitor ISH, Vol. V, št. 1-2. Ljubljana, ISH.

UKMAR, Kristijan 2000: "Nova slovenska opera Medeja". V: Gledališki list SNG Opera in balet Ljubljana, sezona 1999/2000, uprizoritev 4, Ljubljana.

VEYNE, Paul 1998: So Grki verjeli v svoje mite - Esej o konstitutivni imaginaciji. Ljubljana, Založba /*cf.

WARRACK, John; **WEST**, Ewan 1992: The Oxford Dictionary of Opera. Oxford; New York, Oxford University Press.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 22. 1. 2004

ETNIČNOST V MESTIH PAPUE NOVE GVINEJE: MODERNA OBLIKA URBANE DRUŽBENE KATEGORIZACIJE

Izvleček:

Prispevek¹ se ukvarja s konstrukcijo etničnosti in z oblikovanjem etničnih skupin v Port Moresbyju na Papui Novi Gvineji. Proces nastajanja urbanih etničnih skupin, imenovanih wantok sistemi, je sicer specifičen za urbana okolja Melanezije, vendar vsebuje načine konstrukcij in instrumentalizacij skupinskih identitet, ki temeljijo na poreklu in ga zato lahko obravnavamo v luči urbanih raziskav etničnosti.

Abstract

This research paper² deals with the construction of ethnicity and with the formation of ethnic groups in Port Moresby in Papua New Guinea. The process of emerging of urban ethnic groups named wantok systems is otherwise specific for the urban environment of Melanesia, however, it consists of the ways of constructions and instrumentality of the group identities, which are based on descent and could therefore be approached to in the light of the urban ethnicity research.

V članku bom poskusil odgovoriti na vprašanja, ali etničnost

na Papui Novi Gvineji obstaja, kakšna je njena zunanja manifestacija, zlasti pa, ali jo lahko obravnavamo kot tradicionalno ali le kot moderno obliko družbene kategorizacije. Preden pa se lahko lotim iskanja odgovorov na zastavljena vprašanja, se je treba soočiti z nekaterimi problematikami, ki obravnavajo status etničnosti kot konceptualni model družbene organizacije. Treba je pretehtati praktično uporabnost omenjenega modela, utemeljiti njegove značilnosti ter dognati, ali na Papui Novi Gvineji obstaja pojav, ki bi ga lahko pojasnili s konceptom etničnosti, ter kakšne so njegove lastnosti v konkretnem etnografskem primeru.

Status etničnosti kot konceptualnega orodja

Etničnost je pojem s precej dolgo, a metodološko nejasno pomensko tradicijo. V različnih obdobjih in okoljih so etničnosti pripisovali različne pomene. V Evropi je njen pomen drugačen kot v Združenih državah Amerike, kjer je pomensko zamenjala raso. Čeprav »etničnost v ameriški družbi ostaja živa sila« (Hannerz 1980, 3), se je ravno zaradi njene predpostavljene povezave z raso mnogi družboslovci otepajo. Kljub temu pa je diskurz o etničnosti od konca šestdesetih let 20. stoletja v močnem porastu, kar je po eni strani posledica družbenih in globalnih sprememb, po drugi pa rezultat spremenjenih antropoloških pojmovanj družbe in kulture.³ Za razliko od zgodnjih funkcionalistov in strukturalistov, ki so človeške skupnosti in kulture razumeli kot statične in homogene enote, postmodernisti skupnosti obravnavajo kot fluidne, dinamične in spremenljive sisteme. »V tem kontekstu se etničnost pokaže kot izredno uporaben koncept, saj predlaga dinamično situacijo spreminjajočih se stikov in obojestransko

¹ Članek je rezultat podiplomskega študija na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo v Ljubljani ter raziskovalnega dela v Port Moresbyju. Oboje mi je omogočilo Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport s financiranjem v shemi usposabljanja mladih raziskovalcev, vodili pa so me mentorja dr. Zmago Šmitek in dr. Borut Telban ter vodja raziskovalnega usposabljanja dr. Rajko Muršič.

² The research paper is the result of the postgraduate studies at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology in Ljubljana and the research performed in Port Moresby. The Ministry of Education, Science and Sport enabled both in the project entitled junior researchers, together with my two mentors Zmago Šmitek, Ph.D. and Borut Telban, Ph.D. and the head of the research education Rajko Muršič, Ph.D.

³ Na tem mestu se ne bom spuščal v pregled različnih konceptualizacij etničnosti. Sicer glej na primer Banks 1996; Eriksen 1993; Repič 2002; Šumi 2000

prilagoditev med skupinami.« (Eriksen 1993, 9) Etničnost je torej v osnovi »vidik odnosov in ne svojstvo skupin«. (Eriksen 1993, 12) Njena funkcija je v organizaciji interakcije med ljudmi in kulturnih razlik med skupinami. (Barth 1969)

Takšna konceptualizacija je prekinila dožemanje etničnih skupin (in plemen) kot zaprtih in izoliranih družb. Namesto tega se je usmerila na interakcije med posamezniki kot pripadniki različnih skupnosti - ne le kulturnih skupnosti, temveč vseh skupin, ki imajo predstave o lastni skupinskosti. Antropološka in sociološka domena nad označevanjem različnih skupin se je tako spremenila. Že Leach je opozoril na to, da je »predpostavka, da v 'normalni' etnografski situaciji med seboj različna plemena najdemo urejeno razporejena v prostoru in z natančno določenimi mejami med njimi, akademska fikcija«. (Leach 1954, 290) Opozoril je na premene identifikacij posameznikov in njihovo prehajanje med različnimi skupinami. Z etnografskimi dejstvi je pokazal, da družbe niso statične v prostoru ali času, temveč »je vsaka resnična družba proces v času«. (Leach 1954, 5) Antropologji torej skupin ne moremo določati od zunaj glede na njihovo lokacijo v prostoru, jezik ali kulturo.

Moerman se je med raziskavo na Tajskem vprašal, kdo so Lueji in po čem se ločijo od drugih. Opis njihovih kulturnih značilnosti in distinkcij mu ni zadoščal. »Ker jezik, kultura, politična organizacija in drugo ne sovpadajo, enote, ki jih opredelimo z enim kriterijem, ne sovpadajo z enotami, ki jih opredelimo z drugimi kriteriji.« (Moerman 1965, 1215) Namesto tega je prišel do sklepa, da je pomembnejša samoidentifikacija, saj je etničnost oziroma biti Lue 'emska kategorija askripcije', kar pomeni, da »je nekdo Lue zato, ker verjame, da je Lue, se sam identificira in ravna kot Lue«. (Moerman 1965, 1219)

Ali je etničnost resnično, kot je trdil Barth, kategorizacija, ki posameznike klasificira na podlagi »njihove osnovne, najpomembnejše identitete« (Barth 1969, 13),⁵ na tem mestu niti ni bistveno vprašanje. Empirično dejstvo pa je, da so identifikacije večplastne in spremenljive. Posamezniki so lahko, glede na družbeno situacijo, hkrati pripadniki različnih skupin in med njimi tudi prehajajo oziroma spreminjajo osnovne identifikacije. To omogočajo simbolno konstruirane skupnosti. Gellner (1983) in Anderson (1998) sta pisala o narodih kot konstruiranih oziroma zamišljenih skupnostih, Anthony P. Cohen (1998) pa je pokazal, da so vse skupnosti, od majhnih lokalnih skupin do velikih narodov, imaginarne ter simbolno konstruirane, kajti »... šele simboli, in ne struktura, omogočajo posamezniku, da se identificira s skupnostjo, zato obstaja skupnost predvsem v glavah, v mišljenju in šele nato v dejanjih njenih članov«. (Brumen 2000, 80) Posamezniki na mejah

(med interakcijami) poudarjajo simbole lastne etnične skupine ter s tem vzpostavljajo in urejajo odnose z drugimi. V tem smislu so konceptualne meje družbeni produkti, ki se po potrebi spreminjajo. Njihova funkcija je zamejitev skupnosti in njena predstavitev zunanjemu svetu. »Zavest skupnosti je ujeta v percepcijo njenih meja, ki jih ljudje oblikujejo med interakcijo.« (Anthony P. Cohen 1998, 13)

Če uporabimo etničnost kot konceptualno-analitični model, ki nam pomaga razumevati urejevanja družbenih razmerij, nam lahko rabi v različnih okoljih, »čeprav so empirični konteksti povsem različni in enkratni«. (Eriksen 1993, 98) Etnično kategorizacijo lahko pripišemo družbam v različnih kontekstih, najpogosteje pa gre za moderen pojav, povezan z nastankom kulturno pluralnih okolij, kot so mesta in etnično (narodno) pluralne države.

Etničnost v mestih

Razvoj koncepta etničnosti je sovpadal s socialno-antropološkimi raziskavami razvoja kolonialnih mest in urbanizacije v 'tretjem svetu' ter kulturno-antropološkimi raziskavami ameriških mest.⁶ Dejansko je v socialni in kulturni antropologiji koncept etničnosti močno povezan z urbanizacijo. Etničnost so v kulturni antropologiji 'odkrili' v šestdesetih letih 20. stoletja in jo obravnavali v povezavi z 'urbanimi problemi', kot so na primer revščina⁷ (Lewis 1961, 1966, 1969), getoizacija in etnične četrti. (npr. Wirth 1928; Whyte 1943; Hannerz 1969)

Tudi v socialni antropologiji so etničnost našli v urbanih okoljih, ko so preučevali interakcije med različnimi skupinami ter dinamične spremembe identitet urbanih prebivalcev. Prvi raziskovalci so jo imenovali tribalizem, ki je pomenil »kategorijo interakcije v vsakdanjih družbenih odnosih«. (Mitchell 1956, 42) V Bakrenem pasu⁸ se je tribalizem kot kategorija razlikovanja v urbanem okolju pojavil zato, ker je tam potekala interakcija med množico ljudi, ki izvirajo iz različnih okolij. Ti ljudje so uporabili določene simbole, kot na primer obleko, le za medsebojno prepoznavanje in oblikovanje skupin, medtem ko sama vsebina kulturnih značilnosti izvirnega ljudstva v mestih ni obdržala pomena. V mestih so se namreč vzpostavile nove skupnosti; te so za označevanje svojih identitet uporabljale tiste simbole, ki so bili značilni za izvirno skupnost, niso pa prenesle tudi vseh kulturnih vsebin.

Arnold Epstein je koncept etničnosti, ki ga je uporabil v Afriki (1958), prenesel tudi na Novo Gvinejo, kjer je opisal situacijo

⁴ Eriksen se na tem mestu neposredno navezuje na interakcionistično teorijo Bartha (1969).

⁵ Zaradi te domneve so mu nekateri avtorji očitali primordialiistično stališče (npr. Abner Cohen 1974, xii), saj je po instrumentalistični paradigmi etničnost nov, moderen pojav, ki se pojavi šele zaradi urbanizacije, medtem ko lahko po Barthovem mnenju etnične skupine najdemo v vseh družbah.

⁶ Na tem mestu se ne bom spuščal v pomene etničnosti v srednjeevropski etnologiji, kjer status etničnost ni bil povezan z urbanizacijo, temveč je označeval ljudstvo v splošnem pomenu besede. (glej npr. Kremenšek 1976, 1978; Bromlej 1974)

⁷ Oskar Lewis je celo skoval termin kultura revščine. (1969)

⁸ Bakreni pas (Copperbelt) v takratni severni Rodeziji oziroma današnji Zambiji je bilo za britansko socialno antropologijo pomembno območje, saj so tam nastale pomembne raziskave pod okriljem inštituta Rhodes-Livingston.

močnih medskupinskih interakcij in posledični nastanek etničnih kategorizacij. (1978) S prihodom migrantov iz cele države na plantaže Nove Britanije se je nepovezana avtohtona skupina Tolajev povezala v politično skupnost in tako obdržala nadzor nad plantažnim delom. Na Papui Novi Gvineji, ki je kulturno in lingvistično izredno raznolika dežela, pa so zlasti v mestih začele nastajati nove skupnosti, ki se sklicujejo na skupno poreklo in se imenujejo wantok sistemi.⁹ To so specifične oblike družbene organizacije, ki so nastale zaradi interakcij med tradicionalno različnimi skupinami in zajemajo ljudi, ki prihajajo iz istega okolja in delijo isto kulturno tradicijo.

Port Moresby kot primer urbanizacije na Papui Novi Gvineji

Urbana okolja so na Papui Novi Gvineji novost, ki jo je kolonialna uprava uvedla šele v 19. in zlasti v 20. stoletju. Urbanizacija je zelo mlad pojav, celo do te mere, da se je velik del sedanjega mestnega prebivalstva preselil iz podeželja. Razvoj prvih naselij evropskih kolonialistov se je začel šele proti koncu 19. stoletja na severnem, takrat nemškem delu Nove Gvineje, na začetku 20. stoletja pa tudi na britanskem delu. Osnove za Port Moresby, sedanje glavno mesto, so postavili leta 1885, ko so ustanovili administrativno središče za Papuo na območju, kjer je bilo le nekaj vasi skupin Motu in Koita. Britanska, kasneje pa avstralska uprava je začela z izgradnjo manjšega administrativnega mesteca. Od domačinov so poceni odkupili zemljo, kjer so postavili upravne enote, trgovinske centre in bivališča za belce. Začeli so politiko stroge segregacije med belci in domačini, ki je trajala do konca šestdesetih let 20. stoletja in se kaže tudi v urbanistični ureditvi Port Moresbyja, kjer so bila naselja belcev in domačinov postavljena vsaksebi.¹⁰

Do druge svetovne vojne se Port Moresby ni bistveno spreminjal. V okolici so sicer ustanovili precej plantaž, kjer so zaposlovali domačine, v samem mestu pa je živelo le malo domačinov, ki so delali pri Evropejcih. Do leta 1941 je potekal počasen razvoj območij obalne Nove Gvineje in otokov, v notranjost pa je kolonialna uprava zares segla šele po drugi svetovni vojni. Zato do takrat v Port Moresbyju ni bilo priseljencev iz Višavja. »Tako je v Port Moresbyju, danes daleč največjem mestu Papue Nove Gvineje, pred letom 1942 živelo precej manj kot tisoč Papuancev.« (Levine in Levine 1979, 15) Sicer pa tudi Evropejcev ni bilo veliko. Po Oramovih ocenah (1976, 27) je leta 1941 v Port Moresbyju živelo okoli 400 Evropejcev in le maloštevilni Azijci, v celotnem območju okoli mesta pa le okoli tri do štiri tisoč domačinov. Po koncu druge svetovne vojne pa se je majhno administrativno mesto začelo vedno

hitreje razvijati.

Po letu 1945 je avstralska uprava ukinila prepoved selitve v mesto. Domačinom so sprva dovolili obiske, dolge do štiri dni. Po tem času so morali nezaposleni domačini zapustiti Port Moresby, vendar je bil to odlok, ki so ga težko izvrševali. Vedno več priseljencev iz bližje okolice se je zaposlovalo v upravi, industriji in na plantažah. Priseljenci iz oddaljenih krajev Papue Nove Gvineje pa so se nastanili le za krajši čas, saj so prišli v Port Moresby na pogodbeno delo, po katerem so jih delodajalci poslali domov. Delavci so sklenili pogodbeno delo za dve leti, po izteku katerih so jih prepeljali nazaj domov na stroške delodajalcev. Po šestih mesecih premora so lahko znova stopili v pogodbeno zaposlitev, a to je storil le majhen delež delavcev. (May in Skeldon 1977, 5)

Leta 1949 je avstralska vlada oznanila odločitev, da bo glavno mesto Papue Nove Gvineje Port Moresby, kar je pripomoglo k hitri rasti števila prebivalcev evropskega porekla, kot tudi domačinov. Mesto je imelo leta 1947 7.230 prebivalcev, do leta 1971 pa je število naraslo na 76.507. Delež Evropejcev je ves čas do osamosvojitve ostajal okoli dvajset odstotkov. (Oram 1976, 85) Kasneje se je število domačinov, ki so se selili v Port Moresby, ves čas večalo, delež Evropejcev pa je padel na okoli en odstotek. Leta 1980 je imel Port Moresby 123.624, leta 1990 194.295, leta 2000 pa blizu tristo tisoč prebivalcev. (Muke 2001, 105) Kljub počasnemu razvoju v prvi polovici 20. stoletja je danes Port Moresby daleč največje mesto Papue Nove Gvineje in prizorišče stalnih interakcij med velikim številom posameznikov oziroma med pripadniki različnih etničnih ter jezikovnih skupin.

Port Moresby je območje z največjo raznolikostjo etničnih, jezikovnih in drugih skupin, ki so v preteklosti živle precej manj soodvisno kot v sedanjih mestih. Na tem mestu se ne nanašam na klasično antropološko pojmovanje plemenskih družb kot ločenih, zamejenih in zaključenih enot, ki naj bi živle neodvisno od podobnih enot. Takšna konceptualizacija plemen je bila največkrat močno zmotna. Kljub velikemu številu jezikovnih skupin, ki resda živijo na težko prehodnem območju, so med skupinami tudi v preteklosti obstajale močne kulturne povezave. (glej npr. Barth 1987) Še več, ena od pomembnejših oblik tradicionalne medskupinske interakcije je bila bojevanje, ki je v določeni meri še vedno prisotno. Na podeželju imajo skupine prevlado nad nekim območjem, mesta pa so specifični prostori, kjer poteka močna interakcija med tradicionalno manj povezanimi ali celo sovražnimi skupinami. V takšnem okolju večina posameznikov išče in vzpostavlja določene povezave v skupnostih, ki jim omogočajo zaščito, bivanje in dosego družbenih statusov.

Okapijci v Port Moresbyju

Ena takšnih skupnosti v Port Moresbyju so Okapijci, ki se tako imenujejo, ker so priseljenci iz okrožja Okapa v Vzhodnem Višavju.¹¹ Živijo na različnih lokacijah, med drugim tudi v urbanem naselju Two Mile, ki je le eden od približno petdesetih urbanih naselij v Port Moresbyju. Urbana naselja so

⁹ Wantok je sprva označeval »nekoga, ki govori isti jezik, je iste narodnosti, rojak, je iz iste dežele, sosed«. (Mihalic 1983, 202)

¹⁰ Več o ustanovitvi mesta glej npr. v Oram 1976, 1-26; Goddard 2001; Levine in Levine 1979.

oznake za pogosto nelegalna barakarska naselja, ki niso urbanistično urejena, prebivalci pa največkrat nimajo legalne pravice do zemljišča, na katerem bivajo. Naselja nimajo poenotene gradnje, urejene kanalizacije, vodovoda, električne napeljave, cest in javnega transporta ter drugih javnih služb. So najhitreje rastoči bivalni prostori, saj se velik del priseljencev iz cele države po prihodu naseli v takšnih barakarskih naseljih. Leta 1970 so število prebivalcev neformalnih barakarskih naselij ocenili na dvanajst tisoč (Oram 1976, 99), leta 1980 na petnajst tisoč, leta 1990 na dvajset tisoč, leta 1995 na dvainštirideset tisoč, za leto 2000 pa število prebivalcev v urbanih naseljih ocenjujejo na sto tisoč. (Muke 2001, 28, 105)

Two Mile je eno najstarejših urbanih naselij in zato tudi leži zelo blizu središča mesta. Nastal je v petdesetih letih 20. stoletja, ko je manjša skupina delovnih migrantov svoja bivališča postavila na neuporabnem pobočju, ki se od obale dviga proti vzhodu. Desetletje kasneje so na drugi strani tega naselja začeli graditi upravno mestno središče Boroko. Med središčem mesta in upravnim delom so zgradili cesto, ki proti severu omejuje naselje Two Mile. Zaradi svoje lokacije je to naselje zelo popularno naselje med priseljenci, vendar je tudi zelo gosto naseljeno.

Naselitev v urbanih naseljih poteka hitro, saj se prvim prišlekom kmalu pridružijo njihovi rojaki, prijatelji in sorodniki. Tako nastajajo barakarska naselja z raznoliko populacijo, vendar se prebivalci naselijo v etnično homogene zaselke. »Urbana naselja so kozmopolitske mreže plemenskih skupnosti ali subkultur, ki jih pogosto zaznamuje etničnost in regionalizem v urbani kulturi.« (Muke 2001, 8) Med zaselki so določene približne ali natančne meje, včasih celo ograje. V zaselke se združujejo pripadniki istega wantok sistema oziroma pripadniki iste etnične skupine. Družijo se predvsem med sabo in s pripadniki iste etnične skupine, ki živijo v drugih naseljih v Port Moresbyju. Zelo pogosto se obiskujejo in včasih skupaj pripravijo razna slavlja. Udeležujejo se v raznih družabnih aktivnostih, kot je igranje kart, igranje rugbyja in drugih športov. Večina družbenih aktivnostih poteka bodisi v monoetničnih zaselkih bodisi v neformalnih društvih, ki so prav tako največkrat monoetnična. (prim. Levine in Levine 1979, 48) S pripadniki iste etnične skupine, ki živijo v drugih naseljih, so mnogo bolj povezani kot s sosedi, ki so pripadniki drugih skupin. Tako pripadniki istih etničnih skupnosti ne tvorijo enotne teritorialne skupnosti, temveč se povezujejo v nadlokalne mreže.

Okapijci, ki živijo tudi v enem od zaselkov v naselju Two Mile, tvorijo nadlokalno etnično skupnost, ki se v urbanem okolju povezuje v nekakšno mrežo po principu wantok sistema.

Mnogi njihovi rojaki, sorodniki in prijatelji, s katerimi vzdržujejo družbene odnose, namreč živijo v drugih urbanih naseljih. Kljub temu ne delajo nobenih dejanskih razlik med tistimi, ki živijo v istem zaselku, in drugimi Okapijci, ki živijo v drugih naseljih v Port Moresbyju. Po drugi strani pa se ostro ločujejo od drugih podobnih skupnosti. Okapijci v naselju Two Mile na eni strani mejijo na skupino Gailala, na drugi na Chimbuje. Poleg teh je v bližini še več zaselkov drugih skupin. Z neposrednimi sosedi imajo jasno določene meje in postavljene ograje.

Prebivalci urbanih naselij meje svojih zaselkov označujejo z ograjami in drugimi simboli. Hiše Okapijcev v Two Mile so večinoma obrnjene proti zaselku in stran od sosedskih meja. Poleg tega na vrtovih gojijo rastline, ki so značilne za Višavje in na podeželju predstavljajo bistveni del njihove prehrane: banane, sladki krompir ali kaukau, arašide, koruzo, sladkorni trs (pitpit) ter različne vrste zelenjave. Priseljenci z otokov kot glavno vrsto hrane gojijo jam, priseljenci iz nižavja Nove Gvineje pa sago, kruhovec in betelove orehe. »Rastline uporabijo kot simbole zaznamovanja meja skupnosti in etnične pripadnosti tam, kjer so tradicionalni elementi konceptualizacije urejanja kulturne krajine - krajine, ki ji etnične skupine pripisujejo pomene - ponovno izumljeni v mestnem kontekstu.« (Muke 2001, 40) Vrtove imajo največkrat ob hiši ali na obrobju zaselka in tako označijo lastne meje v naselju. Sadijo kulturno pomembne rastline, ki »so simboli identitete in vzbudijo subtilne predstave o razlikah in podobnostih ter označujejo skupno življenje etnične skupnosti in ohranjanje tradicionalne identitete.« (Muke in Gonno 2002, 79) S sajenjem kulturno značilnih rastlin v neposredni bližini svojega zaselka tipizirajo kulturno krajino in načine urejanja okolja. Tako je v urbanih naseljih več kulturnih mikrokrajin, ki imajo nalogo vzdrževanja notranje povezanosti z izvornim okoljem ter simboliziranja etnične identitete.

Wantok sistemi.

Etnične skupnosti v mestih Papue Nove Gvineje

V mestih so nastale nove oblike družbenih organizacij, ki temeljijo na tradicionalnih organizacijah iz ruralnega okolja, saj so mesta polna neznanih ljudi in so potemtakem zelo nevarna območja. Zaradi potencialnih nevarnosti, ki jih predstavlja urbano okolje, so ljudje »ustvarili relativno varne koticke, kjer se obkrožijo s sorodniki in z rojaki.«¹² (Levine in Levine 1979, 52) V tradicionalni družbeni organizaciji je bila (in je v vaseh še vedno) najpomembnejša oblika družbene klasifikacije sorodstvo. V mestih pa se klasifikacijske skupine razširijo. Medsebojno pomoč si nudijo ne glede na sorodstvene vezi,

¹¹ Okapijce jih imenujem, ker so se oni tako predstavljali. Takšno poimenovanje sicer ni v skladu z etničnimi in jezikovnimi oznakami (Fore), ki so jim jih nadeli prvi raziskovalci, vendar smatram kriterij samooznačevanja za najboljšo rešitev. V Okapi se ne imenujejo Okapijci, takšno poimenovanje je rezervirano le za situacije izven domačega okrožja. Doma uporabljajo označevanje po vasi, torej prebivalci Henegaru, Pagataisa, Kofame ...

¹² Z besedo rojaki prevajam angleški izraz co-ethnics. Obenem naj poudarim, da Levine in Levine (1979) co-ethnics enačita z wantoks, ter ethnicity z wantok system. M. Strathern (1975) wantok enači z besedo compatriot, ki prav tako pomeni rojak.

skupinska kategorizacija pa poteka v okviru wantok sistema, ki pripadnike klasificira glede na izvorno okolje, kar »... omogoči nastanek osnovnih etničnih skupin«. (Levine in Levine 1979, 65) Do podobnih zaključkov je prišel Whiteman, ki je raziskoval sorodstvena razmerja Chimbujev v Port Moresbyju. (1973) Posamezniki ali majhne skupine iz province Chimbu so bivališča poiskali pri priseljencih iz istega okolja, kljub temu, da se niso poznali niti niso bili v kakršnih koli sorodstvenih razmerjih. Spreminjanje in širitev klasifikatornih sorodstvenih skupin je v mestih lahko osnova za nastanek etničnih kategorij ob situacijah, kjer posameznik potrebuje pomoč najbližjih wantokov.

Wantok sistem je ohlapno določena kategorija in odvisna od družbene situacije. Z njo označujejo tako bližnje in daljne sorodnike, dobre prijatelje kot tudi bežne znance, ki prihajajo iz istega okolja in morda govorijo isti tokples (jezik ali dialekt). V mestih so »wantoki tisti ljudje, s katerimi ima nekdo pogoste, dobre in zaupne odnose«. (Sillitoe 2000, 170) Zato v mestih ljudje svoje bližnje prijatelje, rojake in sorodnike označujejo s pojmom wantok. Skupno poreklo, ki je najpomembnejši dejavnik pri klasifikaciji pripadnikov wantok sistema, sovпада s konceptualizacijo etničnosti, ki jo je zastopal Weber, ko je trdil, da je etničnost kategorija, ki zajema ljudi s predstavami o skupnem poreklu.

»Etnične skupine so tiste človeške skupnosti, ki gojijo subjektivno prepričanje o skupnem poreklu - zaradi fizičnih ali kulturnih podobnosti ali zaradi spomina kolonizacije in migracije - na način, da je to prepričanje pomembno za nadaljevanje nesorodstvenih družbenih razmerij.« (Weber 1961, 306)

Skupno poreklo je fleksibilna krajevna kategorija, ki je podvržena različnim interpretacijam. 'Isti kraj' lahko pomeni ožja ali širša območja ali celo province. Okapijci v naselju Two Mile se tujcem predstavljajo kot Gorokans, po glavnem mestu Goroka v Vzhodnem Višavju, ali kot Eastern Highlanders, torej prebivalci Vzhodnega Višavja. Tudi pripadniki drugih sosednjih skupin v urbanem naselju jih poimenujejo Gorokans. Med seboj se označujejo po okrožju, torej Okapians (Okapijci), ter po vaški in klanski pripadnosti. Med Okapijci jih je večina iz klana Pagataisa (Pagataisa vas) ali iz klana Lasota (vas Henegar). Etnična pripadnost ni vezana le na eno izmed ožjih ali širših kategorij porekla, temveč »je odvisna od družbene situacije, v kateri se sklicujejo na etničnost«. (Levine in Levine 1979, 60)

Fleksibilni koncept wantok lahko označuje tako etničnost, prijateljstvo kot tudi sorodstvena razmerja prebivalcev urbanih centrov. V mestih se ljudje vedno bolj srečujejo z ljudmi, ki niso niti sorodniki niti ne prihajajo iz iste vasi, a kljub temu »postajajo vedno bolj vpeti v wantok sistem, ki deluje kot kategorija družbenih odnosov, ki učinkovito združuje sorodstvo, etničnost in bolj individualne prijateljske vezi v novi urbani družbeni kategoriji«. (Levine in Levine 1979, 70)

Urbane družbene povezave poudarjajo etnična razmerja na osnovi izvirnega kraja, vendar niso nujno tudi interesne povezave. M. Strathern je napisala, da v Port Moresbyju »ne

moremo govoriti o etničnosti kot o strategiji«. (1975, 288) Interesne skupine v mestih so namreč začasne in odvisne od situacije. Sicer obstajajo tudi primeri, da neka skupina prevzame dominantno vlogo v določenem poklicu, kar je gotovo pomemben dejavnik oblikovanja in vzdrževanja skupnosti. Tako so na primer Mekeo prodajalci betelovih oreh, mnogi taksisti pa so priseljenci iz provinc Hagen in Enga. Večinoma pa skupine v Port Moresbyju etnične pripadnosti niso razvile na osnovi skupnega politično-ekonomskega interesa. »Kljub temu se ljudje nenehno označujejo z etničnimi kategorijami - 'Mi Hagenerji počnemo to'; 'Tisti Popondetta je moj prijatelj'; 'Poznam Tolaja iz x oddelka'.« (M. Strathern 1975, 289) Tudi prebivalci urbanega naselja Two Mile so ves čas o sebi in drugih govorili v etničnih oznakah.

Wantok ni le nekdo, ki govori isti jezik in prihaja iz iste vasi, kar je veljalo včasih. Lahko je nekdo, ki prihaja iz iste regije ali province, oziroma se vsaj sklicuje na isto izvorno okolje (npr. če ima starše iz tega okolja). To je prvi pogoj za vzpostavitev pripadnosti v urbani skupnosti. Urbane skupnosti so namreč nove skupnosti in ne le preslikava tradicionalnih. Pripadnik neke vasi v Okapi ni tudi avtomatično član skupnosti Okapijcev v naselju Two Mile, ima pa prvi pogoj za članstvo. Pripadnik skupnosti postane, ko svoja družbena razmerja vpne v urbano skupnost in ko ga drugi člani priznajo za pripadnika. To se zgodi spontano, z vzpostavitvijo družbene mreže odnosov v urbani skupnosti.

Notranje družbene vezi v urbanih skupnostih so nastale in jih vzdržujejo s pomočjo močnega principa recipročnosti, ki je zelo pomemben v življenju prebivalcev celotne Melanezije. Priseljenci, ki so jih njihovi wantoki ob prihodu lepo sprejeli in jim pomagali, so pripravljani takšno pomoč nuditi mladim priseljencem, ki zdaj prihajajo v Port Moresby. Ti so sprva nezaposleni in nimajo lastnih dohodkov, toda po principu recipročnosti »sorodniki in skupine ljudi, ki prihajajo iz istega okolja [wantoki] pomagajo tistim, ki potrebujejo pomoč in svoj dohodek delijo po kanalih tradicionalnega tipa«. (Ward 1977) V mestih se priseljenci obkrožijo z wantoki, od katerih lahko pričakujejo pomoč in varnost. Z drugimi ljudmi pa vzpostavijo bolj ohlapne odnose. Z bližnjimi wantoki največkrat bivajo v isti naselbini. Z bolj oddaljenimi wantoki se le občasno srečujejo in družijo ter si pomagajo pri iskanju zaposlitve. Med vsemi pa poteka neka oblika medsebojnega obdarovanja ali pomoči. Če recipročnost prekinejo, s tem prekinejo tudi sorodstvene, etnične ali prijateljske vezi znotraj wantok sistema. Te vezi nikoli niso naravno dane in popolnoma stabilne, temveč so vedno družbeno ustvarjene.

Kljub določeni meri kontinuitete družbenih odnosov v mestih nastala razmerja, ki so sicer osnovana na tradicionalnih razmerjih, predstavljajo nove oblike skupnosti. Zato je treba poudariti, da je wantok sistem novonastali pojav in kljub temu, da je osnovan na elementih tradicionalne družbene organizacije, kot na primer recipročnosti, v sami tradicionalni družbi ni obstajal. Wantok sistem lahko označujemo kot specifično obliko etničnosti, saj so tudi družbena razmerja, ki jih ljudje v urbanih okoljih urejajo s pomočjo wantok sistema, nova družbena razmerja z značilnostmi etničnih identifikacij.

Sklep

Wantok sistem, ki ga lahko obravnavamo kot specifično manifestacijo etničnosti v mestih Papue Nove Gvineje, je kategorizacija, povezana z nastankom in razvojem mest ter migracijami med ruralnimi in urbanimi okolji. Kot takšna oblika družbene kategorizacije v preteklosti (pred kolonializmom in nastankom mest) ni obstajala oziroma vsaj ni bila tako pomembna, kot je v zadnjih desetletjih. V mestih je zamenjala ter dopolnila pomen sorodstva v organizaciji družbenih razmerij, ki je v tradicionalnem okolju dežele najmočnejši princip urejanja interakcij med posamezniki. S tem stališčem pa ne želim zavzeti tudi implicitnega stališča o dihotomiji med tradicijo in modernostjo, saj je med njima težko potegniti jasno ločnico. Zato ne trdim, da pred nastankom wantok sistema niso obstajale (in morda še obstajajo) drugačne oblike družbene kategorizacije, ki bi jih lahko obravnavali kot etničnost. Wantok sistem je sicer moderen pojav, vendar v svoji specifičnosti izhaja iz spleta tradicionalnih ureditev in vrednot ter strategij posameznikov v urbanih situacijah.

Literatura

ANDERSON, Benedict 1998 [1983]: *Zamišljene skupnosti*. O izvoru in širjenju nacionalizma. Ljubljana, ISH.

BANKS, Marcus 1996: *Ethnicity*. Anthropological Constructions. London, New York, Routledge.

BARTH, Fredrik 1969: Introduction. V: Fredrik Barth (ur.), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Bergen, Oslo, Universitets Forlaget; London, Allen & Unwin, 9-38.

BARTH, Fredrik 1987: *Cosmologies in the Making. A Generative Approach to Cultural Variation in Inner New Guinea*. Cambridge, Cambridge University Press.

BROMLEJ, Julian 1974: The Term Ethnos and Its Definition. V: Julian Bromlej (ur.), *Soviet Ethnology and Anthropology Today*. Hague, Mouton, 55-72.

BRUMEN, Borut 2000: Sv. Peter in njegovi časi. Socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sveti Peter. Ljubljana, Založba /*cf., oranžna zbirka.

COHEN, Abner 1974: *Urban Ethnicity*. A. S. A. Monographs 12. London, Tavistock Publications.

COHEN, Anthony P. 1998 [1985]: *The Symbolic Construction of Community*. London, New York, Routledge.

EPSTEIN, Arnold L. 1958: *Politics in an Urban African Community*. Manchester, Manchester University Press.

EPSTEIN, Arnold L. 1978: *Ethos and Identity. Three Studies in Ethnicity*. London, Tavistock.

ERIKSEN, Thomas Hylland 1993: *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. London, Pluto.

GELLNER, Ernest 1983: *Nations and Nationalism*. Oxford, Blackwell.

GODDARD, Michael 2001: From Rolling Thunder to Reggae. Imagining Squatter Settlements in Port Moresby. V: *The Contemporary Pacific* let. 13, št. 1, 1-32.

HANNERZ, Ulf 1969: *Soulside: Inquiries Into Ghetto Culture and Community*. New York, Columbia University Press.

HANNERZ, Ulf 1980: *Exploring the City. Inquiries toward an Urban Anthropology*. New York, Columbia University Press.

KREMENŠEK, Slavko 1976: Uvod. V: Slavko Kremenšek, Vilko Novak, Valens Vodušek (ur.), *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja*. Ljubljana, Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov, 1-52.

KREMENŠEK, Slavko 1978: *Obča etnologija*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

LEACH, Edmund 1954: *Political Systems of Highland Burma. A Study of Kachin Social Structure*. London, Athlone.

LEVINE, Hal B.; **LEVINE**, Marlene Wolfzahn 1979: *Urbanization in Papua New Guinea. A study of Ambivalent Townsmen*. Cambridge, Cambridge University Press.

LEWIS, Oscar 1961: *The Children of Sanchez*. New York, Random House.

LEWIS, Oscar 1966: *La Vida*. New York, Random House.

LEWIS, Oscar 1969: *On Understanding Poverty. Perspectives From the Social Sciences*. New York, Basic Books.

MAY, Ronald James; **SKELDON**, Ronald 1977: *Internal Migration in Papua New Guinea. An Introduction to its Description and Analysis*. V: Ronald James May (ur.), *Change and Movement. Readings on Internal Migration in Papua New Guinea*. Canberra, Australian National University Press, 1-26.

MIHALIC, Francis 1983 [1971]: *The Jacaranda Dictionary and Grammar of Melanesian Pidgin*. Marrickville, Jacaranda Press.

MITCHELL, J. Clyde 1956: *The Kalela Dance. Aspects of Social Relationships Among Urban Africans in Northern Rhodesia*. Manchester, Manchester University Press.

MOERMAN, Michael 1965: *Ethnic Identification in a Complex Civilization. Who Are the Lue?* V: *American Anthropologist* let. 67, št. 5, 1215-29.

MUKE, John 2001: *Poverty Alleviation in Urban Settlements in the National Capital District. An Unpublished Pilot Study for Japan International Cooperation Agency*. Port Moresby, University of Papua New Guinea.

MUKE, John; **GONNO**, Daniel 2002: *The Impact of Development on Urban Settlements in the National Capital District Papua New Guinea. An Unpublished Evaluation Report for Japan International Cooperation Agency*. Port Moresby, University of Papua New Guinea.

ORAM, Nigel Denis 1976: *Colonial Town to Melanesian City. Port Moresby 1884-1974*. Canberra, Australian National University Press.

REPIČ, Jaka 2002: O etničnosti za splošno in posebno rabo. Pregled antropoloških konceptualizacij etničnosti. V: *Traditionen* let. 31, št. 1. Ljubljana, 211-225.

SILLITOE, Paul 2000: *Social Change in Melanesia. Development and History*. Cambridge, Cambridge University Press.

STRATHERN, Marilyn 1975: *No Money On Our Skin. Hagen Migrants in Port Moresby*. New Guinea Research Unit Bulletin 61. Canberra, Australian National University.

ŠUMI, Irena 2000: *Kultura, etničnost, mejnost. Konstrukcije razlikosti v antropološki presoji*. Ljubljana, ZRC-SAZU.

WARD, R. G. 1977: *Internal Migration and Urbanisation in Papua New Guinea*. V: Ronald James May (ur.), *Change and Movement. Readings on Internal Migration in Papua New Guinea*. Canberra, Australian National University Press, 27-51.

WEBER, Max 1961: *Ethnic Groups*. V: T. Parsons; E. Shils; K. Naegle; J. Pitts (ur.), *Theories of Society, Vol. 1*. New York, Free Press, 305-9.

WHITEMAN, J. 1973: *Chimbu Family Relationships in Port Moresby*. New Guinea Research Unit Bulletin no. 52. Port Moresby, Canberra, Australian National University.

WHYTE, William Foote 1943: *Street Corner Society*. Chicago, University of Chicago Press.

WIRTH, Louis 1928: *The Ghetto*. Chicago, University of Chicago Press.

TRANSCENDING POVERTY AND DISEMPOWERMENT: (FORCED) MIGRANTS' INTEGRATION INTO SOCIETIES

Prispevek je bil 11. in 12. julija 2003 predstavljen v Beogradu na mednarodni konferenci z naslovom **Neenakopravnost, revščina in družbeno vključevanje v Jugovzhodni Evropi**. Organizirala jo je skupina za socialno vključevanje pri projektu Modra ptica: agenda za civilno družbo v Jugovzhodni Evropi, ki je locirana na Srednjeevropski univerzi v Budimpešti, skupaj z Friedrich Ebert Fundacijo in G 17 inštitutom iz Beograda.

Abstract

Quicker flows of products are characteristic for the globalisation era, however, they are not always accompanied by the free movement of people. The latter is a human right, however, it is not granted to everybody, but seems to be economically and class based. In the article I will be interested in who are those who can travel and what are the effective ways of integration. The answer will be sought also in transnational theories. The hypothesis of the article is that the assimilation does not harm only migrants, but also the state since the assimilation does not approach to the migrants as to the social, economic and cultural capital. Besides, the integration strategies encourage heterogenisation of cultures, thus they help to preserve cultures and prevent melting of cultures into one global culture.

Izvleček

Za obdobje globalizacije je značilen večji pretok proizvodov, ki pa mu ne sledi vedno tudi bolj prost pretok ljudi. Človekova pravica svobodnega gibanja namreč ni zagotovljena vsem, pogosto je ekonomsko in razredno pogojena. V članku se sprašujem, kdo so tisti, ki lahko potujejo in kakšne so poti učinkovite integraci-

je. Odgovore iščem tudi v transnacionalnih teorijah. V članku izhajam iz hipoteze, da asimilacija ne povzroča škode zgolj migrantom, temveč tudi državam, saj k njim v primeru asimilacije te ne pristopajo kot k socialnemu, h kulturnemu in k ekonomskemu kapitalu; medtem ko integracijske strategije omogočajo heterogenizacijo kultur, saj pomagajo ohranjati kulture in na ta način preprečujejo njihovo stapljanje v eno globalno kulturo.

Introduction

As I found out in the previous research, the economic integration of forced and economic migrants is a precondition of all other integrations (the sociocultural, political, legal and the psychological integration) as it leaves the migrants the liberty to choose the paths of inclusion into receiving societies. By integration processes I mean the cultural and social processes that occur between the culture of migrants and usually the mainstream culture(s) of the receiving society. Integration implies that the culture of newcomers to the society can be practiced in the public sphere.

However, it is a well-known fact of the globalisation era that the divide between richer and poorer is becoming wider and wider. One of the reasons is the centralization of resources and powers that is characteristic for global and local levels (cf. to Bauman 2002). As the interdisciplinary research on postsocialist transformation shows, the centralization of resources is typical for Southeastern European region and some surrounding countries as well. Unequal access to resources is therefore characteristic for globalisation processes. As regards migration this results in the fact that there are some who can travel freely and the Others to whom the human right freedom of movement is not granted or at least not to equal extent.

But it is not only the economic standard on which it depends

who can travel freely or not; another important factor is also the membership in the social class to which a migrant belongs to. Therefore I will try to answer in this presentation the question: who are those who can migrate and who are those who cannot migrate. The answer will be sought also with the help of transnational theories since the question that I posed could be at least partially answered by this contemporary theoretical framework that emerged in the nineties in migration studies. However, I will try to problematize some of those results. Further on, I will try to answer the question what are the effective paths of integration of forced and economic migrants into receiving societies.

Namely, in spite of the fact that the assimilation policies are out of the question since the end of sixties worldwide and the importance of integration policies is emphasized since the beginning of the seventies, it is a fact that many contemporary strategies of inclusion of forced and economic migrants still lead to assimilation. It is my assumption that the assimilation policies do not cause human costs only to migrants since they disempower them, but they result in costs also for the states, because with the assimilation policies the states do not take advantage of migrants' economic, social and cultural capital that they bring to the receiving societies. The integration policies therefore represent an important part of contemporary migration management that enables the states to regain later their investments for implementing integration policies.

To Whom is Freedom of Movement Granted in the Contemporary World?

It is widely known globalisation fact that the quicker flow of capital is in the period of late capitalism characteristic of societies more than in previous historical epochs. However, the more free flow of capital is not always accompanied with the free movement of people. The poorest are very often the ones that do not migrate, because the travel always depends on funds. Even the refugees cannot escape if they do not have some funds. For example, the forcibly replaced from Bosnia-Herzegovina who scattered around the world were the ones who had some funds for travel and often also for some time to survive. Many of those who did not have some savings at the time of atrocities were not able to go to exile at all. Similar was the situation of forced migrants from Kosovo.

It is the same with the economic migrants who sometimes use savings of many family members so that they are able to travel to foreign country. Those are usually also the ones that send remittances back home if they are able to reach the foreign country at all. Thus they contribute to the economic development in the country of origin. Sometimes they also cooperate in the projects with the state of origin. Namely, the South-eastern European region as well as many other parts of the world face the increased number of undocumented migrants that travel illegally and pay large amounts of money in order to be

smuggled into the desired states. The countries of our region are for migrants usually just the transit routes to European Union with the exception of Greece who changed from the country of origin to destination country. The ideas of building the collective centres for migrants outside the European Union as for example, in Croatia, serve to guard the European Union door from those who are excluded from freedom of movement.

The undocumented migrants usually come from the poorer social strata who are unable to get visas since visa regimes are becoming stricter, especially from the nineties on. But for whom are visa regimes stricter? Definitely not for intellectuals who represent the privileged elite especially as regards the freedom of movement. As an intellectual it is not difficult to get visas from various states, one just contacts the fellow researchers or fellow writers to send the invitation letter and the visa is here. Another group of people that can travel freely are those professional profiles of migrants that are needed in the receiving societies. Namely some societies already have programmes for inclusion of migrants such as Hungary, Ireland, Germany, for example. Those programmes for inclusion of migrants are targeted according to the needs of the receiving states. People who are not intellectuals and people who cannot be included into the scope of those states' migrant inclusion programmes are the ones that are left with less freedom of movement. Some European union countries have certain programmes to include some vulnerable groups, but that holds true mainly for the forcibly displaced. The existence of the small number of such programmes unfortunately does not guarantee that one can easily get asylum if one is forcibly displaced and belongs to a vulnerable group. There is no such guarantee especially from the nineties on since the world faces the erosion of forced migrants' rights.

The undocumented migrants are also the ones with the least labour rights (cf. to Ong 1999); therefore, they often belong to the most exploited social strata. Intellectuals as a rule have more rights at work at home and in the foreign state if they decide to migrate. Therefore, many intellectuals decide to move to another country, sometimes permanently sometimes temporarily. For example, the permanent migration in the form of the brain drain is not something new that occurred in the new millennium but occurred often also in the past. The phenomenon that is relatively new is, the so-called, transnationalism, which is characteristic for people who decide to live in two countries. Namely, many usually more educated people or other needed profiles decide to seek additional funds in another country. Those people are usually called transmigrants which denotes that they are travelling between the state of origin and the receiving state. Very often people who live transnational lives become bicultural. According to the Portes' definition of transnationalism we can speak about transnational phenomena if migrants travel frequently between state of origin and the receiving state (1999).

Hannerz writes that transnationalism is a new way of cosmopolitanism. It is his opinion that transnational cultures tend to be more or less clear cut occupational cultures which are often tied to transnational job markets (1996). He speaks about

transnational culture of intellectuals, bureaucrats, politicians, diplomats, business people etc. For them migrating is easiest since they possess usually a lot of symbolic capital and have numerous networks of contacts that provide them with information. According to Portes those transnational cultures belong to transnationalism from above, however, economically the poorest belong to transnationalism from below (1999).

Those new spaces created by bicultural individuals are called transnational spaces by Faist (2000) and the zones of new sovereignty by Ong (1999). As a rule they are explained in transnational theories as liberating zones that enable transnational individuals to gain new funds. However, usually the economic gains are accompanied by social and psychological freedom as people who get integrated into two countries have the opportunity to avoid the oppressiveness of institutional structures in the countries of origin at least to certain extent. As much as this escape routes are definitely beneficial for migrants who have economic, social, psychological and cultural gains, the freedom they offer should, nevertheless, be questioned as well. Namely, transnational spaces have many things in common with national spaces. For example, the fact that they are not free from competition for resources between individuals and institutions. Besides, we cannot simply idealize the transnational spaces and call them safe haven if I use the Ong's term (1999) because they are not free of human evil. Namely, human freedom is not only the result of societal organization and political institutions but also a question of human nature of people who inhabit those places; therefore transnational spaces vary and are not always exempt of social exclusion.

People who live in transnational spaces get integrated into the receiving society and stay integrated into the society of origin as well. However, the degree to which migrants get integrated in each of the societies varies according to the individuals. Namely, authors who research transnationalism write that especially male seek more contacts with the state of origin since they usually have higher social status there. Women tend to be more willing to integrate into the receiving state, as their primary focus is the family. The family and the activities connected to it function also as the adaptation mechanism to the receiving society. Therefore it is plenty of evidence that the experience of integration is very often gendered. Such is the case also of some transmigrants from the region as, for example, the Croat migrants who live between Croatia and Germany as shown by the results of Jana Čapo-Žmegač.¹ According to her research the males wish to return home and live only in the society of origin to larger extent than women. I noticed some similar trends among Slovenian migrants who live in Slovenia and Germany.

Effective Integration of Migrants into Societies

Transnational phenomena seem to be a relatively new phenomena. The beginners of transnational theories Glick Schiller, Basch, Blanc-Szanton (1992) explained the need for

developing new theoretical framework for explaining contemporary phenomena because they noticed the changed social realities of migrants. The researchers noticed that before the Second World War migrants did not live in two societies to such an extent, the technological revolution with the cheaper access to travel enabled migrants to maintain more ties with the society of origin. However, dual citizenship seems to be an important precondition for effective integration of transnational individuals into society of origin and the receiving society, as other legal statuses tend to exclude in certain segments of a society. In cases that the states allow only one citizenship, migrants tend to integrate more in the state in which they retained citizenship very often also in order to retain the possibilities to inherit. Such is the case of Croat migrants in Germany, for example. I found out increasing awareness of importance of dual citizenship among the authors of transnational theories. Luckily, the idea of dual citizenship is included in the proposal for the new constitution of the European Union and that would encourage the possibilities of dual citizenship in the South-eastern European region as well.

However, it is easier for the economic migrants to live in transnational spaces than for the refugees. Namely, it is characteristic for the latter that they fled their state because they were persecuted and their life was in danger. Besides, refugees according to the Geneva Convention are not allowed to return to their state of origin during their legal refugee status. They therefore depend on the integration conditions of the receiving state only. However, the contemporary erosion of refugee protection often results in the fact that they can not effectively integrate into a receiving society and are often left in limbo and live between and betwixt the two states, although they managed to come to exile. Those who could not have had the chances to escape into exile at all belong to the social strata that cannot move freely. Refugees who cannot escape live as Auge say in non-liex, in no places, Bauman (2000) says they somehow loose the place on earth.

It is often emphasized in the integration literature that the integration starts at the reception. The quality of life of refugees to a very large extent depends on the reception conditions, the same is true for the economic migrants as the conditions at their arrival and their legal status determine their integration path to a large extent. Only citizenship grants full rights of migrants as it allows also for political participation, other legal statuses discriminate in certain segments of society. As I already mentioned at the beginning, we cannot speak about effective integration without the possibilities of economic integration. The effectiveness of integration could partially be measured statistically, beside participation in labour market; important indicators are also participation in education, the public health sector, social security, voting system etc. If we take into consideration migrants' perspective, we can speak about effective integration without taking the emic approach and assess their feelings of being integrated or not. From the

¹ According to her lecture at the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Ljubljana, April 17, 2003.

state's point of view we can speak about effective integration of forced and economic migrants on condition that social cohesion is achieved. By social cohesion I mean the conditions in the society for which the absence of conflict between the new and old cultures (or ethnicities) is characteristic of.

As it is a feature of contemporary societies that they already consist of many cultures and migration is a contemporary phenomenon, therefore cultural pluralism is a fact that has to be dealt with. Beside various old cultures, which are mostly, the side effects of various ethnicities that coexist in a contemporary society, forced and economic migrants as the newcomers also bring cultural diversity to contemporary societies. Societies therefore confront the challenge of managing cultural diversity, which can be most effectively performed through the integration policies. The effective integration policies not only manage the cultural diversity but also serve the purpose of preserving those cultures (Habermas, in: Lukšič-Hacin 1999). The most basic way of preserving the culture is that people practice it, however, since various cultures in societies coexist, this is not sufficient. The preservation of existing cultures living in one society is possible with the effective management of cultural diversity.

As homogenisation of cultures is beside the spread of economic capital and technological revolution at a core of the globalisation processes, it is my assumption that we need to encourage the processes of heterogenisation of cultures in contemporary world in order to counterbalance the processes of homogenisation of cultures. The survival of cultural diversity enabled through effective integration policies therefore prevents the melting of world's variety of cultures into »one world culture«. Hannerz (1996), the anthropologist who deals also with the transnationalist theories, writes about one world culture as a contemporary feature of the world. I do not agree that this is the fact yet. However, we should not forget that the discourse of unified culture is from time to time evoked also among European Union officials. Fortunately, such ideas about unifying discourse about one European culture usually face the opposition as well and there is much talk and work done nowadays toward preserving various cultures inside European Union.

References

- BARNARD**, Alan; **SPENCER** Jonathan (ur.): Encyclopaedia of Social and Cultural Anthropology. London, Routledge.
- BAUBOCK**, Rainer; **ZOLBERG**, Aristide R. (eds.) 1996: The Challenge of Diversity, Integration and Pluralism in Societies of Immigration. Avebury, European Centre Vienna.
- BAUMAN**, Zygmunt 2002: Society under Siege. Cambridge, Polity Press.
- BYRON**, Reginald 1999: Ethnicity at the Limit. V: Anthropological Journal on European Cultures, the Politics of Anthropology at Home I, Vol. 8, Number 1, 9-31.
- BRETTELL**, Caroline B.; **L. HOLLIFIELD**, James F. 2000: Migration Theory, Talking across Discipline. New York, Routledge.

ČAPO ŽMEGAČ Jasna (in print): Transnacionalizam, lokalitet, rod, hrvatski gastarbajteri u Muenchnu. V: Klaus Roth: Zuwanderung und Integration, Muenchen.

DWORKIN, Ronald 2000: Sovereign Virtue. The Theory and Practice of Equality. Cambridge, Harvard University Press.

FAIST, Thomas 2000: The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces. Oxford, Clarendon Press.

FRECHETTE, Ann 1994: "Notes toward Development of a Multi-Disciplinary Model for Comparative Research on 'Integration'". Oxford, Refugee Studies Programme, unpublished material.

HANNERZ, Ulf 1996: Transnational Connections, Culture, People, Places. London, Routledge.

KIVISTO, Peter 2001: Theorizing Transnational Immigration: a Critical Review of Current Efforts. V: Ethnic and Racial Studies Vol. 24, No. 4, July 2001, 549-577.

LUKŠIČ - HACIN, Marina 1999: Multikulturalizem in migracije. Ljubljana, Založba ZRC.

PORTES, Alejandro 1999a: Conclusion: Towards a new World - the Origins and Effects of Transnational Activities, Ethnic and Racial Studies, Volume 22, No. 22, March 1999, 463-477.

PORTES, Alejandro; **GUARNIZO**, Luis E.; **LANDOLT** Patricia 1999 b: "The Study of Transnationalism, Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field", V: Ethnic and Racial Studies, Volume 22, Number 2, marec 1999, 217-237.

SCHILLER Glick Nina; **BASCH**, Linda; **BLANC-SZANTON** 1992: Transnationalism, A New Analytic Framework for Understanding Migration. New York, New York Academy of Sciences.

SMITH, Michael Peter; **GUARNIZO**, Luis Eduardo (ed.) 1998: Transnationalism before Below. New Brunswick, Transaction Publishers.

ŠUMI, Irena 2000: Kultura, etničnost in mejnost, konstrukcije različnosti v antropološki presoji, Ljubljana, Založba ZRC.

Povzetek

V obdobju globalizacije prostega pretoka kapitala in proizvodov pogosto ne spremlja prosti pretok ljudi. Človekova pravica svobode gibanja tako ni dana vsem, zlasti se zdi ekonomsko in razredno pogojena. V članku se avtorica sprašuje, kdo so tisti, ki lahko potujejo in kakšne so učinkovite poti integracije migrantov v državi sprejema. Odgovor avtorica išče tudi v transnacionalnih teorijah, ki so nastale v devetdesetih in opisujejo transnacionalne fenomene, to je fenomene, ki nastanejo zaradi hkratnega bivanja ljudi v dveh družbah. To družbeno dejstvo je značilno zlasti za povojne generacije. Glick Schiller, Basch in Blanc-Szanton (1992), začetniki transnacionalnih teorij, so ugotovili, da so potrebovali nov teoretski okvir, ki bi pojasnil fenomene življenja v dveh kulturah. Ugotovili so namreč, da migranti po drugi svetovni vojni pogosteje potujejo v državo izvora kot pred drugo svetovno vojno. Tehnološki razvoj in cenejša potovanja so ta proces še okrepili. Za integracijo t. i. transnacionalnih ljudi je ključnega pomena dvojno državljanstvo, ki tem ljudem zagotavlja pravice v obeh kulturah. Predlog dvojnega državljanstva je vsebovan

tudi v predlogu ustave Evropske unije, saj se mnogo ljudi zaveda, da samo državljanstvo zagotovi cel spekter pravic; omogoča npr. dedovanje kot tudi politične pravice migrantov, ki jih drugi statusi ne zagotavljajo v takšnem obsegu.

Predpostavka omenjenega članka je, da so integracijske strategije pomembne, saj poleg enakopravnega vključevanja migrantov v državo sprejema omogočajo tudi ohranjanje kultur in s tem njihovo heterogenizacijo, kar preprečuje homogenizacijo kultur v eno samo globalno kulturo. Poleg tega integracijske strategije pristopajo k migrantom kot k socialnemu, ekonomskemu in h kulturnemu kapitalu in tako doprinesejo tako migrantom kot državi. Sredstva za implementacijo integracije se državi kmalu povrnejo, zato imajo mnoge države (kot npr. Irska, Nemčija in Madžarska) dandanes razvite integracijske programe, ki privabljajo in vključujejo migrante, saj število aktivnega prebivalstva v Evropi upada. Na žalost pa so prakse po svetu še vedno preveč asimilacijske in premalo integracijske.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 7. 1. 2004

ALI JE UMETNOST ORODJE V ROKAH DRŽAVE?

Izvleček

Avtorji v prispevku obravnavajo družbeni angažma umetnosti. Na podlagi terenskega dela v različnih galerijah razmišljajo o družbenemu statusu in vlogah umetnosti v predstavah posameznikov in posameznic, o umetnosti in njenih institucionalnih okvirih ter o odnosu med umetnostjo in politiko. Skušajo pokazati na doprinos etnologije in kulturne antropologije k raziskovanju umetnosti.

Abstract

The authors deal with the social engagement of art in the article. On the basis of fieldwork in various galleries they ponder about social status and the roles of art in the imagination of individuals, about art and its institutional framework and about the relation between art and politics. The authors try to show the contribution of ethnology and cultural anthropology in researching the art.

Za začetek

Sodobna umetnost je židovska, ima močno možgansko sposobnost.

Umetnost predstavlja polje, ki ga lahko napolnimo z različnimi koncepti, pomeni, smisli, funkcijami, ki pa so vedno tudi kulturno določeni oziroma odvisni od prevladujočih diskurzov v posamezni družbi. Lahko rečemo, da so umetniška dela vedno umeščena v širši družbeni kontekst.

V prispevku se ukvarjamo z upodabljalno umetnostjo, saj je naše terensko delo, ki smo ga opravili novembra in decembra 2003, potekalo v umetnostnih galerijah, kjer so bila predstavljena dela s področja slikarstva, kiparstva, vizualnih medijev (kot sta fotografija in video-inštalacije) ter performansa. Te galerije so bile: Moderna galerija Ljubljana, Mestna galerija Ljubljana, Galerija Škuc, Galerija Kapelica in Galerija Domžale. Osnovo našega razmišljanja predstavljajo polstrukturirani intervjuji z obiskovalci in obiskovalkami galerij, samimi umetniki in umetnicami ter kustosi.¹

Predvsem nas je zanimalo, kakšno pozicijo zavzame umetnik preko svojega umetniškega izraza do vsakokratne družbene realnosti, ali povedano drugače, družbeni angažma umetnosti. Pod drobnogled smo vzeli družbeni status in vloge umetnosti v predstavah posameznikov in posameznic ter način oblikovanja le-teh; v prispevku razmišljamo o umetnosti in njenih institucionalnih okvirih ter s tem tudi o odnosu med umetnostjo in politiko.

Opiramo se na koncept umetnosti Howarda Beckerja, ki uporablja termin »art worlds«, umetnostni svetovi; te sestavljajo umetniki, producenti, distributerji, občinstvo, kritiki in filozofi. Slednji ustvarjajo temeljna načela, v skladu s katerimi ima neka umetniška dejavnost znotraj umetnostnih svetov smisel. Omenjena načela so predpisujoča, kar pomeni, da so spremembe v umetnostnih svetovih posledica sprememb v njihovih temeljnih načelih. Spremembe lahko nastanejo tako, da se umetnostni svet preusmeri v nove smeri ali pa se razcepi na podskupine. (po Howard in Streck 1996, 37-53) O podobnih konceptih govorijo tudi drugi avtorji, le da uporabljajo drugačna poimenovanja. Peter Bürger govori o instituciji umetnosti, ki je »v osnovi enakovredna prevladujočemu pogledu umetnosti v dani družbenozgodovinski formaciji. Splošno sprejete ideje določajo tako proizvodnjo kot recepcijo posameznih del.« (po Debeljak 1999, 18)

Umetnostni svetovi so koncept, ki povezuje kulturno produkcijo, distribucijo in recepcijo. So tudi polje, znotraj katerega poteka socialna konstrukcija umetnosti in s tem tudi »ne-umetnosti«. Na ta način se vzpostavljajo, ohranjajo in spreminjajo zamišljene meje med posameznimi umetnostnimi svetovi (zahodna visoka umetnost, popularna kultura, ljudska umetnost, nezahodna umetnost, itd.) ter tistim, kar je zunaj njih.

Kaj je umetnost?

Tisto, ko mi daje veselje.

Umetnost je zame doživeti nekaj lepega. Zdaj pa ni važno al slušno, al vidno, al čutno, tipno.

¹ V besedilu ob citatih neposredno navajamo imena zgolj tistih sogovornikov in sogovornic, ki se z umetnostjo tudi poklicno ukvarjajo.

To sta le dva izmed citatov, ki smo jih dobili na terenu. V izjavah sogovornikov in sogovornic iz vrst obiskovalcev in obiskovalk se večinoma pojavljajo opredeljitve umetnosti kot nečesa lepega, nečesa prijetnega, nečesa, kar te kar te sprošča. Iz pogovorov je razvidno tudi, da obiskovalci in obiskovalke menijo, da množični mediji vsakodnevno posredujejo dovolj šokov in grozot. Zato naj bi umetnost kot prostor lepote in estetskega doživetja nudila nekakšno zatočišče. Iz predstav sogovornikov in sogovornic je razvidno posebno mesto, ki ga uživa umetnost v družbi.

Hkrati pa smo pri mnogih sogovornikih in sogovornicah naleteli na pojmovanje umetnosti, pri katerem je v ospredju njena komunikacijska sposobnost. V teh predstavah umetnost preko umetniških del podaja sporočila, ustvarja in vzpostavlja diskurz, obravnava družbene teme, odpira (politične) debate. Tudi pri tem pojmovanju umetnosti se kaže njeno posebno mesto znotraj družbe, ali povedano drugače, gre za predstavo o ustvarjalcu ali umetniku kot o nekom, ki ima poseben uvid v družbeno dogajanje.

Katarine Sević, ena izmed avtoric razstave Fitness and Wellness, ki je bila med našo raziskavo predstavljena v galeriji Škuc, vidi vlogo umetnika v današnji družbi v tem, da

komunicira in da nekaj pove in da s svojimi sposobnostmi, z načini dojemanja sveta opozori na nekatere stvari, ki jih recimo »normalni ljudje« spregledajo. Umetnik mora postavljati vprašanja, in kar je pomembnejše, mora jih tudi reševati. (Katarina Sević)

Pri pojmovanju umetnosti, pri kateri je v ospredju njena t. i. akcijska komponenta, gre za poudarjeno vpetost v socialno okolje, kar razumemo kot »družbeni angažma umetnosti«. Nanj sklepamo na podlagi vsebine, ki jo umetnosti pripisuje večina umetnikov in umetnic, in ki se denimo kaže v glagolih za opis funkcij umetnosti: umetnost sporoča, razkriva, odpira, vpliva, prepričuje, dokazuje, opozarja, kritizira, spreminja, rešuje, razbija, vzgaja.

Za ponazoritev navajamo nekaj primerov pojmovanja umetnosti:

Da na en način pač razbija socialne kode, ki so stereotipi, ki se splošno manifestirajo v družbi in nakazuje druge vidike, percepcije, ki naj bi jih posredovala sama umetnost oziroma sam umetniški izraz. (Miran Kreš)

Bistvo umetnosti je, da nekaj predstaviš, da si ljudje to ogledajo ter da se odzovejo na predstavljeno. Ljudje, ki so prišli to pogledat, gredo domov drugačni. Sprejeli so idejo, sporočilo, o katerem nato razmišljajo, lahko spremenijo tudi svoje mnenje, ki je prej veljalo za nespremenljivo. In vplivajo lahko tudi na druge. Na ta način, preko posameznika, se da počasi spremeniti tudi družbo.

Umetnost je bila dolgo časa kot nekaj, kar kritizira družbo, kar vzgaja, je moralistična ali provokativna. Nek kontrapol družbe, nekaj izven nje. Estetika v umetnosti je samo opora. Tudi človek, ki ima svoj stil, hoče nekaj povedati, ne pa zato, ker hoče biti in. (umetnostna zgodovinarica)

Družbena angažiranost ne velja zgolj za vsebinski vidik umetnosti, temveč tudi za samo razstavno dejavnost posameznih galerij. Zgled je galerija Kapelica v Ljubljani, za katero se je v javnosti oblikoval sloves, da je

... prostor, ki obiskovalcem ponuja drugačen pogled na svet. Umetniški dogodki v tej avantgardni galeriji te prisilijo, da začneš razmišljati drugače, ali pa celo, da začneš razmišljati o stvareh, na katere prej nisi hotel niti pomisliti. (Klarič 2002, 56)

Če se poigramo z razmišljanjem Gregorja Tomca, bi lahko umetnost, kot jo pojmujejo naši sogovorniki in sogovornice, delili na »politično« nasproti »estetski dimenziji«. Tomc sicer govori o kulturi, pri kateri ločuje tri temeljne tipe njenega doživljanja; poleg »estetskih občutenj« navaja še »moralna vrednotenja« in »miselna znanja«. (Tomc 2002, 122) Politično dimenzijo pojmuje kot presek slednjih dveh.

Distinkcija na politično in estetsko dimenzijo je zgolj analitični pripomoček za naše razmišljanje, ki smo ga izpeljali na podlagi zbranega terenskega gradiva. Gre za različno doživljanje posameznih dimenzij umetnosti. V vsakdanjem življenju se nikoli ne pojavljata kot čisti in edini obliki, temveč sta vedno prepleteni ter vpeti v širši družbeni kontekst in posameznikov pojmovni svet.

Kot primer lahko navedemo razstavo Naslednja postaja Kiosk arhitektke in kiparke Marjetice Potrč v Moderni galeriji v Ljubljani. Umetnica v svojem umetniškem ustvarjanju raziskuje razmerje človek - kultura - narava. Sprašuje se, kaj je ruralno in kaj je urbano, primerja različne urbane sisteme s poudarkom na mestu Caracas in njegovih omejenih količinah vode. To problematiko je predstavila preko slik, fotografij, shem in filma, v središče problema pa je postavila trditev: »Water is good.« Ukvarjanje s komunalno problematiko, za katero je pristojna lokalna oblast, razumemo kot umetničin poseg v polje politike, ki se odvija v »hramu sodobne estetike«.

Aktualnost in političnost

Mislím, da je umetnost vedno hodila vzporedno z dogajanjem v družbi, s sodobnostjo.

(Zita Majaroš)

Iz pogovorov z našimi sogovornicami in sogovorniki smo zaznali, da tako umetniki kot tudi drugi obiskovalci, lik umetnika pogosto povezujejo z njegovo odgovornostjo, da na kritičen način obravnava aktualne družbenopolitične teme. Lev Kreft v zvezi s tem poudarja, da v sodobni umetnosti lahko govorimo o moraliziranju, kar pomeni, da »umetnost ni zaradi umetnosti, temveč ima odgovornost do politike, družbe, etike, razvoja in je celo nekakšno budilo«. (Krečič 2003, 13) Podobno razmišljata tudi Marcus in Myers, ki pravita, da ima umetnost funkcijo »kulturne kritike v odnosu do oblik zahodnega sodobnega življenja«. (1995: 30).

To je razvidno tudi iz sledečih izjav:

Umetnost se vedno ukvarja z nečim aktualnim in komunicira s sodobnim svetom.

(Zita Majaroš)

Je pač odsev časa, v katerem vrednote izginjavajo v splošnem kaosu.

Jurij Krpan, kustos v galeriji Kapelica, poudarja umetnikovo odgovornost do soočenja z družbenopolitično realnostjo in njene kritične obravnave:

Umetniki tematizirajo tisto, kar evidentno vstopa v naše življenje. Skozi potrošniško družbo živimo v nekem imaginarnem svetu, ki ga ustvarjajo reklame, pričakovanja, vrednote in merila - moraš biti lep, mlad, zmagovalec, in umetnost je tista, ki te pravzaprav zbudi iz te virtualne omame. Vendar ne tako, da bi rekla, bodi grd, ampak tako, da te umetniški dogodek strese in se začneš spraševati o nekaterih stvareh. (Klarič 2002, 57) Kako se kaže »političnost« umetnosti? Kot primer navajamo projekt Alternativne ekonomike in alternativne družbe v galeriji Škuc, ki je potekal v okviru festivala nevladnih organizacij LUPA. Šlo je za video-inštalacije na temo različnih konceptov, modelov in utopij alternativnih gospodarstev in družb.² Predstavljeni modeli nastopajo kot protimodel kapitalističnemu sistemu vladanja, ki rabi zgolj močnim gospodarskim interesom in interesom političnih elit.

Projekt bi lahko zaradi dokumentarnega načina reprezentacije označili tudi kot svojevrsten raziskovalni projekt, saj se umetnik znajde v vlogi kritika vladajočega družbenega sistema in posrednika novih alternativnih modelov politično-ekonomskega in družbenega razvoja. Tako kot etnografi se tudi sodobni umetniki vse bolj nagibajo k terenskemu delu, da bi bolje spoznali svoj objekt raziskovanja - to je kulturo oziroma sodobno družbo, v kateri živijo. (Foster 2003, 32) V okviru omenjenega projekta so bile izpostavljene dileme, ki na nek način predstavljajo vodilo družboslovnega raziskovanja: zakaj nek družbeni fenomen deluje tako in ne drugače? Govoriti o političnih in ekonomskih alternativah pomeni ozavestiti dejstvo, da bo trenutnega stanja prej ali slej konec, pomeni pa tudi vedeti, da nobena ureditev ni absolutna. Poleg tega je opisani projekt primer, ko je lahko umetniška dejavnost nosilka alternativnih konceptov nasproti prevladujočemu diskurzu v neki družbi.

Projekt Alternativne ekonomike in alternativne družbe v galeriji Škuc razumemo kot primer umetniškega dela, pri katerem je izrecno poudarjena politična dimenzija. Pri tem se nam zastavlja vprašanje, kakšna je razlika med tovrstnimi umetniškimi projekti in manifestacijami različnih gibanj za drugačno globalizacijo. Odgovor na to vprašanje bomo poskušali nakazati v nadaljevanju besedila.

Umetnost na dveh bregovih

Umetnost v najožjem smislu je slika, ki nam visi nad posteljo, umetnost je glasba, ki izzveni iz radijskega spre-

jemnika, umetnost je stavba, ki jo zagledamo na poti v službo ali v šolo, umetnost je film, ki si ga zvečer ogledamo, umetnost je knjiga, ki jo vzamemo v roke. V širšem smislu je umetnost dobro kosilo, dober članek, lep nasmeh, humor, lepo telo, pa dobra kava, smisel oblačenja.

V pogovorih z našimi sogovorniki in sogovornicami smo znotraj umetnosti zaznali razlikovanje na dva temeljna pola, ki pa se v vsakdanjem dojetju umetnosti pogosto prepletata. Lahko bi celo rekli, da omenjena pola nista nikoli zares vsak na svojem bregu.

Eden izmed temeljnih polov je predstava o umetnosti, ki je del vsakdanjega življenja in posameznikovih preferenc, torej se je ne pojmuje kot posebne kategorije družbene dejavnosti:

S tega stališča je umetnost prisotna na vsakem koraku, je pa vprašanje, koliko se tega posamezniki zavedajo.

Drugi pol je predstava o umetnosti, ki je na podlagi temeljnih načel umetnostnega sveta zahodne visoke umetnosti umeščena v teoretski institucionalni okvir, denimo umetnostnozgodovinske pregledne in kritike, galerije in muzeje, šolski sistem in državni sistem financiranja umetnikov. Temeljna načela tega umetnostnega sveta, katerega začetki segajo v obdobje renesanse, so »vzvišenost, genialnost, avtonomnost, elitizem itd.« (Tomc 2002, 133)

Kljub temu, da Debeljak piše o estetizaciji vsakdanjega življenja, kar pomeni, da umetnost ne živi več v zaprtem in vzvišenem krogu, temveč v vseh sferah vsakdanjega življenja³ (1999, 163-169), je v izjavah naših sogovornikov in sogovornic vseeno dokaj jasno prisoten poseben družbeni status umetnosti:

Sam se ukvarjam s fotografijo, vendar se sam zaenkrat še ne smatram za umetnika. Je pa tako, da nikoli ne veš, kaj predstavlja tisti klik, ko te družba proglasi za umetnika.

Prej omenjenim temeljnim načelom umetnostnega sveta lahko dodamo tudi predstavo o ekskluzivnosti umetnosti; to je umetnost za izbran, zaključen krog ljudi in je zato izjemna, posebna (SSKJ I/1970, 559).

Kaka množica si vedno interpretira vse, kar narediš. V največ primerih si napačno razlagajo. Masa v bistvu še nikoli ni bila pametna, pameten je posameznik.

Pri terenskem delu smo opazili, da se obiskovalci galerij, s katerimi smo se pogovarjali, večinoma tudi sami aktivno udeležujejo na področju umetnosti, naj si bodo umetniki, študentje različnih umetnostnih smeri, umetnostni zgodovinarji, poznavalci ali ljubitelji umetnosti. Slednje nas pripelje do potrditve ekskluzivnega statusa umetnosti.

³ Po Debeljaku je proces estetizacije uveljavil dve glavni spremembi v odnosu med umetnostjo in življenjskim svetom: »Prvič, industrijsko oblikovanje, oglaševanje in trženje so pripomogli k razširitvi proizvodnje različnih estetskih oblik preko posameznih umetniških del. Drugič, življenjskemu svetu je lahko povsem zavlada estetska razsežnost.« (1999, 166).

² Naslovi posameznih video-inštalacij so bili: Inclusive Democracy, Free Cooperation, Caring Labor, Participatory Economy, Utopian Feminist Vision, Workers Self Management in Yugoslavia

To stanje se kaže tudi v razmišljanju Iana Jeffreya:

Bolj kot kadar koli v preteklosti je sodobna visoka umetnost popolnoma absorbirana v interni dialog, ki je ponavadi tako zaseben, da izključuje vse z izjemo ozkega kroga častilcev. Pogosto so umetniki sprejeli načine obnašanja in nekatera stal-išča logikov, estetov in filozofov, kar je imelo za posledico način dela, ki je popolnoma tuj slikarju ali kiparju. Posledica tega je razcep, ne le znotraj skupnosti umetnikov, ampak tudi med tistimi, ki ustvarjajo, in kakršno koli javnostjo, z izjemo najbližjih sodelavcev. Sodeč po tem živimo v pogojih, v katerih je prepad med sodobnimi umetniškimi praksami in javnim razumevanjem te prakse vse globlji. Zaradi tega sta pojasnjevanje in interpretacija bolj kot kdaj koli prej v rokah tistih, ki umetnost poklicno spremljajo, agentov in apologetov. (po Tomc 2002, 132)

Znotraj drugega pola je prisotna predstava o umetnosti, ki jo je izrazilo več sogovornikov in sogovornic, namreč, da je:

umetnost vse tisto, kar naredi umetnik, česar se kakšen umetnik loti.

Postavi se logično vprašanje: Kdo je umetnik? Jurij Krpan o tem pravi:

Umetniki so po definiciji najbolj kreativni ljudje in s tem, ko ustvarjajo, v bistvu spreminjajo ta naš svet dosti bolj kot vse tehnologije, zaradi tega, ker pač skozi umetniške uvide mi lahko vse okoli sebe drugače razumemo.

Krpanova izjava je v skladu z omenjenimi temeljnimi načeli umetnostnega sveta zahodne umetnosti; njene temeljne značilnosti so, kot rečeno, ekskluzivnost, genialnost, avtonomnost in elitizem. Umetnik lahko zaradi posebnega statusa, ki ga uživa v družbi, preko medija (umetniškega dela) izraža svoj subjektivni pogled na vsakdanost, notranjo držo in svoja občutja itd. Umetnica Katarina Sević je ta privilegij ubesedila takole:

Umetnost je moj način razmišljanja, življenja, odnosa do sveta.

Umetnostni svetovi

Umetnostni svetovi »proizvajajo umetnost«. (Marcus in Myers 1995, 28)

Kot smo nakazali že v uvodnem delu, so umetnostni svetovi osrednji koncept obravnavanih tem v našem prispevku. Znotraj njih se vzpostavljajo, ohranjajo in spreminjajo vsakokratne predstave o umetnosti; v institucionalni matrici se umetniškimi delom pripisuje pomen in družbena vrednost. (Marcus in Myers, 1995)

Hal Foster govori o »institucionalnem kodiranju umetnosti in umetniških izdelkov«, kar pomeni, da se v okviru umetnostnih svetov različni »neumetniški« predmeti pretvarjajo v »kulturne zglede«, vanje se investira vrednost, gledalci vanje vnašajo občutja. (2003, 36) Gre za proces, ko »stvari ne postajajo

umetniška dela zaradi v njih vsebovane vrednosti, temveč zato, ker jih njihovi uporabniki opazujejo kot umetnine in imajo umetniško izkustvo o njih«. (Strehovec 2002, 134)

Zgled institucionalnega kodiranja umetnosti je performans Iveta Tabarja Za noht ..., ki ga je umetnik med našim terenskim delom izvedel v galeriji Kapelica. S klasičnim medicinskim postopkom si je ustvarjalec, ki se sicer poklicno ukvarja z medicino, pod lokalno anestezijo na roki odstranil noht, na katerem je bila podoba slovenskega grba. Tega je nato namestil na model človeške ribice, skozenj pa zapičil zastavo Evropske unije. Omenjeni performans skupaj s prejšnjima dvema - Evropa iz leta 1999 in Luknja v sistemu, buža v kolenu iz leta 2001 - tvori trilogijo, posvečeno avtorjevemu lastnemu stališču do priključevanja Slovenije Evropski uniji.

Jurij Krpan, kustos galerije, v kateri sta se zgodila dva izmed omenjenih performansov, ki sta spominjala na medicinski poseg, poznan iz operacijske sobe, to interpretira tako:

Tukaj pogosto predstavljamo projekte, ki sami po sebi niso umetniški, vendar to počnemo na način umetniškega nagovora. (Klarič 2002, 56)

Institucionalno kodiranje, ki se dogaja v umetnostnih galerijah, napeljuje na galerijo kot na poseben, na nek način svet prostor, v katerem se dogaja »člaščenje« umetnosti. Krpan o tem pravi sledeče:

S tem, ko odpiramo mi težke teme, ki pač merijo na našo družbo, se je zgodilo to, da je pravzaprav karkoli naredimo tukaj notri možno, zaradi tega, ker je galerija postala kot nek geto, kot nek privilegirani prostor, kjer ta družba, taka kot je, dovoli, da se dogajajo ekscesne stvari. Torej, kar naj tam bo, tako da imamo mi to pod kontrolo, ker vemo, da se tam dogaja.

Umetnost je orodje v rokah države

Umetnik vzpostavi neko vprašanje, na kar si mora vsak posameznik odgovoriti in ozavestiti svojo pozicijo do tega. To pa je zelo dostikrat težko, glede na to, da nam potrošniška družba in vsi ideološki mehanizmi, v katerih živimo, cel čas govorijo, da so oni tisti, ki razmišljajo namesto nas in nas potemtakem spreminjajo pač v neke lahko vodljive individuumne, s katerimi se da potem zelo lepo manipulirati. (Jurij Krpan)

Mislím, umetnost je vezana z blaginjo družbe. Take stvari so stvari prostega časa. Ne vem, če današnje življenje s svojimi zahtevami to v bistvu omogoča. (Neven Korda)

Prva izjava postavlja lik umetnika v poseben družbeni položaj; je tisti, ki znotraj družbe opozarja na diktat, ki ga narekuje kapitalistični aparat s ciljem po še večjem dobičku. Kot nakazuje druga izjava, pa je umetnik utemeljen ravno na podlagi kapitalističnega presežka, do katerega goji kritično distanco.

Postavlja se naslednje vprašanje: Ali lahko sodobni umetnostni svetovi obstajajo kot kritika kapitalistične ureditve zunaj te iste ureditve?

Znotraj umetnostnih svetov se je diskurz o vpetosti umetnosti v »strukture kapitalistične družbe« začel s premisleki postmodernističnih teoretikov o umetnikovih »pogojih produkcije in razmerju do struktur kapitalistične družbe kot tržne dinamike«. (Marcus in Myers 1995, 23)

Z raziskovanjem pogojev produkcije (v marksističnem diskurzu: produkcijskih razmerij) so se postmodernistični teoretiki na nek način oprli na marksistični model strukture družbe kot baze in nadstavbe, pri kateri produkcijska razmerja v bazi določajo razmerja v nadstavbi: »Tisto, kar se dogaja v ekonomski bazi, v zadnji instanci določa tisto, kar se dogaja v nadstavbi.« (Althusser 1980, 45) Umetnostni svetovi po tej razdelitvi spadajo v nadstropje ideologij, saj se »kažejo kot jasne in specializirane institucije«. (1980, 51) Althusser te institucije imenuje »ideološki aparati države«; umetnostni svetovi spadajo v kulturni ideološki aparat države. (1980, 50-51) To je opazno v predstavah o »umetnosti« in »umetniškem ustvarjanju«, ki smo jih zasledili v naših pogovorih s sogovorniki in sogovornicami. Drug očitni primer je sistem državnega izobraževanja, od vrtcev, likovne vzgoje v osnovnih šolah, pouka umetnosti in umetnostne zgodovine v srednjih šolah, do univerzitetnih programov in nenazadnje umetniških akademij, ki »proizvajajo« bodoče umetnike. Tretji primer je državna politika financiranja in nagrajevanja (denimo Prešernove nagrade) umetniških programov in samih umetnikov. In končno, predstavnikom države rabi umetnost tako doma kot v tujini kot simbolni zastopnik Slovenije.

Za konec

V prispevku smo pretresli umetnost z različnih zornih kotov. Naše razmišljanje smo pričeli z različnimi predstavami o umetnosti, umetniškem ustvarjanju in liku umetnika, kot so se odražale v izjavah naših sogovornikov in sogovornic. Pri tem smo poudarili dve dimenziji umetniškega dela, estetsko in politično. O »politični dimenziji« vsebine in aktualnosti umetniškega dela smo razmišljali na konkretnem primeru razstave v umetnostni galeriji. Zatem smo prešli na vzpostavljanje, ohranjanje in spreminjanje diskurza o umetnosti znotraj institucionalnega okvirja, ki določa tudi pojmovanje »visoke umetnosti«. Slednja se vzpostavlja kot protipol »vsakdanjim življenjskim umetninam«. Zaradi nejasnosti in mnogoterosti današnjega pojmovanja umetnosti slednja predstavlja polje odprtih možnosti, katere uporablja tudi država. Na kratko lahko rečemo, da je težko misliti umetnost zunaj polja politike.

Umetnost je tako kot vsi drugi segmenti družbeno konstruirane realnosti vpeta v družbenozgodovinska razmerja, kar predstavlja tudi eno izmed temeljnih raziskovalnih področij antropologije. Umetnostni svetovi so utemeljeni med drugim tudi na razmerju med akademskimi disciplinami, ki se deklarirajo za poklicane »interprete« umetnosti. Slovenska etnologija in kulturna antropologija sta bili dolgo časa ujeti v meje »ljudske umetnosti« kot nasprotnega pola »visoke umetnosti«. Holistični antropološki pogled na kulturo kaže na to, da umetnosti ne moremo obravnavati ločeno od drugih sestavin

družbenega življenja. Ravno v tem vidimo doprinos etnologije in kulturne antropologije pri raziskovanju umetnostnih svetov.

Viri in literatura

ALTHUSSER, Louis 1980: Ideologija in ideološki aparati države. V: Ideologija in estetski učinek. Ljubljana, Cankarjeva založba, 38-99.

DEBELJAK, Aleš 1999: Na ruševinah modernosti. Institucija umetnosti in njene zgodovinske oblike. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.

FOSTER, Hal 2003: Umetnik kot etnograf (The Artist as Ethnographer). Likovne besede 63-64, 27-39.

HOWARD, Jay R.; **STRECK**, John M. 1996: The splintered art world of Contemporary Christian Music. Popular music 15(1), 37-53.

KLARIČ, Mateja 2002: Galerija kot komunalni servis. Jurij Krpan, galerist. V: Mladina 8/2002, 56-57.

KREČIČ, Jela 2003: Bližji mi je plebejski posmeh. Pogovor z Levom Kreftom. V: Delo, 12. 2003, 13.

KRPAN, Jurij 2002: Strategija predstavljanja - primer Kapelica. V: Prostori umetnosti. Ljubljana, Društvo inovatorjev, 211-223.

MAC CLANY, Jeremy 1997: Anthropology, Art and Contest. V: Contesting Art. Art, Politics and Identity in the Modern World. Oxford, New York, Berg, 1-25.

MARCUS, George E. 1995: The Power of Contemporary Work in an American Art Tradition to Illuminate its Own Power Relations. V: The Traffic in Culture. Refiguring Art and Anthropology. Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 201-223.

MARCUS, George E.; **MYERS**, Fred 1995: The Traffic in Art and Culture. An Introduction. V: The Traffic in Culture. Refiguring Art and Anthropology. Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1-51.

SSKJ 1970, Slovar slovenskega knjižnega jezika. Prva knjiga. Ljubljana, DZS.

STREHOVEC, Janez 2002: Od umetniškega dela k umetniški situaciji in konceptu. V: Prostori umetnosti. Ljubljana, Društvo inovatorjev, 129-156.

TOMC, Gregor 2002: Moderna kultura. V: Cooltura. Uvod v kulturne študije. Ljubljana, Študentska založba, 121-157.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 4. 2. 2004

JANEZ JALEN - OBČUTLJIV OPAZOVALEC ŽIVLJENJA

Izveček

Janez Jalen, avtor Bobrov, Vozarjev, Cvetkove Cilke, Tropa brez zvoncev, Ogradi, Previsov, Sončnih senc, Razpotij, dram in burk, v svojih delih pripoveduje o preprostih ljudeh, predvsem pa o odnosih med njimi. Zanj je značilno, da se močno vživi v svoje osebe in do potankosti opisuje njihove notranje odnose, nič manj natančen pa ni pri opisovanju zunanjega dogajanja. V svojih delih pripoveduje tako o kmečkem življenju in delu kot o odnosih med družinskimi člani, sosedi, sodelavci, meščani.

Abstract

Janez Jalen, the author of Beavers, the Vozars, Cilka Cvetkova, Herd without Bells, Fences, Overhang, Sunny Shadows, Crossroads, plays and farces, narrates about common people in his works. He particularly focuses on the relations between them. It is characteristic for him that he tries hard to achieve an understanding of people, so his writing about their relations is detailed, however, his descriptions of the outside happenings are detailed as well. In his works the above-mentioned author narrates about the farmers' lives and work as well as about their relations with the family members, neighbours, collaborators and townsmen.

Janez Jalen, avtor Bobrov, Vozarjev, Cvetkove Cilke, Tropa brez zvoncev, Ogradi, Previsov, Sončnih senc, Razpotij, dram in burk, v svojih delih pripoveduje o preprostih ljudeh, predvsem pa o odnosih med njimi. Zanj je značilno, da se močno vživi v svoje osebe in do potankosti opisuje njihove notranje odnose, nič manj natančen pa ni pri opisovanju zunanjega dogajanja. Kot prav takega, torej kot čustveno angažiranega opazovalca življenja ga je v dokumentarnem filmu Ostrorogi Jalen, zgodba o pisatelju Janezu Jalnu, označil profesor Jože Šifrer. S tega vidika je verodostojen vir za etnologe. V tem članku se želim omejiti na Jalnove kratke pripovedi, zbrane v knjigi z naslovom Previsi, niz dogodkov, in njegovi manj znani deli Sončne sence in Razpotja. Seveda pa bom ob določenih dejstvih omenila tudi druga njegova dela.

O kmečkem življenju

Po tematiki Jalnove kratke pripovedi lahko razdelimo na več skupin. Najmočnejšo skupino sestavljajo pripovedi iz kmečkega življenja. V njih pripoveduje o preprostih, vendar pomembnih dogodkih iz kmečkega življenja in o preprostih ljudeh, ki pa so, vsaj glavne osebe, etično čisti in notranje bogati. Pripovedi ne zajemajo celotnega življenja na vasi, ampak podrobneje predstavijo eno osebo, družino ali nekaj posameznikov. Dogajanje se običajno osredotoča okrog določenega opravila ali življenjskega dogodka. Tako na primer v pripovedi Rese spremljamo kmečko delo: mlačev po novem, z mlatilnico na motor. Ob tem dogodku, potek dela je natančno opisan, se dogaja tudi pomembno dozorevanje odnosov v družini: trije odrasli sinovi, kar precej izobraženi, zagovorniki napredka, si želijo, da bi oče izročil gospodarstvo. Ta je pa trdno zakoreninjen v 'svojem prav'. Kar nič ga ne mika, da bi ne imel več glavne besede. Godrnja, ker se sinovi zavzemajo za napredek, ki ga sam že več kot sedemdesetleten ne more razumeti in sprejemati tako kot mladi. Zaplet je značilen za odnose med generacijami. Rešijo ga pa izvirno: fantom pomaga njihov stric, očetov brat, sicer mlajši, vendar je že pred časom gospodarstvo izročil sinu in mu ni žal. Ravno v tem pogovoru s svojim bratom oče naravnost pove, da pri njegovem upiranju ni bistveno to, da bi sinovi ne znali prav delati, ampak strah, da potem ne bo imel nikjer nobene besede več. In ker so se dogovorili, da bo oče izročil, ko bo najstarejši sin imel primerno nevesto, mora oče potem, ko se to uresniči, držati besedo. Spet sicer godrnja, ker se dekle vozi s kolesom, namesto da bi lepo hodila peš, ampak tudi to je del napredka, ki neizogibno prihaja. Izroči posestvo, sin se poroči. Oče vse skupaj hudo zameri, se umakne v leseno hiško, ki si jo je za preužitek zgradil v kotu vrta, veselje mu, ko začne prihajati k njemu, naredi šele prvi vnuk. Ta pomaga do sprave in znova vključi očeta v družino. Vse to dogajanje je pisatelj zelo nazorno popisal; lepo je vidna tudi osebnostna rast vseh sodelujočih. Posebno vrednost v etnološkem smislu pa daje zgodbi natančno opisovanje delovnih postopkov in obnašanja ljudi: »Pa začnimo v božjem imenu!« je spregovoril Janez, stopil k nizkemu zaboju, dvignil pokrovček in potegnil za ročaj stikala. Modra iskra mu je prasnala pod roko. Zabrnal je motor in jermen se je premaknil. V mlatilnici pa se je lačno zavrtelo prazno kolesje.

'Daj!' je mignil Janez Francku in že potisnil v žrelo dva razvezana snopa hkrati. Po deski na drugi strani mlatilnice navzdol pa je pljusnil slap zrnja, res in slame.» (Previsi 2002, 260)

Tudi v drugih pripovedih zgodbo vodi tako, da z njo pokaže človekovo notranjost. Tako na primer v pripovedi Prišla bo pomlad Smolejeva Tončka, ki jo mama opazuje in se sprašuje, kaj se dogaja s hčerjo, zgodaj zjutraj odhiti na njivo 'turščino žet'. Zadnje čase je rada sama, medtem ko je bila prej vedno najraje v veseli družbi. Pride na njivo in se loti dela. Jalen vse to natančno opiše, seveda uporablja za opis dogajanja izvirne domače izraze: »Tončka je odvrгла slamo, si popravila ruto, se sklonila in pričela žeti. Steblo za stebлом pošumevajoče turščine je polagala na mejo. Snop poleg snopa je rasel in vsak čakal samo še povresla.« (Previsi 2002, 365)

Tako je skrivala svojo zaljubljenost in po drugi strani iskala, kje in kdaj bi lahko videla fanta, ki ji je bil všeč.

Jalen v svojih pripovedih zgodbe ne vodi šablonsko - tako kot nobena življenjska zgodba ni enaka drugi. Zgodbe je jemal iz resničnega življenja, saj se velikokrat postavi za pričo dogajanja, ne samo takrat, ko piše v prvi osebi, pač pa vedno, kadar je omenjen kaplan ali katehet Janez, Janez z očali ...

Tudi sicer v pripovedih iz kmečkega življenja veliko pozornosti posveča miselnosti ljudi. Značilno zanje je, da se trdno oklepajo starih navad in običajev, ki so za marsikoga pomembne le na zunaj, kot glavno osebo v pripovedi pa pokaže človeka, ki stvari vzame zares in mu na primer verski običaji ne pomenijo le folklore, ampak resničen izraz vernosti. Tako v pripovedi Mlaji opisuje običaje ob telovski procesiji v vaseh pod Karavankami. Navada je bila, da so za procesijo postavili ob znamenje, kjer se je bral odlomek iz evangelija in se je molilo za blagoslov, dva mlada jesena. Tistega leta je bila zima posebno huda, ata Zakrajnik, skozi katerega misli pisatelj pripoveduje zgodbo, pa vso pomlad bolan. Ob prvem znamenju je Zakrajnik takoj opazil lipi namesto jesenov. Hud je bil na gospodarja, ki oskrbuje to znamenje. Enako je bilo tudi ob drugih treh znamenjih. Ko je videl, da je povsod narobe, in slišal ter občutil, s kakšno gorečnostjo duhovnik moli za blagoslov kraja, se je zamislil, da morebiti ti gospodarji niso imeli druge možnosti. Res je ugotovil, da je huda zima naredila veliko škode na drevju.

Procesija je seveda tudi družabni dogodek in ata Zakrajnik se tega zaveda v pozitivnem in negativnem smislu. Njegov sin Štefan, »ki so ga šteli med najbolj postavne fante,« je nosil farno bandero sv. Urha (dogajanje je postavljeno v Begunje na Gorenjskem, tam je farni zavetnik sv. Urh), in oče se boji, ali bo fant nosil bandero tako, da bo njemu in hiši v čast, ali pa se bo za desetletja naprej osramotil. Oče se namreč zaveda moči govoric in ljudskega spomina. Ve tudi, da bi tako nerodnost marsikdo njemu in vsej družini tudi privoščil: »Zaskrbelo ga je pa farno bandero, ki je kakor rdeč plamen izpod pozlačenega, s cvetočim vencem ovitega križa visoko vihralo v vetru: "Naj se stranska fanta še tako upirata, če srednji ne zna prav krmariti, veter kaj hitro podere bandero. Če se to zgodi -? Ko bodo mene že prekopal in bo Štefan nosil nebo kakor sedaj jaz in Štefanov fant bandero, kakor sedaj Štefan, bodo ljudje še vedeli povedati, da je tistega leta takrat, ko je bila tako trda zima, kakršne ne bodo najbrže več pomnili, vrglo bandero ob tla, ker

Zakrajnik, Štefan, ki so ga šteli med najbolj postavne fante, ni znal bandera ravhati." (Previsi 2002, 117)

Jalen sam je dobro poznal zavistnost in ozkost mišljenja pri ljudeh in je to tudi večkrat šibal. Temu je posvetil največ pozornosti prav v delu, kjer se ni mogel nihče prav poistovetiti z osebami: v Bobrih. Ostorogi Jelen je zelo sposoben na vseh področjih, tudi kot organizator, in tega se zaveda. Zato je tudi svoje cilje postavil zelo visoko. Želel je pod svojim vodstvom združiti vse jezerjanske rodove. Pri tem ni iskal svojih koristi, saj je bil dovolj premožen, ampak skupno korist. To mu ni uspelo predvsem zaradi zavisti Košate Jelke, ki je bila zelo gospodovalna in častihlepna ter v teh svojih hotenjih sebična in zlobna. Moža Urnega Sulca si je popolnoma podredila in še voditelje nekaj drugih rodov naščuvala proti Jelenu. Njena častihlepnost je najbolj prišla do izraza takrat, ko je na Veliko jezero prišla ladja Argo.

Posebno veliko gradiva o delu in življenju na kmetiji za etnologe pa je v povesti Razpotja. Opisanih je kar nekaj delovnih postopkov (obsekavanje lip za listje ovcam za krmo, spomladansko čiščenje v gozdu, žetev, setev, pletje strnišča ...), ob katerih pisatelj opiše njihove medsebojne odnose, velikokrat pa tudi navade, na primer kratko molitev ob začetku dela, in kako je treba postreči delavcem na polju.

Odnos do narave, lov

Jalen je bil ljubitelj in dober poznavalec narave pa tudi strasten lovec. Njegovi opisi narave so nekaj posebnega; za vsak pojav je znal najti prave besede. Zelo dobro je poznal rastline, seveda tudi zdravilne; živali pa ni znal samo prepoznati, pač pa je opazoval in spoznaval tudi njihove življenjske navade. Tudi med živalmi je prepoznaval posamezne osebkke in jih razlikoval od drugih. To je zlasti očitno v povesti Sončne sence, kjer se dvakrat izkaže njegovo ostro oko, ko glavna oseba, gozdar Tomaž Stare, prepozna prav tisto žival, ki jo išče. Menim, da je v gozdarju Tomažu Staretu oz. v njegovem odnosu do živali predstavil prav svoj lastni pogled na naravo in lov. Tomaž Stare ni nikoli lovil brez utemeljenega vzroka. Od petih živali, ki jih upleni v zgodbi, so tri delale škodo v revirju, četrto pa upleni mladi zdravnik, ki mu je lov dopuščen kot nagrada za uslugo. Gozdar ima živali rad in se na primer lisjaku, ki se je ujel v nastavljeno past, pa je moral dolgo čakati na smrt, prav opraviči, ker je moral trpeti. Gozdar ni hotel, da bi živali trpele, nobene ni uplenil zaradi sle po ubijanju. Bil je pravi lovec.

Jalen je v tem delu pokazal tudi zelo dobro poznavanje človeške narave v lovcu: »Le kaj poreče inženir Srečko? Da nisem ravnal lovsko, bo najraje spregovorila prikrivana neizogibna lovsko zavist, ki je nihče, kdor je pameten, ne zameri. Kaj pa, če bi molčal, da sem pretepača z vabljenkom premotil? Figo! Še pohvalil se bom. Če ni moja misel stokrat bolj lovsko, kakor pa kadar vodimo gospode in celo gospodične na skoraj privezane peteline, pa tudi nič nočem. Marsikomu bi človek najrajši rekel, kakor otroku, ki je komaj shodil: 'Daj rok'co, da ne boš ap.' Mene nihče ne bo učil, kaj je lovsko in kaj ne. Sam predobro vem.« (Sončne sence 2003, 37)

Zelo dobro je poznal tudi rastline in njihovo zdravilnost, čeprav o tem ne piše veliko; omenja le kuhanje čaja iz gorskih rož.

Naravo je imel rad in ji je gospodoval tako, kot je naročeno prvemu človeku v svetopisemski Genezi: »Podvrzita si zemljo in ji gospodujta.« Torej ne v smislu brezobzirnega izkoriščanja, ampak pametne rabe - človeku in naravi v korist.

Srečevanje vasi in mesta

Srečanja kmeta in meščana Jalen velikokrat uporabi za to, da pokaže kmeta kot etično čistejšega, bližjega naravi kot meščana. Značilna za to je pripoved Prvi piščanci, v kateri je glavna oseba deček Tonček, ki služi v vaški gostilni, kamor večkrat prihajajo tudi meščani. Tonček jih spozna z njihove najslabše, najbolj ohole strani. Posebno slabo mnenje ima Jalen o tistih nekdanjih kmetih oz. kmečkih otrocih, ki so se pomeščanili le zaradi materialnih dobrin. Kar vse pokaže kot moralno propadle. Najbolj izrazita taka oseba je Roza iz pripovedi Hrast. Vendar pa tudi med meščani ne spregleda dobrih.

Tudi v obeh daljših povestih, ki ju obravnavam, je precej srečevanja vasi in mesta. Negativno izkušnjo ima Rotarjeva Rezka iz Sončnih senc, ki je desetletje služila v Ljubljani kot gospodinjka pomočnica, ko pa je nastopila gospodarska kriza, je odšla nazaj v Bohinj. Dovolj o njeni izkušnji pisatelj pove kar z njeno razlago vrnitve domov: »Predvsem pa me je pregnala kriza. Gospoda misli, da morajo gospodarsko stisko časov prenašati samo posli, sami pa nič.«

V poključke sončne sence pride na lov tudi zdravnik Tone Rožanec. Gozdar Stare je pričakoval domišljavega gospoda, polnega znanja iz knjig - pa ga je zdravnik že ob prvem srečanju s svojo preprostostjo prijetno presenetil. Zelo lepo sta se razumela na lovu in potem v koči na večerji. Že naslednji dan pa je prišlo za gozdarja kakor strela z jasnega, ko je zvedel, da se je njegova edina hči zaljubila v zdravnika in on tudi vanjo, in to že v Ljubljani, kjer sta se srečevala, nista pa imela priložnosti, da bi se seznanila. Ne zaupa mu: »Brž bo doktor jemal gozdarjevo hčer. Skoraj vsak zdravnik išče bogato doto, da si kupi tiste klešče pa nože pa škarje pa britve pa beštije pa zlodje, pa ne vem, kaj še vse. Mu ni zameriti. Saj drugače začeti ne more, če sam ni nekaj centov težak. Kakor se delaš poštenega, se z mojo Heleno ne boš poigral, Rožanček.« (Sončne sence 2003, 102) Izkaže se, da se je tudi v tem primeru zmotil.

Jeranova družina iz Razpotij se z mestom večkrat srečuje. Pogosto hodijo v Kranj, starejša dva otroka se šolata v Ljubljani. Ta srečevanja pa niso tako pomembna, da bi jih pisatelj podrobneje opisal. Nekaj pozornosti posveti le sorodnici v Kranju, do katere se vrednostno ne opredeli, in Vidini prijateljici ter njenemu možu, lesnemu trgovcu, ki pa sta pozitivni osebi.

V pripovedih, ki so snovno v celoti iz meščanskega življenja, je veliko več svarila in pouka kot v drugih. V njih je tudi manj optimizma, pa tudi najbolj žalostna pripoved, kar jih je Jalen napisal, Črv, spada v to skupino.

Med pripovedmi je tudi nekaj takih, ki imajo izrazito politično noto. Pa pisatelj ni bil naklonjen nobeni politični opciji kot taki, pač pa je šibal politikantstvo in to, da si politika vse podreja. To je na šaljiv način povedal v pripovedi Frči, frči, frči ...: »Znova smo povzeli tika toka in Marinka: 'Frči, frči, frči ...

učiteljica.' Zmotil sem se in dvignil roko. Mali so z veselo škodoželjnostjo zahtevali zastavek, jaz pa sem se izgovarjal, da včasih tudi kakšna učiteljica frči. Janez je pa ugotovil, da sedaj vse frče. Ugovarjajoč, da se norčujeva iz žensk, mi je zaenkrat odpustila in zopet začela ponavljati 'frči, frči', mi pa 'tika toka'. 'Frči ... učitelj.' Janez je samozavestno dvignil roko in nastal je nov halo, ker nikakor ni hotel oddati ničesar v zastav in je celo zahteval, da se mi drugi podvržemo kazni, češ da sedaj učitelji po volji višjih, včasih tudi samo na željo komijev, frče vse-navzkriž.

Ugotovili smo, seveda ne brez prerekanja, da frči tudi papa, ker je državni uradnik, da frči mama, ker je njegova žena, da frče vsi otroci in vsa oprava, da frčim tudi jaz, državni nastavljenec, da pa Janez, ki je na gruntu doma, ne frči, bo pa kmalu, če bodo dolgo imeli besedo taki tiči, kakor jo imajo sedaj.« (Previsi 2002, 363)

Na politike je bil pa tudi hud: po njegovem so poskrbeli predvsem za lastne koristi, na ljudstvo pa so pozabili (V parku pred bolnišnico, Previsi 2002, 257).

Mesto in vas se srečujeta tudi v turizmu. Te teme se pisatelj dotakne v že omenjeni kratki pripovedi Prvi piščanci, še bolj pa v povesti Razpotja. V Lescah je bila železniška postaja, na kateri so velikokrat izstopali tudi tisti, ki so prihajali na Bled. S tem so Leščanom dali še dodaten vir zaslužka, saj so jih s fijakarji vozili s postaje na Bled. Pisatelj tega ne pokaže samo kot dejstvo, pač pa ob tem še vse skrbi. Ko Jeranov Tonej začne razmišljati o tem, da bi si kupil voz in delal še kot fijakar, Vido predvsem skrbi, v kateri gostilni in kolikokrat se bo ustavil. Ali je možno, da se začne vdajati pijači? Ko pa ji mož pove, da razmišlja tudi o nakupu avtomobila, pa se ji 'sproži alarm'. Ne skrbi je več samo pijača, ampak predvsem moževa varnost. Skrbi jo morebitna nesreča. Prijatelje prosi za pomoč in skupaj prepričajo Toneja, da se v gospodarski in politični krizi, kakršna je bila konec tridesetih let prejšnjega stoletja, ne splača kupovati avtomobila. Namesto tega so preuredili hišo.

Izbira zakonskega partnerja, poroka

V marsikateri pripovedi se glavno dogajanje vrti okrog izbiranja zakonskega partnerja. Tudi pri tej tematiki Jalen vedno izbere tako osebo, katere misel in dejanja lahko postavi za zgled. Predvsem išče take osebe, ki ne postavljajo na prvo mesto čustev niti se ne odločajo na podlagi materialnih dobrin, ampak trezno premislijo, ali je oseba, s katero naj bi se vezali za vse življenje, takšna, da bodo lahko z njo šli skozi življenje. Tukaj bi posebej omenila pripoved Hrast. Dogajanje je postavljeno v okolico Brežic. Kmečko dekle Mima premišlja, ali bi se poročila s trdnim kmetom Tonetom, ki je pošten, dober in delaven. Strah jo je tega, da bo morala trdo delati, pa preveč resen in skrben se ji zdi. Kot v ilustracijo je zamišljena Mima postavljena na njivo, ki jo prekopava, ker je preveč strma in premajhna, da bi jo prišli orat. Odločitev ji olajša prijateljica iz otroštva, ki je odšla v mesto po boljši in lažje zaslužen kruh. Dobila ga je, ker je poteptala moralne vrednote. Mimi se je tako mišljenje upiralo. Odločila se je za trdo kmečko, vendar

pošteno življenje. To odločitev pisatelj pokaže kar z njeno kret-njo: »Mimo je prijel v stopalu krč. Sedaj se ni več sramovala pokazati bosih nog. Se je bila že odločila, da z Rozo ne pojde nikamor. Še do Brežic in Krškega ne.« (Previsi 2002, 142)

Čez nekaj let jo pisatelj pokaže prav tako ob prekopavanju iste njive - že z dvema otrokoma. Mož Tone pa ji ob vrnitvi iz Brežic pove, da je njena nekdanja prijateljica poskušala narediti samomor.

Starši imajo pri izbiranju zakonskega partnerja zelo pomembno vlogo. Mimini starši so bili modri in so odločitev prepustili hčeri. Rekli sicer niso nič, iz njihovega obnašanja pa se je vide-lo, da bi bili zelo zadovoljni, če bi se odločila za Toneta. Njihovo veselje, ko je z obnašanjem dala vedeti, kako se je odločila, je pisatelj nakazal s komentarjem: »Tako dobro in tako lepo vsem, kar jih je bilo v kuhinji, že davno ni bilo.« (Previsi 2002, 143)

Prav tako modra je Danejeva mama iz povesti Razpotja. Skrbi jo za hčer Vido, ki se kar ne more odločiti za nobenega fanta, čeprav je bila z enim že zaročena. Toda mama je modra in uvidevna in odločitev o tem prepusti hčeri. Vmeša se le takrat, ko vidi, da hči prijateljuje s fantom dvomljivih moralnih vred-not, pa tudi takrat šele, ko ji hči pove za vse skupaj. Ne vohlja za njo in ne poizveduje za njenim hrbtom.

Nasproti tema zgodbama postavljam pripoved Molji, v kateri je oče Matic svojemu sinu branil vzeti za ženo dekle, ki jo je imel rad. Takrat je mislil, da ni dovolj dobra za tako mogočno kmetijo, po dolgih letih pa je spoznal, da bi bila dobra gospodinja. V trenutku, ko se oče Matic tega zave, pride njegova katarza: »Maticu je silila kri v glavo: "Zakaj sem mu branil? Kakšna gospodinja je Korenova!"

Oprl se je na desno in si je moral priznati: "Takrat so mene kli-cale čebele, da počijem pri njih, in fanta je klicala zemlja, da se pretegne na nji. Kako, da sem preslišal?"« (Previsi 2002, 57)

Sin je takrat obupal, si našel mestno »krščenicu« (deklo), ki je bila sicer lepa, vendar ni znala biti dobra gospodinja niti zares dobra žena, tako da je kmetija propadala. V že omenjeni pripovedi Rese pa so sinovi znali očeta prepričati, da je čas za predajo posestva.

Kako je lahko bogastvo ovira do prave sreče, ve tudi bogata Barbka iz pripovedi Očnice. Dekle se tega dobro zaveda in je zelo previdna v odnosu do moških. To ji omogoči, da prepozna moškega, ki ji dvori zato, ker bi rad prišel do njenega bogastva, pa tudi fanta, za katerega je pomembna ona kot dekle, ne pa njeno bogastvo.

Posebno pozornost je Jalen posvetil izbiranju zakonskega part-nerja v povesti Razpotja, v kateri kmečko dekle Vida išče sebi primernega moža. Zelo si želi ustvariti družino; ima resnično veliko smisla za delo z otroki, pa tudi dobra gospodinja je. Pa ji kar ne uspe najti pravega ženina: eden ji preprosto ni všeč, čeprav prizna, da je dober fant, drugi je nezanesljiv in nezrel, tretji premlad, pri četrtem jo moti njegova vzvišenost, ker je bogat. O vseh teh moških premišluje, pa ne najde tiste odločilne lastnosti, ki bi jo prepričala, da bo iz fanta postal dober mož in oče. Po spletu okoliščin se poroči z vdovcem svoje sestre. Vse to njeno iskanje je pokazano s konkretnimi dogodki. Vanj je močno vključena tudi Vidina mama, vendar le s pozorno prisotnostjo. Jalen je očitno v svojem življenju srečal le preveč staršev, ki so močno posegali v izbiranje zakonskih partnerjev svojih otrok, zato je sam v vseh svojih delih to

dosledno prepuščal vsakemu posamezniku. Starši so sicer vedno zraven, opazujejo, kam se otroci obračajo, in z nasveti, včasih svarili, kdaj pa tudi s kakšno utemeljeno prepovedjo posežejo vmes. Spomnimo se na primer Ostrorogega Jelena ter njegovega in Jezerne rože četrtega sina Presukanega Ilijaka, ki si je hotel za prvo ženo vzeti navadno deklo, pa mu oče ni pustil, ker pač ni bilo pametno prelamljati tradicionalna pravi-la. Tudi Cene Podlipnik in njegova žena Anca sta bolj zaradi skrbi, da se hči ne bi zaletela, poroko Marka in Ančke pre-povedala.

Jalen je zelo natančno tudi opisal vse običaje v zvezi s poroko. Včasih je že začetek ljubezni med fantom in dekletom oziroma njen prvi izraz postavil na kak pomemben dan. Tako sta na primer v Razpotjih Jeranov Tonej in Danejeva Alenka postala fant in dekle drug drugemu na semanji dan. Takrat je Tonej Alenki kupil lectovo srce. Tudi vse druge mejnike v procesu, ki je pripeljal do poroke, je natančno opisal. Pravi zgled za to je tudi v Razpotjih, kjer natančno opiše snubitev: Bregarjev Ivan, ki je že nekaj časa hodil vasovat k Danejevi Vidi, je pripeljal s seboj prijatelja Vorenca in Vido zasnil: »Sedaj so vsi vedeli, po kaj sta Beljana prišla. Vorenc je pa kar naravnost povedal: 'No ja. Kaj bi govorili okrog voglov. Prva beseda je bila že izrečena. Menda ste že uganili, kaj bi midva rada zvedela. Zavoljo Vide. Če bi jo dali temule Ivanu. Ali bi ne bila lep par? Kaj pravite, Danejeva mama?'

Danejka je bila razumna žena. Zlepa se ni prenačila z besedo. "Hm," je pomislila. "Najprej bi bilo dobro vedeti, kaj meni Vida sama. Zanj gre, ne zame."

Ivan je sedel za mizo kakor na trnju. Ta trenutek mu je bil žal, da ne kadi. Bi se vsaj s cigareto motil, kakor sta se Vorenc in Matija. Tako pa - kaj, če Vida reče, da ne.

"No, Vida! Spregovori!" Vorenc je prijazno gledal brhko dekle. Vida je pa kar molčala.

"No reci, da si voljna priti v našo vas," je silil Kotarjev.

"Prav res ne vem na nobeno kaj reči," se je opogumila Vida.

"Nisva o tem še nikoli z Ivanom govorila." ...

Spet se je Vide lotila radovednost, kako ji sedaj, ko se ne more več izogniti, Ivan pove, da jo ima rad. Ne. Kar naravnost polju-bitu je pa ne more. Bi ne bilo primerno. Je pogovor tako čudno nanesel. Pa ni utegnila dolgo razmišljati. Ivan je že spregovo-ril. Pa vse drugače, kakor je Vida pričakovala. Njegov glas je bil boječ in obenem proseč:

"Vida!" je rekel, "če me vzameš, ti ne bo nič hudega ob meni."

In mu je zmanjkalo besede. Šele ko je Vida pritrnila, da ver-jame, je spet povzel besedo. Pa nič o ljubezni. Koliko ima živine in da s kobilom vsako leto nekaj zasluži. Vse svoje gospo-darstvo je razgrnil pred Vido, še tega ni zamolčal, da ima nekaj dolga, ki ga pa nič ne skrbi. Samo, če bi imel dobro gospodinja. Z deklami ni nič. Za konec je pa pristavil: "Prav lahko bi shajala, če bi se rada imela. No, vzemi me Vida!"

Kako so moški različni, je pomislila Vida.« (Razpotja 2003, 46-48)

Prav razživel pa se je Jalen, kadar je opisoval poroko, ki je potekala natančno po običajih določene vasi. Najlepši primer je prav poroka Marka in Ančke iz Vožarjev.

Posebno obravnavo zasluži tudi odnos mladih do čistosti pred poroko. Tudi tu je Jalen trdno zagovarjal vzdržnost mladih pred

poroko in večina njegovih mladostnikov, ki so pozitivne osebe, si to vzame za cilj.

Odnosi med zakoncema

Jalnova starša sta se imela zelo rada in sta se dobro razumela, bila sta tudi dobra prijatelja. Po njiju je zgledoval dobre zakonce v svojih delih. To vidimo zlasti na njegovih najbolj znanih parih, na Marku in Ančki ter Ostrorogem Jelenu in Jezerni Roži. V svojem osnovnem, duhovniškem poklicu je spoznal, koliko trpljenja je v družinah. Zavedal se je, da je osnovni pogoj za pravo družinsko srečo dober odnos med zakoncema, med materjo in očetom. Zaradi tega je večino svojih zgodb zasnoval prav na odnosih med zakoncema in potem v družini. Glavne značilnosti njegovih zakoncev so torej, da se imajo zelo radi, na pravi način radi, torej da med njimi ni samo zunanje privlačnosti, ampak globoka notranja harmonija, da nobeden ne prevlada, ampak sta popolnoma enakovredna. Če tega ni, pride do poloma, vendar tudi v tem primeru ne obupa, ampak zgodbo pelje tako, da je zakon rešen. Najbolj izrazit tak primer je Ograd. Pavla se je poročila s Filipom, ki jo je potem ogoljufal, prepričal, naj ona prevzame njegovo krivdo in odsluži kazen. To se res zgodi, vendar ji mož ne ostane zvest. Žena trpi, mož pa se tudi kmalu zamisli nad svojim ravnanjem in izgine. Oba trpita, vsak na svoj način, in dozorevata za srečanje in nov začetek čez nekaj let. Takrat je mož skesan in človeško dozorel, sposoben resnega partnersko-intimnega razmerja, žena pa je odprta zanj in je pripravljena začeti znova. Res se zbližata in zaživita pravo zakonsko življenje. Dobita tudi otroke. Sem lahko uvrstimo tudi po mnenju mnogih Jalnovo najboljše delo, povest Cvetkova Cilka. V nasprotju s poroko v Ogradi gre tu pri dekletu za poroko brez čustev, na očetovo željo. Fantu je dekle všeč, vendar zaradi človeške nezrelosti, sebičnosti in razuzdanega življenja v zgodnji mladosti ni sposoben resničnega zakonskega življenja. Žena se trudi, prav tako vsi njeni domači, da bi se dobro razumeli, vendar se stvari vedno bolj zapletajo, dokler mož ne zbolí. V bolezní se zresni, dozori, vendar je žal za nov začetek prepozno. Prav tako je prepozno za popravilo krivice, ki jo je storil ženi in njenim domačim. Vendar se pravica izkaže - žensko, ki je pokojnega moža nalagala, da je oče njenega otroka, odkrijejo in lažna oporoka se razveljavi.

Odnosi med zakonci ter taščami in tasti

To področje medsebojnih odnosov Jalen opisuje izključno v pripovednih delih o kmečkem življenju. Tako v kratkih pripovedih iz meščanskega življenja kot v Ogradi, ki prav tako ne pripoveduje o kmečkem življenju, se teh odnosov ne dotakne. To seveda ne pomeni, da so v mestu ti odnosi urejeni bolje kot na vasi ali pa da v mestu te problematike ni dobro poznal. Kot duhovnik je seveda zelo dobro poznal tudi mestne tašče in taste, snahe in zete. Mislim, da hoče s tem le pokazati, da so bile na vasi generacije veliko bolj življenjsko povezane in je bil njihov medsebojni odnos veliko pomembnejši za

kakovost življenja družine. Tako se mladi že pred poroko sprašujejo, kot se je na primer Mima iz pripovedi Hrast na Špičaku: »Tone je dober fant in ate ga ima rad kakor redko še koga drugega. Ko bi le tako resen in skrben ne bil. Ali pa se mi samo tak zdi, ko sem še tako mlada. Bo le res, da sva po letih predaleč narazen. In pri njem bo morala kar vsaka, pa naj bo že katerakoli, od jutra do večera in dostikrat pozno v noč pridno delati.«

V vrhnjih vejah hrasta je zavriskal ščinkavec svojo svatovsko pesem.

Proti močno bleščečemu soncu je Mima potegnila ruto na oči. 'Svojo streho bi pa le imela,' je pomislila in ugibala, ali je Sótlarjeva mati kaj prida sitna.« (Previsi 2002, 140)

Med člane družine, ki jo opisuje, vedno postavi tudi stare starše. Seveda takšne, ki se v življenje svojih otrok in njihovih družin ne vtikajo. Taka tašča, mogoče kar preveč zglodna, je Danejeva mama iz povesti Razpotja. Svojim odraslim otrokom še vedno pomaga, vendar z njimi komunicira na enakovredni ravni. So še vedno njeni otroci, skrbi jo, kadar imajo težave, ne gleda pa nanje kot na majhne otroke, namesto katerih bi lahko ona odločala. Pogovarja se z njimi kot s sebi enakimi. Tudi s 'ta mlado' v hiši se zelo dobro razume. Z njo ima prav tako prirčen odnos kot s svojimi otroki. Ta odnos pokaže v naslednjem dogodku: »Doma je mati pokazala Polonci izredni cvet. Mlada ga je bila vesela in je v njem videla srečno napoved sebi. Saj ženske, ki so v pričakovanju, so vse bolj ali manj podvržene lahkoverju. Mati ni zamolčala, kam je bila namenila cvet, pa ga je sedaj ponudila Polonci. Ni ga hotela sprejeti. "Namenjeno je dano," je rekla. "In prav Metka naj ga nese. Za vas pa pripraviva presnega masla. V tisti veliki kalup ga oblikujeva, ki ima na dnu vrezan venec iz cvetov trobentic. Dobro, da imate posnemalnik pri hiši.«

So se pa ljudje čudili, zakaj se pri Daneju stara in mlada razumeta, kakor se pri Kuneju še mati in hči ne.« (Razpotja 2003, 136)

Posebno pozornost pa zasluži tudi Cvetek iz povesti Cvetkova Cilka. Hčer je prepričal, da je zaradi lepe kobile vzela Viktorja, ki ga ni imela rada. Ko je ugotovil, da zakon ni tak, kakršnega si je želel, je spoznal tudi svojo napako.

Jalen velikokrat prikaže kot most med starši in odraslimi otroki prav vnuke. Tako v pripovedi Rese šele prvi vnuk znova vključi očeta v družino: »Na nič kaj prijaznem kraju - včasih so Trnikovi tam odlagali rese in pleve, da bi zagnojili - si je bil oče Gregor postavil leseno hišico, izročil Janezu in se preselil. Dobri dve leti se je Gregor držal užaljeno in je rad obgodrjal Janezovo gospodarstvo. Ko pa je pričel prihajati k njemu v vas prvi vnuk, se je kar pomladil. Prav na veliki šmaren ga je dvignil v naročje, da se poigra z njim konjička. Od samega veselja je fantek kar cvilil. Gregor si je moral priznati, da bi vse te mlade lepote ne doživel, če bi ga ne bili skoraj zgrda prisilili, da je izročil.« (Previsi 2002, 268)

Odnosi med starši in otroki

Janez Jalen za glavne osebe v svojih delih po pravilu izbere zglodne kristjane, dobre starše, marljive delavce, poštene ljudi. V njegovih povestih in kratki prozi so starši do svojih otrok pozorni, se jim posvečajo dovolj, da odkrijejo njihove talente,

in jih vzgajajo z besedo in zgledom. Otroci morajo ubogati, starši pa tega ne dosežejo z avtoritarno, ampak z avtoritativno vzgojo. Pisatelj je bil sam rojen v veliki družini, in to kot zadnji, deseti otrok. Njegova starša sta imela svoje otroke rada; poskrbela sta tako za njihov telesni kot duševni razvoj, torej tudi za primerno izobrazbo. Pisatelj se je očitno v svoji družini dobro počutil, saj v svojih delih zagovarja velike družine, isto pa pravijo tudi ljudje, ki se ga še spomnijo. Najpomembneje pa se mi pri Jalnovih starših zdi, da svojih otrok nista silila v določen poklic ali stan. Tudi Jalen v svojih delih pripoveduje predvsem o takih starših, ki svojih otrok ne silijo niti v določen stan niti poklic. Kot zgled takih staršev sta zlasti Ostrorogi Jelen in Jezerna Roža. Kar spomnimo se, kako sta reagirala, ko so se otroci odločali za svoje poti. Vesela sta bila tistih, ki so živeli skupaj z rododom, prav tako pa nista branila njim, ki so odšli stran, kot na primer Grčavi Brest v zasavske rudnike in pozneje še prvorojenec Zorne Kaline Oprezni Srnjak na Štajersko in še naprej v Prekmurje. Naloga staršev v Jalnovih delih je, da svoje otroke dobro pripravijo na življenje: da jih naučijo vsega, kar potrebujejo, da jim privzgojijo delavnost, odgovornost; da stojijo vedno z obema nogama trdno na tleh. Zgled take vzgoje je dal v knjigi Razpotja. Že Vidina mama je bila zgledna in je svoje otroke naučila vsega, kar so potrebovali za družinsko življenje: »'Dekleta bi vsaj morala imeti gospodinjske tečaje,' je bila vneta za šolanje učiteljica.

'Ne rečem. Ne škodi nobeni. Ga je tudi naša obiskovala. Pa kar se kuhe in gospodinjsva tiče, je prej že več znala, kakor se je pa na tečaju naučila.' Danejka si je upala tudi učiteljici kar naravnost povedati.

'Vsaka nima take matere kakor vaša Vida,' je pohvalila Danejko Francka.

'Katera se iz mladih nog ne uči, se redkokdaj kaj priuči,' je Danejka zagovarjala preizkušen način vzgoje.« (Razpotja 2003, 39)

Ob tem je pomembno tudi, da jih vsestransko pripravijo na zakonsko življenje. To je Jalen lepo povedal na koncu povesti Ovčar Marko, ko sta ostala Marko in Ančka prvič po poroki sama: »Marko je prijel Ančko za roko: 'Ali še veš, Ančka, kaj sem ti obljubil, da ti povem, ko po poroki ostaneva sama?'

'Da mi poveš, kaj sta se tisto noč, ko si jezdil v Tržič, naš ata in naša mama pogovarjala.'

'Dobro se spominjaš.'

'Se. Pa mi ni treba več pripovedovati, mi je pretekli teden že mama vse povedala in še več, samo da bi bila midva srečna.'« (Ovčar Marko 1958, 205)

Starši v Jalnovih delih svojim otrokom pustijo, da samostojno mislijo. Izrazit tak primer je kratka zgodba Prvi piščanci, ki pripoveduje o najstniku Tončku, doma s hribov, ki je služil v gostilni blizu Ljubljane. Spoznaval je svet, ki je bil veliko drugačen kot njegov domači svet. Svet presite, domišljave gospode, ki ima pred očmi samo sebe in svoje interese. Takšni ljudje so se mu zagabili. Svoje mnenje je gospodinji kar naravnost povedal. Ona je to mnenje sprejela, le to je pripomnila, da niso vsi takšni. Zazelela pa si je, da bi tudi njen otrok, ki ga nosi pod srcem, znal tako razmišljati.

Tudi v Sončnih sencah in Razpotjih starši življenjsko pot otrok bolj usmerjajo kot pa vodijo. Pomagajo jim uresničiti poklicne in življenjske želje in jih spodbujajo pri razvijanju talentov. Zlasti ob povesti Sončne sence, ki pripoveduje o življenju

družine z že odraslimi otroki, ki se bodo kmalu osamosvojili, bi poudarila pomen odnosa med starši in odraslimi otroki. Gozdar Tomaž ima s svojimi otroki zelo prisrčen, bolj prijateljski kot starševski odnos: »Po poti prek pobočnega polja od Gorij proti Podhomu, od koder je razgled na gorenjsko ravnino do Kranja tako lep kakor redko od kod drugod, sta se vračala od desete maše Tomaž Stare in njegov sin Janez. Malo sta se zakasnila. Gneča v cerkvi, za obsežno župnijo dokaj pretesni, ju je užejala in ogrela, pa sta stopila v zadrugo hladit se s pivom. No, in - oče se je rad postavil s sinom visokošolcem, sin pa z očetom, uglednim gozdarjem. In sta šla in se pogovarjala bolj kakor drug drugemu enaka in manj kakor oče in sin:

'Tok praviš, da bo Helena težko dobila službo.'

'Kjerkoli povprašam, se povsod izgovarjajo s krizo in me v najboljšem primeru vljudno odpravijo s prazno obljubo.'

'Preklicana kriza!'« (Sončne sence 2003, 71-72)

Jalnov pogled na duhovništvo in redovništvo

Jalnova odločitev za duhovništvo je bila razumska. Vsekakor je temeljila na močni in živi osebni veri, ki jo je dobil od svojih staršev in takratnega brezniškega župnika, tudi pomembnega mecena Tomaža Potočnika. Pri Jalnu ne gre toliko za duhovništvo zaradi želje po neposrednem duhovniškem delovanju, pač pa je bila v njem tudi močna želja po pisanju leposlovja. Bolj ko je kot duhovnik spoznaval slabo moralno, etično in duhovno stanje ljudi, bolj se je zavedal pomena svojega pisanja. Ko je marca 1941 opravljal duhovne vaje pri očetih trapistih v Brestanici, se je tega svojega poslanstva v polnosti zavedel. V svojem prvem razmišljanju je zapisal med drugim tudi naslednje: »Kar nič ne morem več dvomiti o tem, da me je pokojni župnik Tomaž Potočnik predvsem zato poslal v šole, da bi kdaj Slovencem pisal zdrave besede življenja.

Tudi to je res, kaj bi si tajil: eden glavnih nagibov, da sem si izbral duhovski stan, je bil, da bi prost skrbi za družino, mogel čim bolj uspešno ukvarjati se z leposlovjem - ad maiorem Dei gloriam« (v večjo Božjo slavo). (Žebovec 2002, 70)

V tem je torej videl smisel svojega duhovništva, ki ga je v polnosti živel. Dejstvo pa je, da je imel na svoji poti kar precej ovir, da si je moral velikokrat čas za pisanje dobesedno ukrasti, velikokrat pa mu ga je zmanjkalo, ker je imel drugo nujno delo. Jalen je živel resnično polno življenje. Sam je nekaj proti koncu življenja izjavil, da je živel krasno življenje.

Zanimiv je tudi odnos z nadrejenimi. Kot samosvoja osebnost je imel z njimi veliko težav, saj so marsikdaj hoteli le uveljaviti svoje, ne glede na širši interes. Edini škof, s katerim se je res dobro razumel, je bil Anton Vovk. Tega ne smemo povezovati s tem, da sta bila bližnja rojaka - to sta bila tudi z Antonom Bonaventuro Jegličem, pa vendar ta škof Jalna ni docela razumel in sprejel. Nadškof Vovk je bil izjemno širok v pogledih in je razumel Jalna kot človeka, duhovnika in pisatelja. Bila sta si blizu, še preden je Anton Vovk postal škof, zato je tudi v določenih situacijah lahko reagiral tako, kot je.

Kako je Jalen videl vlogo duhovnika, je lepo povedal tudi v povesti Cvetkova Cilka, v kateri je postavil literarni spomenik svojemu prijatelju, duhovniku in pesniku Ivanu Sadarju. Ob

nje, pameti, Bog.« (Sončne sence 2003, 77)

Za njegov jezik sta poleg tega značilni tudi jedrnatost in jasnost, ki sta bili zanj značilni tudi v govornem jeziku. Posebej pomembno pa je bilo njegovo poznavanje slovnice in pravopisa. Mnogi, ki so pisatelja poznali, poudarjajo, kako obrabljen je bil njegov Pravopis. Tisti iz leta 1963, ki je razstavljen v pisateljevi rojstni hiši, tega sicer ne potrjuje, pač pa to velja za prejšnje. Dejstvo je, da je le s temeljitim poznavanjem jezika lahko besede prilagajal temu, kar je hotel izraziti. O njegovem odnosu do jezika, zavzetosti za njegovo kakovost govori tudi pisma njegovega prijatelja Ivana Sadarja, ki ga je še spodbujal k študiju.

Kaj pa Jalen sam?

Janez Jalen je bil zelo samosvoj človek. Bil je duhovnik, vendar poklic zanj ni predstavljal ovire pri komunikaciji z ljudmi. Do vsakega človeka je bil prijazen, dokler ga kaj ni razjezilo. Potem pa je povedal naravnost, kar je mislil, včasih tudi zelo glasno. Znan je bil po svoji vzkipljivosti, vendar večine ljudi to ni motilo, ker ni bil zamerljiv. Zelo rad je bil v družbi, rad je veliko govoril in bil osrednja osebnost, znal pa je tudi poslušati, se vživeti v človeka in z njim sočustvovati. S preprostimi je znal biti preprost, prav tako kot z intelektualci intelektualci. Rad je bil 'glavni', po drugi strani pa ga je motilo, če ga je kdo gledal kot 'deveto čudo'.

Zelo rad je imel otroke. Srečala sem kar nekaj ljudi, ki so kot otroci imeli stik z njim in vsi ga imajo v zelo lepem spominu. Zanimivo je, da so njegov pranečak in dve pranečakinji preživeli večino otroštva pri njem v Grahovem. Radi so bili z njim in z ljubeznijo se ga spominjajo. Pranečak je zdaj lastnik vse njegove premoženjske in nepremične zapuščine in je v Jalnovi rojstni hiši uredil muzejsko zbirko.

Tudi ljudje, ki jih je učil verouk, tako na župnijah kot v osnovni šoli v Mostah, se ga z veseljem spominjajo. Neka gospa mi je pripovedovala, kako je bil presenečen, ko ga je spoznala kot prodajalka v trgovini. Z veseljem mu je povedala, da jo je učil verouk. Veliko o njem kot katehetu pove tudi izjava neke gospe iz Grahovega. Tam so imeli prej zelo strogega župnika, ki je bil tudi strog katehet. Če se je otrok le malo premaknil pri veroučni uri, jih je takoj dobil s šibo po dlaneh. Lahko si mislimo, kako so bili veseli novega kateheta Jalna, ki jih je znal poučevati tako, da niso dobili odpora do verouka in s tem do vere. Neka takratna učenka je to razliko prav poudarila: »Potem je prišel pa Jalen. Ta je bil pa duša.«

Njegova preprostost in poudarjanje pomena kmetstva za obstoj slovenstva se kaže tudi v njegovem življenju. Tako v Grahovem kot v Ljubnem je opravljal tudi kmečko delo.

Prav vsi, s katerimi sem se pogovarjala o njem, so poudarjali njegov smisel za humor. Marsikdo je rekel, da je 'vse na hec obrnil' - tako tudi različne življenjske resnice, do katerih se je sam dokopal. Tak primer je tudi njegov zaključek razprave o sodobnih katehetskih pripomočkih na eni izmed dekanijskih konferenc po 2. vatikanskem cerkvenem zboru: »Ampak gospodje, najboljši katehetski pripomoček je še vedno župnikov gobec.«

Nasploh se je ohranilo veliko anekdot v zvezi z njim. Veliko so mi jih ljudje že povedali, seveda pa jih še naprej zbiram.

Njegova šibka točka, precej seveda odvisna od družbe, je bila pijača. Velikokrat je je bilo preveč. Ljudje, s katerimi sem se pogovarjala o tem, so to njegovo šibkost sprejemali zelo različno. Nekateri so mi povedali šepetaje, kot da jih je tega sram in hočejo to prikriti, ker ga imajo radi, drugi so se zgražali, tretji pa nekako po načelu, da je tudi duhovnik 'krjav pod kožo' in mu je treba takšne stvari pač odpustiti. Druga njegova slabost pa je bil tarok. Tudi ta ga je večkrat potegnil kar za celo noč. Tako se v Notranjih Goricah spomnijo, da je včasih vso noč pretarokiral, zjutraj šel maševat, nato pa nazaj tarokirat. Tudi ko je bil župnik v Ljubnem, je pogosto tarokiral. Njegov najpogostejši 'kolega' je bil radovljiški župnik Franc Sekovanič, s katerim sta bila tudi sicer zelo dobra prijatelja.

V starosti je Jalna zelo prizadela skleroza, kmalu po zlati maši pa ga je zadela tudi možganska kap. Od nje si ni več popolnoma opomogel. Mislim, da je bilo zanj najhuje, da ni mogel govoriti. Tudi jedel je lahko le še tekočo hrano, kar pa ni bilo dovolj. V dobrega pol leta je zaradi tega pravzaprav shiral in 12. aprila 1966 umrl.

Pri pisanju je bil Jalen zelo natančen. Vse, o čemer je pisal, je hotel najprej dobro poznati. Tudi kuharske recepte, kadar je bilo treba. Predvsem pa se je zelo vživel v zgodbo in ljudi. Mislim, da se bo s to trditvijo strinjal vsakdo, ki je kdaj prebral kako Jalnovo delo. Po mojem mnenju so prav zaradi te njegove lastnosti Jalnova dela tako zelo priljubljena.

Literatura:

JALEN, Janez 2002: Previsi. Smlednik, Marjeta Žebovec, samozaložba.

JALEN, Janez 2003: Sončne sence. Smlednik, Marjeta Žebovec, samozaložba.

JALEN, Janez 2003: Razpotja. Smlednik, Marjeta Žebovec, samozaložba.

JALEN, Janez 1958: Vozarji I. Ovčar Marko. Celje, Mohorjeva družba.

JALEN, Janez 1973: Cvetkova Cilka. Ljubljana, Založniško in propagandno podjetje Avtomatika.

ŽEBOVEC, Marjeta 2002: Janez Jalen, pisatelj in duhovnik za vse Slovence. Smlednik, Marjeta Žebovec, samozaložba.

Informatorja, ki nista navedena v življenjepisu:

Mihaela Klanšek, Brezje

Nikolaj Štolcar, Zgornje Gorje

Datum prejema prispevka v uredništvo: 18. 2. 2004

Zgodbe vsakdana

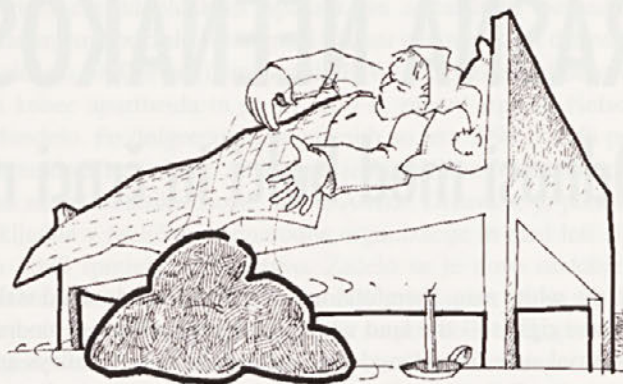
Nuša Berce, Benjamin Bezek

DUHOVE U GRADE

Pa so tjeta, k' so zračle grad, kadar princa naj blu čez lajtu, vsa vrata zaklenile, pa šle šivat tačas.

Je čistu usa vrata zaklenila pa se kar naenkrat odprejo vrata od jedilnice... Puol pa zasliše korake, take tježke, u gozdarskih čeulah, muoških, čez vježo, mimu medvajda, pa se na ploščicah ustavjo. Pa odpre ta vrata od biljardcimbra, tjeta pa kar za njim! »kdu je?« pa nč', samu korake so šle kar naprej skuz biljardcimir u biblioteko! No, u biblioteke so se pa zgbile!

Pripovedovala je ga. Ivanka Širca, Kozarišče, februar 1997.

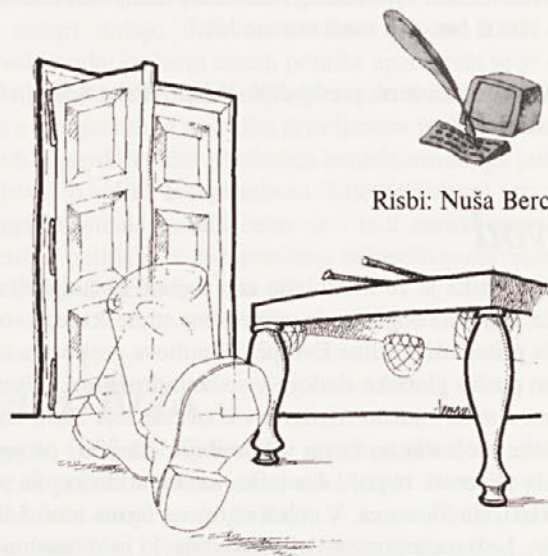

MUORA

Eden od prenočevalcev je eno nuč, k' je spau u grade, u 13. uri kar začutu, kaku se me je nekaj na prsa pa grlu usajlu... Muora ga je začjela tlačt, pa je zgrabu tisto stvar na prsah, pa jo močnu vrgu ob tla. Samu po živjeple je zasmrdajlu, pa zgintu!

Praujo, da je bla tu Muora sama.

Pripovedovala je ga. Milka Vrhovec, Stari trg, februar 1997.

Risbi: Nuša Berce

»ČEDNO JE NESITE, DA VAM NE PADE NA TLA!«

Nek Tunjčan je bil za mežnarja na Štajerskem. Ko je prišel domov, je pravil, da je v njihovi fari nekemu vaščanu umrla žena. Včasih so ljudi takoj pokopavali in niso čakali 48 ur. Ko so možje na kolih nesli krsto na pokopališče, so zadeli ob rob hiše in krsta jim je padla na tla. Ženska je oživela in odšla domov.

Čez dve leti je ponovno umrla in mož je nosačem naročil: »Zdej jo pa le bolj čedno nesite, da ne bo spet dol padla.«

Pripovedoval je g. Peter Stele st. iz Tunjiške mlake, 10. januarja 1998.

ŽIVALI SO OPOMINJALE NA ZLOČIN

V Tunjicah se je nekoč zgodil zločin; vaščan je ubil sovaščana. Po tem dogodku so različni ljudje ob različnih priložnostih videli nenavadne stvari, ki so se dogajale na tistem mestu. Nekateri so videli zajce, ki so tekali tam okoli, drugi so videli veliko nepoznano žival, ki je stala tam. Kasneje so ljudje v

spomin na to postavili znamenje, ki se mu po domače reče Grkmanovo znamenje.

Pripovedoval je g. Peter Stele st. iz Tunjiške mlake, 10. januarja 1998.

RASNA NEENAKOST V JUŽNI AFRIKI

Odnosi med belci in črnci na slovenski farmi v Namibiji

"... the white man, therefore, not only has an undoubted stake in - and right to - the land which he developed into a modern industrial state from denuded grassland and empty valleys and mountains. But - according to all the principles of morality - it was his, is his, and must remain his."

Hendrick Verwoerd, predsednik Južne Afrike v 50. in 60. letih 20. stoletja

Uvod

Južna Afrika je že tri stoletja eno najbolj občutljivih območij sveta. Naravna bogastva in pomembna strateška lega so v ta del sveta pritegnili številne Evropejce, njihova gospodstva in režimi pa so pustili globoke sledove v sedanji družbi in kulturi.

Sama sem se z južno Afriko prvič srečala leta 2001, ko sem tri mesece preživela na farmi v Namibiji, leta 2003 pa sem se tja vrnila za mesec in pol.¹ Lastnika, ki sta farmo kupila pred šestimi leti, sta Slovenca. V celoti ograjena farma meri 5.000 hektarjev. Leži na severnem delu Namibije, ki je večinoma posejan z živinorejskimi farmami, farma Kuduberg pa je turistična in na njej živi približno 1.500 glav različne divjadi. V lovni sezoni na farmo prihajajo skupine lovcev iz Evrope, ki živali streljajo za trofeje, to pa je tudi glavni dohodek farme; občasno sprejmejo tudi skupine, ki pridejo sem na fotosafari. Na farmi je zaposlenih več delavcev, ki po naročilu gospodarja opravljajo raznovrstna opravila.²

Prav odnos belega gospodarja do temnopoltih farmskih delavcev me je tako pretresel, da sem se poglobila v rasno neenakost v tem delu sveta. Skušala sem ugotoviti, kaj je vzrok takšnim razlikam, ter kako se kažejo v današnjem času. Na podlagi prvih izkušenj s farme sem domnevala, da je enakopravnost v južni Afriki le navidezna, in da v resnici še vedno veljajo (nenapisani) rasistični zakoni. Ponovno načrtno enoinpolmesečno delo (metoda opazovanja z udeležbo) pa je moja predvidevanja postavilo v drugačno luč. Ker ob dogodkih na farmi nisem mogla ostati čustveno nevpletena, in s tem popolnoma objektivna, sem v svojih opisih uporabila veliko dobesednih citatov in pripovedi. Skušala sem prikazati farmar-

jevo videnje sveta, ki pogojuje odnos do njegovih temnopoltih delavcev. Omejila sem se na tiste odnose med lastniki farme Kuduberg in njihovimi delavci, ki sem jim bila osebno priča. Primerjala sem jih z odnosi pri sosedih, njihova mnenja pa z razmišljanjem različnih ljudi.

Preden začnem s pripovedjo, pa se moram ustaviti pri rabi terminov rase in rasne neenakosti. Koncept rase, torej klasificiranja ljudi na podlagi barve kože, bi moral biti v etnološki oziroma antropološki stroki vsekakor nesprijemljiv. Menim pa, da je raba koncepta rase v določenih primerih potrebna, sploh, kadar gre za opisovanje in razlaganje zgodovinskih dogodkov, ki so temeljili prav na tem razločevanju. V besedilu zato poudarjam barvo kože posameznikov, saj je ta za pripovedovano zgodbo ključna.

1. ZGODOVINA NEENAKOSTI V JUŽNI AFRIKI

Zgodovina bele južne Afrike se je začela, ko je Nizozemska na Rtu dobre nade leta 1652 ustanovila postojanke za oskrbo trgovskih ladij, ki so potovale v Indijo. Da bi pridelovali hrano, so v Kapsko kolonijo naselili družine kmetov, imenovane Buri, in jim razdelili ogromna posestva. Postali so vzvišeni gospodarji svojih plantaž, na katerih so delali sužnji in domorodci. Ko so v začetku 19. stoletja v napoleonskih vojnah Britanci pridobili Rt dobre nade, so se Buri odpravili na množičen pohod, imenovan Veliki trek, proti severu oziroma severovzhodu. Ustanovili so burski republiko Transvaal in Oranje. Državni princip je bilo nasilje bele gospode in ustavno uveljavljena rasna diskriminacija. Odkritje zlata in diamantov konec 19. stoletja je sprožilo industrijsko revolucijo prav v burski sredi in na jug Afrike se je zgrnilo tisoče evropskih priseljencev. Vrhunec bojev za prevlado v posameznih delih dežele je bil dosežen v burskih vojnah, ko si je ozemlje prisvojila Britanija. Burske republike so postale britanske kolonije z omejeno avtonomijo. Zaradi strateških interesov pa je Britanija popuščala Burom in ti so kmalu imeli v oblasti celotno južno Afriko. Belo gospodstvo naj bi se obdržalo na oblasti s pomočjo segregacije (ločitve) - kasneje je prišla v modo afrikanska beseda apartheid. Segregacija pa ni pomenila samo ločitve črnih in belih na železnicah, v šolah in restavracijah, temveč veliko več; ozemeljsko ločitev črnega prebivalstva in njegovo nazadovanje na civilizacijsko nižjo raven.

¹ Med odsotnostjo lastnikov sva s prijateljem en mesec sama skrbela za farmo in bila v vlogi belskega farmarja. Po navodilih gospodarjev sva vodila delo, kupovala zaloge in opravljala pregled farme.

² Uporabljala bom naziv, s katerim se je označeval lastnik farme.

Apartheid

Po prvi svetovni vojni je vlada uvedla sistem Colour Bar (rasne pregraje) in Job Reservation (zagotavljanje delovnih mest), ki sta na skoraj vseh področjih dajala prednost belcem. V letih po drugi svetovni vojni je Južnoafriška zveza odločno podprla idejo o trajno gospodujoči rasi. To načelo in stališče, imenovano apartheid³, je zastopala afrikanska nacionalistična stranka Daniela F. Malana, ki je prišla na oblast leta 1948. Ekonomski, politični in družbeni napredek belih so podpirali z grobim varnostnim sistemom. V režimu apartheida so ostali le še gospodje in slugi, blankes (beli) in nie-blankes (ne-beli). Prebivalce so delili na bele, mešance (coloured), Aziate in Bantujce (črnice). Vsak nebel Južnoafričan je moral imeti osebno izkaznico z natančnimi podatki o rasi, bivališču in zaposlitvi. Strogo prepovedano je bilo sklepanje zakonske zveze med belci in nebelci, prav tako spolno občevanje med ljudmi različne polti. V petdesetih letih so izglasovali tudi ločitev ras na vseh področjih javnega življenja, v kinematografih, restavracijah, sredstvih javnega prometa, na športnih igriščih in v bolnicah. Celo v muzejih so uvedli obiskovalne dneve za bele in nebele.

Osnova apartheida pa je bila doktrina o rezervatih in mestnih getih, imenovanih Bantustani. Na ozemlje, ki je zavzemalo 13,7 odstotka površin v Južni Afriki, so nameravali naseliti 70 odstotkov južnoafriških prebivalcev. (Beli gospodarji 1979, 206) V mestih so zgradili nove predmestne četrti in temnopolti so lahko živeli samo v njih. Parlamentarna ustava ni imela nobene vrednosti, nadzirali so tudi politično opozicijo. Vse druge doktrine in sisteme so razglasili za državi nevarne in brez sodnega postopka zapirali kritike režima.

Upor proti neenakosti

S prvo svetovno vojno se je začel razpad kolonializma. Evropske sile so se namesto z Afričani za bogastva afriških ozemelj pričele boriti med seboj. Neizbežen konec kolonialnega gospostva se je pričel kazati po drugi svetovni vojni, ko so Afričani začeli samozavestno zahtevati spremembe. Opogumljeni zaradi uspešnih emancipacij držav po svetu ter rastočih vstaj zatiranih skupin, so se tudi Afričani pričeli vztrajno boriti za svoje pravice. Med drugo svetovno vojno se je Afriški nacionalni kongres (ANC), ki ga je vodil Albert Luthuli, razvil v učinkovito politično združenje, pravi črnski nacionalizem pa se je začel ob ustanovitvi Panafriškega kongresa (PAC) z Nelsonom Mandelo na čelu. Belska vlada pa je preprosto odstranila nevarna gibanja in posameznike - organizaciji ANC in PAC sta bili prepovedani, več tisoč ljudi pa aretiranih in obsojenih. Nelsona Mandelo in njegove sodelavce so obsodili na dosmrtno ječo. Vse to ter številni poboji miroljubnih demonstrantov so le še povečali sekundarni odpor. Temnopolti, združeni v Black United Front/Enotno črnsko fronto so se dokončno uprli, stalno pa je naraščal tudi pritisk svetovne javnosti. Nazadovanje ekonomije in vse večja izolaci-

ja od sveta sta povzročila razpadanje režima apartheida. Vladajoče elite pa so, kakor navajata Brumen in Jeffs (2001, 9), ubrale novo taktiko - vodstva držav so mirno prepustile afriškim elitam, torej izobražencem, ki so se šolali v evropskem ideološkem aparatu, in s takšnim posrednim vladanjem obdržale ekonomski nadzor nad afriškimi državami. Šele leta 1990 je novi predsednik F. W. de Klerk razglasil uradni konec apartheida in po 27 letih iz zapore izpustil Nelsona Mandelo. Po dolgotrajnih pogajanjih so leta 1994 izvedli prve demokratične volitve, na katerih je bil Nelson Mandela izvoljen za predsednika "nove" Južne Afrike. Država se je ponovno vključila v različne mednarodne organizacije in med leti 1997 in 2000 sprejela novo ustavo. Začelo se je novo obdobje, v katerem so belci postopno izgubili privilegije, ki so jih bili vajeni iz preteklosti, temnopolti pa so pridobili enakopravnost. Zgodovina pa se obrača iz ene skrajnosti v drugo: danes nasproti belcem vlada skorajda rasistična politika; belci na primer zadnji dobijo državno službo. (Žigon 2003, 24) Kljub mednarodni izolaciji zaradi politike apartheida se je JAR razvila v gospodarsko daleč najbolj razvito državo na afriški celini in s tem privabila množico priseljencev iz drugih afriških, pa tudi evropskih držav. Posledica nenadzorovanega pritoka prebivalstva so velika brezposelnost, širjenje bolezni ter visoka stopnja kriminala, zaradi česar se - tudi zaradi omenjene "anti-belske" politike - v zadnjem času belopolti prebivalci vse bolj izseljujejo iz države.

2. NAMIBIJA

Po belgijski zasedbi Konga so se imperialistične države zdramile in pričele s tekmo osvajanja Afrike. Nemčija je leta 1884 pridobila svojo prvo kolonijo - Jugozahodno Afriko, današnjo Namibijo. Podjarmili so vse narode in v Afriki zagospodarili najbolj brutalno od vseh kolonialnih sil. (Beli gospodarji 1979, 246) Drug za drugim so se vrstili krvavi pokoli plemen, živečih na ozemlju. Predvsem nad Hereri, Owambi in Hotentoti so izvajali prava etnična čiščenja.⁴ Po porazu Nemčije v prvi svetovni vojni se je nemško kolonialno gospostvo končalo in zmagovalci so si razdelili njena ozemlja. Jugozahodno Afriko so dodelili v varstvo Južnoafriški uniji, ki je zlomila nemški upor in uveljavila svoje zakone. Po drugi svetovni vojni si je Južna Afrika zaradi nesoglasij z OZN namibijsko ozemlje enostavno prisvojila ter leta 1966 uvedla režim apartheida in rezervate. OZN se je več let neuspešno borila proti Južnoafriški uniji in zahtevala, da zapusti ozemlje. Tudi temnopolti prebivalci so se pričeli upirati in ustanavljati politične organizacije. Med njimi je bila najbolj vidna SWAPO (South-West Africa People's Organisation), ki jo je vodil Sam Nujoma. Kljub odločnemu odporu in gverilskim akcijam je uspela Južna Afrika obdržati oblast vse do leta 1988, ko je zaradi mednarodnega pritiska privolila v neodvisnost Namibije. Leta 1990 je na volitvah zmagala stranka SWAPO, ki je uvedla novo ustavo in razglasila neodvisnost Namibije.⁵

³ Kasneje so besedo apartheid zamenjali z izrazoma "ločeni razvoj" in "multinacionalni razvoj".

⁴ Od 80.000 Hererov, ki so pred vstajo leta 1904 živeli v Jugozahodni Afriki, so jih leta 1911, po končanem pregonu, našteji 15.000. (Beli gospodarji 1979, 256)

Prvi predsednik svobodne države je postal Sam Nujoma, ki je bil za predsednika izvoljen tudi leta 1994 in 1999. Uradna jezika Namibije sta angleški in afrikanški, prebivalci pa večinoma govorijo tudi nemško in jezik plemenske skupine, ki ji pripadajo. V zadnjem času je vlada začela vračati zemljo v lasti belih farmerjev nazaj v roke domačinov. "Arogantni beli farmerji", kakor so imenovani (tudi s strani vlade), se temu upirajo, saj so prepričani, da bodo domačini namesto k uspešnejši proizvodnji farme peljali v propad. Njihova ideja, in hkrati ideja mnogih, spominja na dileme, slišane že pred kolonializmom: ali Afriko pustiti v rokah Afričanov in jo s tem ... prepušči naraščajoči ekonomski, politični, ekološki in zdravstveni depriviligiranosti, nasilju in mednarodni marginalizaciji, ali pa jo rešiti pred samo seboj ... (Brumen; Jeffs 2001, 13), seveda pod krinko humanitarnega reševanja zaostalih "dobrih divjakov".

3. NA SLOVENSKI FARMI

Ljudje slovenskega rodu so v Afriko sprva prihajali predvsem kot misionarji, redkeje kot vojaki ali diplomatski predstavniki. V 18. stoletju pa lahko najdemo tudi že poročila o pustolovcih in popotnikih, ki so se zanimali za afriški svet. Slovenci smo pričeli intenzivno sodelovati na afriškem teritoriju v obdobju socialistične Jugoslavije, ki naj bi kot dokaj razvita socialistična država kazala prihodnost nerazvitim in multikulturnim državam v razvoju. (Brumen; Jeffs 2001, 14) SFRJ je materialno ali drugače podpirala večino revolucij v Afriki ter veljala za tesno zaveznico mnogih afriških držav. Danes lahko sicer rečemo, da je bila to le krinka za lastno ekonomsko utrditev, saj je pomoč Afriki pomenila pravzaprav razcvet jugoslovanske blagajne.

Ob osamosvojitvi Slovenije pa so se vse sile in upi usmerili na Zahod, tako da se je na Afriko pravzaprav pozabilo, tako ekonomsko in politično kot tudi na področju civilne družbe. Afričani v Sloveniji se srečujejo z izlivi rasizmov, tako državnih institucij kot državljanov. (Brumen; Jeffs 2001, 19) Verjetno je to posledica predsodkov in predstav, ki jih dodatno podpihujejo tudi mediji. Te predstave so odraz naše omejene miselnosti in prav to sta najbrž s seboj iz Slovenije v Namibijo prinesla zakonca, pri katerih sem živela in delala.

Največ ljudi slovenskega rodu se je v raznih afriških državah znašlo v značilni ekonomski emigraciji v 60. in 70. letih 20. stoletja. Danes pa je, po podatkih dr. Zvoneta Žigona, največ slovenskih izseljencev prav v Južnoafriški republiki, kjer naj bi živelo okrog 250 Slovencev. (Žigon 2003, 36) Za Namibijo dr. Žigon navaja le dve osebi slovenskega porekla (Žigon 2003, 28), in sicer zakonca, pri katerih sem bivala.

Namibija je bogata z naravnimi viri in na skrajnem jugu države je razvita moderna industrija. Ekonomski in socialni status ljudi sta tu precej visoka. Sever Namibije je revnejši in nerazvit. Belci na severu so predvsem lastniki ogromnih farm, na

katerih se kot delavci zaposlujejo domačini, njihove žene pa ponavadi kot hišne pomočnice; le peščica temnopolnih dobi delo v mestih. Kakor so vidne razlike med jugom in severom države ter mestom in vasjo, se razlikuje tudi podeželska družba sama. Farmerski delavci po mojih opažanjih spadajo na samo dno družbene lestvice. Na farmah so kot fizični delavci zaposleni moški, z njimi pa tam živijo tudi njihove žene in otroci. Njihova prevozna sredstva so oslovske ali konjske vprege, nekateri (tudi na farmi Kuduberg) pa nimajo niti teh. Farme zato večinoma ne zapuščajo, le za praznike se včasih peš odpravijo v več deset kilometrov oddaljeno črnsko vas.

Med mojim obiskom so na farmi Kuduberg živeli trije delavci. Najstarejši med njimi, Johnny (kot smo ga klicali), z ženo Veroniko in dvema otrokoma. Veronika je občasno pomagala lastnici farme pri pranju perila, pomivanju posode in podobnem.⁶ Mlajša dva delavca, Erastus in Absolom pa sta bila sezonska delavca, ki so jima pogodbe podaljševali vsake tri mesece. Kljub revščini so veseli, da imajo hrano in bivališče, zato se trudijo ustreči gospodarju in požrejo marsikatero hudo besedo. Mesečna plača farmerskega delavca znaša, odvisno od statusa, med 15 in 20 tisoč tolarji. Ponekod vodilni delavci dobijo v uporabo tudi avtomobil, vendar so delavci z vozniškim znanjem izjemno redki. Ženske na uro zaslužijo polovico manj kot moški. Hrano si pridelajo sami na skromnem vrtničku ob hiši, nekatere stvari pa lahko kupijo od lastnika, ki pripelje iz mesta nekaj več zalog. Hrana za črnce in belce se razlikuje - lastnik za delavce kupi hrano slabše kvalitete in za nižjo ceno, saj si dražje ne morejo privoščiti. Enako hrano kot za delavce lastnika farme kupujeta svojemu psu (na primer makarone). Mesa imajo na farmi v izobilju, saj po potrebi ustrelijo divjad. Delavcem ni dovoljeno hoditi po farmi in loviti divjadi; meso lahko kupijo pri lastniku, ki ga hrani v hladilnici. Na levi strani je meso za črnce in psa (slabše kakovosti), na desni pa lepi kosi za lastnika in goste. Delavci jedo večinoma koruzo in močnate jedi, meso pa le redko. Zaslužijo sicer le toliko, da lahko preživijo, sploh, če kupujejo alkohol ali imajo šoloobvezne otroke. Kolikor vem, je Erastus edini uspel vsak mesec prihraniti nekaj denarja (kar se je odražalo na njegovi postavi), saj ga je v neki vasi čakala žena, da pride ponjo in jo odpelje s seboj na farmo. Lastnik mi je situacijo razložil takole: "On mora najprej tukaj pol leta delati, da zasluži za prevoz, potem gre pa po ženo in jo pripelje sem. Veliko mora zaslužiti za pot tja in nazaj, pa še za obleči ji mora kaj kupit - kaj pa vem, kaj imajo na sebi tam v bušu! (grmovju op.)" Delovni dan traja od sedmih do dvanajstih, potem imajo delavci tri ure počitka za kosilo, z delom pa nadaljujejo od treh do šestih popoldan. Tak sistem velja po vsem severu Namibije, saj so opoldanske ure prevroče za delo. Delajo tudi ob sobotah od sedmih do dvanajstih. V zimskem obdobju delovni čas prilagodijo.

Lastnika farme Kuduberg sta slovenska obrtnika, ki sta se nepričakovano odločila za nakup namibijske farme. Čeprav je njuna odločitev presenetljiva, pa kljub času, ki sem ga preživela z njima, ne morem najti pravega vzroka za njuno pre

⁵ Kljub temu je Južnoafriška republika vse do leta 1994 obdržala upravo nad največjim namibijskim pristaniščem Walvis Bayom in s tem nadzorovala ekonomsko in gospodarsko rast Namibije. asneje so besedo apartheid zamenjali z izrazoma "ločeni razvoj" in "multinacionalni razvoj".

⁶ Na vseh sosednjih farmah so ženske zaposlene kot hišne pomočnice in vsakodnevno pomivajo, kuhajo in pospravljajo po gospodarjevi hiši, po navodilih gospodarice pa tudi postrežejo goste.

Bivališče sezonskega delavca na farmi Kuduberg.
Foto: Polona Bajda; Outjo, Namibija, november 2001

selitev v Namibijo. Morda je še najbolj verjetna možnost, da sta se za ta korak odločila iz radovednosti, avanturizma, ali da bi se umaknila osebnim težavam v domačem okolju, kakor dr. Žigon klasificira podobne primere. (Žigon 2003, 41) Gospod Feliks je pri dvanajstih izstopil iz šole in se zaposlil, gospa Marija pa ima srednjo šolo. Gospa sicer govori malo nemško, drugih tujih jezikov pa ne razumeta. Zato nimata veliko stikov z ostalimi ljudmi, s črnici pa se ne družita.⁷ Ko sta kupila farmo, sta hišo ogradila z bazenom in gospodarska poslopja z žičnato ograjo, da bi se ubranila nepovabljenih gostov in divjih zverih. Vrata ograje se zaklepajo s kovinsko ključavnico. Kadar mora delavec stopiti na dvorišče, ga spremljajo na vsakem koraku in za njim takoj zaklenejo vrata. Znotraj ograje sta lastnika posekala vsa drevesa in grmovje, da ne bi nudila skrivališč kakršnim koli živalim. Najbližji sosed, gospod Stommel,⁸ je lastnikoma vljudno namignil, da na farmi Kuduberg počnejo stvari, ki jih ne počne nihče od sosedov, in smo jih navajeni početi samo v Sloveniji. "V Afriki se živi po afriško, ne po slovensko...", je dodal.⁹ Na njegovi farmi imajo vhodna vrata vedno na stečaj odprta, s črnici se pogovarjajo kot s sebi enakimi, rokujejo se z njimi in jim zaupajo. Medtem ko na farmi Slovencev gledajo črnice pod prste, da ne bi česa ukradli, pa imajo pri sosedu delavci na razpolago vse avtomobile, dostop v gospodarska poslopja in do orodja. Nihče niti ne pomisli, da bi omajal gospodarjevo zaupanje. Pri tretjem sosedu pa je režim spet drugačen - delavca brez zadržkov udari, kadar se ne obrne dovolj hitro. Še mnogo je takih, kot so mi razložili, ki delajo z delavci kot z živino. "Ponekod dobijo samo hrano in streho," mi je razložil gospod Feliks.¹⁰ Na vsaki farmi imajo za varovanje hiše tudi enega ali več psov. Na Kudubergu imajo belgijskega ovčarja Kana, ki je k njim prišel že šolan za obrambo pred črnici.¹¹ Do gospodarjev je izredno prijazen in ljubeč, spi z njima v spalnici in ju spremlja na vsakem koraku. Tudi do belih gostov je prijateljski. Svoje delo opravlja brez kakršne koli gospodarjeve vzbujene. Kadar stopi delavec znotraj hišne ograje, mu neprenehoma sledi. Delavec se ne sme ničesar dotakniti. Orodje, na primer, mu mora v roke osebno izročiti

ti gospodar. Delavec ob gospodarju ne sme dvigniti roke, ne sme mahati z rokami in ob njem delati nenadnih gibov. Prav tako ne sme sam vstopiti v nobeno od poslopij. Včasih se psu zazdi, da je lastnik ogrožen, in delavca ugrizne v roko, nogo, ali pa ga podre na tla. Med mojim obiskom se je večkrat zgodilo, da je pes ugriznil delavce; na primer Johnnyja, ki je preveč zavzeto razlagal nek dogodek in krilil z rokami; ali pa Erastusa, ki je hotel pomagati pri potiskanju pokvarjenega avta. Gospodarjeva hči Sonja je lani izvedla svojevrsten poizkus, da "bova videli, kaj bo". Johnnyju je naročila, naj gre nekaj iskat v hišo, ko je bil v njej zaprt pes. V nekaj hipih je Johnny ležal na tleh, nad njim pa je režeče stal Kan - črncem nima vstopa v gospodarjevo hišo. Zanimivo pa je, da je lahko mali Alfred (Johnnyjev sin) psa vlekel za ušesa in rep, ga objemal in podobno, pa je pes le potrpežljivo stal in ni reagiral.

Odnos belcev do črncev

Lastnik farme je znotraj ograje gospodar vsega. Za gradnjo na posesti, sekanje dreves, kopanje jam, postavitve smetišča in podobnega ne potrebuje nobenih dovoljenj. Na svojem ozemlju lahko počne karkoli, njegova avtoriteta je tako rekoč vse-mogoča. Naj si izmisli še tako nesmiselno delo ali ukrep, ga morajo delavci na farmi spoštovati. Po mojem mnenju je stopnja gospodarjeve samovolje odvisna od njegovega odnosa do črnih delavcev. Mnenje gospodarja farme Kuduberg o temnopoltih delavcih je, da "imajo trikrat bolj debelo kožo kot mi". Prav tako je gospodar mnenja, da je črnice prirojeno, da znajo razpoznavati sledi živali, ter da imajo "za 50 odstotkov boljši vid kot mi" (in zato vidijo leoparda v savani mnogo prej kot belci). O črnicah v mestih pa gospod meni, da so "drugačni kot ti tukaj" (na farmi). Oba lastnika sta ves čas poudarjala, da so "oni drugačni od nas", da je "pri njih pač drugače kot pri nas", da oni "to pač tako delajo", itd ... To izrazito nasprotje

⁷ »Zdaj se niti rokujejo ne več s črnici. Sosed je rekel, da kako sploh pomislim na kaj takšnega. Nihče se ne rokuje s črnici ... kaj pa misliš!« je odnos do črncev razložil lastnik farme.

⁸ Gospod Stommel, po rodu Nемец, je kot misijonar prišel v Namibijo pred petdesetimi leti; kasneje je izstopil iz duhovščine in se poročil. Ženo sta ustanovila lasten misijon s cerkvijo in šolo za črnske otroke. Dohodek njune ogromne živinorejske farme vlagata samo v misijon, ki ima tudi mednarodno podporo.

⁹ Med mojim prvim obiskom je gospod Stommel s svojimi delavci prišel na farmo posredovati v sporu, ko so se delavci na farmi Kuduberg uprli režimu in prenehali z delom (moralo bi ves dan brez tekočine fizično delati na soncu). Konflikt je bil tako zaostren, da je lastnikoma zaradi nepravilnega ravnanja z zaposlenimi grozil izgon iz države. Gospod Stommel je pomiril delavce in razrešil spor, potem pa izrazil svoje mnenje.

¹⁰ Kasneje sem trditev preverila tudi pri gospodu Stommelju, ki se je strinjal z mnenjem gospoda Feliksa.

¹¹ Gospod Feliks mi je pripovedoval o šolanju psov. Pse najprej nekaj dni stradajo, potem pa naročijo črnici, naj jim nese kos s soljo natrtega mesa. Psi meso v hipu požrejo, zaradi soli pa postanejo žejni. Spet jih nekaj časa pustijo brez vode, nato pa pride beli gospodar in jih odreši s svežo vodo. Psi naj bi si tako zapomnili, kdo jim je povzročil muke - torej črni človek - ter kdo jih je rešil.

med "njimi" in "nami" je bilo v njenem razmišljanju stalno pristotno. Trdita, da so resnično popolnoma drugačni kot mi (tudi telesno), da so v bistvu divjaki, ki imajo vse nagonsko prirojeno in so na mentalno nižji ravni. Zato tudi z njimi ne komunicirata kot s sebi enakimi in jih na vsakem koraku nadzorujeta. S ponosom sta mi razlagala o belskih privilegijih, na primer o trgovinah, kamor črnici ne stopijo. Pripovedovala sta mi o dogodku, ko sta nekoč s seboj v mesto vzela delavca Johnnya. Ker so bili na poti ves dan, so se ustavili v gostilni, kamor sta ga povabila s seboj ("ker ga pač nista mogli pustiti kar v avtu"). Natakar je vsakemu od belcev prinesel stol, potem pa vprašal: "Za njega tudi prinesem stol?!" misleč črnca Johnnya.¹² Res je navada, da lastnik in delavci nikoli ne jedo skupaj. Nekeč smo šli delat v savano in vzeli s seboj kosilo. Delavec se je umaknil nekaj metrov stran in sedel sam, medtem ko smo mi - belci - jedli skupaj. Gospod Feliks je večkrat jedel bonbone in jih vljudno ponujal nama s prijateljem. Občasno jih je ponudil tudi delavcu, vendar mu je dal v roko (le en) bonbon. "Če črncu daš bonbon - če mu ga že daš - mu ga daš vedno v roko. Belec pa ga lahko vzame iz vrečke, seveda!" nama je razložil.

V skladišču na farmi živila hranijo precej časa, tako da so bile vrečke z rižem in moko polne raznih žuželk. Gospodar je odšel v mesto in kupil nove zaloge, vendar mi je bilo izrecno naročeno, naj za črnice najprej porabimo stare vrečke. Prav tako smo jim še naprej prodajali žarko mast in hrano s pretečenim rokom. Podobno smo ravnali v različnih situacijah. Decembra je v Namibiji zelo rodovitno obdobje in prvo leto sva z gospodarjevo hčerjo na vrtu pridelali ogromno zelenjave. Največ je bilo rdeče pese, ki je pričevala že cveteti (potem ni več prav užitna), zato sem predlagala, da jo za novo leto nekaj podariva Veroniki. Sonji je bila ideja všeč in odtrgala je dve že cvetoči pesi ter ju podarila Veroniki. Vse tri ogromne gredice zdrave rdeče pese pa so ostale in kasneje propadle.

Podobnih zgodbic je še veliko.¹³ Pri sosedu, gospodu Stommlu, je osebni odnos do delavcev drugačen, na farmi Kuduberg pa je odnos do delavcev strog in neprijateljski. Neko dopoldne smo razpravljali, kako bomo očistili skale s ceste. Gospod Feliks je rekel mojemu prijatelju: "... pa menda ne boš ti premikal 25 kg težke skale - reci črnuhu! Ne boš se ti pretegnil, naj on to naredi ..." Tudi ko smo nameravali prečkati gorati predel, kjer je velika možnost, da naletiš na strupeno kačo, je gospodar menil: "Saj zato pa naj gre črnuh naprej pred tabo!" Uporaba izrazov "črnuh", "črnuhar", "zamor'c" in podobnih na farmi ni redkost.

Dekoracija prostorov v hiši lastnikov.

Foto: Polona Bajda; Outjo, Namibija, november 2001

Odnos črncev do belcev

Ko pridejo delavci zjutraj na delo, jih pričaka gospodar in jim naloži opravila. Največkrat jih nadzoruje in popravlja, pri delu pa se jim le redko pridruži. S prijateljem sva delavcem pomagala nakladati pesek za gradnjo. V savani ponavadi vedno malce pihlja, ravno tisti dan pa je bil močan veter in pesek je neslo na vse strani. Prijatelj je stal na neprimernem mestu, tako da mu je ves čas nosilo pesek v oči, medtem ko je delavec Erastus stresal pesek na kamion. Erastus ga je nekaj časa opazoval, potem pa predlagal, da se zamenjata. Drugi dan zjutraj je Erastus preveril, kam veter piha, ter se takoj postavil tako, da je pesek odnašalo vanj, belci pa smo bili na drugi strani. Delavci se skorajda ne pogovarjajo z gospodarjem o osebnih zadevah (vsaj na farmi Kuduberg ne). Bolj plahi delavci se sploh izogibajo gospodarju, Erastus je na primer kar zardel, ko sva mu s prijateljem ob odhodu s farme ponudila roko. Do nepovabljenih temnopoltih gostov se gospodarja obnašata skrajno neprijazno in jih dobesedno napodita s posesti.¹⁴ V mestu so odnosi precej drugačni, čeprav so belci mnogokrat še vedno privilegirani. Materialni položaj jim daje visok družbeni status in moč, zato imajo po mojem mnenju belci na podeželju še vedno prednost pred temnopoltimi prebivalci, pa naj bo to v banki, pri postrežbi v trgovini ali pri zdravniku. Na lastni koži (v družbi belcev s farme Kuduberg) sem občutila pričakovanje privilegiranih nasproti črncem - pričakovali smo popolno in takojšnjo postrežbo v trgovinah, bankah, gostilnah in drugod. V določenih krajih lahko zaradi tega pride do neprijetnih situacij, da se v množici temnopoltih belcev počuti ogroženega. Še vedno je namreč veliko fizičnih napadov na belce (z namenom kraje ali iz neznanih vzgibov), sploh v odročnih

¹² Opozoriti moram, da je zapisana pripoved nepreverjena in po mojem mnenju obstaja velika verjetnost, da se interpretacija dogodkov sklada z njihovimi pričakovanji o neenakosti belcev in črncev.

¹³ Določeni dogodki so se mi vtisnili v spomin za vse življenje. Tudi druge Evropejce, ki so obiskali farmo v času obeh mojih obiskov, je na farmi Kuduberg najbolj pretresel prav odnos do soljudi. Mnenje so v pogovoru podali sami, čeprav jim nisem zastavljala konkretnih vprašanj na to temo (tročlanska družina iz Ljubljane, skupina Šerugovih turistov, moj prijatelj David ter tudi gospa in gospod Stommel).

¹⁴ Odo nedavnega so delavci (na podlagi pravil, postavljenih s strani gospodarjev) lahko najbližje sorodnike sprejeli na obisk za dva dni in eno noč, šele leta 2003 pa so na podlagi zakonskih predpisov (po posredovanju gospoda Stommla v omenjenem sporu) ta čas podaljšali na en teden.

¹⁵ O tem se med ljudmi veliko govori, razpravo o dogodku pa sem poslušala tudi na nacionalnem radiu.

območjih. Pred leti so, na primer, na neki farmi v Namibiji delavci napadli gospodarjevo hišo in pobili gospodarja z vso družino.¹⁵ Medtem ko sem imela sama v vlogi farmarja omenjene izkušnje s črnici, pa so povsem drugačne zgodbe pripovedovali slovenski turisti, ki so se pod vodstvom popotnika Zvoneta Šeruge med potovanjem po Namibiji za dva dni ustavili na Kudubergu. Povsem so bili šokirani nad odnosom belih gospodarjev do črnih delavcev na farmi. Na moja vprašanja so odgovarjali, da nikjer v Namibiji niso videli primerov rasizma, da so bili ljudje povsod prijazni do njih, in prepričani so bili, da je Namibija enakopravna dežela. Konfliktov med belimi in črnimi niso zaznali nikjer - mogoče se je kje kak posameznik razburil, ker mu niso hoteli dati denarja, saj revni ljudje gnjavijo turiste za denar ali drobnarije, drugače pa so imeli z domačini samo pozitivne izkušnje. Tudi sama (s prijateljem) sva kasneje imela enake izkušnje in lahko v celoti potrdim njihove izjave. V nasprotju z njihovim mnenjem nama je gospa Marija odločno prepovedala kakršen koli odhod s farme v času najinega obiska s trditvijo: "Ni govora, da bosta spala ob cesti ... to je nevarno, veš, kaj vse se vama lahko zgodi!" To nasprotje mnenj je osnovna misel mojega raziskovanja. Priznati moram sicer, da so se razmere od moje zadnjega obiska na farmi malce spremenile. Lastnika sta vendarle postala malce bolj zaupljiva do ljudi in malce manj prestrašena do okolice. Morda bosta sčasoma le spremenila svoje poglede na ta del sveta in se vsaj delno vključila v tamkajšnje življenje. Spregledala sta tudi nekaj absurdov, v katere sta bila prepričana še med svojim prvim obiskom, precej stvari pa je še vedno nespremenjenih.

Končna misel

Preverjala sem, ali povsod veljajo zakoni, v katere so prepričani na farmi Kuduberg in v katere sem po trimesečnem življenju na farmi tudi sama skorajda začela verjeti. Na podlagi pogovorov s slovenskimi turisti, z delavci na farmi, obiskov sosednjih farm ter lastnih izkušenj s potovanja po vsej državi, lahko njihove predstave povsem zanikam.

Nevednost in nepoznavanje razmer vodi v bojazen. Strah pred neznanim (pa naj bodo to kače, divje zveri ali ljudje z drugačno kulturo) pa vodi v obrambo. Obramba pomeni na vse možne načine zatreti in onesposobiti "sovražnika" - napeljati bodečo ograjo, posekati grmovje, ali pa s poniževalnim odnosom zatreti "drugačnega". Rasizem v južni Afriki je že od nekdaj temeljil na bojzni pred številnim temnopoltim prebivalstvom. Belci so se zato pričeli zapirati v svoj svet, izvajati neke samosvoje ukrepe in se na vseh področjih poskušali dvigniti nad temnopolte. Po nekaj letih enakopravnosti ponovno prihaja do oživljanja rasističnih teženj, najbolj žalostno pa je, da se to dogaja predvsem v "razviti" Evropi. Del odgovornosti nosijo vsekakor mediji, ki z oblikovanjem zgodb vplivajo na mišljenje ljudi. Dejstvo je, da v Sloveniji vlada "afriški mrk". V afriških državah nimamo predstavnika medijev, nimamo kvalificiranih strokovnjakov s tega področja, proti Afriki se zapiramo, informacije o razmerah v tem delu sveta pa so izjemno skope. K nam prihajajo že oblikovane zgodbe o Afriki - zgodbe o plemenih, revščini, zaostalosti, boleznih, vojnah in ostalih

katastrofah, in te podobe Afrike, "ta rasistični eksotizem" (Brumen; Jeffs 2001, 21) ustvarja sliko Afrike v očeh slovenskega človeka. Ta občutenja izkorišča politika in jih zaradi lastnih ambicij še dodatno utrjuje. Kdor svoja obzorja širi tudi na druge načine, se zanima za tuje medije in gradi na neki splošni razgledanosti, si lahko ustvari pravo podobo o svetu. Neizobraženi, predvsem pa nerazgledani ljudje, ki ne ocenjujejo vidnega in slišnega kritično, pa živijo s popačenimi predstavami. S takšnimi umišljenimi, konstruiranimi predstavami se podajo v drugo kulturo in njihova reakcija je posledica nakopičenega negativnega odnosa do "nižjih" kultur, posledica predstave evropocentrizma, "nuje" samozaščite in drugih stereotipnih predstav in predsodkov. Tak človek potem na drugem koncu sveta dobi popolno oblast, 5.000 hektarov lastnega kraljestva, na katerem je absolutni vladar. In tisti "drugi", tisti "zaostalejši", "nerazviti", je postavljen v čas kolonializma in brezizhodne nadvlade belih ljudi.

Morda bi lahko rasizem južnoafriških belcev opravičevali s tristo let starimi zgodovinskimi dogodki; in morda bi lahko razumeli morebitno rasistično miselnost kakšnega Slovenca, ki je v južno Afriko prišel v času apartheida; presenetljivo pa je, da sta tako nastrojena Slovenca, ki sta šele prišla v južnoafriško okolje - vzroke za njuno mnenje pa lahko vsekakor najdemo v naši, slovenski družbi.

Viri in literatura:

BESAROVIC, Jovica 1981: Dobro došli u Afriku. Sarajevo, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

BRUMEN, Borut; **JEFFS** Nikolai (ur.) 2001: Afrike. Časopis za kritiko znanosti let. 29, št. 204-205-206. Ljubljana, Študentska založba.

BRUMEN, Borut; **JEFFS**, Nikolai 2001: Uvod. V: Borut Brumen; Nikolai Jeffs (ur.), Afrike. Časopis za kritiko znanosti let. 29, št. 204-205-206. Ljubljana, Študentska založba, 1-27.

HOBSBAWM, Eric 2000: Čas skrajnosti. Svetovna zgodovina 1914-1991. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.

JAENECKE, Heinrich 1979 [1977]: Beli gospodarji. Tristo let vojne in nasilja v Južni Afriki. Ljubljana, Založba Borec.

KI-ZERBO, Joseph 1977 [1972]: Zgodovina črne Afrike. Ljubljana, Založba Borec.

SAVNIK, Dušan 1960: Afrika včeraj in danes. Ljubljana, Mladinska knjiga.

ŠIRCELJ, Jože 1977: Živa Afrika. Potopis. Ljubljana, Prešernova družba.

ŠMITEK, Zmago 1986: Klic daljnih svetov. Slovenci in neevropske kulture. Ljubljana, Založba Borec.

TIMESOV ATLAS SVETOVNE ZGODOVINE 1992:
Druga dopolnjena izdaja z dodatkom Južnoslovanske dežele.
Ljubljana, Cankarjeva založba.

TRETJAK, Franc 1995: Korenine zla - afriške slike 1, 2.
Ljubljana, Karantanija.

ŽIGON, Zvone 2003: Izzivi drugačnosti. Slovenci v Afriki in
na Arabskem polotoku. Ljubljana, Založba ZRC.

Internetni viri:

<http://www.encarta.msn.com/SouthAfrica>
19. 08. 2003

<http://www.fordham.edu/halsall/africasbook.html>
30. 12. 2003

[http://www.bbc.co.uk/worldservice/africa/features/story-
ofafrica/index.shtml](http://www.bbc.co.uk/worldservice/africa/features/story-
ofafrica/index.shtml)
30. 12. 2003

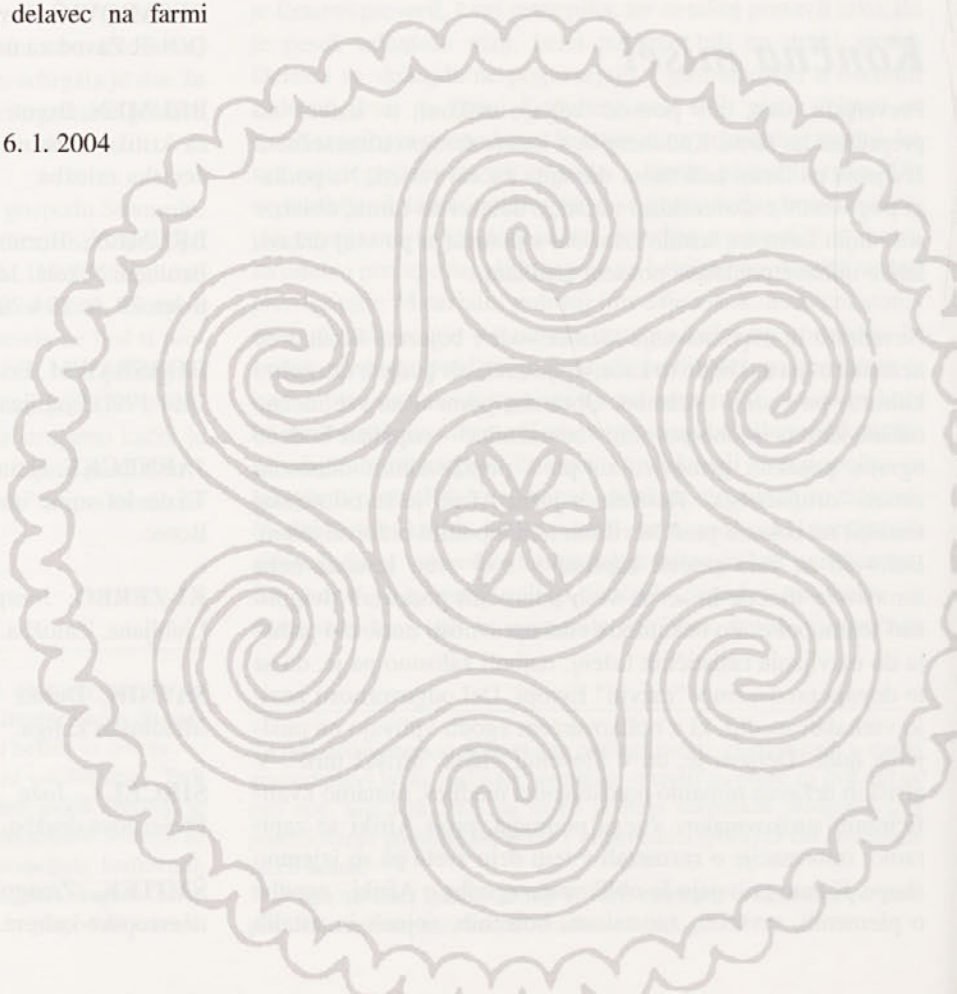
INFORMATORJI:

Gospod Feliks (55 let) in gospa Marija (54 let), lastnika farme
Kuduberg. (Priimka zaradi njenega sorodstva v Sloveniji ne
bom navedla.)

David Ilič (24 let), študent Biotehniške fakultete Univerze v
Ljubljani, moj so-skrbnik farme v času odsotnosti lastnikov.

Ithinano Kuppenbona - Johnny (47 let), delavec na farmi
Kuduberg.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 6. 1. 2004

FORUM ETNOGRAFSKEGA FILMA IN VIZUALNIH RAZISKAV

Na pobudo Avdiovizualnega laboratorija pri Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU je bil 24. oktobra 2003 v prostorih Inštituta za slovensko narodopisje v Ljubljani ustanovni sestanek Foruma etnografskega filma in vizualnih raziskav. Vabljeni so bili sodelavci vseh profesionalnih jeder produkcije etnografskega filma v Sloveniji in sodelavci tematske številke Glasnika SED (1-2, 2003), ki je bila posvečena etnografskemu filmu in vizualnim raziskavam.

Udeležili so se ga Albina Bobnar, Roberto Dapit, Katja Jerman, Naško Križnar, Miha Peče, Saša Poljak, Janez Rus, Nadja Valentinčič. Odsotnost sta opravičili Mihaela Hudelja in Darja Skrt.

Izhodišča zamisli in delovanja Foruma je podal Naško Križnar. Forum bo povezoval etnologe in druge raziskovalce kulture, ki se profesionalno posvečajo ali se nameravajo posvečati etnografskemu filmu in vizualnim raziskavam. Pri tem ne bo delal razlike med stopnjami izobrazbe in strokovnimi ter akademskimi nazivi. Člane Foruma družijo naslednje dejavnosti:

- Uporaba fotografske, video in filmske kamere pri etnološkem raziskovalnem delu.
- Proizvodnja fotografij in video posnetkov pri terenskem delu (vizualno opisovanje okolja in aktivnosti, intervjuji) ter zmontiranih (video)filmov za javno predvajanje (za muzeje, simpozije, festivale in javne vizualne medije).
- Opiranje na izročila etnografskega filma (doma in v svetu) in izkušnje vizualne antropologije v metodološkem pogledu.
- Sistematiziranje, analiziranje in preučevanje vizualnih pojavov v kulturi, vizualnih izdelkov, komunikacij, vizualnih sistemov in objava dognanj.

Forum bo lahko koordiniral skupne dejavnosti na področju produkcije, postprodukcije, predstavljanja rezultatov in izobraževanja.

V nadaljevanju sta podala poročili Roberto Dapit (o sodelovanju na kongresu IUAES v Firencah 2003 v vizualnoantropološki sekciji) in Miha Peče (o spletnih naslovih s tematiko etnografskega filma in vizualnih raziskav). Prisotni so se seznanili z načinom vpisa v članstvo Odbora za vizualno antropologijo in v VISCOM, spletni forum Temple University.

V razpravi o uvodnih postavkah in poročilih so prisotni izpostavili zlasti naslednje možnosti skupnega delovanja:

- Skupni projekti (na ravni produkcije, postprodukcije, predstavitve).
- Med predstavitvami so bila omenjena redna letna srečanja s selekcijo ali brez, tematske predstavitve, avtorske predstavitve, tiskovne konference, posvetovanja, simpoziji, festivali, spletna stran foruma.

Temelj aktivnega sodelovanja v Forumu je ugotovitev o koristnosti skupnega delovanja in nastopanja. Forum bo prvenstveno mreža za informiranje in povezovanje.

V okviru Foruma bomo spodbujali vizualne raziskave, produkcijo etnografskega filma in fotografije ter objavljane dognanj. Zlasti je zaželeno pisanje in publiciranje recenzij in kritik izdelkov ter objav.

V okviru Foruma bomo spodbujali in koordinirali izobraževanje na univerzitetni ravni v okviru znanih izobraževalnih oblik (OEIKA, FHŠ, FDV) in organizirali nove (tečaje, svetovalno pomoč za posameznike in ustanove).

Članstvo v Forumu je prostovoljno in nehierarhično. Obveščanje z elektronsko pošto bo prevzel AVL.

Sodelovanje pri Forumu z utemeljitvijo prijavite na naslov: Naško Križnar, Avdiovizualni laboratorij ISN ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana. E-pošta: nasko@zrc-sazu.si

Resolucija

Foruma etnografskega filma in vizualnih raziskav

Ustanovni člani Foruma etnografskega filma in vizualnih raziskav ugotovljamo, da v Sloveniji obstaja več profesionalnih jeder produkcije in uporabe filma v etnoloških raziskavah. Razen Avdiovizualnega laboratorija, ki deluje od leta 1983, sta to še Kustodiat za etnografski film pri SEM in Oddelek za dokumentacijo Goriškega muzeja.

Forum ustanovljamo kot obliko povezovanja raziskovalcev v

omenjenih ustanovah. Boljša in trajnejša komunikacija bo podlaga za učinkovito skupno delovanje in nastopanje. Menimo, da je minil čas amaterizma na področju etnografskega filma in vizualnih raziskav. Prizadevanje Foruma bo usmerjeno v razširjanje uporabe vizualne tehnologije pri etnološkem raziskovanju tako na ravni produkcije etnografskega filma kot raznih oblik vizualnih raziskav. Zato so k članstvu v Forumu vabljeni tudi bodoči avtorji etnografskih filmov in vizualnih raziskav.

Etnološke raziskovalne in pedagoške ustanove ter muzeje se nam zdi potrebno opozoriti na možnosti in problematiko naše dejavnosti.

Naše delo ni namenjeno samo sebi. Funkcionalno se povezuje z etnološkimi raziskavami na vseh ravneh, od terenskega dela do predstavitve ugotovitev.

Pri tem opozarjamo, da velike zmogljivosti vizualne tehnologije, ki je danes vsakomur dostopna, lahko osmislimo šele z ustreznimi metodologijo. To pa je povezano s študijem in treningom osnovnih veščin snemanja, analize in predstavljanja vizualnih podatkov. Vse to daje naši dejavnosti specifično podobo, katere posledica so tudi posebne organizacijske oblike profesionalnega delovanja.

Bistvene se nam zdijo naslednje postavke našega dela:

1. Financiranje

Etnografski film je del etnologije in hkrati znanstvenega in dokumentarnega filma. Organizacijsko, tehnično in vsebinsko presega raven običajne dokumentacijske dejavnosti v znanosti in kulturi. Razen delovnega mesta in opreme mu je treba omogočiti tudi namenski projektni način financiranja. To bo povečalo konkurenčnost, ustvarilo višja merila in standarde kakovosti ter omogočilo preverljivost rezultatov.

Tipologija za vodenje bibliografij v sistemu COBISS že priznava znanstveni film kot primerljiv raziskovalni rezultat (rubrika 2.18). Pogoji za doseg tega statusa so lahko osnova za izdelavo standardov na tem področju. (Opredelitve in merila. Glasnik 43/1,2, 2003, str. 13)

Zato bi morala po našem mnenju Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport in Ministrstvo za kulturo v okviru rednih razpisov za raziskovalne projekte razpisovati tudi izdelavo znanstvenih etnografskih filmov, podobno kot razpisujeta publiciranje knjig. Sicer se lahko zgodi, da bo to področje v številnih ustanovah ostalo domena napol amaterskega delovanja.

2. Izobraževanje

Za produkcijo etnografskega filma ne zadoščajo tehnični delavci. Etnografski film je akademska disciplina, ki zahteva visoko izobražene raziskovalce.

V Sloveniji na tem področju obstajata dve jedri visokošolskega izobraževanja, predmet Vizualne raziskave na Fakulteti za humanistične vede v Kopru, Obvezne izbirne vaje na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, razen njiju pa še izbirni predmet Vizualna

antropologija v podiplomskem programu antropologije na Fakulteti za družbene vede.

Ob tem Avdiovizualni laboratorij Inštituta za slovensko narodopisje vsako leto pripravlja Poletno šolo vizualnega, ki uči produkcijo vizualne dokumentacije za znanstvene raziskave. Namenjena je raziskovalcem in podiplomskim študentom.

Pozivamo nosilnike resolucije, naj v čim večji meri omogočijo nosilcem etnografsko-filmske in vizualno-raziskovalne dejavnosti udeležbo pri omenjenih in drugih oblikah izobraževanja.

Knjižnice v etnoloških ustanovah pa naj ne štedijo pri nabavi specialne literature.

3. Predstavljanje

Doslej je veljalo, da sta ključni vprašanji etnografskega filma organizacija in produkcija. Danes ugotavljamo, da je enako važno tudi vprašanje predstavitve rezultatov.

Razen občasnih predstavitev etnografskih filmov na klasičen način in objav rezultatov vizualnih raziskav, načrtujemo postavitev spletnega portala vseh producentov etnografskega filma in etnološke vizualne dokumentacije. Ustrezno podprt s strani etnoloških ustanov lahko predstavlja največje okno v slovensko ustvarjalnost na tem področju in prostor za iskanje vizualnih podatkov iz različnih etnoloških tem. Uporaben bo za znanost in izobraževanje.

Prosimo profesionalne etnološke ustanove, da omogočijo sodelovanje svojih raziskovalcev pri tem projektu in po svojih možnostih financirajo tehnični del priprav (montažno pripravo in digitalizacijo).

Datum prejema prispevka v uredništvo: 8. 12. 2003

SPOMINKARSKA PONUDBA V PIRANU IN PORTOROŽU

Uvod

Študentje 3. letnika Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo smo se 7. marca 2003 pri vajah iz antropologije turizma, ki jih je pod mentorstvom dr. Janeza Bogataja vodila Maja Lamberger Khatib, odpravili na teren na slovensko obalo - v Piran in Portorož - in tam ugotavljali stanje na različnih področjih turistične dejavnosti.

Skupaj z Miho Šinkovcem in s Tadejem Pungartnikom smo na podlagi ogledov trgovin, galerij, trafik, informacijskih pisarn ipd. in ob pogovorih s prodajalci ugotavljali stanje na področju spominkarstva. V intervjujih smo ugotavljali prodajni asortiman, mnenja prodajalcev o spominkarski ponudbi, potrebe kupcev in katere možnosti bi bilo treba v prihodnje bolj izkoristiti ipd. Sprva smo menili, da bo dovolj, če analiziramo stanje spominkarske ponudbe le v Piranu, kasneje pa smo se odločili, da si ogledamo še Portorož. Odločitev je bila vsekakor pravilna, saj smo med obema mestoma opazili precejšnje razlike v ponudbi in razumevanju spominkarstva.

Sam sem bil presenečen nad prijaznostjo trgovcev, ki so si skoraj brez izjeme vzeli čas za pogovor in nam tako vede ali nevede odkrivali prednosti in slabosti spominkarske ponudbe v obeh mestih.

Pogovore z informatorji smo zapisovali, snemanju z diktafonom pa smo se zaradi večje sproščenosti v kratkih in neformalnih razgovorih odrekli. Nekaj prodajnih mest smo tudi fotografirali, saj fotografije zgovorneje od besed pričajo o obravnavani spominkarski ponudbi na tem območju.

Prodajalne spominkov

Petnajst obiskanih lokacij (enajst v Piranu in štiri v Portorožu) kaže izredno raznovrstnost v spominkarski ponudbi obeh mest, kar pa ne pomeni, da je stanje dobro. Ravno nasprotno. V raznovrstnosti se odraža predvsem dejstvo, da na spominkarskem področju v Piranu in Portorožu ni enotne in usmerjene politike, na podlagi katere bi bil načrtovan razvoj obravnavane dejavnosti.

Pri uslužbencih v turizmu smo opazili nekoliko zmede in nepoznavanja razmer na svojem območju. Uslužbenka v Informacijski pisarni v Piranu je bila prepričana, da je edina prodajalna s turističnimi spominki v Piranu trenutno zaprta in da jih v zimskih mesecih sploh ni mogoče kupiti. Podobno je

izjavila uslužbenka v Turist biroju, ki ni vedela ničesar o kakršni koli spominkarski ponudbi v Piranu, receptor v Hotelu Piran pa je menil, da spominke prodajajo v Informacijski pisarni. (V njej spominkov nimajo in tudi ne vedo, kje bi jih prodajali.) Uslužbenci so sicer povsod prijazni, vendar to ne spremeni dejstva, da turistom, ki iščejo spominke, posredujejo napačne informacije.

Po prvih informacijah, ki smo jih dobili v Piranu, imajo tam le eno specializirano prodajalno spominkov, ki pa je odprta samo v glavni sezoni. Spominke sicer v omejenem obsegu prodajajo v različnih prodajalnah v mestnem jedru (Porta fortuna na Tartinijevem trgu, Muzejska trgovinica Pomorskega muzeja v Piranu, Knjižarna Libris na Župančičevi ulici, dve trafiki 3 dva na Tartinijevem trgu in galerija Atelje Duka na Partizanski) in tudi v starinarnici v Ulici IX. korpusa, ki je bila vse dopoldne zaprta. Prodajalne s spominki so različno založene. Večini prodaja spominkov ne predstavlja osnovne dejavnosti, temveč prinaša le dodaten dohodek.

Položaj v Portorožu je nekoliko drugačen, saj kar tri od štirih poslovalnic, ki smo jih obiskali, prodajajo izključno spominke (Suvenir - Atlas expres, Sun-tours, Suvenir Merkator), ena pa je s prodajo spominkov kot dodatne ponudbe začela pred kratkim (Turistična agencija Maona). Prodajalne se razlikujejo glede velikosti in ponudbe; v slednji se odraža okus ciljne skupine, ki ji je ponudba namenjena.

Prodajni asortiman spominkov

Vseh spominkov, ki jih prodajajo v Piranu in Portorožu, nismo mogli popisati, saj bi za to potrebovali več dni, smo pa opazili, da v posameznih prodajalnah prevladujejo določeni tipi spominkov.

Piran

V prodajalni Porta fortuna prodajajo pretežno iz Orienta uvožene predmete (Kitajska, Indija), na dveh policah v tej majhni trgovini pa so tudi spominki, ki se vsebinsko navezujejo na Piran. Med njimi je največ drobnih keramičnih predmetov z dodanimi motivi Pirana in manjših slik različnih avtorjev z upodobitvami morja in mesta.

V trafik 3 dva na Tartinijevem trgu 15 je poleg običajnega prodajnega asortimana (časopisi, revije, cigarete ...) mogoče kupiti drobne, bolj ali manj uporabne predmete, ki jim dodani motivi in napisi dajejo spominkarski pečat. To so npr: usnjeni obeski za ključe z grbom in napisom Piran, keramični zvončki z motivom cveta in napisom Piran, keramični lončki s fotografijo Pirana, pomanjšani vrčki z motivom cveta, skodelice z risbo Pirana in »fraklni« z napisom Rogatec (na Štajerskem).

Police s spominki v trafik 3 dva v Piranu.
Foto: Bojan Knific, 7. 3. 2003

Solidno opremljena muzejska trgovina Pomorskega muzeja v Piranu ponuja kupcem razne keramične izdelke, glinene figurice akademskih kiparjev (Šavrinke, ribiči), glinene lončke, sol, pakirano v žaklovino s priloženim opisom, majice z napisom Piran in motivom solinarke, dežnike z logotipom muzeja, muzejske kataloge in druge publikacije, razglednice z motivi Pirana, manjše ladijske modele z načrtom za sestavljanje, priponke z motivom Pirana ipd. Med spominki izstopa »areta« - posebna posoda za prenašanje soli v solinah, izdelana v naravni velikosti.

V knjigarni Libris je mogoče kupiti le nekaj spominkov avtorice Liljane Gaberc (kipci Šavrinke, solinarke, glinene ribice), saj so spominke začeli prodajati šele pred kratkim. Poleg tega imajo v knjigarni kar nekaj knjig, ki jih turisti kupujejo kot spominek. Med njimi izstopata petjezični Vodnik po Piranu in koledar z motivi dediščine avtorjev Bogataja, Pukšiča in Berka. Med kupci je iskana knjiga Piran na robovih stoletij; trenutno čakajo njen ponatis z dodatkom v angleškem jeziku.

V prodajalni usnjenih predmetov Dekorum d. o. o. spominkov sicer ne prodajajo, kupiti pa je mogoče kape s šiltom z napisom Piran ali Slovenija.

V drugi trafik 3 dva na Tartinijevem trgu imajo na policah nekoliko več različnih spominkov kot v prvi. Največ je izdelkov, ki jih proizvaja izdelovalec keramičnih izdelkov A firma iz Celja. Kupiti je mogoče spominke iz blaga, plastike, stekla ipd. Veliko je keramičnih lončkov, vaz, vrčkov, posodic in krožnikov v različnih velikostih, z različnimi motivi, najdemo pa tudi figurice, ladjice, pajacke ipd.

Galerijo Atelje Duka na Partizanski ulici je za nakup

spominkov priporočala prodajalka iz muzejske trgovine. V njej so razstavljeni unikatni glineni izdelki; najbolje se prodajajo majhne hiške različnih oblik, ki se zgledujejo po obstoječih piranskih hišah, vendar pa ob obisku zaradi druge tematske razstave niso bile niti na ogled, niti jih ni bilo mogoče kupiti.

Portorož

V prodajalni Suvenir Atlas expres je izredno veliko število različnih izdelkov, ki jih ljudje kupujejo kot spominke, čeprav med njimi prevladujejo uvoženi izdelki. Trgovina je zelo dobro založena, v njej pa pogrešam boljšo organizacijo, saj spominke, ki bi si jih bilo vredno ogledati, med vsemi drugimi plišastimi in podobnimi proizvodi komaj opaziš. V delu trgovine, ki zavzema približno osmino celotnega prodajnega prostora, je mogoče najti izdelke, za katere je prodajalka menila, da so primernejši za prodajo kot izdelki v drugih delih trgovine. To naj bi bili kozarčki in žličke z grbom in napisom Portorož, ladjice, keramične sličice, vrčki, slike z vozli, mornarske vrvi, okvirji za fotografije, čajniki, sveče, pomanjšana kolesa, svečniki, »starinske« ure, keramični zajčki, namizne svetilke ipd. Poleti prodajajo tudi školjke.

Del prodajalne Suvenir Atlas expres v Portorožu, kjer so po mnenju prodajalke »primernejši« spominke.
Foto: Bojan Knific, 7. 3. 2003

V turistični agenciji Maona so spominke začeli prodajati šele pred kratkim, vodja poslovalnice, s katero smo se pogovarjali, pa je povedala, da naj bi v agenciji skrbeli za kvalitetno ponudbo in prodajali - po njenih besedah - »etnološke spominke«. Na njihovih urejenih policah smo videli proizvode v embalaži, izdelane iz naravnih materialov (olivno olje, vino z Dolenjske), vodiče in druge brošure, keramične hiške, ki ponazarjajo način gradnje v Piranu, slike v okvirjih z motivi Slovenskega primorja, zgoščenke in pesmarice Vlada Kreslina, medico, sol v žaklovini, črno-bele razglednice, ipd.

V prodajalni Suvenir Mercator je ponudba zaradi omejitev, ki jih ima sistem Mercator pri izbiri dobaviteljev, zožena le na izdelke večjih proizvajalcev. Zaradi tega prodajalna ne more naročati proizvodov manjših proizvajalcev, ki izdelujejo lokalno razpoznavne spominke. V sorazmerno veliki prodajal-

ni je veliko različnih predmetov, med katerimi izstopajo kitajske vaze, ki se po besedah poslovođkinje zelo dobro prodajajo, idrijske čipke, ki so zaradi visoke cene bistveno manj zanimive, kristal iz Rogaške Slatine, krožniki in druga keramika proizvajalca A firme iz Celja, keramični prašički, pobarvane steklenice z vinom slovenskih proizvajalcev ipd. Poleti dobro zasluđujo s prodajo v različne figure zlepljenih školjk z dodanim napisom Portorož.

Prodajalna Sun-tours po besedah prodajalke kupcem nudi kakovostne izdelke s certifikatom. Trgovina je majhna, dobro založena (in zaradi tega tudi nekoliko nepregledna) z izdelki priznanih proizvajalcev iz vse Slovenije. V njej prodajajo kristal iz Rogaške Slatine, steklenice z vinom oblikovalca Kogoja, idrijsko čipko, izdelke iz domače volne, keramične vrtnice, reprodukcije panjskih končnic, jasli, drobno keramiko, s cvetličnimi motivi poslikano steklo ipd.

Cene spominkov

Če govorimo o prodaji spominkov in s tem o darilih, ki jih kupci izbirajo zase in za druge, je treba, vsaj v kolikor razumemo nakup spominkov v določeni meri tudi kot nakup daril, nekoliko natančneje opredeliti pojem obdarovanja. »Obdarovanje v kapitalističnih družbah je bilo pogosto označeno kot prekomerna potrata. Vendar pa prekomerno dajanje ne izvira iz kapitalističnega načina produkcije. Gre pravzaprav za posebno darilno ekonomijo oziroma za nepotrebne ali ne nujne zamenjave.« (Rogelj Škafar 2000, 16) Po odvečnosti in nepotrebnosti se darilna ekonomija loči od drugih ekonomskih sistemov, vseeno pa dajanje in sprejemanje daril sprođu določene moralne obveznosti, kar omogoča razširjeno reprodukcijo socialnih odnosov. Cena daril ima pri izmenjavi vsekakor pomembno vlogo, saj vrednost prejetega določa tudi povratno obveznost obdarovanja.

Glede na ceno prodajalci spominke delijo v približno tri cenovne razrede. V najnižji cenovni razred sodijo izdelki, ki ne presegajo tisoč tolarjev, v srednji izdelki, vredni med tisoč in deset tisoč tolarjev in v višji cenovni razred izdelki, katerih cena presega to mejo.

Cene spominkov so zelo različne, najcenejši stanejo nekaj sto tolarjev, najdrađuji, ki smo jih zasledili, pa nekaj manj kot sto tisoč tolarjev. Večina prodajalcev meni, da je cena spominka zelo pomembna, saj kupci kupujejo pretežno proizvode, ki ne stanejo več kot tisoč tolarjev; največ pa prodajo spominkov, ki ne preseđuje cene petsto tolarjev. Tako je prodajalka v muzejski trgovini menila, da ljudje, ki se ne poglobljajo v kakovost in bi radi imeli le nekaj za spomin, ne kupujejo spominkov, ki bi presegli ceno petsto tolarjev. Zaradi tega se ji zdi najprimernejša sol v žaklovinasti vrečici z dodano trojezično »knjižico«. Zanj ni treba odšteti prevelikega zneska (400 sit), je primerne oblike za prenašanje, pakirana v embalaži iz naravnih materialov in lokalno razpoznavna. Kupcem, ki bi radi kupili kaj posebno izvirnega in dragocenega, prodajalka ponudi »arete«, izdelane v merilu 1 : 1, ki stanejo sedem tisoč tolarjev.

V Ateljeju Duka proizvodov, ki bi bili cenejši od tisoč osemsto tolarjev, ne prodajajo (toliko namreč stanejo glinene hišice),

unikatni umetniško oblikovani izdelki pa stanejo tudi več kot sto tisoč tolarjev.

V prodajalni Atlas expres si prizadevajo za ponudbo čim več izdelkov nižjega cenovnega razreda (do 300 sit), po besedah uslužbenke pa občasno v prodajalno pridejo tudi ljudje, ki kupijo spominek ne glede na ceno. Trenutno njihov najdrađuji spominek (miniatura ladja) stane dvainsedemdeset tisoč tolarjev.

V prodajalni Suvenir Mercator imajo pretežno proizvode srednjega cenovnega razreda, saj se po besedah poslovođkinje zavedajo, da največ kupcev kupi spominke v vrednosti do tisoč tolarjev.

Tudi v prodajalni Sun-tours, v kateri je največ izdelkov srednjega in višjega cenovnega razreda, prodajalka pravi, da je največ povpraševanja prav po majhnih, cenovno dostopnih izdelkih; po njenem mnenju je za izbiro najodločilnejša prav cena.

Prodajalne spominkov se torej med seboj močno razlikujejo po arsitimanu, ki sodi v višji ali nižji cenovni razred. Povsod si sicer prizadevajo za večjo ponudbo spominkov nižjega cenovnega razreda, ponekod pa je želja po izdelkih z nizkimi cenami še posebno poudarjena.

Pogled trgovcev na kakovost spominkov

Kavčič Bojan je o kvaliteti spominkov zapisal naslednjo misel: »Z vidika etnologije ima neko vrednost le tisti spominek, ki s konkretnimi podatki dokumentira kulturo in način življenja Slovencev v nekem obdobju. Na ta način nima le propagandnega ali likovnega, temveč tudi inovativni, izobraževalni učinek. Zato bi vsak spominek moral vsebovati naslednje sestavine (prisotne v vsebini ali spremnem besedilu):

1. Dokumentarnost (kraj, čas, ime, funkcija);
2. originalnost (ustrezna kopija);
3. primerna oblikovanost (sem etnologija ne posega).« (Flis 1986, 2)

Prodajalci spominkov in drugi informatorji, s katerimi smo govorili, se le deloma zavedajo pomena in lastnosti kakovostnega spominka. Pri prodajalcih je izrazit interes po dobičku, zaradi česar prodajajo izdelke nižje kakovosti, brez ustreznih lastnosti, pojavljajo pa se tudi težave pri izdelovalcih, ki ne znajo, ne zmorejo ali nočejo izdelovati kakovostnih spominkov.

Receptor v Hotelu Piran meni, da mora kakovostni spominek predstavljati lokalno okolje in njegove znamenitosti in značilnosti. V Piranu so po njegovem mnenju imeli kvaliteten spominek že pred leti (kipec Tartinija iz bakra na podstavku iz marmorja, zapakiran v plastični škatli), ki so ga ponujali v Kompasovi trgovini v Piranu, danes pa ga ni mogoče več dobiti. Tudi sicer je hotel danes brez ustreznega načrta, na podlagi katerega bi gostom ob posebnih priložnostih (praznovanja, jubilejni obiski ...) izročali darila. Zato se uslužbenci v hotelu znajdejo vsak po svoje in darila za goste kupujejo sami. Receptor pravi, da »danes nimaš česa kupiti«, lahko pa gostu

»sam od sebe podariš školjke«. Tudi sicer o spominkarski ponudbi v Sloveniji nima najboljšega mnenja in zdi se mu, da manjka kakovostnih izdelkov. Za Piran se mu zdita primerna spominka kipec solinarja in pa sol v žakeljčku z napisom Piran; hotelski gostje pa si velikokrat zaželijo kupiti plakat mesta Piran, ki pa ga žal ni več mogoče dobiti.

Lik Tartinija se za izdelavo kipev zdi primeren tudi prodajalcu v Zlatarni Marino. Po njegovem bi turisti radi kupovali srebrne ali kovinske obeske za ključe z likom Tartinija. Kot obesek za ključe bi lahko uporabili tudi violino. Krivdo, da takih izdelkov ni na tržišču, prodajalec išče pri izdelovalcih, ki tega nočejo ali ne znajo izdelovati, ali pa so svoje znanje nesposobni tržiti.

Prodajalka muzejske trgovine v Piranu ima izoblikovano mnenje glede kvalitete spominkov, po njenem mnenju pa so izdelovalci spominkov premalo inovativni in prodorni. Kupcem v trgovini priporoča glinene izdelke Julijane Gaberc (posebno galerijo naj bi imela v Kopru), med primernejše uvršča tudi sol v žaklovinasti vrečki s certifikatom. Sol se ji zdi primerna zaradi svoje uporabne vrednosti, enostavnega prenašanja (se ne razbije ali razlije) in ustrezne estetske oblikovanosti. Kupcem z dovolj denarja in izoblikovanim okusom priporoča »areto«, izdelano v naravni velikosti, čeprav pri njej pogreša certifikat, na katerem bi bili vsaj osnovni podatki. (Areti je sicer dodan listek z nazivom in naslovom proizvajalca, ni pa na njem drugih - pomembnejših informacij.) V trgovini se trudijo, da ne ponujali kiča (kar je težko definirati), kljub temu pa prodajajo priponke z motivom Pirana, ki stanejo šeststo tolarjev in so po njenem mnenju kič. Skrbijo za izbor razglednic dobrih fotografov, prodajajo pa tudi kakovostne reprodukcije motivov iz muzejskih zbirk. Kar se tiče kakovosti spominkov in ponudbe meni, da se situacija z leti izboljšuje. Zlasti v tej trgovini je ponudba vsako leto obsežnejša, načrtujejo pa tudi širitev muzejske trgovine.

Po mnenju prodajalke iz Knjigarne Libris mora biti kakovosten spominek izdelan iz naravnih materialov, njegova vsebina mora izražati pojave oblike iz okolja, pomembna pa je tudi uporabna vrednost. Pomembno je, da je izdelek enostaven za prenašanje in cenovno dostopen. Med kakovostne spominke po njenem mnenju sodijo monografije in druge publikacije, katerih vsebina se nanaša na lokalno okolje (npr. Piran na robovih stoletij) in jih ljudje, kljub temu, da stanejo več kot deset tisoč tolarjev, kupujejo. Zanj je kič »tisto, kar je brez smisla okrašeno in izgleda umetno«, ga je pa po njenem mnenju danes na prodajnih policah precej manj kot v preteklosti.

Za prodajalko iz trafike 3 dva na Tartinijevem trgu mora kakovosten spominek izpolnjevati vsaj dva pogoja: biti mora lep in izdelan iz kakovostnega materiala.

Prodajalci se pogosto pritožujejo, da na tržišču ni ustreznih izdelovalcev spominkov. Prodajalka v trgovini Atlas expres nam je povedala, da na tržišču sicer obstajajo kakovostni spominki, ki jih izdelujejo akademsko izobraženi ljudje, zaradi česar so zelo dragi in povprečnemu kupcu nezanimivi (navedla je solinarja in solinarke). Njihova poslovodkinja se zato odloča za nabavo »kiča« (predmeti iz pliša), ki se v zadnjem času dobro prodaja. Prodajati poskušajo tudi »tipične slovenske spominke«, med katere prodajalka uvršča nogavice, kape in šale, izdelane iz domače volne, ter idrijsko čipko.

V turistični agenciji Maona so pri izbiri spominkov zelo

pazljivi, stanje na področju spominkarstva v Sloveniji pa se jim zdi katastrofalno. Kakovosten spominek mora po njihovem mnenju združevati pet lastnosti: da je primerno embaliran, da predstavlja lokalno okolje, da ima uporabno vrednost, da je tudi sicer estetski in da je poceni. Po njihovem mnenju med kakovostne, uporabne in cenovno dostopne spominke sodijo lično izdelani obeski za ključe, kazala za knjige ipd.

Prodajne police s spominki v turistični agenciji Maona v Portorožu. Foto: Bojan Knific, 7. 3. 2003

Vodja agencije Maona se pri turističnem krožku na gimnaziji tudi sicer ukvarja s turistično ponudbo Pirana in Portoroža. Na področju spominkarstva bi po njenem lahko bolj uveljavili lik Tartinija, pri čemer bi se morali zgledovati po mestu Salzburg v Avstriji, ki imenitno trži lik Mozarta. Po zgledu iz Salzburga naj bi tako tudi pri nas prodajali violino iz raznih materialov, čokoladne kroglice z likom Tartinija in podobne variacije na to temo. Sam menim, da je tako posnemanje zgledov iz tujine povsem nesprejemljivo, saj gre za direkten uvoz (plagiat) brez vsake vsebinske osnove. (Mozartove kroglice so nastale na podlagi poročil o Mozartovem življenju, kjer je zapisano, da je rad jedel karamelo, oblitno s čokolado. O Tartiniju podobnega poročila nimamo, pa tudi sicer stvar ni zanimiva, saj bi to bilo v vsakem primeru kopiranje.) Njena druga ideja je zanimivejša. Simbol Portoroža so vrtnice, ki bi jih po njenem mnenju lahko prodajali v različnih oblikah. Lahko bi prodajali milo z vonjem vrtnice, posušene vrtnice ipd.

Uporabna vrednost kot kvaliteto, ki jo mora imeti spominek, poudarja tudi poslovodkinja trgovine Mercator. Po njenem mnenju kakovosten spominek ni tisti, ki ga ob prihodu domov položiš v omaro, čeprav prav v njeni trgovini prodajajo večinoma take izdelke. Za Portorož naj bi bili reprezentančni spominki kipci solinarke in slike iz keramike. Kič po njenem mnenju ne obstaja, svojo opredelitev pa argumentira z dejstvom, da je vsakemu človeku všeč kaj drugega. (Školjke, zlepljene v različne figure, se ji zdijo kičaste, a se dobro prodajajo, torej niso kič.)

Ob tem se postavlja vprašanje, kaj o kiču meni stroka in kakšna naj bi bila njegova definicija. Gorazd Makarovič, ki je spremljal razvoj kiča in njegovo pojavno obliko v 19. stoletju, piše, da gre pri kiču za »... preprosto, neuko oblikovanje forme,

žive kričeče barve, vsesplošno razumljivost in ilustrativnost, videz dragocenih materialov ...» (1971, 10) To je t. i. »vulgarni kič«, v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja pa se kot posledica izginjanja razlik med bogatejšimi in revnejšimi plastmi prebivalstva pojavlja »skriti kič«. Višji sloji si še vedno želijo biti drugačni od nižjih in zaradi tega so te višje plasti »želele sprejemati predvsem umetnost, ki nižjim plastem ne bi mogla biti dostopna«, nižje plasti pa so zadovoljne s preprostejšo »umetnostjo«. (Makarovič 1971, 11) Po letu 1945 pride do naslednje stopnje »akademsko skritega kiča«, ki ga zaznamuje »nastop variante socialističnega realizma«. (Makarovič 1971, 11) V šestdesetih letih se je z »naglo rastjo premoženjske ravni in razslojevanja pokazala nova oblika skritega kiča, ki se kaže v estetiziranju in modnosti«. (Makarovič 1971, 12)

Kič torej »pomeni vsako dejanje na področju umetnosti, kjer izključno prevlada kak neumetnostni vidik, pri vulgarnem kiču oblikovanje absolutno obvladujejo komercialni vidiki, pri 'umetnosti' totalitarnih režimov propagandni vidiki in vidiki manipulacije z državljanji, pri skitem kiču pa potreba po ustrežanju snobističnim težnjam, ki nastopa hkrati s komercialnim momentom. Vsi navedeni vidiki pa se prepletajo pri t. i. kulturni industriji sedanosti. Kič torej ni kaka nadčasovna kategorija, temveč je zgodovinski pojav ne-umetnosti industrijske družbe.« (Makarovič 1971, 12)

Razlike med kupci iz različnih držav in razlike, ki jih pogojuje starostna struktura kupcev

Razlike med željami in potrebami kupcev iz različnih predelov sveta seveda obstajajo. Prodajalka v muzejski trgovini Pomorskega muzeja Piran meni, da npr. glinene kipece solinarke, solinarja in Šavrink za darila ob posebnih priložnostih kupujejo pretežno domačini. Starost kupcev po njenem mnenju ne igra bistvene vloge, sta pa pomembna finančni položaj posameznika in pa njegova strokovna usposobljenost in zanimanje. Če kupca določeni predmeti zanimajo in se na določeno področje spozna, je za nakup izbranega predmeta pripravljen odšteti tudi več denarja.

V trafiki 3 dva prodajalka opaža razlike med mlajšimi in starejšimi kupci. Mlajšim (v starosti približno deset let) priporoča nakup »barkice«, starejšim pa vazo z motivom Pirana ali podoben krožnik.

Prodajalka v Ateljeju Duka je bila še mlada in očitno ne najbolj izkušena, zaradi česar o samem prodajnem programu galerije ni vedela veliko povedati. Vsem kupcem bi najbolj priporočala nakup glinene hiške za 1800 SIT, čeprav menim, da bi bili kupci, ki prihajajo v to galerijo, za nakup kakovostnega izdelka pripravljeni odšteti tudi bistveno višjo vsoto.

V Atlasu ekspresu imajo najboljše izkušnje s kupci iz Slovenije, v pretekli sezoni pa so bili navdušeni nad kupci iz Rusije, ki so bili očitno zelo zadovoljni z njihovo ponudbo. Za kupce iz Italije imajo v prodajalni nekaj starin, oziroma starinam podobnih izdelkov.

Poslovodkinja prodajalne Mercator pravi, da idrijsko čipko, ki ima zelo visoko ceno in se zaradi tega zelo slabo prodaja,

kupujejo predvsem Slovenci. Italijanom je zanimiv kristal iz Rogaške Slatine, Avstrijci pa poleg kristala najpogosteje kupujejo keramiko.

Kot nam je zatrnila prodajalka iz Sun-Toursa, je povpraševanje kupcev močno odvisno od letnega časa. Pri tem izstopa predvsem novoletno obdobje, med katerim prodajo največ kristala, ki ga skozi vse leto radi kupujejo tudi Belgijci. Italijani se zanimajo za panjske končnice, jasli in keramiko, kupujejo pa tudi idrijsko čipko. Slovenci v trgovini kupujejo razne izdelke, ki jih namenjajo za darila ob rojstnih dnevih, porokah ipd.

Zaključek

Etnologija je veda, ki se poleg historično ali sodobno naravnanih raziskav ukvarja tudi z aplikativnimi vprašanji in na ta način zlasti pri temah, ki se tičejo dediščine, kulinarčne kulture, rokodelstva, področja šeg in navad, poslovnega, promocijskega in protokolarnega obdarovanja, vzgoje in izobraževanja, prostorskega načrtovanja ipd., poskuša preteklost zavestno prenašati v sodobnost. »Aplikativno delovanje ima največ predzgodovine prav na nekaterih področjih turizma«, kjer je bilo tudi za spominke narejenih nekaj elaboratov in nalog, ki morajo biti temelj za kakršno koli aplikativno delovanje tudi v bodoče. (Bogataj 2000, 211-212)

»Turistični spominki se pogosto pokrivajo s poslovnimi, promocijskimi in protokolarnimi darili, čeprav bi bilo zelo nepametno vse metati v isti koš. Mogoča in nujna so povezovanja na tem področju, pri tem pa sta pomembna strokovno načrtovanje in strokovna izvedba.« (Bogataj 1994, 99)

O načrtovani in strokovno oblikovani ponudbi spominkov v Piranu in Portorožu žal ne moremo govoriti. V obeh mestih sicer obstajajo prodajalne z bolj zaokroženo in strokovno opredeljeno ponudbo od drugih, kljub temu pa tudi v teh osamljenih primerih ne moremo govoriti o strokovnem, še zlasti pa ne o strokovno načrtovanem pristopu.

Če primerjam stanje v Portorožu in Piranu, lahko ugotovim, da je v Piranu več trgovin, ki imajo v svojih programih tudi prodajo spominkov, ni pa specializiranih trgovin, ki bi se ukvarjale izključno s prodajo le teh. (Izjema je mogoče le muzejska trgovina, ki v prihodnosti načrtuje razširitev prodajnega asortimana.) V Portorožu specializirane prodajalne obstajajo, spominkov pa ni v trgovinah, ki se ne ukvarjajo izključno s to dejavnostjo. (Vsaj v kolikor je bilo to na enodnevnem terenskem delu mogoče ugotoviti.)

Lokalna razpoznavnost, pomembna pri »turističnih« spominkih, je bistveno bolj izražena v Piranu, kot pa v Portorožu. Piran je od Portoroža bolj razpoznaven že zaradi svoje arhitekture, dodatno lokalno razpoznavnost pa spodbuja zlasti muzej s svojimi dislociranimi enotami (npr.: sečoveljske soline).

Za Piran in za Portorož sta bila izdelana že dva projekta, ki sta skušala strokovno spodbuditi kvalitetno in načrtovano ponudbo spominkov v sodelovanju s širšo turistično ponudbo (projekta Keko in Tartini), a konkretnih, sodobnih rezultatov ni. Od projekta Keko so v Portorožu ostale le glinene ali kakšne druge vrtnice, ki jih je mogoče kupiti v posameznih trgovinah s spominki, v Piranu pa o projektu Tartini skorajda ni sledu.

Pri nabavi spominkov se prodajalci srečujejo predvsem z dvema težavama. Nekatere prodajalne (Mercator, trafike 3 dva)

ne morejo nabavljati izdelkov tistih obrtnikov, ki niso povezani z njihovo prodajno mrežo. Druga težava so manjši proizvajalci, ki pogosto niso dovolj tržno prodorni ali pa izdelujejo zelo drage, prodajno nezanimive spominke.

Svojevrstna težava v spominkarski ponudbi so uvoženi predmeti (plišasti pajaci, kitajske vaze, izdelki iz Indije ...), ki jih turisti zaradi nižjih cen in drugih njim pomembnih lastnosti kupujejo raje kot pa izdelke domačih proizvajalcev. Pri kakovostnejši ponudbi domačih izdelkov se to gotovo ne bi dogajalo.

Obema mestoma priporočamo, da resno analizirajo turistično ponudbo in v skladu z dobljenimi rezultati načrtujejo razvoj, ki bi vključeval tudi ponudbo turističnih spominkov. Turističnih spominkov vsekakor ni mogoče načrtovati brez skladne turistične ponudbe. Če bi se npr. v Portorožu odločili za izvedbo projekta Keko, bi skladno s tem morali načrtovati celotno turistično ponudbo (gostinska ponudba, jedilni listi, cvetličarne, parfumerije, oprema sob, oblačila hotelskih delavcev, ležalniki na plaži ...). Dela vsekakor ne bi bilo malo, a želene cilje se da doseči le s celostnim načrtovanjem.

Literatura:

BOGATAJ, Janez 1994: Kultura poslovnih, promocijskih in protokolarnih daril. Ljubljana, Ethno.

BOGATAJ, Janez 2000: Aplikativna etnologija v Sloveniji. V: Kolesar s filozofske. Zbornik v počastitev 90-letnice prof. dr. Vilka Novaka. Ljubljana, str. 203-215.

FLIS, Nevenka 1986: Etnološka analiza turističnih spominkov in ugotavljanje možnosti za bodoče. Seminarska naloga 2. Ljubljana.

MAKAROVIČ, Gorazd 1971: Kič. Vodnik po razstavi. Ljubljana. Slovenski etnografski muzej.

ROGELJ ŠKAFAR, Bojana 2000: Ljubezen je v zraku. Ljubezenska darila v slovenski tradicijski kulturi. Vodnik po razstavi. Ljubljana. Slovenski etnografski muzej.

Informatorji:

1. Uslužbenka v Informacijski pisarni v Piranu;
2. receptor v Hotelu Piran;
3. uslužbenka v Turist biroju v Piranu;
4. prodajalka v Porta fortuni, prodajalni na Tartinijevem trgu 15 v Piranu;
5. prodajalka v Trafiki 3 dva na Tartinijevem trgu 15 v Piranu;
6. prodajalec v Zlatarni Marino v Piranu;
7. prodajalka v muzejski trgovini Pomorskega muzeja Piran;
8. uslužbenka v Knjigarni Libris, Župančičeva ulica v Piranu;
9. prodajalka v prodajalni usnjenih izdelkov Dekorom d. o. o. v Piranu;
10. prodajalka v trafiki 3 dva na Tartinijevem trgu 6 v Piranu;
11. uslužbenka v galeriji Atelje Duka na Partizanski 2 v Piranu;
12. prodajalka v trgovini Suvenir - Atlas expres v Portorožu;
13. prodajalka v trgovini Sun-tours na Obali 14/a v Portorožu;

14. uslužbenka in vodja turistične agencije Maona na Obalni ulici v Portorožu;
15. poslovodkinja v prodajalni Suvenir Mercator (Sistem Mercator) v Portorožu.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 19. 11. 2003

UMETNOST PROTI ANTROPOLOGIJI, ANTROPOLOGIJA PROTI UMETNOSTI

Razmišljanje ob mednarodnem simpoziju Fieldworks: Dialogues between Art and Anthropology, ki je od 26. do 28. septembra 2003 potekal v galeriji Tate Modern v Londonu.

Vse večje zanimanje za antropologijo umetnosti me je pripeljalo na mednarodni simpozij o odnosih (kasneje se je izkazalo, da tudi o prepletanju, nasprotovanjih, zahajanju »v zelje«, izkoraščanju) med umetnostjo in antropologijo, ki je v galeriji Tate Modern v Londonu potekal med 26. in 28. septembrom 2003. Po vseh začetnih birokratskih preobratih (za simpozij so zaradi velikega zanimanja prodajali vstopnice, ki so bile kmalu razprodane) sem 26. septembra zjutraj stala pred impozantnima napihjenima figurama črne in roza barve, ki kot del razstave stojita na prostoru med stavbo galerije in reko Temzo. Tate Modern se od maja 2000 namreč nahaja v ogromni opečni stavbi nekdanje elektrocentrale Bankside Power Station v samem osrčju Londona in razpolaga z zares ogromnimi razstavnimi površinami.

Simpozij o »dialogih« med umetnostjo in antropologijo je bil zelo dobro zastavljen in tudi izpeljan. S strani umetniške »stroke« ga je pokrival oddelek za izobraževanje Tate Modern, antropološko-strokovno pa Arnd Schneider z University of East London in Chris Wright z Goldsmiths College v Londonu. Prijavljenih je bilo čez sto prispevkov, predstavljenih pa okrog trideset. Predstavitve, referati, filmske projekcije in diskusije so vse tri dni hkrati potekale na dveh lokacijah, kar ni povzročalo težav, saj so bile spletno-medijsko pokrite; večina prispevkov je bila dostopna na spletnem arhivu galerije Tate Modern. (Nekateri so še dosegljivi na strani <http://www.tate.org.uk/audiovideo/fieldworks/default.htm>.)

Namen organizatorjev je bil, da se skozi različne pristope antropologov in umetnikov k raziskovanju na terenu razkrijejo možne primerjave med obema poljema. Skupna točka predstavitev je bilo vprašanje reprezentacije, ki je aktualno tako v umetnosti kot v antropologiji. V ospredju so bile predvsem podobnosti in razlike med načini reprezentacij dogodkov, izkušenj in »Drugih«. Pestrost in različnost predstavitev sta bili zato skorajda brezmejni: od teoretskih pogledov antropologa Georga E. Marcusa in likovne kritičarke Lucy Lippard, preko antropološko-umetnostnih terenskih raziskav antropologov in umetnikov, tudi »umetnosti terenskega dela« ter terenskega

dela v umetnosti, raziskav v vizualni antropologiji, etnometodologiji, multimediji, do razkrivanja skorajda intimnih pogledov na lastno ustvarjalnost nekaterih umetnikov in celo antropologov. Končni izbor me je zaradi številčnosti prispevkov vodil predvsem na predstavitve antropologov, ujela pa sem tudi nekaj odličnih »čistih« umetniških predstavitev.

Treba je poudariti, da je bila beseda umetnost koncipirana v njenem najširšem smislu, prav tako delo na terenu. Ker je bilo predstavitev veliko, bom na kratko spregovorila le o nekaterih.

V prvem, plenarnem delu simpozija, je George E. Marcus v svojem referatu kritično spregovoril o etnografiji in njeni metodi, o postmodernih kritičnih refleksijah v umetnosti in antropologiji ter podal pripombe na delo Hala Fosterja *Artist as ethnographer*. Kar pravšnji uvod, saj so, kot se je izkazalo pri številnih predstavitev, koncepcijo umetnika - etnografa številni umetniki vzeli zelo resno, izhajajoč seveda iz lastne ljubiteljske etnografske prakse. Sledil je antropološki film Hughja Brodyja o umetniškem projektu kiparja Anthonyja Gormleya, ki je na slano jezero nekje v Zahodni Avstraliji postavil skulpture lokalnih prebivalcev. Brody je ob komentiranju filma izrekel nekaj misli o terenskem delu umetnika in o tem, da bi vsak podoben projekt moral razkriti tudi trenutke iskanja, ne samo rezultate raziskave, kar se vse bolj izraža tudi v sodobnih etnografskih monografijah. Film je res razkril nekaj trenutkov iskanja, na drugi strani pa tudi umetnikovo iznajdljivost, saj je pri delu uporabljal metode nekakšne »fizične antropologije 21. stoletja«. Namesto merjenja teles je uporabil kar skener. Zanimivo je bilo primerjati reakcije začudenih in prestrašenih domačinov med skeniranjem in reakcije udeležencev simpozija na film.

Nato smo bili poslušalci postavljeni pred lastno izbiro. Zaradi nje sem bila (ne)prijetno presenečena. V drugem delu prvega dne simpozija je kanadska sociologinja Anne Brydon predstavila svoje terensko delo na Islandiji, kjer je raziskovala lov na kite in se ob tem »zapletla« v lokalno ekološko gibanje, ki je pripravljalo protest proti gradnji jezua na eni od islandskih rek. Pa ne kakršen koli protest. Protest je bil organiziran kot umetniški dogodek in na fotografijah, ki jih je predstavila na simpoziju, je bilo videti kup ljudi, ki so naredili spektakel iz poplesavanja in prenašanja kamnov. Na žalost nas je kakovost predstavitve pustila hladne.

Za razliko od prejšnjega pa je veliko več pozornosti pritegnil referat antropologa in muzealca Morgana Perkinsa, ki je predstavil raziskovalno delo dveh umetnikov: kitajskega priseljence v ZDA, ki v svojih slikarskih delih kombinira klasike zahodne umetnosti in tradicionalno kitajsko umetnost s primesmi sodobne politične scene, in umetniški projekt irokeške umetnice z zahoda ZDA, ki tradicionalno indijansko umetnost povezuje s sodobno. V prvem primeru smo imeli priložnost videti nekaj odličnih reprodukcij, med drugimi tudi »slikarsko montažo« Da Vincijeve Zadnje večerje s prizoroma Mao Zedonga s sodelavci in Trgom nebeškega miru. Po besedah Perkinsa so to »družbeno kritično dekonstrukcijo Velikega Maa v zibelki demokracije (ZDA) gladko cenzurirali«. Perkinsov namen je bil med drugim pokazati, da so sicer različne, a vendar povezane medkulturne raziskave kitajskih in irokeških umetnikov rezultat njihovega opazovanja in raziskovanja (kot dela na terenu). Njihov način dela in povezave med umetnostjo, tradicijo in izobraževanjem pa naj bi bile dobre smernice za izgradnjo metodološke teorije antropološkega raziskovanja sodobne umetnosti. Takšno priznanje (umetnikom) je bilo med redkimi na tem simpoziju.

Umetnica in raziskovalka Teresa Pereda je predstavila svojo t. i. umetniško knjigo, ki je nastala kot rezultat dolgoletnega opazovanja ritualov in raziskovanja med potomci različnih prvotnih¹ ljudstev v Argentini. Glavni poudarek predstavitve pa je bil namenjen vprašanju etike pri terenskem delu. Kako umetnik med svojim delom (tudi na terenu) vzpostavi in vzdržuje odnose z »Drugimi« in kakšne prednosti lahko prinesejo diskusije o refleksivni etnografiji v antropologiji? Na žalost se diskusija na to temo ni konstruktivneje razvila, zanimivo pa je, da so o tem tako pomembnem vprašanju spregovorili le umetniki, ne pa tudi antropologi. Pri njenem projektu je sodeloval tudi eden od organizatorjev simpozija, antropolog Arnd Schneider, ki je o percepciji dela na terenu spregovoril z vidika antropologije sodobne umetnosti.

Antropologinja Susan Ossman je predstavila svoje raziskovalno delo v Maroku, pri čemer se je osredotočila na vpliv estetske prakse na antropološko raziskovanje. Izhajala je iz slik, ki jih je spontano ustvarjala na terenu, pri čemer se je postavila v vlogo antropologinje - umetnice, ki skozi slikanje izraža lastne raziskovalne dileme. Zadeva je bila težko razumljiva, kljub ali pa prav zaradi vizualno predstavljene intimne sfere raziskovalkeinega dojemanja terena.

Najbolj izstopajoča je bila predstavitve kolumbijske antropologinje Marie del Rosario Ferro, ki je umetnost in antropologijo povezala skozi premiso: »Podobno kot v avtentični umetnosti, tudi v pravi etnografiji opazovalec(ka) spozna, da je del tega, kar opazuje.« Nenavadnost pa ni tičala v tej »frazi«, ampak je bila v samem načinu predstavitve te graciozne, skorajda eterične ženske. Naravnost čaroben učinek njenih besed in fantastične fotografije pripadnikov ljudstva Kogi s severnovzhodne obale Kolumbije so izzvale neskončno

navdušenje in dolg aplavz: konkretno utelešenje estetike v predstavitvi.

Omenila bi še referat upokojenega ameriškega antropologa Jamesa Farisa, ki je kritično razglabljal o tradicionalnem načinu antropološkega prezentiranja lokalnih in neevropskih umetniških tradicij. Govoril je o »barbarizmu kulturne avtoritete« in o ideološko naravnanih reprezentacijah umetnosti, o čemer je tekla burna razprava tudi na zadnjem, plenarnem srečanju.

Sledilo je še nekaj predstavitev umetnikov, ki so spregovorili o svojem raziskovanju na terenu, iskanju korenin, dediščine ipd., kar jim je pomagalo pri umetniškem ustvarjanju, in na drugi strani predstavitev antropologov, ki so raziskovali terenske raziskave umetnikov.

Dejstvo, da je vprašanje reprezentacije v antropologiji in tudi v umetnosti še zmeraj zelo zapleteno, je postalo očitno tudi na že omenjenem zadnjem, plenarnem srečanju simpozija. »Dialogi« med antropologi in umetniki so bili občasno prav absurdno zapleteni, celo konfliktni in enostranski. Višek so dosegli v diskusiji - po kritični prevetritvi sodobne umetnosti v antropologiji - o refleksiji na aktualni simpozij ameriške kulturne kritičarke Lucy Lippard. Diskusija se je sicer začela z vprašanjem etike; nekateri prisotni so razglabljali o pomenu raziskovalčevega bivanja na terenu ter njegovem odnosu do v raziskovanje vpletene skupnosti. Na to so se oglasili ustvarjalci, ki so bili zelo kritični do antropologije v smislu klasične antropologije umetnosti. Glavni očitki so bili izrečeni predvsem na račun njene pretekle obsesije z raziskovanjem nezahodne umetnosti in s tem povezane terminologije, ki jo nekateri raziskovalci še zmeraj uporabljajo, sporno pa je bilo tudi obstoječe obravnavanje umetnika kot etnografskega objekta. Občutljivost so pokazali predvsem mlajši udeleženci iz »nezahodnih«, postkolonialnih držav. Antropologi pa so po drugi strani izrekli nekaj kritičnih besed o raziskovanju in terenskem delu umetnikov, saj naj to ne bi bilo pravo terensko delo, ker tega po mnenju nekaterih lahko opravljajo le šolani raziskovalci. Vendar je to izzvenelo bolj kot amaterski očitek amaterstvu.

Tako je na samem zaključku simpozija glavni razlog srečanja med antropologi in umetniki nekako obvisel v zraku. Prvi, tako obsežen in vsebinsko bogat simpozij je namreč kar vpil po nadaljevanju. Upamo lahko samo, da se bodo strasti do takrat pomirile in bo dialog postal konstruktivnejši.

Rada bi se zahvalila ZRC SAZU, da mi je finančno omogočil obisk simpozija.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 13. 2. 2004

¹ Pri prevajanju izvirnega izraza »indigenous« sem bila v veliki dilemi, saj ima več različnih, tudi kritiki podvrženih sopomenk.

Drugi članki ali sestavki/1.25

Ida Gnilšak

ČEBELARSKI MUZEJ RADOVLJICA

1. Uvod

Ker je bil leta 2003 v Ljubljani svetovni čebelarški kongres, smo v Čebelarškem muzeju največ pozornosti posvetili pripravi zbornika in popularizaciji področja.

2. Pridobljeno gradivo

Odkupljeni so bili trije panji (neposlikani kranjiči).

3. Terensko delo

1. Ogled in dokumentiranje čebelarške zbirke (panj, panjske končnice) v Hrastovljah;
2. ogled in dokumentiranje gradiva (poslikanih sodobnih panjev) v Ljubljani;
3. ogled in dokumentiranje gradiva v Bavšici (star čebelnjak) v zvezi z načrtovano obnovo;
4. proučevanje in zbiranje gradiva o zgodovini čebelarških društev na Gorenjskem (Bohinj, Rodine, Žirovnica, Radovljica);
5. ogled in dokumentiranje čebelnjaka na Brdu pri Kranju (v zvezi z objavo).

4. Dokumentacija

Knjižnično gradivo: 53 enot;
diapozitivi: 52;
negativi: 218;
fotografije: 210.

5. Posredovanje gradiva, popularizacija dejavnosti

- Razstave

1. priprava potujoče razstave panjskih končnic v Cankarjevem domu v Ljubljani med svetovnim čebelarškim kongresom Apimondia 2003. Spremljajoče besedilo je bilo prevedeno v angleški, nemški, italijanski, francoski in španski jezik.
2. občasna razstava Čebelarstva društva na Gorenjskem - Ob 120-letnici Čebelarškega društva Radovljica. Raziskovanje čebelarških društev na Slovenskem je razdeljeno na več sklopov. Vsak se bo z občasno razstavo konec leta zaključil v Čebelarškem muzeju. Ko bodo obdelane vse regije, bo zaokrožen pregled zbranega gradiva uporabljen za dopolnitev stalne razstave.
3. Občasna razstava Po bečelah se višej (predstavitev izdelkov z likovnega in s fotografskega natečaja /panjske končnice/ in izdelkov učencev Turističnega krožka - Osnovne šole Žirovnica in Vrta pri O. Š. Žirovnica).

Priložnostna razstava Ob 120-letnici Čebelarškega društva Radovljica. Foto: Ida Gnilšak, december 2003

- Predstavitve v medijih

1. Izbor in priprava gradiva za predstavitev čebelarškega učitelja Antona Janše v okviru projekta Rastoča knjiga v Ljubljani;
2. predstavitev zbornika Kranjska čebela ob odkritju obnovljenega Janševega čebelnjaka na Breznici;
3. predstavitev poti - poročilo o obiskih muzejev na Danskem na Skupnosti muzejev Slovenije v Stični;
4. predstavitev muzeja v oddaji TV Koper (ni podatkov o terminu);
5. predstavitev muzeja v oddaji o Sloveniji na italijanski TV (RAI 1), 20. in 27. 12. 2003;
6. predstavitev muzeja na italijanski TV (RAI 3, Slovenski dnevnik, ni podatkov o terminu);
7. snemanje v muzeju za oddajo o novih članicah EU (na sporedu leta 2004), belgijska nacionalna TV. Pri vsebinski pripravi sodelovala kustosinja.
8. snemanje v muzeju za oddajo o novih članicah EU (na sporedu leta 2004), francoska TV (France 2, France 3, France 5, TV 5). Pri vsebinski pripravi sodelovala kustosinja.
9. razgovor za Radio Trst (predstavitev muzeja in zgodovine slovenskega čebelarstva; ni podatkov o terminu).

- Predavanja

1. Organizacija predavanja z diapozitivi Arhitektura čebelnjakov v sodelovanju s Fakulteto za arhitekturo (prof. Borut Juvanec).

- Drugo

Muzej je posredoval slikovno gradivo:

1. Založbi Modrijan - 1 diapozitiv za učbenik;
2. Čebelarški zvezi Slovenije - 4 diapozitive (motivi panjskih končnic) za prapor;
3. novinarju iz Švice - 3 diapozitive (za objavo v turističnem vodniku Travel Guide);
4. Čebelarškemu društvu Cerknica 15 ilustracij Čebelice Medke (za predstavitev na čebelarški učni poti ob Cerkniskem jezeru).

Zunanji uporabniki gradiva so predvsem dijaki in študenti, ki

jim nudimo informacije in slikovno gradivo za seminarske naloge.

Muzej je sodeloval pri izdelavi dveh spominkov: miniaturnega panja kranjiča in miniaturne krošnje za prenašanje kranjičev. Izdelovalcu, ki si je pridobil mnenje Obrtne zbornice Slovenije, da štejeta miniaturi za izdelka domače obrti, smo posredovali mnenje o izbranih motivih in slikovno gradivo za predlogo.

- Pedagoška dejavnost

1. Vodstva po zbirki (kustos, kustos - pedagog, vodič: 256 skupin);
2. predvelikonočna delavnica: Krašenje pirhov z voskom in izdelava voščenih obeskov za velikonočne aranžmaje. Vodila kustosinja - pedagoginja Katja Praprotnik.

- Bibliografija

1. Gnilšak, Ida 2003: Čebelarški muzej v Radovljici. Kranjska čebela (ur. Ida Gnilšak). Radovljica, Čebelarški muzej, 237-240.
2. Besedilo za zloženko Anton Janša, izdano ob odkritju Janševega čebelnjaka. Žirovnica, Občina Žirovnica, 2003.
3. Gnilšak, Ida 2002: Čebelarški muzej v Radovljici. Slovenski izseljenski koledar 2003. Ljubljana, Združenje Slovenska izseljenska matica. 166-170.
4. Gnilšak, Ida 2003: Pripovedi s panjev. Iz ljudske zakladnice. Panjske končnice, mojstrovine iz preteklih dni (2004, koledar). Žirovnica, Medium.

6. Izobraževanje

1. Oglad in dokumentiranje razstave Api expo v Ljubljani med svetovnim čebelarškim kongresom;
2. udeležba na predavanju sekcije za dokumentacijo Hranjenje fotografskega gradiva po ISO standardih v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani;
3. udeležba na simpoziju o hranjenju in ohranjanju gradiva na papirju v Narodni galeriji v Ljubljani;
4. ogled razstave Med kljukastim križem in rdečo zvezdo v Kranju in zbirki v Informacijskem središču v Trenti;
5. udeležba na predstavitvi računalniškega programa za muzejsko dokumentacijo v Informativnem centru Mestnega muzeja v Ljubljani;
6. ogled predstavitve novjših muzejskih postavitev v Informativnem centru Mestnega muzeja v Ljubljani;
7. udeležba na zborovanju Slovenskega muzejskega društva na Ptuj.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 9. 2. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25

Zdenka Tahir Torkar

GORNJESAVSKI MUZEJ JESENICE

1. Uvod

Muzejsko delo na Jesenicah opravljam že 20 let. Področja dela so se spreminjala, še bolj pa institucionalni okviri ter pogoji dela. Začela sem v Tehniškem muzeju Železarne Jesenice, nadaljevala v občinskem zavodu Muzeja Jesenice in z nastankom novih občin Kranjska Gora ter Žirovnica v medobčinskem Gornjesavskem muzeju Jesenice, ki je v letošnjem letu v nezavidljivem in v še kako nedorečenem stanju, saj nam je ena od treh ustanoviteljic (Občina Žirovnica) odrekla nadaljnje financiranje. Trenutno naš muzej s 13 zaposlenimi (od tega trije s polovičnim delovnim časom in štirje kustosi) pokriva 7 muzejskih lokacij. Kot etnologinja sem strokovno zadolžena za etnološko zbirko Liznjekove domačije v Kranjski Gori, etnološko zbirko (depojska) v Ruardovi graščini na Jesenicah ter za etnološki in spominski zbirki Prešernove in Finžgarjeve rojstne hiše v Vrbi in v Doslovčah.

2. Pridobivanje gradiva

Za muzej sem leta 2003 zbrala 626 novih muzealij, od tega 456 predmetov, 132 knjig in publikacij ter tiskovin, 21 fotografij in 17 arhivskih dokumentov.

Za etnološko depojsko zbirko v Ruardovi graščini na Jesenicah sem pridobila 192 predmetov, od katerih je bilo brezplačno pridobljenih 118, odkupljenih pa 47 za Jesenice in 71 za Žirovnico. Glede na izvor in financiranje odkupa pa se delijo na 101 predmet za Jesenice (med njimi velja omeniti 11 podarjenih kosov spalnične opreme iz začetka 40. let 20. stoletja), 73 predmetov za Žirovnico (71 kosov hišnega inventarja iz zapuščene hiše v Vrbi št. 5, ki večinoma datirajo v konec 19. in prva desetletja 20. stoletja) in 18 predmetov za Kranjsko Goro.

Za železarsko zbirko sem z darili pridobila 6 predmetov. V Liznjekovi hiši je 258 novih predmetov (brezplačno jih je pridobila oskrbnica), ki sem jih izločila iz zbirke in prepeljala na upravo muzeja v čiščenje in v naknadno inventarizacijo.

Za muzejsko knjižnico sem brezplačno pridobila 49 knjig, 35 periodičnih publikacij in 2 tiskovini, z nakupom pa 3 videofilme. Za arhiv sem brezplačno pridobila deset tiskovin, za fotoarhiv pa brezplačno 10 fotografij (od tega šest v preslikavo). Zbirka v Prešernovi rojstni hiši šteje 20 novih in brezplačnih pridobitev - 7 knjig, 6 publikacij in 7 tiskovin, zbirka v Finžgarjevi rojstni hiši pa 48 novih, od tega 47 brezplačnih pridobitev (4 predmeti, 22 knjig, 11 fotografij, 1 videokaseta, 1 arhivski dokument, 5 tiskovin, 3 kopije rokopisov rodovnikov in 2 kopiji časopisnih člankov).

3. Dokumentacija gradiva

Za etnološko zbirko Liznjekove hiše v Kranjski Gori je bilo v inventarno knjigo, ki je konec leta 2003 štela 885 inventarnih enot, vpisanih 10 novih.

Za etnološko depojsko zbirko, v kateri hranim gradivo iz občin Kranjske Gore, Jesenic in Žirovnice, se inventarna knjiga vodi od leta 2000; konec leta 2003 je štela že 1.563 inventarnih enot.

V omenjenem letu je bilo vpisanih 83 inventarnih enot, z oznako Je (Jesenice) 60, z oznako KrG (Kranjska Gora) 21 in z oznako Ži (Žirovnica) 2.

Za spominsko zbirko v Prešernovi rojstni hiši v Vrbi je bilo v inventarno knjigo, ki je konec leta 2003 štela 681 inventarnih enot, vpisanih 10.

Za spominsko zbirko Finžgarjeve rojstne hiše v Doslovčah je bilo v inventarno knjigo, ki je konec leta 2003 štela 385 inventarnih enot, vpisanih 29.

Za zbirko Prešernove rojstne hiše je bilo izdelanih 8 dokumentarnih kartonov oziroma opremljenih s fotografijo, za zbirko Finžgarjeve rojstne hiše pa 45 dokumentarnih kartonov. Med prenovo Finžgarjeve rojstne hiše sem za namene dokumentacije pripravila 111 eksponatov za fotografiranje in asistiral pri njihovem fotografiranju.

Inventura muzejskih zbirk

V drugi polovici leta sem opravila inventuro predmetov vseh 7 muzejskih zbirk Gornjesavskega muzeja Jesenice (cca 13.000 predmetov), ki jo opravljamo vsakih 5 let. Pri inventuri sta mi občasno pomagala dva sodelavca, v poletnem mesecu tudi bodoča študentka etnologije; večino dela pa sem opravila sama. Delo je bilo zamudno in je terjalo dodatna preverjanja, ki sem jih najdosledneje opravila na 4 zbirkah s 3.510 inventarnimi enotami, za katere sem tudi strokovno odgovorna. Za ostale zbirke sem upoštevala ugotovljeno stanje in prepustila nadaljnje preverjanje in iskanje pogrešanih predmetov ter odpravljanje pomanjkljivosti in napak za zbirke odgovornim sodelavcem.

4. Ohranjanje gradiva

Deponiranje gradiva

Za urejanje depojskih prostorov sem potrebovala 47 ur (Jesenice 18, Žirovnica 16 in Kranjska Gora 13). V etnološki depojski zbirki na Jesenicah je bilo deponiranih 180 predmetov, 109 predmetov v Liznjekovi hiši, 34 v Finžgarjevi rojstni hiši in 111 v Prešernovi rojstni hiši.

Julija sem v etnološkem depoju na Jesenicah na novo deponirala zbirko oblačilnih kosov v za to izdelane bombažne vreče. Avgusta je bilo dodatno preseljena in začasno deponirana celotna zbirka iz Finžgarjeve rojstne hiše v upravne prostore na Jesenicah (384 predmetov). Septembra sem na novo deponirala in dodatno zaporedno oštevilčila depojsko knjižno zbirko (100 knjig) v Prešernovi rojstni hiši. Na Jesenicah je bilo oktobra dodatno deponiranih 250 razglednic s področja Kranjske Gore in začasno 248 predmetov iz Liznjekove hiše (zaradi naknadne obdelave).

Vzdrževanje gradiva

Januarja sem organizirala restavratorstvo in konzervatorstvo 15 svetil iz etnološke depojske zbirke, avgusta 40 eksponatov Finžgarjeve rojstne hiše, novembra sem iz zbirke v Liznjekovi hiši odnesla v kemično čiščenje 12 tekstilij in decembra organizirala čiščenje 71 novih predmetov za etnološko depojsko zbirko (za Žirovnico). Spomladi sem naročila izdelavo 40 kosov depojskih bombažnih vreč za protiprašno zaščito oblačilnih kosov etnološke depojske zbirke. Preko leta sem opravila osnovno čiščenje 31 predmetov (Jesenice) in 3 predmetov (Kranjska Gora) etnološke depojske zbirke, 104 predmetov zbirke v Liznjekovi hiši in 55 predmetov zbirke iz Finžgarjeve rojstne hiše.

5. Raziskovalno in terensko delo

Januarja sem pisala besedilo o zgodovini svetil in svečnici za razstavo v Turističnem informativnem centru Jesenice, dokončno oblikovala besedilo knjižice Planina pod Golico skozi čas in poenostavljeno besedilo z isto vsebino, pripravljala pa sem tudi slikovno gradivo za potrebe šolskih in občinskega tekmovalnega šolarjev in dijakov v poznavanju lokalne zgodovine.

Zaradi zbiranja podatkov za bodočo stalno razstavo v delavski kasarni na Stari Savi sem konec marca in v začetku aprila pregledovala arhivsko gradivo in kartoteke prebivalstva ter fotografsko gradivo. Junija sem študirala gradivo zaradi vodenja obiskovalcev po Čopovi spominski zbirki v Žirovnici, julija pa zaradi vodenja po spominski zbirki v Finžgarjevi rojstni hiši, kjer sem opravila tudi pregled Finžgarjevih rodovnikov (ki jih je sestavil Stanko Čop).

Septembra sem opravila izbor dokumentarnega gradiva za razstavo o Čufarjevem trgu in originalnega fotografskega gradiva za opremo (s kopijami) prenovljene Tancarjeve gostilne (stare razglednice Jesenic, obrati železarne ter delo in prosti čas železarjev v 1. pol. 20. stol.).

Leta 2003 sem opravila 34 terenskih poti. V zvezi z ogledi etnološke in druge kulturne dediščine 5 poti na Jesenicah, 1 pot v Ljubljano, 2 poti v Vrbo in 1 pot v Kranjsko Goro. Ob inventurah predmetov muzejskih zbirk sem opravila še 5 poti v Kranjsko Goro, od koder sem iz Liznjekove hiše odpeljala na upravo tudi neinventarizirane predmete. Za namene razstavne dejavnosti v Liznjekovi hiši v Kranjski Gori 4 poti na Breznico, 1 pot v Mojstrano in 1 v Ljubljano, za namene razstavne dejavnosti v Kosovi graščini na Jesenicah pa 3 poti na Jesenice in 1 pot na Breznico. Intervjuje z informatorji sem opravila na dveh poteh na Jesenice. V Vrbi in Doslovčah sem opravila še 8 terenskih poti v povezavi s prenovo rojstne hiše in z muzejskimi prireditvami.

6. Posredovanje gradiva

- Razstavna dejavnost

Leta 2003 sem pripravila tri lastne občasne razstave na Jesenicah in organizirala ter izvedla vse potrebno za postavitvev treh občasnih razstav v razstavnem prostoru Liznjekove hiše v Kranjski Gori.

Januarja sem za izložbo Turistično informativnega centra na Jesenicah pripravila lastno občasno razstavo Svečnica ali praznik luči z eksponati iz zbirke starih svetil, ki je bila na ogled od 23. 1. do 23. 2.

Februarja sem uredila nekatere nove napise za vitrine na stalni razstavi Življenje in delo Dr. Franceta Prešerna v Vrbi in pomagala pri podiranju občasne gostujoče razstave Moč šibkih v Kosovi graščini na Jesenicah ter izrisala scenarij za bodočo muzejsko rekonstrukcijo delavskega stanovanja v kasarni.

Marca sem organizirala podiranje gostujoče občasne razstave karikatur v Liznjekovi hiši in 14. 3. v izložbi Turistično informativnega centra na Jesenicah postavila lastno občasno razstavo ob obletnici razglasitve Jesenic za mesto; razstava je bila na ogled do 10. 4. Nato sem v galerijskem prostoru Liznjekove hiše v Kranjski gori pripravila občasno likovno razstavo slikarja Lojzeta Adamljeta s spremljajočim vabilom, plakatom in katalogom, ki je bila odprta od 16. 5. do 29. 6. in prav tam pripravila vse potrebno tudi za občasno razstavo fotografij Marije

Heberle Perat, ki je bila na ogled od 4. 7. do 31. 8. Septembra sem pripravila lastno fotodokumentarno razstavo o Čufarjevem trgu, ki je bila v avli jeseniškega gledališča postavljena od 17. 9. do 30. 9.

Oktobra sem sodelovala pri postavitvi likovne razstave Vrata (likovna kolonija) v Liznjekovi hiši in nato izpeljala vse priprave in organizacijo - vabilo, plakat, katalog - za postavitve gostujoče občasne etnološke razstave Slovenski kozolec, ki je bila v Liznjekovi hiši postavljena od 12. 12. dalje (do 27. 2. 2004).

- Pedagoška dejavnost

18. 1.: vodenje po gostujoči etnološko-sociološki razstavi Moč šibkih v Kosovi graščini; 20. 3.: vodenje po stalnih in občasni razstavi v Kosovi graščini;

2. 4. in 18. 9.: dvojno vodenje po stalni železarski zbirki;

20. 5. in 4. 6.: trojno vodenje obiskovalcev po Čopovi spominski zbirki v Žirovnici;

8., 10. in 11. 7.: nadomeščanje oskrbnice v Finžgarjevi rojstni hiši v Doslovčah in dvojno vodstvo po njeni stalni zbirki.

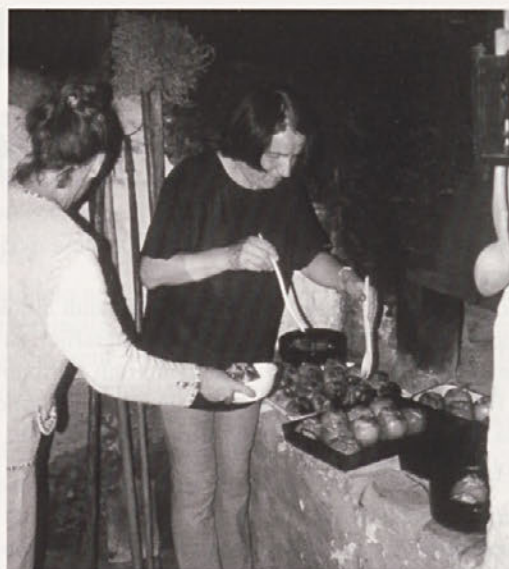
Marca sem na občinskem tekmovanju sodelovala z jeseniškimi šolarji in dijaki pri izvedbi kviza v poznavanju lokalne zgodovine na temo Planina pod Golico skozi čas v jeseniški kinodvorani, ki se je odvijal v polno zasedeni kinodvorani.

Maja sem sodelovala pri izvedbi muzejske delavnice z železarsko tematiko - izdelovanje prenosnih svetil v obliki plavža za predšolske otroke.

8. 2. in 3. 12. sem sodelovala pri izvedbi spominskih prireditev v Prešernovi rojstni hiši in 2. 6. pri izvedbi spominske prireditve v Finžgarjevi rojstni hiši, 2. 2. pa sem pomagala pri pripravi in izvedbi cerkvenega obreda svečnica na Stari Savi.

- Posredovanje gradiva

Muzejsko gradivo oziroma podatke o njem sem posredovala 24 uporabnikom, in sicer: knjižno gradivo o alpskem cvetju osnovnošolki; podatke iz arhiva o službenem redu KID iz leta 1874 muzealcu iz Tehniškega muzeja Slovenije; dokumentarno gradivo o Letalskem klubu Lesce za izdajo jubilejne publikacije - 2 x; stare razglednice Jesenic občanu, ki jih je potreboval za pisanje spominov; slikovno gradivo in literaturo o domu onemoglih občanki Jesenic; seznam rokopisnega gradiva Toma Zupana in F. S. Finžgarja, ki ga hrani NUK, oskrbnici Finžgarjeve rojstne hiše; gradivo o fužinarjih - Ruardih in Buccelenijih jeseniškemu gledališču; iskanje arhivskih podatkov o primopredaji KID - pomoč arhivistki; posredovanje podatkov o zgodovini sejmov na Jesenicah organizatorjem Jožefovega sejma; iskanje časopisnega članka o dogodku iz leta 1944; posredovanje fotografije predvojnega praznovanja 1. maja urednici Acronijevih novic; izbor in izposoja 25 etnoloških predmetov sodelavki za muzejsko delavnico; dve videokaseti o hiši Renati Pamič - ZVKD, enota Kranj; podnapise k razstavi o Stari Savi Turistično informativnemu centru Jesenice; fotografsko gradivo o izgledu nekdanjih vrat in oken na kasarni arhitektki; diplomsko nalogo o turizmu na Jesenicah dijaku Srednje gostinske šole; podatke o zaščitenosti narcise Turistično informativnemu centru Jesenice; predaja skenov 44 originalnih fotografij za opremo lokala; podatke o preimenovanih današnjega Čufarjevega trga Občini Jesenice; literaturo o poslikanih kmečkih skrinjah obrtnici; dokumentacijo o muzejskih objektih v Doslovčah za potrebe prenove ministrstvu za kulturo; slikovno gradivo o kolovratih in barigli muzejskemu konservatorju in

Ob spominski prireditvi v Doslovčah smo postregli pečena jabolka. Foto: Silvo Kokalj, 2. 6. 2003

gradivo o Vrbi in Prešernu dijaku Srednje gostinske šole v Radovljici.

- Bibliografija

Objava strokovne monografije Planina pod Golico skozi čas, izdala Občina Jesenice in Gornjesavski muzej Jesenice, februar 2003, 24 strani.

Objava strokovnega članka Prireditve ob mednarodnem dnevu muzejev, Acronijeve Novice, št. 5, maj 2003, 32

Pomoč in recenzija pri izdaji prve številke muzejskega časopisa Muzejsko oko, december 2003.

Izdaja treh razstavnih katalogov na šestih straneh in v nakladi 300 oziroma 500 izvodov za razstave v razstavnem prostoru Liznjekove domačije v Kranjski Gori, in sicer :

Lojze Adamlje (slikarska razstava od 16. 5. do 29. 6.), Marija Heberle Perat (fotografska razstava od 4. 7. do 31. 8.) ter Slovenski kozolec (etnološka razstava arhitekturnih maket in risb arhitekta Borana Hrelja od 12. 12. do 29. 2. 2004 (500 izv.). Informacije o razstavah v Liznjekovi hiši so bile objavljene tudi v sredstvih javnega obveščanja (Radio Triglav, ATM - TV Kranjska Gora ter v tiskanih medijih - Gorenjski Glas in Delo).

7. Izobraževanje

21. in 22. 3. sem se udeležila posveta Etnološka dediščina Slovencev v Avstriji, ki je bil v Lešah pri Šentjakobu v Rožu na avstrijskem Koroškem.

9. 4. sem se udeležila občnega zbora Slovenskega etnološkega društva v prostorih SAZU v Ljubljani.

24. 5. sem se v Rablju v Italiji udeležila zaključne prireditve mednarodnega kulturnega projekta Lepa pušča, pri katerem je sodeloval tudi naš muzej.

30. 7. sva s kolegico opravili strokovno konzultacijo s kustosinjo Mestnega muzeja v Ljubljani glede navodil za izposoja muzejskega gradiva.

10. 10. sem se udeležila zborovanja Slovenskega muzejskega društva na Ptuj.

17. 12. sem se udeležila posvetovanja Kako misliti dediščino na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo FF in pred-

stavitve računalniškega programa za dokumentacijo muzejskih zbirk v Muzeju novejšje zgodovine v Ljubljani.

Udeležila sem se ekskurzije po avstrijski Koroški, ki jo je organiziralo Slovensko etnološko društvo, 21. 3., nagradne ekskurzije v Brežice in Čatež za sodelovanje pri tekmovalnem kvizu, ki jo je organizirala Občina Jesenice, 28. 5.; in lastne muzejske strokovne ekskurzije po Dolenjski, 19. 12.

Lansko leto sem se tako udeležila sedmih strokovnih srečanj in treh strokovnih ekskurzij ter si ogledala stalne zbirke sedmih muzejev.

8. Razno

Inventura prodajnega materiala in osnovnih sredstev v Liznjekovi hiši v Kranjski Gori in v Finžgarjevi rojstni hiši v Doslovčah. Distribucija lastne publikacije Planina pod Golico skozi čas. Udeležba na sestanku vaškega odbora Vrbanov v Prešernovi rojstni hiši, izdelava zapisnika ter udeležba na sestanku občinskega Odbora za Staro Savo.

Florisni izris vseh razstavnih ambientov z označitvijo eksponatov v Finžgarjevi hiši pred selitvijo spominske zbirke in njenočasno deponiranje. Dvotedensko mentorstvo bodoči študentki etnologije. Pomoč pri oblikovanju muzejskega programa 2004 za Vrbo in Doslovče. Sprotno urejanje dokumentacije (časopisnih člankov in objav ter muzejskih tiskov za muzejske lokacije v Kranjski Gori, v Vrbi in v Doslovčah).

Udeležba na vseh strokovnih kolegijih in na zboru delavcev muzeja.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 5. 2. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25

Mirjam Gnezda

ETNOLOŠKI ODDELEK MESTNEGA MUZEJA IDRIJA

1. Uvod

Mestni muzej Idrija je bil ustanovljen 21. januarja 1953. V preteklem letu smo 50-letnico delovanja obeležili z večjimi dogodki, pri katerih smo sodelovali vsi strokovni delavci muzeja:

- z razstavo Iz likovnih depojev Mestnega muzeja Idrija v Galeriji Idrija, 13. 3.-6. 4. 2003;
- z odprtjem stalne razstave Mejniki 20. stoletja na gradu Gewerkenegg v Idriji, 17. 4. 2003;
- z odprtjem stalne razstave Cerkljanska skozi stoletja v Cerkljanskem muzeju v Cerknem, 20. 6. 2003;
- z odprtjem novega razstavišča na gradu Gewerkenegg z razstavo Rudija Skočirja Rojenice, 24. 10.-16. 11. 2003;
- z izdajo posebne številke Idrijskih razgledov 2/2003 z naslovom Kolo časa, december 2003.

V Mestnem muzeju Idrija sem kot kustosinja etnologinja zaposlena od začetka leta 2002, v moje delovno področje pa spada tudi pedagoška dejavnost in delo z mediji.

2. Urejanje gradiva

Etnološko zbirko Mestnega muzeja Idrija sestavljajo predmeti s področja kulture in načina življenja idrijskega rudarja ter kmečkega gospodarstva na Idrijskem (cca. 1.200 predmetov) in Cerkljanskem (cca. 800 predmetov). Samostojno enoto sestavlja čipkarska zbirka, v kateri je akcesiranih 1.225 čipk, 4.696 vzorcev za klekljanje in 104 tekstilije z všito čipko ter zbirka cerkljanskih lafarjev, v kateri je inventariziranih 27 mask in oblačil. Del zbirke etnoloških predmetov s področja kmečke bivalne kulture je razstavljen v Bevkovi domačiji v Zakojci (156 predmetov), medtem ko so bili predmeti s področja kmečkega gospodarstva in domačih obrti (200 predmetov) leta 2003 restavrirani in predstavljeni na novi stalni razstavi Cerkljanska skozi stoletja v Cerkljanskem muzeju. Leta 2002 in 2003 je bilo v zunanjih delavnica restavriranih tudi 134 etnoloških predmetov, ki so kot del notranje opreme bivalnega okolja idrijskega rudarja iz prve polovice 20. stoletja predstavljeni v rudarski hiši v Bazoviški ulici 4 v Idriji. Za stalno razstavo Mejniki 20. stoletja smo kupili po naročilu sklekljano čipko v tehniki ozkega ali idrijskega risa, po katerem je idrijska čipka med obema vojnoma postala prepoznavna. Čipkarsko zbirko smo obogatili še s klekljanimi zavesami iz 30. let 20. stoletja.

3. Proučevanje

1. Zgodovina dejavnosti Mestnega muzeja Idrija na Idrijskem in Cerkljanskem, april-november 2003.
2. Čipke iz Belgije, junij 2003.

4. Posredovanje gradiva

- Razstave

1. Priprava koncepta in postavitve razstave Idrijska čipka v Maleričevi hiši, Črnomelj, 21. 2.-31. 3. 2003.
2. Organizacija mednarodne razstave Čipkarska šola Beveren iz Belgije, grad Gewerkenegg, 4. 7.-30. 8. 2003.
3. Organizacija razstave absolventk oblikovanja tekstilij in oblačil Naravoslovno tehniške fakultete Čipka - tradicija v sodobnosti, grad Gewerkenegg, 21. 8.-28. 9. 2003.
4. Izpeljava mednarodnega natečaja klekljane čipke 2003 na temo živo srebro in postavitve razstave, prizivnica Antonijevega rova, 23. 8.-14. 9. 2003.

5. Pedagoški program

1. Priprava dveh novih delovnih listov in vodenje muzejskih učnih ur za šolske skupine (10 skupin): Idrijska čipka, Idrijska rudarska hiša, Muzejski predmet, Kaj je to - etnologija?
2. Soorganizacija petih muzejskih delavnic za otroke v Cerkljanskem muzeju (Miniaturne maske iz slanega testa, Slovenska ljudska glasbila, Dišavne dogodivščine, Prešče, Dražgoški kruhki) in muzejske delavnice Urar se predstavi na gradu Gewerkenegg.

Gospa Maria Dom iz Belgije pri izdelavi flandrijske čipke s 1.300 kleklji, grad Gewerkenegg. Fototeka Mestnega muzeja Idrija, avgust 2003

3. Vodenje obiskovalcev - posameznikov in skupin (18 skupin v slovenskem, 9 v angleškem jeziku) po stalnih in občasni razstavah Mestnega muzeja Idrija. Objekte Mestnega muzeja Idrija - muzeja za Idrijsko in Cerkljansko je leta 2003 obiskalo skupaj 55.896 obiskovalcev, od tega 31.231 odraslih in 24.665 otrok oz. 42.564 domačih in 13.332 tujih obiskovalcev.

6. Mediji

1. Simbolika nove stalne razstave Mejniki 20. stoletja, oddaja na Radiu Odmev, 20. 4. 2003.
2. Sprehod skozi zbirke Mestnega muzeja Idrija na gradu Gewerkenegg, oddaja na RAI I., 15. 10. 2003.

7. Oglaševanje

Leta 2003 sem se ukvarjala s pisanjem objav kulturnih dogodkov (22) in sporočil za javnost ter njihovim posredovanjem lokalnim, regionalnim in nacionalnim tiskanim ter elektronskim medijem (radio, televizija, medmrežje).

8. Sodelovanje z institucijami doma in v tujini

1. Rudnik živega srebra v zapiranju d. o. o. - Antonijev rov - organizacija in priprava turističnih programov za različne skupine obiskovalcev, februar/marec 2003.
2. Osnovne šole Idrija, Črni Vrh nad Idrijo, Most na Soči, Spodnja Idrija - organizacija in izvedba kulturnih dnevo, 10. 2., 21. 3., 23. 4., 3. 12. 2003.
3. Gimnazija Jurija Vege Idrija - ocenjevanje etnoloških raziskovalnih nalog in članstvo v komisiji na 3. regijskem srečanju srednjih šol severne Primorske in Kamnika, 22. 5. 2003.
4. Občina Črnomelj in Zavod za turizem Bela krajina - gostovanje razstave Idrijska čipka. v sodelovanju s Čipkarsko šolo Idrija v Maleričevi hiši, Črnomelj, 21. 2.-31. 3. 2003.
5. Upravni svet Čipkarskega festivala - sodelovanje pri orga-

nizaciji in izvedbi prireditev ter mednarodnega natečaja klekljane čipke v okviru XXII. Čipkarskega festivala, Idrija, 22.-29. 8. 2003.

6. Čipkarska šola Beveren iz Belgije - gostujoča razstava čipk na gradu Gewerkenegg, Idrija, 4. 7.-30. 8. 2003.

9. Posredovanje informacij zunanjim uporabnikom gradiva

Leta 2003 sem posredovala informacije o šegah in navadah rudarjev (1 stranka), vzorcih za klekljanje (6 strank) in svetovala pri knjižnični izposoji.

10. Bibliografija

Ivana Leskovec 2003:

1. Cerkljanska laufarija. O pustu, maskah in maskiranju. V: Razprave in gradiva, Ljubljana, 315-326.
2. Iz likovnih depojev Mestnega muzeja Idrija. Razstava, Galerija Idrija, 13. 3.-6. 4. 2003.
3. The Life of Idrija Miner. International Symposium Cultural Heritage in Geosciences, Mining and Metallurgy, Libraries-Archives-Museums. Idrija, 21-26.
4. Idrijska čipka. Idrija, 6.
5. Sledi življenja in časa. Kolo časa. Idrijski razgledi XLVI-II/2003, Idrija, št. 2, 19-35.

Mirjam Gnezda 2003:

1. Graparji iz Idrije. O pustu, maskah in maskiranju, V: Razprave in gradiva, Ljubljana, 327-334.
2. Bobbin Lacemaking in Idrija. International Symposium Cultural Heritage in Geosciences, Mining and Metallurgy, Libraries-Archives-Museums. Idrija, 27-31.
3. Vodnik po razstavah čipk. Idrija, junij-julij 2003.
4. 22. Čipkarski festival Idrija v znamenju razstav čipk. Čipkarski bilten št. 3, 17-18.
5. Etnološki oddelek Mestnega muzeja Idrija. Kolo časa. Idrijski razgledi XLVIII/2003, Idrija, št. 2, 60-65.

11. Izobraževanje

1. Informatizacija - predstavitev računalniške aplikacije Mestnega muzeja Ljubljana (delovni sestanek), Ljubljana, 25. 2. 2003.
2. Muzeoforum - Pomen preventivne konservacije pri zaščiti kulturne dediščine (predavanje), Ljubljana, 26. 5. 2003.
3. Mednarodni simpozij o življenju in delu Balthasarja Hacqueta, Idrija, 9.-10. 10. 2003.
4. Protokol - zadrega, izziv ali priložnost (seminar), Idrija, 14. 10. 2003.
5. Informatizacija - predstavitev računalniške aplikacije Mestnega muzeja Ljubljana (delovni sestanek), Ljubljana, 7. 11. 2003.
6. Čipkarski festival 2004 (delavnica), Idrija, 12. 11. 2003.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 25. 2. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25

Anita Matkovič

ETNOLOŠKI ODDELEK BELOKRAJSKEGA MUZEJA METLIKA

1. Uvod

V Belokranjskem muzeju v Metliki pokriva področje etnologije ena kustodinja. Poleg nje strokovno delo na etnološkem področju opravlja tudi direktorica. Poleg osrednje zbirke v metliškem gradu ima muzej še štiri dislocirane enote:

- Spominsko zbirko Otona Župančiča v Vinici;
- Krajevno muzejsko zbirko v Semiču;
- Galerijo Kambič v Metliki;
- Mestno muzejsko zbirko v Črnomlju.

Vse enote razen Galerije Kambič imajo v svoji sestavi tudi zbirke s področja etnologije. Ganglovo razstavišče, prostor za občasne razstave v metliškem gradu, je bilo od sredine leta zaradi gradbenih del zaprto.

2. Pridobljeni predmeti

Leta 2003 je muzej na novo pridobil 1.184 predmetov, od tega 833 etnoloških. Inventariziranih je bilo 1.373 predmetov, od tega 715 etnoloških. Največji del etnoloških predmetov predstavljajo predmeti iz sedlarske in tapetniške delavnice Antona Koželja iz Metlike. Belokranjski muzej je odkupil celotno delavnico (preko 700 predmetov). Zbiralna politika Belokranjskega muzeja daje veliko težo zbiranju predmetov s področja obrti, saj sta bili obe belokranjski mesti, Črnomelj in Metlika, že v 19. stoletju pomembni lokalni obrtniški in trgovski središči z agrarnim zaledjem. Za leto 2004 je predvidena tudi postavitev občasne razstave, na kateri bodo predstavljeni odkupljeni predmeti.

3. Delo na terenu

Leta 2003 smo zaposleni v Belokranjskem muzeju fotografirali posamezne lokalne dogodke; fotografiran je bil del procesa izdelovanja domačega platna pri Cvitkovičevih v Adlešičih, opravili smo nekaj ogledov predmetov na terenu, redno obiskovali dislocirane enote muzeja ...

4. Posredovanje gradiva

- Razstave

Zaradi gradbenih del je bilo od sredine leta 2003 zaprto Ganglovo razstavišče v metliškem gradu, zaradi česar ni bilo mogoče prirediti občasnih razstav. Junija je bila odprta obnovljena Mestna muzejska zbirka v Črnomlju. Nova pridobitev omenjene zbirke je ambientalna postavitev delavske kuhinje s konca 50. let 20. stoletja. Razstavljenih je 118 predmetov, povečini etnoloških.

Postavljanje ambientalne postavitve delavske kuhinje iz 50. let 20. stoletja v prostorih prenovljene Mestne muzejske zbirke v Črnomlju. Foto: Leon Gregorčič, 9. 6. 2003

- Pedagoška dejavnost, posredovanje informacij ...

Za pedagoško dejavnost je zadolžena muzejska pedagoginja, ki opravi tudi večino vodstev po zbirkah. Novost v preteklem letu je bilo vodenje za najmlajše obiskovalce po likovni zbirki v Galeriji Kambič.

Številni posamezniki so v muzeju iskali različne informacije. Muzejski delavci smo jim po svojih močeh pomagali (sposoja predmetov za različne namene, posredovanje informacij o oblačilni kulturi za potrebe izdelave noš za folklorne skupine, posredovanje literature ...)

Zaposleni v Belokranjskem muzeju smo skozi vse leto sodelovali tudi v različnih odborih, delovnih skupinah idr. zunaj muzeja.

Enkrat tedensko je za zunanje obiskovalce odprta muzejska knjižnica, ki omogoča uporabo čitalnice, izposoja gradiva na dom pa ni mogoča.

Meseca septembra je v muzeju opravljala enotedensko študijsko prakso Ana Plešec, študentka 1. letnika Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

- Bibliografija

Leta 2003 smo na pobudo uredništva belokranjskega mesečni-

ka Belokranjec začeli redno objavljati članke v rubriki Iz zakladnice Belokranjskega muzeja. Objavljenih je bilo 11 člankov. V Belokranjcu so bili objavljeni naslednji članki z etnološko tematiko:

- Andreja Brancelj Bednaršek: Čebelji panj z inventarno številko E1. Belokranjec št. 2/VI, 15.
- Andreja Brancelj Bednaršek: Stalna razstava. Belokranjec št. 8/VI, 20.
- Anita Matkovič: Tambura. Belokranjec št. 6/VI, 9.
- Anita Matkovič: Lončarstvo. Belokranjec št. 10/VI, 21.
- Anita Matkovič: Krplje. Belokranjec št. 12/VI, 24.

Ostalo:

- Andreja Brancelj Bednaršek 2003: Prodaja spominkov v Belokranjskem muzeju v Metliki. V: Spominki, muzej, turizem. Zbornik s posveta, organiziranega ob razstavi Zgodbe muzejskih predmetov, februarja 2002 v Posavskem muzeju Brežice.
- Anita Matkovič 2003: Maleričeva hiša - hiša domačih in umetnostnih obrti. V: Glasnik Slovenskega etnološkega društva 43/3, 4, 34-39.

5. Izobraževanje

Zaposleni smo se izobraževali vsak na svojem področju. Od etnoloških tem naj omenim naslednje:

- Rajža v Belo krajino (SED), maj;
- Rajža v Rogaško Slatino s podelitvijo Murkovih nagrad in priznanj, november;
- ogled razstave o Janku Jarcu v Dolenjskem muzeju v Novem mestu, december;
- aktivno sodelovanje na simpoziju Kako misliti dediščino? O "naših" in "drugih" dediščinah na Slovenskem (sekcija Ekonomija in dediščina), 16. in 17. 12. 2003, Ljubljana - predstavitev referata Anite Matkovič z naslovom Maleričeva hiša - hiša domačih in umetnostnih obrti.

6. Drugo

- Muzejska trgovina

Maja 2003 so v Belokranjskem muzeju odprli težko pričakovano in prepotrebno muzejsko trgovino. V njej poteka sprejem obiskovalcev, prodaja kart in posredovanje informacij; naprodaj so različni izdelki - od izdelkov domačih obrti, različnih publikacij s področja Bele krajine, del belokranjskih umetnikov do razglednic in različnih drobnih predmetov (majice, kape, zgoščenke ...). V ponudbi je tudi replika s certifikatom opremljene čutare. V prihodnosti bi radi obogatili predvsem ponudbo muzejskih replik.

- Načrti

Tudi za leto 2004 nam je ostalo veliko neizpoljenih želja. Želimo dopolniti ponudbo muzejske trgovine, urediti nove prostore dokumentacije, nabaviti program za računalniško dokumentacijo, načrtujemo pa tudi več pedagoških delavnic za odrasle in mladino, nekaj manjših tematskih občasnih razstav

... Veseli bomo, če bomo vse zgoraj naštetu in še več v prihodnjem poročilu zapisali kot uspešno izpeljano.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 17. 2. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25 **Jana Mlakar Adamič**

ZASAVSKI MUZEJ TRBOVLJE

1. Uvod

Leto 2003 je zaznamovalo odprtje nove 'in situ' stalne razstave Rudarsko stanovanje iz 60. let 20. stoletja. Zbirka skupaj s prvo, 20. leta 20. stoletja, prikazuje bivalno kulturo kot dinamičen proces in dokumentira način življenja istega socialnega sloja v različnih časovnih in družbenoekonomskih okvirih. Načrtujemo pridobitev še tretje bivalne enote, ki bi predstavljala zasavske rudarske kolonije v najširšem smislu. S tem in posegi v širši kolonijski prostor - adaptacija kleti in drvarnic, rekonstrukcija krušne peči - bi muzejsko funkcijo dobil celoten spodnji trakt stanovanjske hiše.

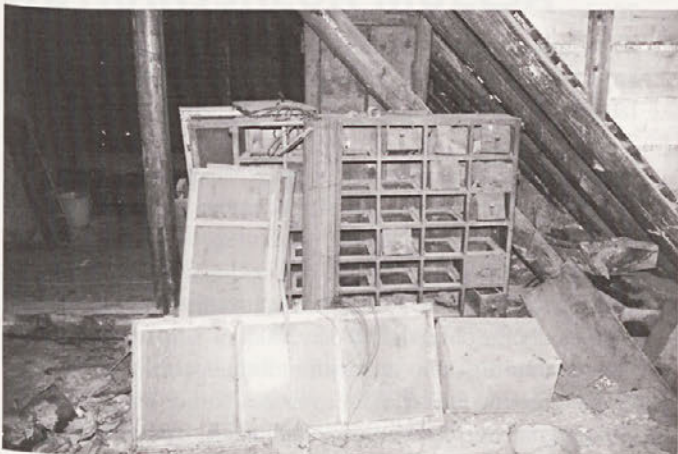
Drug večji projekt preteklega leta je film o lutkarstvu v Hrastniku - Lutke in Lutkarji (Zasavski muzej Trbovlje 2003, produkcija ATV signal Litija, raziskava in scenarij Jana Mlakar Adamič, kamera Gregor Naglav, montaža Matjaž Kirn. Beta sistem, 34 min). Film je dokumentarni zapis o lutkovnem gledališču in lutkarjih, ki v prvi osebi osvetlijo povojni amaterizem in udarništvu. Filmsko pripoved, razdeljeno na posamezna ključna poglavja, povezuje in dopolnjuje fotografsko gradivo in posnetki z istoimenske razstave. Pri nastanku filma je sodelovalo šest nekdanjih lutkarjev, posnet je bil za arhiv in integralni del razstave, rabi pa lahko tudi za promocijsko gradivo in del učne ure. Marca 2003 je bil predvajan na ATV signal Litija.

2. Pridobivanje gradiva

Predmeti: Naša zbiralna politika glede predmetov je usmerjena v sistematično dopolnjevanje posameznih zbirk in razstav. Od 184 novo pridobljenih predmetov je s cca tretjino oblikovan ambient nove stalne razstave Rudarsko stanovanje - 60. leta. Gre za predmete vsakdanje rabe, od pralnega stroja, hladilnika, štedilnika, televizije, pohištva, do drobnih predmetov, kot so jedilni pribor, posoda, okrasje ipd. Naslednji večji segment pridobljenih predmetov so igrače in predmeti, ki na kakršen koli način dokumentirajo otroštvo. Zbirka naj bi bila postavljena v letošnjem letu v muzeju Hrastnik, v prostoru poleg stalne razstave Lutke in Lutkarji. Tretji večji sklop predmetov izvira iz nekdanje znane trgovske hiše Radej. Dediči, ki so želeli objekt prodati, so po posredovanju načelnice za plan in urbanizem občine Trbovlje dovolili prevzem predmetov in gradiva. Gre za posamezne kose opreme, večjo količino embalaže in prodajnih

artiklov (škafle, steklenice ...). Med gradivom smo prevzeli del dokumentacije poslovanja trgovine (veliko je nabavnih knjižic iz 30. let 20. stoletja) ter del osebne dokumentacije lastnikov in zaposlenih. Prevzeto gradivo je iz obdobja med obema vojnoma do vključno 60. let 20. stoletja. Del gradiva že dopolnjuje občasno razstavo (januar-marec 2004) Razvoj trgovine v Zasavju, avtorice Nevenke Hacin.

Dokumentiranje predmeta na terenu: podstrešje trgovine Radej. Foto: Jana Mlakar Adamič, 14. 3. 2003

3. Gradivo

Fotografij se je v preteklem letu nabralo veliko: 525. Od tega je 36 starih originalov, 179 fotografij muzejskih predmetov, 120 preslikav z različno tematiko iz rudarskih kolonij. Ostale fotografije dokumentirajo spremembe okolja, odprtje gostujoče razstave in zasebno zbirko.

Dokumentov je 21. Tematika se navezuje na prehrano, rudarstvo, gostilničarstvo in hišni arhiv - teh je največ: npr. poslovna knjižica, knjižica Bratovske skladišnice, računski zaključek za leto 1930/31 konzumnega društva rudarjev Hrastnik, načrt gostilne Škrat iz leta 1885, dedna pogodba iz leta 1928, darilna predporočna pogodba iz leta 1927, in drugo.

Ista številka, 21, velja tudi za zapise ustnih virov in folklornega gradiva - v preteklem letu v glavnem s področja iger in igrač ter prehrane.

Število video zapisov se je povečalo za tri enote: film Lutke in Lutkarji, posnetek otvoritve razstave Rudarsko stanovanje in posnetek objave na TV 1.

Avdio zapisi so štirje, teme pa so sledeče: gostilničarstvo, igre in igrače, otroške pesmi, odnos starejše generacije do neformalnega učenja.

4. Delo na terenu

- Največ terenskih dni je bilo porabljenih za identificiranje, evidentiranje, sortiranje in pripravo za odvoz predmetov iz nekdanj znane trboveljske trgovine Radej. Prevzeto gradivo je iz obdobja med obema vojnoma do vključno 60. let 20. stoletja.

- Ažuriranje seznama eksponatov iz zbirke zasebnega zbiralca, fotodokumentiranje.

- Evidentiranje gradiva na različnih lokacijah za zbirko Rudarsko stanovanje, organizacija in sodelovanje pri pre-

vozihi.

- Intervjuji na terenu v zvezi z zbirko Rudarsko stanovanje.
- Prevzem dela gradiva DPD Svoboda Dobrna.
- Dokumentiranje spreminjanja okolja - izgradnja ceste in ureditev Ulice 1. junija.

5. Dokumentacija

- Od 184 prevzetih predmetov jih ima 149 izpolnjen vhodni list, 39 akcesijo, 55 pa je bilo inventariziranih (predmeti za stalno razstavo). Večina predmetov je bila fotografirana, očiščena in deponirana ali razstavljena; 3 predmeti restavrirani (hladilnik, pralni stroj, trgovinska omara s predali). Kljub poskusom, da bi se dokumentacija za predmete izpolnjevala čim bolj sproti, to vedno ne uspeva, ker imajo na datume vezani projekti prednost.

- Razen 24, ki so shranjene na CD, imajo vse fotografije negativ. Stari originali so preslikani. Dve tretjini fotografij je opremljenih s podatki in razvrščenih po tematskih sklopih, negativi predani v centralno muzejsko fotodokumentacijo. Ena tretjina fotografij še ni računalniško obdelana - velja isti argument kot za predmete.

- Dokumenti so vpisani v skupni zbirnik in razvrščeni glede na tematiko, video in avdio zapisi so klasificirani glede na zvrst, temo, avtorja, trajanje in datum. Podobno razvrstitev imajo ustni viri in folklorno gradivo: tip, tema, avtor, datum nastanka, izročitelj, datum predaje, opombe/uvrstitev).

6. Raziskovalno delo

Rudarsko stanovanje v koloniji Njiva

Zbiranje gradiva za ambientalno postavitve, študij dokumentov v Zgodovinskem arhivu Celje, inventarizacija predmetov, dokumentiranje adaptacije druge bivalne enote, priprava besedil in slikovnega gradiva za katalog zbirke, scenarij postavitve, postavljanje razstave (odprtje 29. 5. 2003).

Prehrana v Zasavju

Pregled osnovne in specialne literature, zbiranje receptov in ustnih virov za obdelavo širših poglavij, zbiranje fotografskega materiala, risb in skic, pisanje prošenj in prepričevanje potencialnih financerjev za pridobitev finančne podpore projekta.

Lutke in lutkarji

Sodelovanje pri montaži 34-minutnega dokumentarnega filma o hrastniških lutkarjih, predstavitev filma (12. 2. 2003).

Igrače in igre

Nadaljevanje zbiranja pripovedi z naslovom Moja najljubša igrača (zgodnja 40. leta 20. stoletja), opisi rajalnih iger in izštevank, opisi in skice domačih igrač, opisi otroških iger iz kolonij, zbiranje igrač.

7. Posredovanje gradiva

Pedagoški program in vodenje

Razen povečanega števila obiskovalcev na tem področju ni sprememb. Kustosi vsa vodstva skupin še vedno opravljamo sami: 40 - Rudarsko stanovanje, 9 - Srečno ... Črne doline, 1 - Šolstvo v Revirjih, 2 - Hočijeva zbirka, 2 - kiparska razstava Stojana Batiča) - skupno 56. Delovne liste je reševalo 19 skupin. Za štiri skupine so bila pripravljena posebna predavanja: Bivalna kultura skozi čas, Uvod v socialni realizem.

Andragoški program

Četrto leto sem mentorica 14-članskega etnološkega krožka na Univerzi za tretje življenjsko obdobje. Sestajamo se enkrat tedensko po dve šolski uri. Teme določimo glede na zanimanje članov in glede na projekte muzeja v začetku 'študijskega' leta. Preteklo leto smo nadaljevali začete projekte o gostilničarstvu, prehrani, otroštvu in igračah. Metode dela obsegajo: klasična predavanja, vodene razgovore z zapisniki, samostojno delo z analizo besedil, avdio zapise, delavnice in ekskurzije. Lansko leto smo se formalno sestali 26-krat, neformalno pa nismo šteli. Člani krožka so dobri informatorji in zbiralci gradiva, pomočniki pri postavljanju razstav in po potrebi tudi demonstratorji.

Prireditve v muzeju in izven muzeja

- Promocija filma Lutke in Lutkarji 12. 02. 2003. Predstavitev filma, njegov namen, predstavitev koledarja in načrtov v zvezi z lutkami in igrači.
- Predstavitev socialnega realizma v sodelovanju z Gimnazijo Trbovlje in predstavitev obeh zbirk Njive.
- Predstavitev projekta Teknilo nam je! v Tednu vseživljenjskega učenja (TVŽU) v Knjižnici Toneta Seliškarja. TVŽU je v Zasavju potekal pod okriljem Zasavske ljudske univerze.

Razstavljen eksponat na razstavi Razvoj trgovine v Zasavju. Foto: Nevenka Hacin, 24. 2. 2004

Zunanji uporabniki gradiva, svetovanje

Skupna številka je 17: (4 dipl. nal., 3 sem. fak. nal., 2 srednji šoli, 1 OŠ, 4 posamezniki, 1 zasebni zbiralec, 2 instituciji). Teme so bile sledeče: vključevanje dediščine v turistično ponudbo, gostilne nekoč in danes, razvoj oblačilne kulture, zgodovina igrač, tehnične izboljšave in razvoj kuhinje, svetovanje pri izboru predmetov zasebnemu zbiralcu, zibelka, rudarske družine in vloga žensk v njih, rudarske kolonije, arhitektura rudarskih hiš, svetovanje pri snemanju promocijskega filma za občino Trbovlje, podatki iz obrtnih registrov, izbor fotografij centra Trbovelj, svetovanje v zvezi s trženjem zasebnih zbirk, dialektologija trboveljskega narečja, sv. Barbara, rokopisi iz začetka 19. stoletja kot vir pisave.

Bibliografija

- Rudarsko stanovanje. Bivalna kultura skozi čas. ZMT, kat-

alog ob stalni razstavi, 50 str.

- Etnologija v letu 2002 v zasavskem muzeju Trbovlje. V: Glasnik SED 43/1, 2, 2003, Celje, maj 2003.
- Stalna razstava Zasavskega muzeja Trbovlje Lutke in Lutkarji. V: ARGO 46/1/2003.
- Rudarsko stanovanje. Nova stalna razstava Zasavskega muzeja Trbovlje. V: Glasnik SED 43/3, 4, 60-64.
- Hrastniška lutkarija na razstavi in filmu. V: Zasavc, 27. 2. 2003.
- Zbor lutk sprejema poročilo o delu: Lutkarija, lutkaraja ... kaj za neki se dogaja? V: Razvoj V/1, maj 2003.
- Izložba decenij. V: Razvoj V/2, str. 25, 26. september 2003.
- Iz preteklosti za prihodnost ... skozi veselo sedanost, seveda!. V: Razvoj V/3, 29-31, december 2003.

Predstavitve v medijih:

- Odprtje druge zbirke Rudarsko stanovanje. Na: Spletni časopis občine Trbovlje, 28. 5. 2003.
- Dokumentarni film o lutkarjih in lutkah, zbirka igrač; Radio Trbovlje 5. 2. 2003.
- Dokumentarni film o lutkarjih in lutkah; Radio Slovenija 11. 2. 2003.
- Nova stalna etnološka razstava Rudarsko stanovanje: Radio Slovenija II program. Kulturne drobtinice 29. 5. 2003.
- Stalna razstava Rudarsko stanovanje. Radio Trbovlje 29. 5. 2003.
- Predstavitev nove stalne etnološke zbirke ZMT. TV SLO 1. program 2. 6. 2003.
- Univerza za tretje življenjsko obdobje - etnološki krožek in Zasavski muzej Trbovlje. Predstavitev projekta Teknilo nam je. V oddaji Dobro jutro, I. program TV SLO. 30. 10. 2003.
- Sv. Barbara - radio Slovenija; Razlaga z razlogom. 4. 12. 2003.

Videoprodukcija:

- Dokumentarni film Lutke in Lutkarji (raziskava in scenarij). Produkcija ATV Signal, februar 2003, 34 min.

Izobraževanje in spremljanje muzejskih prezentacij v drugih ustanovah

- 19. 11. 2002-3. 3. 2003: licenca za mentorja študijskih krožkov. Program usposabljanja po multimedijski metodi za vodje in mentorje študijskih krožkov je potekal na Andragoškem centru Slovenije.
- 9. 10. - 10. 10. 2003 : Zborovanje Slovenskega muzejskega društva na Ptuj.
- 27. 3. 2003: Muzeji v Savinjski dolini. Muzej kmečkega orodja in opreme, Muzej motociklov na Vranskem, Schwentnerjeva hiša na Vranskem.
- 15. 5. 2003: Kozjanski park: Kroflov mlin v Kozjem, zbirke gradu Podsreda.
- 11. 12. 2003: Gorenjski muzej Kranj: arh. razst. Železna nit; etnol. razst.; Prešernova hiša.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 26. 2. 2004

ETNOLOŠKI ODDELEK NOTRANJSKEGA MUZEJA POSTOJNA

1. Uvod

V Notranjskem muzeju še vedno delujemo pod isto streho z Glasbeno šolo Postojna. Prostor, ki ga imamo v uporabi, je namenjen depojski oz. poslovni in restavratorski dejavnosti. Razstavni prostori in ponovna selitev etnološkega oddelka - depoja (četrti v desetih letih) se nam obeta prihodnje leto.

Moje delovno področje obsega teren petih občin in želja po še enem etnologu ostaja neizpolnjena. Občasno mi priskoči na pomoč študent/ka, bodisi v okviru obvezne etnološke prakse bodisi prostovoljno (!)

Leta 2003 sem zaradi kadrovske prerazporeditve nadaljevala s selitvijo in z urejanjem depoja, knjižnice in pisarne, začeto leta 2002, in ju v grobem izpeljala.

2. Nove pridobitve in terensko delo

Etnološki kustodiat je bogatejši za 13 novih pridobitev; 12 predmetov smo dobili v dar, enega pa odkupili. Med pridobljenimi predmeti velja omeniti pivško skrinjo (daljša od ostalih), ki smo jo v naši zbirki pogrešali. Ostali predmeti (železni nagrobni križ, gostilniški stoli) dopolnjujejo etnološko zbirko s pivškega prostora.

Fototeko sem obogatila s 110 fotografijami; od teh je 19 originalov iz družinskega arhiva in 14 preslikav s področja duhovne kulture (Župnijski urad Postojna, Turistično društvo Postojna in posamezni družinski arhivi). Diateko pa je popestrilo 113 diapozitivov, predvsem s področja družbene kulture na Pivškem.

3. Terensko delo

Lansko leto sem za terensko delo porabila 28 dni, od tega:

- Za preverjanje ustnih virov pri pripovedovalcih v Postojni, Pivki in Strmci (2 dni);
- za pustovanja: Cerknški karneval, Goriški karneval, Pustna povorka v Postojni, Kraški pust na Opčinah (3 dni);
- za velikonočni žegen, žegnanje konj v Baču in Harijah, božji grob v Hrenovicah, Postojni in Pivki, kresovanje na Prestranku, Šmihelu pod Nanosom in Štivanu (4 dni);
- za pripravo prazničnega peciva v Petelinjah, Postojni, na Suhorju in na Vel. Ubeljškem (2 dni);
- za ogled in delovne sestanke v zvezi s projektom obnove Fužine v Grahovem s konservatorico - etnologinjo Damijano Pediček-Tersegglav (ZVKD Ljubljana), arheologom Tinetom Scheinom, arhitektom Igorjem Peršoljo in

drugimi (5 dni);

- za sodelovanje pri ogledu in popisu predmetov v Predjamskem gradu (1 dan);
- za evidentiranje predmetov v zasebni lasti in pridobivanje predmetov v Postojni, na Ostrožnem Brdu in Zagonu (5 dni);
- za ogled zbirke kmečkega orodja TD Podgura (1 dan);
- za ogled poškodovanega kamnitega znamenja v Kočah in po konservatorskih smernicah obnovljenih objektov v Postojni in Petelinjah, skupaj s konservatorico - etnologinjo Edo Belingar, ZVKD - OE Nova Gorica (2 dni);
- za ogled terena za pripravo terenskih vaj na Pivškem (1 dan);
- za delovni sestanek in vodstvo po Polharski zbirki ter ogled Cerknškega jezera s pripovedovalcem (2 dni).

4. Shranjevanje, konserviranje in urejanje gradiva

Depo: v začasni depo je bilo preseljenih in konserviranih ok. 500 predmetov, večinoma lesenih. Pri konservaciji muzealij je poleg restavratorja konservatorja in hišnika sodeloval študent etnologije in kulturne antropologije Andrej Ferletic, ki mi občasno pomaga tudi pri urejanju oz. reviziji inventariziranih predmetov.

Knjižnica: premestila, uredila in za inventarizacijo oz. katalogizacijo sem pripravila ok. 5.000 knjižnih enot in drobnega tiska, ki sem jih razvrstila na: periodiko, arheologijo, etnologijo, muzeologijo, fašistično in socialistično literaturo, umetnost, leposlovje in ostalo knjižno gradivo. Približno tretjino knjižnih enot, za katere sem menila, da jih kustosi v bližnji prihodnosti ne bodo uporabljali, sem zaradi prostorske stiske pospravila v škatle.

Raziskovalno delo

1. Veliko časa in energije sem posvetila izdaji monografije Šege na Pivškem: praznični časi in praznovanja v koledarskem letu, saj sem večino dela opravila sama in se pri tem srečevala z neznanimi, predvsem tehničnimi opravili pri pripravi in tisku knjige. Na dveh delovnih sestankih v januarju in preko elektronske pošte sva z recenzentko etnologinjo dr. Ingrid Slavec-Gradišnik dorekli končno inačico besedila. Medtem sem pred oddajo besedila v tisk še zadnjič preverila ustne in pisne virov. Nekaj časa sem zaradi dogovorjenega obsega knjige porabila za ponovni izbor (krčenje) že večkrat izbranega slikovnega gradiva. Za razliko od večinoma duhomornega dela sem nekaj časa uživala v ustvarjalnem oblikovanju knjige. Od začetka maja do oktobra sem sodelovala pri grafični pripravi, prelomu tiska in samem tisku ter opravila več sprotnih in nekaj končnih korektur. Pridobila sem kar nekaj novih izkušenj in veliko mero potrpežljivosti.

2. Marca in delno aprila sem sodelovala pri projektu obnove Fužine v Grahovem (bodoče muzejske dependance). V ta namen sem pripravila muzeološke osnove namembnosti notranjščine Fužine v sklopu obnove in prezentacije domačije. V okviru projekta sem pri oblikovanju projektnih smernic strokovno sodelovala na šestih delovnih sestankih.

5. Posredovanje gradiva

Pedagoško-andragoška dejavnost

- Študente 2. in 3. letnika Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete (80) sem pri obveznih vajah iz Kulture in načina življenja Slovencev (nosilec prof. dr. J. Bogataj) vodila po Pivškem z daljšimi postanki na Šilentaboru, Prestranku, Šmihelu pod Nanosom in Planini (15. in 22. april);
- sodelovala sem v Zgodovinski komisiji za ocenjevanje nalog mladih raziskovalcev zgodovine pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije in na zaključnem srečanju v Savudriji (30.-31. maj);
- sodelovala sem na konservatorskih delavnicah za ljubitelje in zbiralce v organizaciji našega muzeja (22. marec in 14. april);
- sodelovala sem na delavnici izdelovanja cvetnih butar, adventnih vencev (Župnijski urad Postojna), izdelovanja papirnatih rož (IZRK ZRC SAZU), idr.

Prireditve in popularizacija dejavnosti

- a) V sodelovanju z ISN ZRC SAZU Ljubljana sem organizirala tiskovno konferenco ob izidu monografije O pustu, maskah in maskiranju (dr. J. Fikfak) in predstavila prispevek v monografiji - Pustni sprevod (povorka) v Postojni ter vodila pogovor s povabljenimi gosti o obravnavani temi;
- b) na posvetovanju O jezeru, ki izginja v organizaciji muzeja, Biološkega inštituta in Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU sem v monografiji Jezero, ki izginja predstavila prispevek - Jezero in jezerci: posebnosti skozi način življenja jezercev;
- c) pripravila in organizirala sem predstavitev monografije Šege na Pivškem v Postojni in Pivki;
- d) večkrat sem nastopala na Radiu'94 (Napovednik: Okrogla miza o Cerkniskem jezeru, 23. 5.; Gostija večera: pogovor o delu etnologa v muzeju in o novembrskih šegah, 1. 11.; Tu sem doma: predstavitev adventnih šeg in knjige Šege na Pivškem; Božični spored: šege v božičnem času, 24. 12.) in Radiu Koper/Capodistria: Primorski kraji in ljudje: predstavitev knjige Šege na Pivškem, 26. 12.;
- e) sodelovala sem pri pripravi prispevkov o knjigi Šege na Pivškem za Primorske novice: Božič je družinski praznik, 23. 12., Prestop in TV Proteus ter Telemach Pivka.

Bibliografija

1. Befana fašista. Geslo za Leksikon etnologije Slovencev.
2. Peršič, Magda 2003: Pustni sprevod (povorka) v Postojni. V: O pustu, maskah in maskiranju. Razprave in gradiva (ur. J. Fikfak; A. Gačnik; N. Križnar; H. Ložar-Podlogar). Ljubljana.
3. Peršič, Magda 2003: Šege na Pivškem: praznični časi in praznovanja v koledarskem letu. Postojna.

Strokovno sodelovanje, posredovanje informacij

- Tudi v lanskem letu sem strokovno sodelovala s Turističnim društvom Loška dolina, TD Postojna, TD

Podgura, TD Parje, TD Predjama, Vaškim društvom Čodr, Inštitutom za raziskovanje krasa, Ribiško družino Cerknica ter s posameznimi kustosi in etnologi.

- Strokovne informacije sem posredovala petim študentom etnologije in kulturne antropologije, študentki sociologije kulture, mentorici zgodovinskega krožka na OŠ Pivka, voditeljici oddaje na Radiu'94, predstavnikom turističnih in kulturnih društev (Studeno, Podgura, Postojna), strokovnim kolegom (Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF, Zavod za kulturno dediščino Ljubljana in Nova Gorica, Muzej novejšje zgodovine Ljubljana, Slovenski etnografski muzej, Goriški muzej, Tržiški muzej...) ter posameznim obiskovalcem muzeja.
- Strokovno sem pomagala pri izboru fotografij (Bloke, Cerknisko jezero) za predstavitev notranjske regije v pobrateni občini občine Pivke v Nemčiji in pripravila besedilo o polharstvu za Notranjske novice.
- Barbari Renčof, TV SLO1 sem posredovala informacije o vedeževanju - pripovedovalcih.
- Ogladala sem si nekaj razstav (stalna postavitev v Tolminskem muzeju, Pustovanja na Goriškem, stalna razstava v Slovenskem šolskem muzeju...), in se udeležila predstavitve knjig: Jezero, ki izginja (Biološko središče v Ljubljani), O pustu, maskah in maskiranju (Ljubljana, Podgrad), Furmani (Logatec) ter prisostvovala slavju ob 80-letnici SEM.

Izobraževanje

- Spremljala sem predavanja in razstave v okviru Muzejskih dogodkov, ki jih pripravljamo v muzeju;
- udeležila sem se strokovne ekskurzije na Češko z ogledom muzejev v Pragi in nekaterih čeških gradov z grajskimi zbirkami;
- s Sekcijo muzejskih bibliotekarjev v okviru SMS sem si v Gradcu ogledala razstavo Babilonski stolp in Gradčani o sebi.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 13. 2. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25

Tita Porenta

TRŽIŠKI MUZEJ

1. Uvod

V Tržiškem muzeju je delo leta 2003 potekalo po ustaljenem redu, brez kadrovskih in drugih sprememb. Čakajoč na nove akte in v večnem boju za preživetje smo direktorica, dva kustosa, tehnični delavec in čuvajka opravljali samo tisto delo, za katero smo uspeli zagotoviti finančne pogoje. V nadaljevanju podajam svoje delovno poročilo za leto 2003 in dodajam informacije o drugih »etnoloških« dogodkih v našem muzeju, ki ne spadajo v moj delokrog.

2. Pridobivanje gradiva

Leta 2003 smo prejeli dve pisni ponudbi za prevzem gradiva v zbirke, žal sta bili obe zavrjnjeni. V vhodno knjigo sem zabeležila 28 vhodov gradiva, od katerega smo večino v zbirke tudi uvrstili. Med njimi smo samo en predmet kupili s sredstvi iz razpisa, prevzeli smo eno zapuščino (na terenu), ostalo gradivo je bilo podarjeno.

V opisanih razmerah je težko načrtovati resno zbiralno politiko, zaradi skoraj popolnega kolapsa terenskega dela pa ni mogoče načrtno nabiranje etnološke dediščine. Naše zbirke se dopolnjujejo počasi in na podlagi tistih redkih donacij, ki nam jih posreduje del domačinov, ki jim muzej nekaj pomeni. Sicer pa nam nabiranje večjega kosovnega (predvsem tehničnega) gradiva zavira tudi pomanjkanje ustreznega depojskega prostora. Nekaj gradiva smo lani ob njihovi 120-letnici prejeli od Prostovoljnega gasilskega društva v Trziču.

Predmeti: 23 predmetov, ki smo jih uvrstili v mestno, usnjarsko, čevljarstvo, tekstilno, galerijsko in gasilsko zbirko.

Fotografije: 41 fotografij

- 18 posnetkov lutkovne igrice Žogica Nogica v izvedbi tržiške Svobode iz 50. let 20. stoletja (zbirka društev);
- 15 posnetkov tržiških rak;
- 4 posnetki za osebno zbirko Tomaža Pirca;
- 4 razglednice.

Arhiv: 4 sklopi arhivskega oz. dokumentarnega gradiva

- Osebna zapuščina župnika Viktorja Kragla;
- posamezni rokopisi in beležke prof. Slave Rakovec;
- mapa fotokopiranih dokumentov o Petru Kozini;
- nagrobni govor (biografsko gradivo) člana tržiške lovske družine.

Avdiovideo gradivo: 18 izvodov

- Videoteka se je povečala za 17 videokaset;
- pridobili smo tudi 1 CD s posnetima oddajama na radiu Gorenc.

Slikovno gradivo: 11 kosov

- 8 plakatov;
- 1 risba;
- 2 koledarja.

Knjižnično gradivo:

- 227 enot knjižničnega gradiva;
- hemeroteka.

3. Ohranjanje gradiva

Konservacija gradiva:

Nekaj več delovne pozornosti smo leta 2003 posvetili konservaciji in deponiranju gradiva.

V konservatorski delavnici Gorenjskega muzeja so dokončali zahtevnejše konservatorske postopke na delu zbirke obutve iz čevljarstva zbirke. Žal je konserviran in deponiran samo majhen del te zbirke, saj je bilo pet parov škornjev tako poškodovanih, da je bilo treba vanje vložiti več sredstev in znanja, kar nam je omogočila Občina Trzič. Ta del zbirke je tudi že inventariziran in deponiran, ostala obutev je evidentirana in čaka na podobno obdelavo.

Poleg omenjenih eksponatov smo rešili še zelo ogrožen ježes (čelni jarem) za vola iz oglarske zbirke in nekaj barvarskih valjev iz barvarske zbirke.

Konservatorska delavnica Slovenskega etnografskega muzeja je konservirala narodno nošo znane tržiške šivilje Mici Kurnik in nekaj kosov prtov in pregrinjal iz Kurnikove hiše.

V delu razstavnih prostorov smo namestili zavese in tako razstavljene predmete zaščitili pred neposredno sončno svetlobo.

Deponiranje gradiva:

Pereč problem neustreznih depojev smo reševali z namestitvijo dodatnih polic v dveh prostorih, ki bodo zadoščali za shranjevanje manjših eksponatov in strokovne knjižnice. Še vedno pa iščemo ustrezne depoje za večje tehnične predmete in pohištvo. Na ta problem ustanovitelja opozarjamo že več let, nazadnje ob občinskem prazniku 12. 12. 2003, ko smo javnosti predstavili obnovitvena dela na podstrehi Pollakove kajže; razgovori se žal ne premaknejo z mrtve točke.

4. Dokumentiranje in obdelava gradiva

Poleg vodenja etnološkega kustodiata sem zadolžena tudi za vodenje muzejske dokumentacije.

Leta 2003 sem izpolnila 28 vhodnih, 13 akcesijskih in 24 izhodnih obrazcev. Začetna in izhodna dokumentacija v našem muzeju potekata ažurno.

Evidentiranje gradiva poteka v skladu z urejanjem gradiva iz

preteklih let.

Leta 2003 sem evidentirala tri večje zbirke gradiva.

Inventarizacija gradiva poteka sproti, vzporedno z na novo pridobljenim gradivom. Hkrati poteka tudi postopek prepisovanja podatkov iz Modesa na excel, kar omogoča bolj pregledno uporabo inventarne knjige. Žal naš muzej še vedno ne razpolaga s sodobnim strokovnim računalniškim programom za dokumentacijo, vendar smo se kljub temu znašli. Iskanje podatkov poteka hitro in uspešno.

Leta 2003 sem inventarizirala 13 predmetov in iz Modesa prepisala 257 inventarnih števil.

Katalogizacija poteka počasi in postopoma, za poglobljeno in sistematično delo na tem področju zmanjkuje časa.

Leta 2003 sem katalogizirala 48 predmetov.

Zaradi večjega povpraševanja uporabnikov po vse bolj specialnem gradivu oz. informacijah se množijo tudi indeksi gradiva.

Leta 2003 sem sestavila pet novih indeksov.

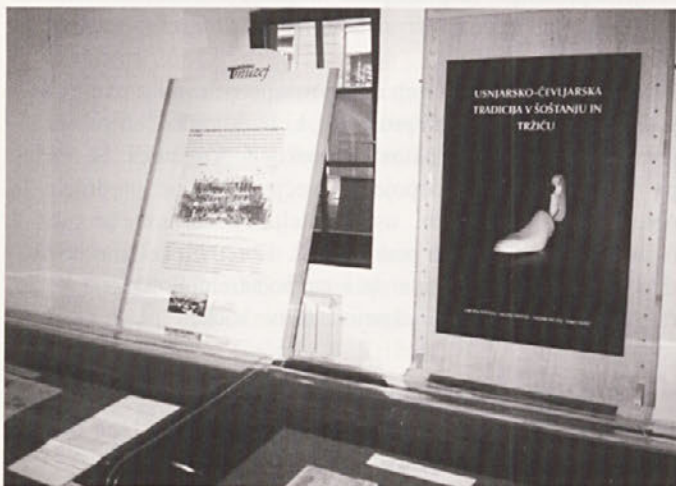
Vsebinsko delo kustodiata za etnološko dediščino

Terensko delo

Leta 2003 sem opravila samo dva terenska obiska v Ljubljani, in sicer v zvezi s pridobitvijo gradiva tržiškega župnika Viktorja Kragla.

Junija sem organizirala in vodila 3. muzejski večer pod naslovom Skozi oko kamere; gostili smo dr. Naška Križnarja iz AVL ZRC SAZU, mag. Lojza Tršana, vodjo Slovenskega filmskega arhiva, in Borisa Kuboriča, vodjo ZKO Tržič. Muzejski večer je bil posvečen predstavitvi etnološkega raziskovalnega filma, pogovoru o tržiški filmski in videoprojekciji ter zbirki videokaset in filmov, ki jih hrani Tržiški muzej. V sklopu predstavitve etnološkega raziskovalnega filma smo predstavili tudi lanskoletno prvo tematsko »vizualno« število Glasnika SED.

Ostalo energijo in čas sem posvetila urejanju muzejskega gradiva. Urejala sem gradivo Planinskega društva Tržič, zbirko ranocelnika in porodničarja Tomaža Pirca in pripravljala gradivo za stalno prenovo tekstilne in barvarske zbirke. Rezultati tega urejanja so novi indeksi gradiva, za barvarstvo zbirke, ki bo predvidoma postavljena aprila 2004, pa sem med drugim zbirala sponzorska sredstva.

Pogled na razstavne panoje na razstavi usnjarske in čevljarke dediščine Šoštanja in Tržiča v Mestni galeriji v Šoštanju. Foto: Tita Porenta, 2003

5. Posredovanje gradiva in popularizacija

Razstave:

- Porenta, Tita 2003: Usnjarska in čevljarška tradicija Šoštanja in Tržiča. Skupna avtorska razstava Muzeja Velenje in Tržiškega muzeja ob 125-letnici ustanovitve Vošnjakove usnjarne v Šoštanju. Mestna galerija Šoštanj, november-december 2003;
- dopolnitev stalne čevljarške zbirke s podnapisi.

Pogled na razstavne panoje na razstavi usnjarske in čevljarške dediščine Šoštanja in Tržiča v Mestni galeriji v Šoštanju, foto: Tita Porenta, 2003.

Druge razstave z etnološko vsebino, ki jih je organiziral Tržiški muzej:

- Egipčanske jaslice zbiratelja arhitekta Milana Kovača, gostujoča etnološka razstava, januar 2003.
- Ante pante populore, gostujoča etnološka razstava, marec 2003.
- Pod Florjanovim zavetjem - priložnostna razstava ob 120-letnici Prostovoljnega gasilskega društva Tržič.
- Čevelj 2003 v očeh potomcev tržiške šuštarije, razstava učencev tržiških OŠ in malčkov VVZ Tržič, oktober 2003.
- Lomske omarične jaslice, december 2003-januar 2004.

»Čevelj 2003 v očeh potomcev tržiške šuštarije«, razstava v Galeriji Ferda Mayerja v Tržiču, fototeka Tržiškega muzeja, 2003

Prireditve:

- Literarni večer pesmi Vojteha Kurnika (organiziral ZKO Tržič) z razstavo pesmi v rokopisih iz Specialne knjižnice Tržiškega muzeja (pripravila Tita Porenta in Janez Šter), 8. februar 2003.
- Janez Jalen, pisatelj in duhovnik za vse Slovence, literarni večer z dipl. slavistko in etnologinjo Marjeto Žebovec, april 2003.

Objave:

- Porenta, Tita 2003: Večer z Janezom Jalnom. V: Tržičan 5/2003.
- Porenta, Tita 2003: Tomaž Pirc in njegova zapuščina v Tržiškem muzeju. V: Tržičan 11,12/2003.
- Porenta, Tita 2003: Delovno poročilo za leto 2002. V: Glasnik Slovenskega etnološkega društva 3, 4/2003.
- Porenta, Tita 2003: Usnjarska tradicija v Tržiču, Zloženka ob razstavi. Tradicija usnjarstva in čevljarstva v Šoštanju in Tržiču, Občina Šoštanj.

Sekundarno avtorstvo:

- Tržiški muzej, Letno delovno poročilo za leto 2002 (ur. Tita Porenta), Tržiški muzej, Tržič 2003.
  - Tržiški muzej na spletni strani www.slovenia.no (Slovenski portal na Norveškem, ur. Tita Porenta)
  - Glasnik SED 3, 4/2003, odgovorna urednica Tita Porenta.
- Uporabniki nerazstavljenega gradiva:
Med uradnimi urami Tržiškega muzeja ob sredah sem posre-

dovala razno nerazstavljeno gradivo in informacije 22 uporabnikom.

Popularizacija:

Pred leti smo v Trziškem muzeju uvedli informiranje tržiške javnosti o svojih prireditvah in pomembnejših obletnicah v informacijskem oknu podhoda Občine Tržič. S takim načinom smo nadaljevali tudi leta 2003 in pripravili pet obvestil, nekakšnih stenčarov. Z njimi smo Tržičane vabili na literarni večer ob slovenskem kulturnem prazniku (8. februarja), na poletne počitniške delavnice (julija), na ogled muzeja na Šuštarso nedeljo z nagradnim vprašanjem (september 2003), opominjali na 180-letnico rojstva tržiškega ranocelnika in porodničarja Tomaža Pirca (oktober 2003) in pripravili Novoletni plakat z voščilom (december 2003).

Snemanja za radio in TV:

- 190-letnica tržiškega ranocelnika in porodničarja Tomaža Pirca, oddaja za Radio Gorenc, oktober 2003.
- Fotografsko gradivo o tovarni Peko, ki ga hrani Tržiški muzej, izjava na odprtju razstave ob 100-letnici Tovarne Peko, Deželna TV Loka, september 2003.
- Predstavitve kustodiatov za etnološko dediščino in dokumentacijo Trziškega muzeja, Deželna TV Loka, oktober 2003.
- Tradicija usnjarstva v Tržiču na skupni razstavi Tradicija usnjarstva in čevljarstva v Šoštanju in Tržiču, izjava za lokalno TV, november 2003.
- Problematika depojskih prostorov v Trziškem muzeju, izjava za GTV Kranj, december 2003.

6. Izobraževanje

Podobno kot prejšnja leta sem se udeleževala predvsem izobraževalnih programov, ki jih organizirajo Skupnost muzejev Slovenije (Sekcija za dokumentacijo in Sekcija za specialne knjižnice), Slovensko etnološko društvo (Rajže) in Slovensko muzejsko društvo (Posvetovanje SMD na Ptuj, oktobra 2003). Poleg tega sem se udeležila tudi izobraževanja Učinkovita poslovna komunikacija v izvedbi Gea college-a v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani (junij 2003) in posvetovanja v organizaciji Zveze bibliotekarskih društev Slovenije Sodelovanje in partnerstvo - lokalno in globalno (september 2003).

7. Drugo delo

Do oktobra 2003 sem opravljala tudi funkcijo predsednice sveta zavoda Trziškega muzeja, organizirala nekaj poslovnih sestankov, sledila razne razpise in iskala sponzorska sredstva za opravljanje razstavne dejavnosti. Vsako leto sem delegirana v inventurno komisijo in za zapisnikarico strokovnih kolegijev.

Aprila 2003 sem vodila občni zbor Slovenskega etnološkega društva in prevzela funkcijo odgovorne urednice Glasnika Slovenskega etnološkega društva.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 1. 3. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25

Brigita Rajšter

ETNOLOŠKI ODDELEK KOROŠKEGA POKRAJINSKEGA MUZEJA SLOVENJ GRADEC

1. Uvod

Etnološki oddelek Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec je bil ustanovljen leta 1996; prevzel je etnološko gradivo, ki ga je muzej zbral do takrat. Hranimo in skrbimo za nekaj več kot 5.100 predmetov etnološke dediščine, po izvoru iz Mislinjske in Dravske doline.

2. Pridobivanje gradiva

Leta 2003 smo večjo pozornost namenili zbiranju nematerialnega gradiva, povezanega s kulturo prehranjevanja družin rudarjev rudnika Mežica ter obdelavi zasebne etnološke zbirke Simona Štruca. Z izdajo plakata o vuzeniškem baročnem stropu smo spomnili na 350-letnico njegove poslikave.

3. Teren

- Brezovec nad Muto, ogled etnografske zbirke Simona Štruca, dogovor o delu, skupaj z Valerijo Grabner in Angelco Mrak; 7. 3. ter 23. 4., 12. 5.; 15. 5.; 4. 9.; 10. 9.;
- Tomaška vas, Herčeva žaga, mlin, skupaj s Špelo Zajec, 15. 9.;
- Zgornji Razbor, kmetija Jelen, ogled kašče, 16. 9.;
- Mislinja, Tolsti vrh, terenski ogledi z Lilijano Medved in s Suzano Vešligaj, 6. 11.

4. Dokumentiranje

- Urejenih je bilo 344 enot fototečnega gradiva (od tega 61 enot na CD-jih);
- urejenih je bilo 283 enot negativoteke;
- urejenih je bilo 34 enot diateke;
- urejenih je bilo 27 enot terenskih zapisov.

5. Raziskovanje

- Prehrambena kultura rudarjev rudnika Mežica; tradicionalna prehrambena kultura rudarskih družin v 20. stoletju, skupina informatork, tedenska srečanja januar-junij ter september-november 2003;
- Retrogradna analiza katastra; Arhiv R Slovenije, skupaj s Sašo D. Jelenko, vse leto, Arhiv Republike Slovenije, fotografiranje sončnih vzhodov;
- Aerofotografija, pomoč pri arheoaerofotografiji;
- Baročni strop v župnišču Vuzenica, februar-avgust 2003;
- Splavarska družina Cepec iz Javnika, raziskava življenjskih zgodb Ludvika in Zofije Cepec, avgust-september 2003,

skupaj s študentko Nino Šisernik.

6. Posredovanje

- Razstave

1. Kulturna dediščina Pohorja, razstava ZVKD OE Maribor, sodelovanje (besedilo), Bolfenk, 5. 2. do oktober 2003; Slovenj Gradec, 20. 10.-februar 2004;
2. Ureditev vitrin v lekarni Slovenj Gradec (Brigita Rajšter, Valerija Grabner), 24. 3.;
3. Poštna znamka Ogrebanje roja, priložnostna razstava ob izidu znamke, 22. 5.-9. 8.;
4. Postavitev informacijske table za arheološki spomenik villa rustica in domačijo Stari Pušnik v Zgornjih Dovžah 32, besedilo (Brigita Rajšter, Saša D. Jelenko); Dnevi evropske kulturne dediščine, 25. 9.;
5. Dva dni knapovške košte, predstavitev rudarske hrane s skupino informatork, Turistično društvo Mežica, Mežica, 27.-28. 9.

Gostovanje

1. Kovanje umetnosti in umetnost kovanja, gostovanje razstave Kroparskega muzeja, 4. 4.-19. 5.
2. Kovanje umetnosti in umetnost kovanja, predavanje Tonija Bogožalca, knjižnica Ksaverja Meška, Slovenj Gradec, 8. 5.

- Bibliografija

Rajšter, Brigita 2003: Turistična vas Libeliče vabi. Program prireditve, Slovenj Gradec, april 2003, 34-35.

Rajšter, Brigita 2003: Panjske končnice. Bilten poštne znamke št. 46, 22.

Rajšter, Brigita 2003: Vuzeniški strop 1653. Poslikani baročni strop v vuzeniškem župnišču.

Besedilo za plakat. Vuzenica.

• Izjave za radio

- O kroparskih kovačih, Radio Slovenija, Kulturne drobtinice, Petra Lesjak, 4. 4.;
- Ob gostujoči razstavi kroparskih kovačev, Koroški radio, osrednja poročila, Karin Potočnik, 7. 4.;
- Poštna znamka Ogrebanje roja, Koroški radio, Ajda Prislán, 22. 5.;
- Vuzeniški strop, Koroški radio, izjava za poročila, Irena Fafald, 8. 8.;
- Vuzeniški strop, Koroški radio, oddaja KIČ (kultura in človek), Ajda Prislán, 12. 8.;
- Izzivi rokodelstva, obisk sejma v Salzburgu, Koroški radio, Irena Fafald, 19. 9.;
- O dnevu kulture, vključitev v radijski program, Koroški radio, 3. 12.;
- Staro leto se rodi v Novo, Koroški radio, Karin Potočnik, 31. 12.

• Izjave za TV

- Kovanje umetnosti in umetnost kovanja, VTV, Regionalni utrip, Simona Pogorelčnik, 15. 4.

- Pedagoška dejavnost

- Nekoč je bilo, danes pa ..., izvedba tehniškega dneva za 1. razred devetletke, 1. OŠ Slovenj Gradec, 9. 6.;
- Predstavitve lončarske dediščine, ki jo hrani naš muzej, za udeležence lončarskega tečaja v okviru projekta Izzivi rokodelstva, 6. 10.

Vodstva

- Občasno vodenje skupin po muzejskih zbirkah.

Predavanja

- Mitološka stvarnost sv. Jurija, predavanje za udeležence študijskega krožka Ta spominek naj me spominja na naš kraj, Slovenj Gradec, 5. 3.;
- Slovanska imena, predavanje za udeležence študijskega krožka Ta spominek naj me spominja na naš kraj, Slovenj Gradec, 19. 3.;
- Kulturna dediščina Koroške in rokodelstvo, predavanje v okviru projekta Izzivi rokodelstva (Marko Košan, Brigita Rajšter, Saša D. Jelenko), 1. 10.

Sodelovanje

- Z različnimi posamezniki in ustanovami;
- posredovanje različnih informacij posameznikom (15 oseb).

Mentorstvo:

- Vodenje enotedenske prakse za študentko Nino Šisernik, 28. 7.-1. 8.;
- Mentorstvo za volontersko pripravništvo etnologinje in kulturne antropologinje Špele Zajec, od 8. 9. dalje.

7. Izobraževanje

Strokovno izpopolnjevanje

- Muzeoforum, Pomen preventivne konzervacije pri zaščiti kulturne dediščine, 26. 5.;
- Kriminaliteta in umetnine, seminar, Slovenj Gradec, 29. 10.;
- Predstavitve dokumentacijskega programa Minok, Muzej novejšje zgodovine, Ljubljana, 17. 12.

Strokovne ekskurzije in ogledi razstav

- Tržič, ogled Tržiškega muzeja in njegovih zbirk, ogled muzeja Milana Kovača, 28. 2.;
- Gradec, ogled razstav Gradnja Babilonskega stolpa, Gradec skozi čas, 17. 9.;
- Lipnica, ogled rimske Flavie-Solve, 17. 9.;
- Salzburg, ogled sejma Creativ in mesta v okviru projekta Izzivi rokodelstva, 19. 9.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 26. 2. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25

Lucija Zorenč

JAVNI ZAVOD KOZJANSKI PARK

1. Uvod

Leta 2003 je v Javnem zavodu Kozjanski park prenehala delati etnologinja Helena Rožman, njeno delo pa sta prevzeli dve kustosinji. Za zbirke je skrb prevzela Lucija Zorenč, ostalo delo pa zgodovinarica Nataša Ferlinc Krašovic. Kljub kadrovskim spremembam delo na etnološkem področju ni zastalo in je potekalo tako kot druga leta, le evidentiranja in dokumentiranja podeželske stavbne dediščine Kozjanskega zaradi organizacijskih težav v tem letu ni bilo.

2. Terensko delo

V okviru mednarodnega projekta Evidentiranje in dokumentiranje podeželske stavbne dediščine na območju Kozjanskega parka je bil dokumentiran zaselek Trebeže na Križan vrhu v občini Bistrica ob Sotli, ki ga tvorijo objekti štirih domačij.

Leta 2003 smo postali lastniki dveh domačij, reševanja problematike pa smo se lotili v več fazah. Prvo fazo je predstavljala mednarodna urbanistična delavnica, ki je med 5. in 10. majem potekala v Kozjanskem parku. V njej so sodelovali študentje arhitekture s Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani in Oddelka za arhitekturo Visoke tehniške šole iz Regensburga, ki deluje v okviru njihove Univerze za uporabne znanosti. Šestnajst študentov iz vsake šole se je teden dni ukvarjalo s problematiko urejanja zaselka Trebeže na Križan vrhu. Nemško skupino sta vodila prof. Joachim Wienbreyer, dipl. ing. arhitekture z Visoke tehniške šole in Norbert Hanke, dipl. ing. gradbeništva, slovensko pa dr. Živa Deu s Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani in samostojni konservator Aleš Lomberger. V okviru delavnice so sodelovali tudi udeleženci Pharovega projekta - Formiranje produktov in storitev trajnostnega turizma na območju Kozjanskega.

Druga faza je potekala v okviru projekta Phare - Formiranje produktov in storitev trajnostnega turizma na območju Kozjanskega. Ena izmed projektih skupin je bila vključena v projekt Eko vas - oživitev vasi Trebeže. Cilj projektne skupine je bila izdelava koncepta revitalizacije opuščenih kmetij z namenom pokazati programske rešitve, s katerimi je mogoče ohraniti fond zgodovinske gradbene substance in ga tudi trajno koristiti.

Tretjo fazo je predstavljala popis inventarja na Trebežu, ki smo ga izvedli s sredstvi Ministrstva za kulturo RS. Najprej smo se lotili popisa inventarja v hiši št. 17. Delavnica popisa je potekala od 29. septembra do 3. oktobra 2003, delo pa so opravljale študentke etnologije s Filozofske fakultete, Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo v Ljubljani. Kot zunanji sodelavec je bil na delavnici mag. Vlado Šlibar iz Pokrajinskega muzeja Celje.

Tako v stanovanjskih kot tudi gospodarskih objektih je ohran-

Popis inventarja na Križan vrhu. Foto: Nataša Ferlinc Krašovic, 2003.

jenih še veliko predmetov, ki so nekoč bili del vsakdanje rabe in so jih prejšnji lastniki uporabljali do svoje smrti, potomci pa puščali na domačijah. Namen delavnice je bil evidentirati vsaj del teh predmetov. Začeli smo s hišo številka 17, kjer se nam je v enem tednu uspelo prebiti skozi vežo, kuhinjo, hiši, štibla in kleti, podstrešja pa smo se v glavnem le dotaknili, saj se pod sloji navlake skriva še veliko predmetov, do katerih se pa, brez fizične pomoči in praznjenja podstrešja nismo uspeli prebiti. Prav tako je treba povedati, da na teh objektih dodatno otežuje delo to, da ni več ne elektrike, ne vode. V okviru delavnice je bilo popisanih 571 predmetov. Zaradi samega projekta "evidentiranja" smo imele že tudi načrt zgradbe, tako da nam je bil kakšen del popisa olajšan.

V naslednjih letih nas čaka še popis ostalih objektov.

3. Dokumentiranje

Po prevzemu zbirke maja 2003 sem nadaljevala z inventarizacijo predmetov, ki smo jih pridobili na terenu. Na novo je bilo v etnološko zbirko inventariziranih 86 predmetov, v steklarsko 75 in v zgodovinsko 9, skupno 170 predmetov, ki so na obdelavo čakali v skladišču, v glavnem pa so bili preneseni iz Fiketove hiše, Lesično 15. Etnološka zbirka tako ob koncu leta šteje 871 inventariziranih predmetov, še veliko predmetov pa čaka na obdelavo.

4. Posredovanje gradiva

- Razstave

V Kozjanskem parku smo po nekaj letih znova okrepili mednarodno sodelovanje z Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzejem Staro selo Kumrovec. Pripravili smo skupno razstavo ob njihovem tradicionalnem prazniku Zagorska svatba - Poročne jedi po receptih zagorskih in kozjanskih babic/Iz svadbenih recepta kozjanskih i zagorskih baka. Ideja o skupni razstavi, ki se je porodila februarja 2003, je prišla s hrvaške strani, v Kozjanskem parku pa smo se odločili, da jo realiziramo jeseni. Razstava, pripravljena na slovenski strani, je temeljila na obširni terenski raziskavi, ki jo je opravila mag. Jasna Sok, samo razstavo pa je pripravila Nataša Ferlinc Krašovic, kustosinja zgodovinarica. Na terenu smo pridobili obilo podatkov, hkrati pa smo zasledili veliko ohranjenih poročnih daril, ki so

prav tako povezani s hrano, zato smo se v Kozjanskem parku odločili, da poleg starih receptov predstavimo tudi bogata poročna darila. Razstava je bila v okviru Zagorske svatbe najprej 13. septembra odprta v Kumrovcu, nato pa prenešana v Podsredo. Samo odprtje je sovpadalo s Praznikom kozjanskega jabolka. Ob tem je Muzej Staro selo izdal tudi skupni katalog razstave s pomočjo sredstev Ministrstva za kulturo Republike Hrvaške.

Odprtje razstave v Kumrovcu. Foto: Barbara Kovačič, 2003.

5. Pedagoško delo

V okviru velikonočnega in adventnega programa v Kozjanskem parku pripravljamo ustvarjalne delavnice, ki so namenjene tako učencem šol, ki delujejo znotraj zavarovanega območja kakor tudi ostalim prebivalcem parka in obiskovalcem naših prireditvev. Leta 2003 sta jih vodili Nataša Ferlinec Krašovic in Jasna Sok.

V okviru velikonočnih ustvarjalnih delavnic, ki so potekale med 7. in 17. aprilom 2003, so otroci izdelovali cvetnonedeljske butare ter pisanice v različnih tehnikah. Organizirali smo tudi dve popoldanski delavnici za otroke in njihove starše. Našem povabilu se je odzvalo 350 obiskovalcev.

Adventne delavnice smo organizirali med 27. novembrom in 18. decembrom 2003. Izdelovali smo adventne venčke, voščilnice, okraske iz slanega testa, svečke iz čebeljih satnic ter pomaranče krasili s klinčki. Poleg dopoldanskih delavnic, ki so namenjene učencem osnovnih šol, smo organizirali tudi tri popoldanske. Z drugo adventno delavnico, ki smo jo izvedli 3. decembra 2003, smo se vključili v projekt Ta veseli dan kulture, ki ga vsako leto organizira Ministrstvo za kulturo RS. Tudi adventne delavnice so bile zelo dobro obiskane, in sicer je bilo skupno število vseh udeležencev 250.

Pedagoško delo je Nataša Ferlinec Krašovic predstavila tudi na mednarodnem simpoziju Avtentičnost in memorialna mesta: problemi, potenciali in izzivi, ki je potekal od 4. 6.-8. 6. v Stubiških Toplicah na Hrvaškem.

6. Prenove

Leta 2003 smo se lotili celovite prenove Trebč. Tukaj ni zajet

samo Muzej maršala Tita na Trebčah, ampak tudi Kolarjeva in Javerškova domačija, apnenica in hiša gostačke. Sam projekt smo zastavili širše, saj so na ožjem projektne območju bili nekoč prisotni še razni obrtniki in dejavnosti, kot so: žaga, lončar, mlin, apnenica, krojaštvo. Del teh objektov je še ohranjen, potrebni pa so temeljite prenove. Razen tega pa ta prostor zaznamujejo nekateri fenomeni živega in neživega sveta. Namen projekta je, da se kulturna dediščina in naravne vrednote povežejo v funkcionalno celoto, ki bo predstavljala del ponudbe Kozjanskega parka.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 16. 2. 2004

ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE CELJE

1. Evidentiranje dediščine in priprava predlogov za vpis v register kulturne dediščine

OBČINA	EVID.	VALORIZACIJA	VPIS V RKD	EVIDENTIRALA	REVIDIRANJE STANJA KS
GORNJI GRAD	80	64	64	S. Renčelj; T. Hohnec	8
LJUBNO			25		5
MOZIRJE - del	19	/	/	S. Renčelj; T. Hohnec	
VITANJE			35 dopolnitev		
REČICA OB PAKI			13		
ŠOŠTANJ	2		2		4
SKUPAJ	101	64	139		17

2. Priprava oziroma sodelovanje pri pripravi planskih dokumentov in občinskih prostorskih izvedbenih aktov

- Strokovne podlage za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgo- in srednjeročnega družbenega plana občine Ljubno;
- Strokovne podlage za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgo- in srednjeročnega družbenega plana občine Gornji Grad;
- Strokovne zasnove varstva KD za PUP - okolica za območje Prodnik (Gornji Grad);
- Strokovne zasnove varstva KD za izdelavo sprememb in dopolnitev ZN Spodnji trg v Gornjem Gradu.

3. Priprava strokovnih podlag za razglokalnega pomena

- Strokovne podlage za razglasitev etnoloških spomenikov v občini Vranksko;
- Spremembe in dopolnitve Odloka za razglasitev etnoloških spomenikov v občini Velenje;
- Spremembe in dopolnitve Odloka za razglasitev etnoloških spomenikov v občini Zreče;
- Strokovne podlage za razglasitev graščine Lukovec 1 za kulturni spomenik (T. Hohnec in N. Podkrižnik);
- Strokovne podlage za razglasitev domačije Ljubno - Rore

26 za kulturni spomenik;

- Rogatec - Muzej na prostem Rogatec (EŠD 626): spremembe in dopolnitve odloka o razglasitvi MNP

Rogatec za spomenik državnega pomena.

4. Dokumentiranje dediščine

- Za vse evidentirane nove enote ali ob spremljanju stanja kulturnih spomenikov je bila izdelana fotodokumentacija, skupaj pribl. 400 fotografij;
- Vsi terenski podatki so bili računalniško obdelani - podlaga za vpis v Register kulturne dediščine;
- Tekačevo 8, Sodarska delavnica: konservatorsko poročilo, fotodokumentacija, meritve (A. Plevčak);
- Donačka Gora - Hiša Donačka Gora 8, konservatorski program za rekonstrukcijo na območju Muzeja na prostem Rogatec;
- Izbor stavb za predstavitev v Muzej na prostem;
- Nizka - Hiša Nizka 18 (EŠD 4502), konservatorski program;
- Ljubno - Hiša Foršt 51 (EŠD 4495), konservatorski program;
- Svetelka - Gospodarsko poslopje na domačiji Svetelka 13, smernice;
- Luče - Hiša Luče 40, smernice;
- Strtenica - Gostilna Strtenica 21, EŠD 9299, smernice;
- Strtenica - Svinjak na domačiji Strtenica 21, EŠD 9301,

smernice;

- Strtenica - Hlev na domačiji Strtenica 21, EŠD 9298, smernice;
- Lipje - Hiša Lipje 29, smernice;
- Zreče - Hiša Breg 7, smernice;
- Planina pri Ljubnem - Kašča na domačiji Planina 34, smernice.

5. Spomeniškovarstveni projekti na objektih dediščine in na spomenikih

- Rogatec - Muzej na prostem Rogatec (EŠD 626)
  - sanacija lesene kladne stene v kuhinji Šmitove hiše, zamenjava dotrajanih brun, nanos glinenega ometa in beljenje,
  - zamenjava lesenih žlebov na Šmitovi hiši, »pušnšanku« in sanitarijah,
  - zamenjava poda na kozolcu in zamenjava dveh dotrajanih podpornih ročic,
  - obnova poljskega stranišča,
  - v izdelavi je projektna dokumentacija za krajinsko ureditev razširjenega območja muzeja,
  - v izdelavi je projektna dokumentacija za električno kabliranje na razširjenem območju muzeja.

- Brdo pri Homcu - Graščina Lešje (EŠD 4468)
Reklamacija izvedbe ometa na zahodni fasadi izvajalca gradbenega podjetja Remont Celje; izvajalec je zaradi slabe izvedbe sanirnega ometa, ki je povzročila razpokanje, ponovno izdelal omet in baročno poslikavo.

- Svetelka - Hiša Svetelka 13 (EŠD 9089)
Investitor ni dobil sredstev Ministrstva za kulturo za nadaljevanje obnove hiše, zato je z lastnimi sredstvi obnovil osrednji prostor v hiši, t. i. »veliko hišo«. Ponovno je pozidan zid nad krušno pečjo med hišo in »štiblcem«, zamenjane so le dotrajane in nagnite podnice, ostale pa so očiščene. Prostor »velike hiše« je opleskan, lastnik je poiskal starejšega mojstra pleskarja, ki je znal uporabiti stare vzorce in valje.

- Strtenica - Hiša Strtenica 21 (EŠD 9304)
V sklopu spomeniškovarstvenega projekta s sofinanciranjem Ministrstva za kulturo je bila obnovljena streha. Ostrešje je bilo zaradi dotrajanih skoraj v celoti zamenjano, ohranjena je osrednja soba, ki ima predelne stene zgrajene iz pletenega šibja in ometane. Streha je prekrita s klasičnim opečnim bobrovcem z načinom dvojnega kritja. Saniran in ometan je bil tudi dimnik ter nameščeni žlebovi.

- Zreče - Viničarija Jamniška cesta 8
Investitor viničarijo obnavlja za potrebe turističnih in prenočitvenih kapacitet. Na podstrešju sta urejeni dve sobi in manjša kopalnica. V pritličju so prav tako urejene sanitarije. Ostali prostori ohranjajo svojo podobo in zasnovo ter v največji možni meri tudi opremo. Črna kuhinja je tlakovana z opečnimi tlakovci, sanirana sta kletna prostora (čiščenje odvečne zemlje, drenaža) ter tlakovana z opečnimi tlakovci. Mizarsko so popravljena vhodna in kletna vrata, nova so okna in polkna. Novembra je bila izdelana nova fasada z rekonstrukcijo obsto

Graščina Lešje. Foto: Tanja Hohnec 2003

Hiša Strtenica 21. Foto: Tanja Hohnec 2003

ječe členitve. Poudariti je treba, da številna dela (tlakovanje, okovje, popravila ipd.) opravlja lastnik sam in z lastnimi finančnimi sredstvi.

- Hudinja - Kašča na domačiji Hudinja 17
Kaščo obnavlja turistično društvo sv. Vid iz Vitanja. Ker projekt ni bil odobren pri Ministrstvu za kulturo, člani društva opravijo veliko prostovoljnega dela ob finančni podpori občine Vitanje. V letošnjem letu so nadaljevali z nekaterimi deli v notranjosti, po navodilih tesarja gospoda Podgrajška so očistili lesena bruna in odstranjevali omet. Prav tako so odstranili podporni zid v kleti, ki je prvotno podpiral krušno peč v hiši ter klet očistili. Kaščo namenjajo občasnemu druženju in prireditvam turističnega društva.

6. Udeležba na strokovnih srečanjih doma in v tujini

- Ekskurzija SKD v Gradec, ogled Plečnikove razstave (14. 02.);
- Ekskurzija OE Celje v Rogatec (05. 06.);
- Ekskurzija SED v Gradec, ogled razstav v Piberju in Gradcu (etnografski muzej) (03. 10.);
- Ekskurzija in skupščina SKD, Bovec (23-24. 10.);
- Udeležba na posvetu in delavnici Apno in tehnologija

apna, Ljubljana, Škofja Loka, Lukovica: 20. 05.; 21. 05.; 28. 05.; 29. 05.;

- Ljubljana, SKD: Predavanje o dendrokronologiji (14. 11.);
- Ljubljana, SKD: Predstavitve Keme Puconci (16. 12.);
- Strokovna srečanja etnologov konservatorjev; Ljubljana (14. 05.); OE Piran (16. 04.); OE Celje - organizacija in vodenje po Zg. Savinjski dolini (11. 06.); Ljubljana (10. 09.); OE Maribor (15. 10.);
- Referat: Trženje turističnega produkta na podeželju s pomočjo revitalizacije kulturne dediščine. Turistični forum za podeželje. Dobrna, 25-26. 09.;
- Referat: Kulturni spomenik - uresničitev sanj ali breme? Znanstveni simpozij Dediščina, spomeniki in njihovi lastniki. Zreče in Skomarje, 05. 12.;
- Referat: Kako misliti nepremično kulturno dediščino - pogled konservatorke etnologinje. Znanstveno srečanje Kako misliti dediščino? O »naših« in »drugih dediščinah« na Slovenskem, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Ljubljana 16.-17. 12.

7. Bibliografija

- Jerneja Ferlež, Mariborska dvorišča. Etnološki oris. Maribor 2001, 268 str. V: Časopis za zgodovino in naravo dopisje, št. 2-3, Maribor 2002, str. 321-322 (recenzija knjige).

8. Razno

- Komisija: Zidanica na Spodnji Ponkvi in Sodarska delavnica na domačiji Tekačevo 8 (08. 07.);
- Predavanja za nosilce turistične dejavnosti na podeželju, KGZ Celje: Gotovlje (09. 01.); Zreče (17. 02.); Žalec (28. 05.);
- Sodelovanje s TD Loče; oblikovanje vsebinske ponudbe vinske ceste (28. 03.);
- Za objekte in območja kulturne dediščine je bilo izdanih 16 kulturnovarstvenih pogojev in 6 kulturnovarstvenih soglasij, poleg tega še 44 ostalih dopisov (mnenj, zapisnikov, ugotovitev ipd.).

Datum prejema prispevka v uredništvo: 13. 2. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25

Božena Hostnik

ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE CELJE

1. Evidentiranje dediščine in priprava predlogov za vpis v register kulturne dediščine

- 04. 07. 2003 - končan vpis 42 predlogov za občino Bistrica ob Sotli,
- 17. 07. 2003 - končanih 61 vpisov za občino Dobrna,
- 11. 11. 2003 - končan vpis 250 objektov za Šmarje,
- 02. 12. 2003 - končan vpis 121 objektov za občino Tabor.

Skupaj 474 vpisov

2. Priprava oz. sodelovanje pri pripravi planskih dokumentov

Občine:

- Bistrica ob Sotli,
- Vojnik,
- Dobrna,
- naselje Trebeže v občini Bistrica ob Sotli.

3. Priprava strokovnih podlag za razglasitev spomenikov državnega ali lokalnega pomena

Naselje Trebeže, priprava za razglasitev 4 domačij za spomenik lokalnega pomena.

4. Dokumentiranje dediščine

- Aprila in maja pregled kulturnih spomenikov v občini Vojnik,
- junija pregled že evidentiranih objektov v občini Bistrica ob Sotli,
- julija pregled nekaterih objektov v občini Dobrna,
- avgusta pregled kulturnih spomenikov v občini Šmarje pri Jelšah
- (pregled je pod strokovnim vodstvom izvedla študentka Š. Zajec).

5. Spomeniškovarstveni projekti na objektih dediščine in na spomenikih

Kozjanski park:

- Javerškova domačija, Podsreda 93 (EŠD 550), obnova 5 objektov
- Nežina hiša (statična sanacija hiše in okolice, strešna kritina),
- Javerškova hiša (stavbno pohištvo, stopnice s podestom, fasadni omet, strešna kritina),

- Apnenica (očiščevalna ter pripravljalna dela za postavitev rekonstrukcije apnenice leta 2004).

Kolarjeva domačija, Trebče 48 (nekdaj Podsreda 96), (EŠD 4722):

- lesena hiša, Titov muzej (obnova slamnate strehe na muzejskem objektu),
- kamnita hiša, informacijski center,
- Kolarjev senik (celovita obnova - statična sanacija, fasada, streha).

Polže 1, 2 (EŠD 557) - obnova Sorževega mlina (obnova lesene struge in vodnih pilotov, obnova lesenega vodnega kolesa za žago).

Polže - rake. Foto Božena Hostnik, 2003

6. Udeležba na strokovnih srečanjih doma in v tujini

- 14. 02. 2003 - konservatorska ekskurzija v Gradec,
- 21. 05. 2003 - udeležba na delavnici o uporabi apna,
- 11. 06. 2003 - srečanje etnologov konservatorjev s celjskega območja,
- 15. 10. 2003 - srečanje etnologov konservatorjev z mariborskega območja,
- 21.-25. 10. 2003 - Amersfoort, (Nizozemska); Konferenca o ohranjanju gospodarskih poslopij na prehodu v tranzicijo; sodelovala sem z referatom na temo obnove gospodarskih poslopij,
- 14. 11. 2003 - udeležba na seminarju o dendrokronologiji,
- 05. 12. 2003 - udeležba na znanstvenem simpoziju v Zrečah z naslovom Dediščina, spomeniki in njihovi lastniki. Sodelovala sem z referatom Interes lastnika - ključni dejavnik prenove.

7. Razno

- 08. 07. 2003 - komisijski ogled (Medved, Skalicky, Hohnec, Hostnik) vinske kleti Spodnja Ponkva 18, in sicer zaradi rušitve.
- Julija in avgusta sem sodelovala pri projektu Heliosovega sklada za ohranjanje čistih voda, kjer sem podala

kulturnovarstvene pogoje za postavitev novega vodnjaka v Grižah. Odrptje vodnjaka je bilo 22. 08. 2003.

- Leta 2003 je bilo izdanih 75 dopisov, od teh 13 kulturnovarstvenih soglasij.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 13.02.2004

Drugi članki ali sestavki/1.25

Boris Mravlje

ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE LJUBLJANA

1. Evidentiranje dediščine in priprava predlogov za vpis v register dediščine

Evidentiranje in dokumentiranje dediščine je potekalo na območju občine Kočevje. Hkrati so bili pripravljene predlogi za vpis v register dediščine naslednjih objektov: vodno zajetje Kačji Potok, vodno zajetje in mlin Kočarji, vodno zajetje Kralji, črpalna postaja Kočevje, hiša Kralji 3, hiša Vimolj pri Predgradu 1, zidanice nad naseljem Čeplje, žaga Rog, žaga Dol ob Kolpi, mlin Vrt, kovačija Bilpa ob Kolpi, lovski dvorec Pri gradu - Gotenica, ruševine lovskega dvorca Stružnica, ruševine žičnice Stružnica, kapela pri naselju Tanči Vrh ter opuščena naselja Prerigelj, Bukova Gora, Tanči Vrh, Kumrova vas. Izdelana je bila tudi dokumentacija 29 varovanih objektov v občini Loški Potok ter posameznih objektov v varovanem naselju Kuželj (EŠD 13425).

Na željo lastnikov so bile izdelane podrobne strokovne ocene do sedaj neevidentiranih objektov dediščine: Dol št. 2 - hiša in Dolenja Briga 12 - hiša v občini Kočevje, Šklendrovec 10 - domačija v občini Zagorje ob Savi, Potok pri Vačah - domačija in Gorenji Log - hiša v občini Litija, Veliki Dol - hiša v Občini Krško in pod na Muljavi v občini Ivančna Gorica. Izdelane so bile tudi smernice za prenovo navedenih objektov.

2. Priprava oz. sodelovanje pri pripravi planskih dokumentov

Leta 2003 so bili izdelani naslednji prostorski dokumenti:

- UN Predstruge v občini Dobropolje;
- Sprememba ZN Kisovec v Občini Zagorje ob Savi;
- ZN Kojina v občini Ivančna Gorica;
- UN Gotenica v občini Kočevje;
- UN Upravni trikotnik v občini Grosuplje.

4. Izdajanje KV pogojev in KV soglasij

Leta 2003 je bilo izdanih 160 kulturnovarstvenih pogojev in soglasij za gradnjo ali prenovo objektov.

5. Spomeniškovarstveni projekti na objektih dediščine in na spomenikih

V okviru spomeniškovarstvenega projekta, ki ga je sofinanciralo Ministrstvo za kulturo Kostanjevica na Krki (EŠD 262) - Mestno jedro Kostanjevica - obnova fasad, je bil obnovljen objekt Ulica talcev 24.

Izdelani so bili konservatorski programi za prenovo poda v okviru Jurčičeve domačije na Muljavi (EŠD 475). Delno je bil prenovljen objekt Kobile 3 (EŠD 16219) in meseca junija 2003 odprt muzej. V okviru akcije Izmere je bila izdelana celovita dokumentacija objekta Mačkov kozolec v Šmartnem pri Litiji (EŠD 756). Na željo občine Osilnica sta bila izdelana konservatorska programa za obnovo objektov Osilnica 17 in 27.

6. Udeležba na strokovnih srečanjih doma in v tujini

- Udeležba na posvetu Apno in tehnologija apna, ki je potekal na RC v Ljubljani;
- udeležba na posvetu v okviru nacionalnega projekta Izmere, ki je potekal na RC v Ljubljani;
- udeležba na strokovni ekskurziji Slovenskega konservatorskega društva v Rim;
- udeležba na Občnem zboru in strokovni ekskurziji Slovenskega konservatorskega društva v Bovcu;
- udeležba na rednih strokovnih delovnih srečanjih etnologov konservatorjev, ki so potekali na Ministrstvu za kulturo - Upravi RS za kulturno dediščino.

Datum prejema prispevkov v uredništvo: 13. 2. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25 **Andreja Bahar Muršič**

ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE LJUBLJANA

1. Priprava oz. sodelovanje pri pripravi planskih dokumentov, evidentiranje dediščine in priprava predlogov za vpis v register kulturne dediščine

Leta 2003 smo pripravili strokovne zasnove s področja kulturne dediščine za potrebe dolgoročnega plana občin Ig in Dobrova - Polhov Gradec. Na osnovi starejših evidenc, evidentiranja in dokumentiranja na terenu je bilo v plan občine Ig uvrščenih 29 enot etnološke stavbne dediščine in 7 enot naselbinske dediščine, na območju občine Dobrova - Polhov Gradec pa 40 enot etnološke ter 4 enote naselbinske dediščine. Za območje slednje sem opravila valorizacijo zgodovinske memorialne dediščine - dediščine NOB - in v dolgoročni plan vključila 12 enot. Za vse te enote so bili na Indok Ministrstva za kulturo posredovani tudi predlogi za vpis v RKD. Poleg teh sem pripravila tudi več predlogov z območja občin Dol in Horjul, ki doslej nista bili sistematično obdelani.

Leta 2003 smo usklajevali naše strokovne zasnove s plani občin Velike Lašče, Brezovica in MO Ljubljana.

Leta 2003 je Območna enota Ljubljana v RKD poslala 774 predlogov za vpis (izpis ali spremembo vpisa). Kot odgovorna konservatorka za področje etnološke, naselbinske, in memorialne dediščine ter kulturne krajine sem pripravila večino predlogov.

2. Priprava strokovnih podlag za razglasitev spomenika lokalnega pomena

V začetku leta sva s kolegico - umetnostno zgodovinarico Marijo Režek - pripravili strokovne podlage za razglasitev enote dediščine Ljubljana - Vila Tomšičeva 12 (Pen klub, EŠD 15437).

3. Spomeniškovarstveni projekti na objektih dediščine in na spomenikih

Poleti je bil, zaradi širitve ceste, prestavljen kozolec na domačiji pri Špančku v Škofljici (EŠD 11918). Prestavitev je bila izvedena ob upoštevanju predhodnih kulturnovarstvenih pogojev, novo stanje je dokumentirano.

Jeseni so se pričele izvajati izmere objekta Črna vas - Tomaževa hiša (EŠD 11780). Del avtentične, a ob prenovi leta 1978 odstranjene strehe je bilo treba po analogijah rekonstruirati, ker gre za edino še ohranjeno barjansko kolonizacijsko hišo.

4. Udeležba na strokovnih srečanjih doma in v tujini

5. in 6. marca 2003 sem se udeležila izobraževanja v okviru programskega sklopa Izobraževanje in usposabljanje na področju dokumentiranja objektov in območij kulturne dediščine in na osnovi izvedene naloge prejela potrdilo; prav tako sem 20. novembra opravila tečaj za uporabo aplikacije Gis KD. Udeležila sem se tudi predavanja o uporabi malte pri obnovah objektov KD, ki ga je organiziralo konservatorsko društvo. Udeležujem se tudi strokovnih srečanj etnologov konservatorjev. Kot soodgovorna konservatorica (s T. Adamič) za RKD na Območni enoti se redno udeležujem sestankov v obliki delavnic na Indoku.

5. decembra 2003 sem z referatom sodelovala na simpoziju, ki je na temo Dediščina, spomeniki in njihovi lastniki potekal v Zrečah.

5. Mentorstvo

Na študentskem etnološkem taboru, ki ga je v prvi polovici julija organizirala Mestna občina Ljubljana, in je potekal v Malem Lipoglavu, sem bila mentorica skupine za stavbno dediščino. S študentkama drugega letnika - Majo Repič in Tejo Močnik - smo evidentirale, dokumentirale ter raziskovale stavbno dediščino hribovitega območja južno od doline Besnice do meje občine Grosuplje.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 13. 2. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25 **Damjana Pediček-Terseglav**

ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE LJUBLJANA

1. Evidentiranje in dokumentiranje dediščine, priprava predlogov za vpis v register dediščine in strokovnih podlag za prostorske dokumente

Evidentiranje dediščine je leta 2003 potekalo sočasno s pripravo strokovnih podlag za prostorske dokumente, oz. za izdelavo srednje- in dolgoročnih planov za štiri občine: Medvode (evidentiranih 83 objektov etnološke in zgodovinske dediščine ter območij, od tega pripravljenih za vpis v register dediščine 64 enot), Loška dolina (evidentiranih 40 objektov in območij, od tega pripravljenih za vpis v register dediščine 26 enot), Gorenja vas - Poljane (evidentiranih 90 objektov in območij, od tega pripravljenih za vpis v register dediščine 43 enot) in Žiri (evidentiranih 44 objektov in območij, od tega pripravljenih za vpis v register dediščine 30 enot).

2. Dokumentiranje dediščine

Ob sistematičnem evidentiranju za izdelavo strokovnih osnov za prostorske plane so bili dokumentirani tudi naslednji posamezni objekti in domačije: Belo - Domačija Belo, Fara - Hiša Fara 3, Opale - Domačija Opale 6, Brode - Domačija Brode 2 (kašča in kozolec), Dobje - Domačija Dobje 2 (hiša), Vrhnika - Hiša Tržaška 30, Vrhnika - Domačija Ljubljanska 16 (gospodarsko poslopje), Ljubljana (Šmartno) - Hiša Cesta vstaje 90, Železniki - Hiša Trnje 33, Železniki - Hiša Racovnik 34.

3. Spomeniškovarstveni projekti

- Žiri - Muzej (EŠD 9858)
Nadaljevala so se obnovitvena dela na osnovi projektne dokumentacije. Izvedena je bila druga faza drenaže, vertikalna hidroizolacija zunanjih kletnih zidov in konstrukcijsko injektiranje nosilnih temeljnih zidov.
- Hotedršica - Tomažinov mlin (EŠD 9606)
Nadaljevala se je obnova notranjščine bivalnega dela - hiše in kamre (novi ometi, strojne, elektro in vodovodne instalacije) ter gospodarskega dela za potrebe sanitarij za obiskovalce.
- Gorenja vas - Posavec hlev in kozolec (hlev s svinjaki) (EŠD 14211)
Lastnik je na osnovi kulturnovarstvenih pogojev obnovil fasado hleva s svinjakom. Delno je izvedel nove fasadne omete s šivanimi robovi, očistil, zaščitil in dopolnil je opečne dekorativne prezračevalne mreže, zamenjal stavbno pohištvo, očistil kamnite portale in položil novo strešno kritino.

Posavcev hlev v Gorenji vasi pred obnovo. Foto: L. Damjana Pediček - Terseglav, 2003

Posavcev hlev v Gorenji vasi po obnovi. Foto: Damjana Pediček - Terseglav, 2003

- **Železniki - Hiša Na plavžu 58 (EŠD 6000)**
Nadaljevala so se dela pri celostni obnovi muzejske stavbe po projektni dokumentaciji. Prenovilo se je prvo nadstropje stavbe. Odkrite so bile zidne niše, izvedeni novi tlaki, električne napeljave, ometi ...

- **Dol pri Medvodah - Hiša Dol 5 (EŠD 104)**
Zaradi prekinitve večletne obnove Dolinčkove hiše in nedokončane statične sanacije objekta, se je pod težo nadstropja in strehe južna lesena stena pričela posedati. Z restavratorjem Malijem smo se odločili za interventni poseg, in sicer za ojačitev - vgradnjo jeklenih profilov v okenske odprtine in za začasno postavitve lesenih podpornih stebrov v notranjosti in na zunanji fasadi.

- **Železniki - Hiša Na plavžu 34 (EŠD 5992)**
Na objektu so se obnovile fasade v apnenem ometu, ohranjena originalna arhitekturna poslikava se je obnovila ali rekonstruirala, na poškodovanih mestih pa na novo doslikala v podtonu. Kamniti elementi so se očistili, restavrirali in utrdili.

- **Železniki - Hiša Racovnik 9 (EŠD 5958)**
Na delu stanovanjskega objekta enega najpomembnejših

fužinarskih kompleksov v Železnikih se je saniralo ostrešje in položila nova opečna strešna kritina.

- **Dobje - Domačija Dobje 2 (EŠD 13798)**

Na značilni veliki domačiji v Poljanski dolini so lastniki pričeli z obnovo stanovanjske hiše. Leta 2003 so zamenjali strešno kritino.

- **Visoko pri Poljanah - Dvorec Visoko (toplar) (EŠD 824)**

Na toplarju, ki stoji v okviru dvorca, se je sanirala lesena konstrukcija in ostrešje ter zamenjala strešna kritina. Nadomestili so se samo dotrajani deli strešne konstrukcije, staro kritino izkrljja je zamenjal nov, uvožen skrilj.

- **Brode v Poljanski dolini - Domačija Brode 2 (kašča in toplar) (EŠD 52)**

Na toplarju je lastnik zamenjal dotrajano strešno kritino z ročno izdelanim cementnim špičakom. Na kašči se je saniralo leseno ostrešje, zamenjala kritina, na dveh straneh sta se z novimi lesenimi oblogami nadomestili steni, ki ograjujeta zidano kaščo.

- **Grahovo - Domačija Grahovo 62 (EŠD 163)**

Nadaljevala so se obnovitvena dela na stanovanjski hiši, čeprav je strokovna služba na osnovi izdelanega konservatorskega programa pred posegi zahtevala izdelavo arhitekturnega načrta prenove. Lastnik Notranjski muzej še naprej ne upošteva konservatorske stroke.

4. Udeležba na strokovnih srečanjih doma in v tujini

- Udeležba na posvetovanju s strokovno ekscurzijo na temo Etnološka dediščina Slovencev v Avstriji, 21.-22. marec 2003;

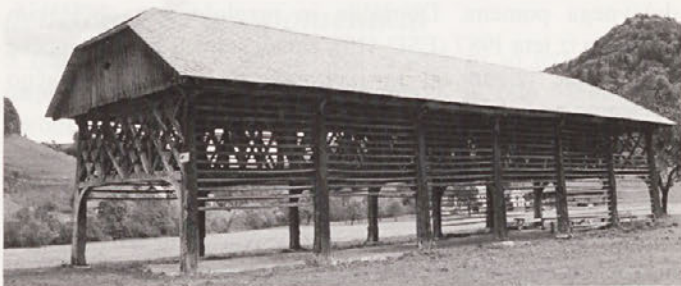
- udeležba na posvetu Apno in tehnologija apna, Ljubljana, RC, 20.-29. maj 2003;

- strokovna ekscurzija v Rogaško slatino s Slovenskim etnološkim društvom;

- udeležba na strokovnih delovnih srečanjih etnologov konservatorjev, ki so potekali na Ministrstvu za kulturo, Upravi Republike Slovenije za kulturno dediščino in na območnih enotah.

5. Bibliografija

Vrhniški razgledi 4, Vrhniško muzejsko društvo - Etnološka dediščina na Vrhniškem, Vrhnika 2003, str. 10-11.

Obnovljen kozolec na Visokem pri Poljanah. Foto: Damjana Pediček - Terseglav, 2003

Datum prejema prispevka v uredništvo: 13. 02. 2004

ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE, OE MARIBOR

1. Evidentiranje dediščine in priprava predlogov za vpis v register kulturne dediščine

Leta 2003 sem v okviru priprav strokovnih osnov za občinske plane na terenu preverjala in na novo evidentirala etnološko stavbno dediščino v občinah Ribnica na Pohorju, Podvelka, Miklavž na Dravskem polju, Radlje ob Dravi, Muta in Mislinja. Ob že razglašeni kulturni spomeniki sem v naštetih občinah pripravila še 48 dodatnih predlogov za vpis v register kulturne dediščine.

2. Priprava oz. sodelovanje pri pripravi planskih dokumentov

Za vas Ribnica na Pohorju, varovano kot naselbinski spomenik (EŠD 8135), sem izdelala elaborat s kulturnovarstvenimi smernicami za pripravo prostorsko ureditvenih pogojev. Elaborat sestavlja opis in zgodovinski oris vasi, seznam nepremične kulturne dediščine in spomenikov z ovrednotenjem in režimi varovanja ter strokovne pripombe na predloženo gradivo za pridobivanje smernic, ki ga je pripravil Zavod za urbanizem Maribor. V kasnejših razpravah se je izkazalo, da se vaščani, kot tudi občinski funkcionarji, premalo zavedajo pomena kulturne dediščine v vasi ter možnosti, ki se odpirajo pri vključevanju obstoječega stavbnega fonda v turistični razvoj območja, ki ga velikopotezno načrtujejo.

3. Priprava strokovnih podlag za razglasitev spomenikov državnega ali lokalnega pomena

Podala sem predlog ter strokovne osnove za razglasitev domačije Ladejenk v Lovrencu na Pohorju za spomenik državnega pomena. Domačija je razglašena z občinskim odlokom iz leta 1987 (EŠD 415); zaradi starosti lesene kmečke hiše, njene izjemnosti in izvirnosti pa celotno domačijo uvrščamo na najvišjo raven strokovne zaščite.

Za razglasitev spomenikov lokalnega pomena sem pripravila strokovne osnove za dva objekta v Prekmurju, ki sta iz prve četrtine 20. stoletja: Donšovo hišo v Noršincih ter Sabolovo domačijo v Mali Polani. Obe stavbi se obnavljata pod strokovnim vodstvom in imata predvideno ustrezno namembnost.

4. Dokumentiranje dediščine

V zvezi s pripravo konservatorskih programov za obnovo stavbne dediščine in spomenikov sem dokumentirala nadstrop-

no trško hišo v Slivnici pri Mariboru (EŠD 6729), Sabolovo »na vogel« oblikovano domačijo v Mali Polani, nadstropno kmečko hišo na Hofovi domačiji v Gornjem Doliču (EŠD 151) ter gospodarsko poslopje na Ladejenkovi domačiji v Lovrencu na Pohorju (EŠD 415).

5. Spomeniškovarstveni projekti na objektih dediščine in na spomenikih

- Gornji Slaveči - Frčkov mlin (EŠD 6871)

S sredstvi Ministrstva za kulturo in občine Kuzma smo nadaljevali z obnovo zunanjščine Frčkovega mlina in oljarne. Leta 2003 je bila na osnovi konservatorskega programa in strokovnega nadzora našega zavoda izvedena sanacija obstoječih temeljev in stenskih razpok ter vertikalna hidroizolacija objekta. V enaki obliki in strukturi smo obnovili zunanje apnene omete in nadomestili dotrajano stavbno pohištvo z novimi, identičnimi rekonstrukcijami, pri čemer smo vključili še uporabno, očiščeno staro okovje. V naslednjem obdobju je predvidena obnova notranjščine, notranjih ometov in podov ter strojne opreme mlina in oljarne. Po končani obnovi bo objekt v celoti namenjen vzgojno-izobraževalni in turistični funkciji.

- Mala Polana - Domačija Sabolovi (kulturna dediščina, predvidena za razglasitev za spomenik lokalnega pomena)
- Leta 2003 je Občina Velika Polana kot lastnica Sabolove domačije investirala sredstva v obnovo zunanjščine in notranjščine stanovanjskega dela enotne domačije. Na osnovi konservatorskega programa in strokovnega nadzora našega zavoda je bila obnovljena strešna konstrukcija ter zamenjana opečna kritina. Stavbo smo podtemeljili in hidroizolirali, obnovili fasadno profilacijo in restavrirali obstoječe stavbno pohištvo. V notranjščini smo obnovili in za delovanje usposobili star zidan štedilnik, medtem ko je bilo treba lesene pode v celoti zamenjati z novimi. V prizidku na zadnji strani hiše, kjer je bil nekoč svinjak, smo vgradili sodobne sanitarije. Z dokončanjem obnove bivalnega dela domačije je bila realizirana vselitev Zadruga za razvoj podeželja Pomelaj, ki bo tu izvajala svoje programe. Leta 2004 se bo nadaljevala prenova gospodarskega trakta.

- Lovrenc na Pohorju - Domačija Ladejenk (EŠD 415)

Leta 2003 je Turistično društvo Lovrenc na Pohorju s svojimi sredstvi omogočilo nadaljevanje obnove notranjščine Ladejenkove kmečke hiše. Na podlagi strokovnih navodil našega zavoda so bili v nekdanji dimnici in veži dotrajani in neustrezni podi zamenjani s klasičnimi smrekovimi deskami. Pri mizarju smo po vzoru ohranjenih originalov naročili tudi izdelavo manjkajočega stavbnega pohištva (notranjih in zunanjih okenskih okvirjev ter notranjih vrat). Notranjščino objekta tako poskušamo usposobiti za vsebine, ki jih v okviru svojih programov načrtuje Turistično društvo.

6. Udeležba na strokovnih srečanjih doma in v tujini

V preteklem letu sem se udeležila posveta in strokovne

delavnice Apno in tehnologija apna, ki sta se odvijala v Ljubljani, Škofji Loki in Praprečah pri Lukovici, ter znanstvenega simpozija v Zrečah in Skomarju pod naslovom Dediščina, spomeniki in njihovi lastniki.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 13. 2. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25

Jelka Skalicky

ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE SLOVENIJE; OE MARIBOR

1. Evidentiranje dediščine in priprava predlogov za vpis v register kulturne dediščine

Sočasno s pripravo strokovnih podlag za izdelavo dolgoročnih in srednjeročnih načrtov v občinah Kungota, Duplek in Pesnica sem evidentirala 63 enot etnološke kulturne dediščine. Pri pregledu terena teh občin sem revidirala tudi stanje etnoloških spomenikov.

Na osnovi evidentirane stavbne dediščine v občinah Lenart, Benedikt, Cerkvjenjak, Sveta Ana v Slovenskih goricah, Ljutomer, Križevci, Veržej, Ormož, Slovenska Bistrica, Oplotnica, Šentilj, Maribor, Gorišnica, Kidričevo in Majšperk sem januarja in februarja 2003 za vpis v register dediščine pripravila 231 enot kulturne dediščine.

2. Priprava strokovnih podlag za razglasitev spomenikov državnega in lokalnega pomena

Strokovne podlage za razglasitev domačije Janež na Strojni (EŠD 702) za kulturni spomenik državnega pomena dostavljene Upravi RS za kulturno dediščino.

Strokovne podlage za razglasitev viničarije na Keblu, Slatina 13, za kulturni spomenik lokalnega pomena dostavljene Občini Kungota.

Strokovne podlage za razglasitev Jareninskega dvora, Polički vrh 1 (EŠD 7771), za kulturni spomenik lokalnega pomena.

3. Priprava, oziroma sodelovanje pri pripravi planskih dokumentov

Za ureditev vasi Spodnja Polskava, ki je zaščiteno naselbinsko območje, sem izdelala morfološko študijo naselja ter kul-

turnovarstvene pogoje za izdelavo ureditvenega načrta.

V zvezi z ureditvijo Ptujске gore, zaščitene vasi, sem izdelala elaborat z opisom in ovrednotenjem stavbne dediščine ter podala kulturnovarstvene pogoje za njeno ureditev.

Sodelovala sem pri izdelavi Strokovnih podlag za varstvo kulturne dediščine za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega plana občin Duplek, Kungota in Pesnica.

4. Dokumentiranje dediščine

Ob evidentiranju stavbne dediščine za izdelavo strokovnih podlag za občinske plane sem zaradi predvidene sanacije, obnove oziroma prenove, nadomestne gradnje ali ogroženosti dokumentirala posamezne etnološke spomenike in objekte stavbne dediščine:

Hiša Jelovec pri Makolah 58 - prenova; Hiša Stranske Makole 23 (EŠD 7047) - razpadajoče stanje; Hiša Spodnja Polskava 123 (EŠD 681) - obnova fasade, stavbnega pohištva; stara šola Žetale 13 - slabo gradbeno stanje; Gospodarsko poslopje Zavrč 3 - nadomestna gradnja; Poznogotska zidanica Vukovski dol 18 (EŠD 856) - sanacija; Gospodarsko poslopje ob župnišču Spodnji Jakobski dol - nadomestna gradnja; Klečaja (klet) Runeč 24 (EŠD 634) - slabo gradbeno stanje; Domačija Zrkovci, Ulica na Gorci 68 (EŠD 6082) - hiša v razpadajočem stanju, gospodarsko poslopje neustrezno prenovljeno; Hiša Kamnica, Cesta v Rošpoh 13 (EŠD 6064) - prenova podstrešja; Račji dvor Maribor (EŠD 6281) - nujna vzdrževalna dela na dvorcu; Hiša Levanjci 10 - obnova fasade in stavbnega pohištva; Domačija Zgornja Ščavnica 58 - prenova; Vodnjak ob dvorcu Železne dveri (EŠD 8750) - obnova; Domačija Burjak, Topla 3 (EŠD 7710) - prenova; Kordežev mlin ob potoku v Topli (EŠD 770) - rekonstrukcija mlina; Vinska klet Spodnje Prebukovje 16 (EŠD 7045) - obnova slamnate strehe; Hiša Drankovec 8 - prenova; Zidanica Zgornje Partinje 97 - sanacija ostenja, obnova strehe; Petovarjeva zidanica, Plešivica 22 - prenova; Vinska klet Pršetinci - obnova; Janeževa domačija na Strojni (EŠD 702) - obnova v neurju poškodovanih skodlastih streh na hiši, skednju in kašči; Naselje Biš - kamniti portali in vhodna vrata.

5. Spomeniškovarstveni projekti na objektih dediščine in na spomenikih

S finančno pomočjo Ministrstva za kulturo so leta 2003 po pripravljenih konservatorskih programih in pod našim nadzorom potekala obnovitvena dela:

- Marotove hiše na Šmartnem na Pohorju (EŠD 755) - nadaljevala se je obnova notranjščine (v kuhinji je ponovno postavljen zidan štedilnik), obnova fasade in vhodnega stopnišča.
- Domačije v Vitomarcih (EŠD 6653) - nadaljevala se je obnova notranjščine hiše ter obnova gospodarskega poslopja.
- Kurtnikove domačije (EŠD 42) - obnovljeni s skodlami krita streha, fasada in stavbno pohištvo. Pri sanaciji strešne konstrukcije je lastnik odstranil dva manjša »kukerla«, ki sta bila nameščena na južni in zahodni strani strehe ter namestil

samo eno, nekoliko večje strešno okno samo na južni strani strehe. Pri obnovi fasade je sicer upošteval naše smernice pri izvedbi gladkega ometa, fasadne profilacije in barve, vendar je namesto klasičnega ometa uporabil sodobne materiale, kar pa ni v skladu z našimi usmeritvami.

- Lastnik Murkove domačije na Mestnem vrhu (EŠD 8097), nekoč Herbersteinove viničarije je po konservatorskem programu in pod našim vodstvom nadaljeval z obnovo notranjščine hiše (obnovo opečnih tlakov in lesenih tramovnih stropov v veži, kuhinji in kleti, sanacijo lesenega kletnega ostenja) ter funkcionalno ureditvijo prostora za prešanje v gospodarskem posloplju.
- Turistično društvo Svečina je s pomočjo sponzorjev in javnih del nadaljevalo s sanacijo in prenovo viničarije oziroma zidanice na Keblu v Slatini 13. Po konservatorskem programu in pod našim strokovnim vodstvom so bila izvedena naslednja dela: sanacija temeljev ter kamnitega in lesenega ostenja, obnova obokane kleti in prostora z leseno prešo, rekonstrukcija gospodarskega posloplja, rekonstrukcija strehe in prekrivanje strehe z zareznikom, obnova stavbnega pohištva, ureditev kamnitega pločnika. Pri sanaciji smo po odstranitvi ilovnatnega ometa z lesenega ostenja v bivalnem prostoru - »hiši«, ugotovili, da so bila primarna okna manjša, izdelana na smuk, v kuhinji so tik nad tlemi odkrita vratca in krušna peč v ostenju. V obnovljeni in urejeni stavbi bo Turistično društvo Svečina uredilo vinogradniški muzej. V ta namen je leta 2003 potekala delavnica za restavriranje pohištva in predmetov, ki jo je vodil Pokrajinski muzej Maribor.
- Lastnik je nadaljeval z obnovitvenimi deli Burjakove domačije v Topli. Za obnovo skodlastih streh na kašči in skednju je v prejšnjih letih dobil nekaj denarne pomoči od kulturnega ministrstva, lansko leto pa je nadaljeval s prenovo notranjščine hiše, prenovo skednja in urejanjem dvorišča v lastni režiji. Dela so potekala usklajeno z našo službo. V programu je tudi prenova hleva, ki je lociran pod domačijo ob potoku poleg mlina. Za prenovo hleva je bil lansko leto izdelan konservatorski program.
- Na osnovi naših kulturnovarstvenih pogojev in konservatorskega nadzora se je leta 2003 nadaljevala:
  - prenova grajskega marofa v Ormožu,
  - prenova gospodarskega posloplja Vreznerjeve domačije v Ciringi,
  - obnova gospodarskega posloplja, ki stoji v sklopu Jareninskega dvora na Poličkem vrhu (EŠD 7771).
- Za Jareninski dvor (EŠD 7771), vinogradniški dvorec benediktinskega samostana iz Admonta sem izdelala konservatorski program obnove in prenove.
- Na osnovi sondiranja fasade na hiši Lovrenc na Dravskem polju 11, stara gostilna Pri lipi sem izdelala konservatorski program za obnovo fasade in stavbnega pohištva. Obnova je potekala pod nadzorom zavoda.

6. Udeležba na strokovnih srečanjih

Udeležila sem se strokovne delavnice Apno in tehnologija apna (Ljubljana, Škofja Loka, Praperče pri Lukovici), 20.-29. maj 2003.

7. Razno

Pri projektu Mladi za napredek Maribora (raziskovalne in inovacijske naloge osnovno- in srednješolcev) sodelujem kot predsednik komisije za področje Naravna in kulturna dediščina ter kot član za področje Gradbeništvo in arhitektura.

Leta 2003 sem za mentorje raziskovalnih nalog pripravila predavanje o stavbni dediščini.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 13. 2. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25

Andrejka Ščukovt

ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE SLOVENIJE; OE NOVA GORICA

1. Evidentiranje in dokumentiranje dediščine, priprava predlogov za vpis v register dediščine in strokovnih podlag za prostorske dokumente

Evidentirala oz. revidirala sem stavbno dediščino za izdelavo planskih dokumentov na območju občine Bovec in Miren - Kostanjevica. Za te enote dediščine, domačije, posamične objekte ali območja sem pripravila okoli 50 predlogov za vpis v register dediščine.

2. Dokumentiranje dediščine

Poleg dela opisanega pod točko 1 (vpis enot v ZRD, cca dva-set predlogov) sem evidentirala in dokumentirala stavbno dediščino v vasi Kuk v Baški grapi, Dolenji Trebuši - na teritoriju rečne doline Hotenja in v Šebreljah na Cerkljanskem. Tehnična ekipa zavoda je izmerila obstoječa stanja naslednjih enot etnološke dediščine: Trenta - Domačija Trenta 1, Gorenji Novaki - Klet Gorenji Novaki 32, Zavratac - Kašča pri Možinotu, Idrija - Hiša Idrija 37. Dosjeje enot etnološke dediščine in spomenikov sem dopolnila še s fotodokumentacijo in terenskimi zapiski.

3. Posegi na objektih in območjih kulturne dediščine in spomenikih

Posege na enotah dediščine sem reševala na podlagi vlog, ki so bile naslovljene na zavod s strani upravnih enot (Ajdovščina, Idrija, Tolmin, Nova Gorica) ali lastnikov samih. Na osnovi teh vlog smo izdajali kulturnovarstvene pogoje oz. soglasja. Največ vlog je bilo za obnovo strehe, fasade, ali zamenjavo stavbnega pohištva. Izdelali smo tudi več barvnih študij.

V nadaljevanju bom naštel le pomembnejše projekte, pri katerih sem sodelovala, tako s kulturnovarstvenimi pogoji kot konservatorskim nadzorom:

- Šempas - Domačija Šempas 59, EŠD 721 (občina Nova Gorica);
- Idrija - Kapelica pri Lazarju, EŠD 4821 (občina Idrija);
- Idrija - Hiša Trg sv. Ahacija 3, EŠD 182 (občina Idrija);
- Idrija - Hiša Trg sv. Ahacija 8, EŠD 182 (občina Idrija);
- Idrija - Hiša Trg sv. Ahacija 2, EŠD 182 (občina Idrija);
- Ročinj - Znamenje, EŠD 4884 (občina Kanal);
- Šmartno - Hiša na parc. št. 1125 k. o. Šmartno, EŠD 753 (občina Brda).

Leta 2003 smo nadaljevali s sodelovanjem z Državno tehnično pisarno Bovec - Kobarid v okviru popotresne obnove in razvoja Posočja. Zato je bilo leta 2003 na območju UE Tolmin (občine Bovec, Kobarid in Tolmin) izdanih največ soglasij.

»Popotresno obnovo« smo leta 2003 usmerili predvsem v statično sanacijo objektov, manj pa v celovito sanacijo. S konservatorskimi programi, kulturnovarstvenimi pogoji in nadzorom sem sodelovala pri naslednjih spomenikih oz. dediščini:

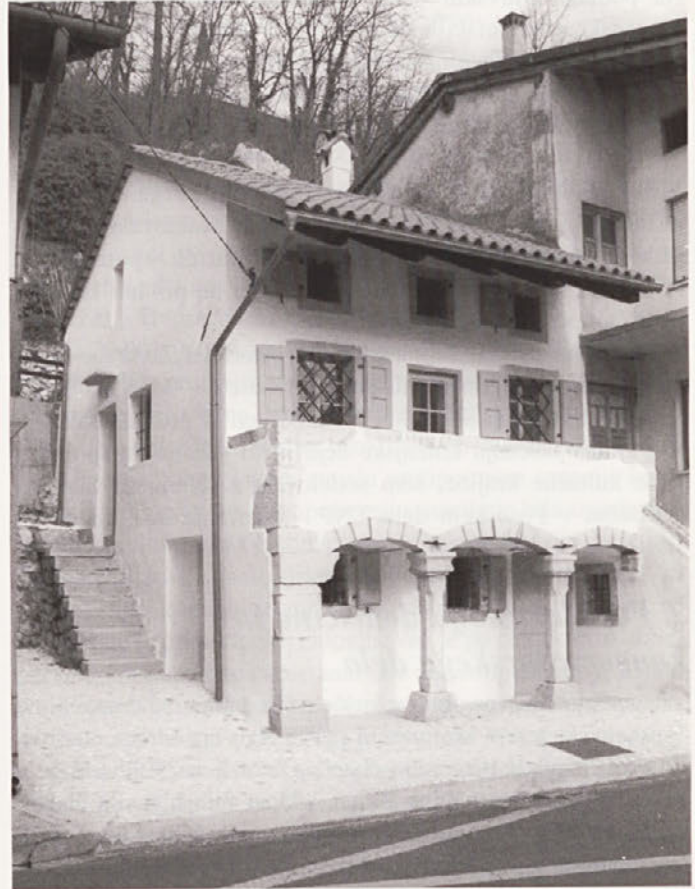
- Bovec - Trg golobarskih žrtev št. 38, EŠD 9965;
- Bovec - za naselje Bovec so bile izdelane tudi barvne študije;
- Idrija pri Bači - Kmečki dvorec Idrija pri Bači 78;
- Kobarid - Hiša Gregorčičeva 41, EŠD 10011;
- Kobarid - Hiša Gregorčičeva 51, EŠD 5051;
- Kobarid - Hiša Trg svobode 16, EŠD 10016;
- Kobarid - izdelanih je bilo več barvnih študij;
- Lepena - rekonstrukcija Hiše Lepena 19, EŠD 0040;
- Podbrdo - Hiša Podbrdo 12;
- Podmelec - Domačija Podmelec 44, EŠD 10275;
- Robidišče - Gospodarski objekt II, EŠD 11071;
- Robidišče - Preužitkarska hiša, EŠD 11060.

Zastavljeni cilji v okviru DTP oz. popotresne obnove so bili sicer izpolnjeni, a se je zaradi pomanjkanja sredstev za izvedbo konservatorskih del pri več objektih zataknilo.

4. Spomeniškovarstveni projekti

• Breginj - Vaško jedro, EŠD 44
Pri nadaljnjem tlakovanju Ščirnovskega ograda smo sodelovali s kulturnovarstvenimi pogoji in nadzorom. Izvedena so bila naslednja dela: kanalizacija, odvodnjavanje, ureditev nekdanjega gnojnika in tlakovanje pločnikov pred in za domačijami, z avtohtonim materialom - soški oz. nadiški prodniki, pesek iz bližnjega kamnoloma.

- Skrilje - Domačija Favetti, EŠD 4971
Leta 2003 je bila utrjena zahodna stena atrijsko zasnovane domačije Favetti; odtolčen je bil star propadajoč omet, sprano zidovje, s kamnom ponovno pozidan del porušene stene, injektiran zid in izveden grobi in fini omet. V okenske odprtine so bili vgrajeni manjkajoči kamniti okvirji in kovane mreže, ostalo pa obnovljeno.

Kobarid - Hiša Gregorčičeva 51. Foto: Andrejka Ščukovt 2003

- Vojsko pri Idriji - Kašča na Podobnikovi domačiji, EŠD 11058
Letos smo zaključili večletno obnovo zidane kašče. Ker so bile originalne freske s kašče snete (hrani jih idrijski muzej) je restavrator zavoda že leta 2002 izdelal njihovo kopijo. Leta 2003 sta restavratorja zavoda fresko - triptih (DM, Križani, sv. Florijan), vgradila na originalno zatrepno steno kašče. Ob tem je bil na kašči izveden tudi zaključni omet.
- Kneške Ravne - Gospodarski objekti na domačiji pri Francu, EŠD 11269
Večletna sanacija lesene kleti na zidani osnovi se je leta 2003 zaključila. Utrjena je bila zidana osnova, obnovljen dvo-celični prostor v pritličju (shramba in kuhinja z ognjiščem ter lijakom iz lehnjaka), zamenjana sta bila dotrajano stavbno pohištvo in ostrežje, izvedena je bila zaščita lesa, streha pa prekrita s škodlami.
- Vipavski Križ - Hiša Vipavski Križ 42, EŠD 819

Investitor je v celoti obnovil dalj časa zapuščen objekt. Dela so obsegala utrjevanje nosilne konstrukcije, obnovo ostrešja, izvedbo novih kamnitih elementov, obnovo dotrajanega stavbnega pohištva in fasadnega ometa.

6. Strokovno usposabljanje in udeležba na strokovnih srečanjih doma in v tujini

Na podlagi arhivskih virov in dokumentacije, ki jo hrani Slovenski etnografski muzej ter naša območna enota, sem pripravila razstavo z naslovom Stavbna dediščina Robidišča. Odprtje je bilo julija v Robidišču, v t. i. objektu »črna kuhinja« in nekdanjem hlevu.

V okviru skupščine Slovenskega konservatorskega društva, ki je bila 23. in 24. oktobra v Bovcu, sem sodelovala na tematskem posvetu Statična sanacija kulturnih spomenikov. Pripravila sem referat z naslovom Posegi na profani kulturni dediščini po potresu 12. aprila 1998.

4. decembra 2003 je bil na Bledu (prostori Triglavskega narodnega parka) mednarodni posvet Unesco - Mab na temo Človek in življenjsko okolje. Pri predstavitvi problematike, ki je zaradi opuščanja kmetijske dejavnosti vezana na spreminjanje kulturne krajine, sem sodelovala z referatom Stavbna dediščina v Posoškem delu TNP - varovanje in obnova »in situ«.

7. Popularizacija dediščine in konservatorskega dela

Na podlagi uspešne obnove kašče na Podobnikovi domačiji na Vojskem, ki leži v krajinskem parku Zgornja Idrija, sem za Idrijske razglede pripravila članek Obnovljena Zaklavžarjeva kašča. V časopisu občine Kanal - Most sem objavila članek Ipavčeva hiša v Dobljarju, rezultate terenskega dela oz. popisa lesenih kašč v Posočju pa v Primorskih srečanjih. V Varstvu spomenikov št. 40 je bil objavljen še članek Popotresna obnova nekdanje kaplanije v Kobaridu.

Kneške Ravne, lesena kašča na zidani osnovi. Popotresna obnova in konservatorske akcije. Foto: Andrejka Ščukovt, 2003

ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE SLOVENIJE; OE NOVA GORICA

1. Evidentiranje dediščine in priprava predlogov za vpis v register kulturne dediščine

Za novoevidentirane enote kulturne dediščine sem pripravila predlog vpisa v RKD.

2. Priprava oz. sodelovanje pri pripravi planskih dokumentov

Za občino Divača sem za Spremembe in dopolnitve ureditvenih pogojev za območje občine Divača podala strokovne zasnove varstva etnološke stavbne in naselbinske dediščine.

3. Priprava strokovnih podlag za razglasitev spomenikov državnega ali lokalnega pomena

- Lokev - Ambient cerkve sv. Mihaela; EŠD 15 919
Pripravila sem strokovne podlage za razglasitev ambienta cerkve sv. Mihaela za spomenik lokalnega pomena. Ambient obsega cerkev, gotsko kapelo Marije Pomočnice ter hiši Lokev 119, t. i. templjarsko hišo, in Lokev 121, današnje župnišče, prvotno kaplanijo. V t. i. templjarski hiši namerava KS Lokev urediti večnamenski kulturno-izobraževalni prostor.

4. Dokumentiranje dediščine

Za vse enote dediščine in enote, razglašene za spomenik, za katere smo izdali KV pogoje, sem izdelala natančno fotodokumentacijo. V primerih, ko je bila vložena prošnja za nadomestno gradnjo znotraj območij naselbinske dediščine, pa smo zahtevali izdelavo natančne tehnične dokumentacije obstoječega stanja.

5. Spomeniškovarstveni projekti na objektih dediščine in na spomenikih

Za naslednje enote dediščine, razglašene za spomenik, in enote, ki ležijo znotraj območij, razglašeni za spomenik, sem izdelala konservatorske programe oz. podala KV pogoje:

- Štanel - Hiše S2, Š2, A3, B3; Sklic na Štanjel-Vas; EŠD 760
Leta 2003 se je nadaljevala prenova štirih stavbnih enot t. i. Grajzarjeve hiše, začete že pred več leti; leta 2002 se je nadaljevala z novim lastnikom in programom. Letos so bila

izvedena dela na zunanjem stopnišču, skupaj z ograjami. Gre za rekonstrukcijo porušenega stopnišča z ohranjenim vhodom v nadstropju, ter stopnišča, ki se je uporabljalo pred zazidanjem odprtine v nadstropju hiše A3. Montirani so bili manjkajoči zunanji kamniti okviri oken in vrat. S skrlami so prekrili rekonstruirano trikapno streho spahnjence. V sklopu prenove so uredili tudi komunalne odtoke in tlake, po projektu so bile izvedene notranje predelne stene ter deloma ometi.

- Betanja - Domačija Betanja 2; EŠD 9170
Leta 2003 so se nadaljevala leta 2000 začeta prenovitvena dela na Betančevi domačiji. Izvajajo se zunanji fasadni ometi; večja zidarska dela so bila že opravljena. Finalni sloj ometa na nekdanjem gospodarskem poslopju, ki je bilo v celoti rekonstruirano, je fini apneni, tako da se loči od ometa stanovanjskega poslopja, ki je v celoti ohranjeno in kjer se omet izvaja po zgledu obstoječega. Doseženi rezultati so usklajeni s konservatorskimi smernicami.
- Knežak - Domačija Knežak 103; EŠD 9133
Leta 2003 je Konstruktor Magajne d. o. o. iz Solkana pričel z izvedbo protipotresne sanacije domačije Knežak 103. Zaradi manjše vsote denarja od predračunsko predvidene, so bila dela okleščena, vendar tako, da so še vedno predstavljala zaključeno celoto tako v smislu protipotresne sanacije kot v izvajalskem smislu. Protipotresna sanacija je bila izvedena z namestitvijo vrvi za prednapenjanje po obodu, tako da so bili zunanji zidovi stanovanjske hiše povezani z enojno vezjo, ki poteka po zunanji strani zidov, dvojne zidne vezi pa so potrebne le pri notranjih zidovih. Vez je po celi dolžini obbetonirana in na koncu ometana. Gre za protipotresno sanacijo z uporabo tehnološkega postopka - spoja obroča iz vrvi za obodno prednapenjanje, ki ga je izvajalec Magajne patentiral pri Uradu RS za intelektualno lastnino pod št. 20237.
- Gorenje - Zidanica na domačiji Gorenje 22; EŠD 4910
Za prenovo zidanice smo napisali konservatorski program. Enocelični enonadstropni objekt je krit s strmo dvokapnico, prekrito z zarezniki. Na podest v nadstropju vodi zunanje stopnišče. Podest je oblikovan z arkadami, slonečimi na dveh trebušastih kamnitih stebrih s kapiteli. Zidanica je tipičen primerek objekta za shrambo živil, ki so jih na Postojnskem večinoma gradili v začetku 19. stoletja. Zidanica na domačiji Gorenje 22 je na katastru iz leta 1869 vrisana kot novo-gradnja. Deloma vkopan prostor, hram, ki je križno obokan, je rabil za spravilo krompirja in drugih pridelkov, nad njim pa je kašča, na katero so spravljali žito. Predpostavljamo, da je prostor pod streho vsaj v zadnji fazi rabil spravilo sena, ker so zatrepili leseni, izvedeni iz nekoliko razmaknjenih desk, ki so omogočale zračenje.
Zidanica je potrebna temeljite statične prenove, saj je v precej slabem gradbenem stanju.
- Lokev - Hiša Lokev 119; sklic na Lokev - Ambient cerkve sv. Mihaela; EŠD 15 919
Za prenovo hiše Lokev 119 v »hišo kulture« z večnamensko dvorano, knjižnico, galerijo ter dvema samostojnima bivalnoštudijskima enotama smo podali kulturnovarstvene pogoje, njihovo upoštevanje pa preverjali v idejnem projektu.
- Škocjan - Hiša Škocjan 1; sklic na Škocjan pri Divači-Vas; EŠD 4996
Za rekonstrukcijo stanovanjsko-gospodarskega objekta Škoc-

jan 1 smo podali kulturnovarstvene pogoje. Gre za opuščeno domačijo, ki jo namerava novi lastnik prenoviti - porušil bo novejši prizidek na južni strani, ki je rabil za garažo - v preostalem delu pa urediti stanovanjske prostore. Upoštevanje pogojev smo preverjali na idejnem projektu.

- Predjama - Hiša Predjama 2; sklic na Predjama - Območje naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov; EŠD 9622
Za prizidek k stanovanjsko-gostinskemu objektu Predjama 2 smo podali kulturnovarstvene pogoje ter njihovo upoštevanje preverjali v idejnem projektu.
- Planina - Hiša na p. št. 1002/4 k. o. Gorenja Planina; sklic na Planina - Trško naselje; EŠD 525
Za nadomestno gradnjo na mestu obstoječe v Planini nismo podali kulturnovarstvenega soglasja, pač pa kulturnovarstvene pogoje za prenavo. Idejnega projekta še nismo prejeli.
- Planina - Hiša Planina 68; sklic na Planina - Trško naselje; EŠD 525
Za nadomestno gradnjo na mestu hiše Planina 66 nismo izdali kulturnovarstvenega soglasja, pač pa zahtevali prenavo obstoječega objekta, razen ob izstavitvi statičnega izračuna, po katerem prenavo ni mogoča, vendar le-tega nismo prejeli.
- Planina - Hiša Planina 101; sklic na Planina - Trško naselje; EŠD 525
Za prekritje strehe na hiši Planina 101 smo podali kulturnovarstvene pogoje.
- Planina - Hiša Planina 15; sklic na Planina - Trško naselje; EŠD 525
Za zamenjavo strešne kritine smo podali kulturnovarstvene pogoje.
- Planina - Hiša na p. št. 526/3 k. o. Dolenja Planina; sklic na Planina - Trško naselje; EŠD 525
Za spremembo namembnosti rabe (del obstoječega kozolca je lastnik nameraval preurediti v goveji hlev) smo podali kulturnovarstvene pogoje ter zaprosili za idejni projekt.
- Planina - Hiša Planina 124; sklic na Planina - Trško naselje; EŠD 525
Za prenavo hiše Planina 124 smo podali kulturnovarstvene pogoje ter zaprosili za idejni projekt.
- Prem - Hiša Prem 77; sklic na Prem - Vas; EŠD 573
Za delno rušenje gospodarskega poslopja in nadomestno gradnjo ter rekonstrukcijo gospodarskega poslopja smo podali kulturnovarstvene pogoje ter preverjali njihovo upoštevanje v idejnem projektu.

Za 59 posegov na posameznih enotah dediščine in znotraj območij stavbne dediščine v občinah Divača, Sežana, Postojna, Komen, Hrpelje-Kozina, Pivka, Ilirska Bistrica sem podala KV pogoje, katerih upoštevanje sem spremljala v postopku pridobivanja gradbenega dovoljenja ali lokacijske informacije.

6. Udeležba na strokovnih srečanjih doma in v tujini

- Med 20.-29. majem smo se udeležili posveta in strokovne delavnice Apno in tehnologija apna, ki so ju organizirali Restavratorski center ZVKDS, Konservatorsko društvo, Združenje zgodovinskih mest in Srednja gradbena, geodetska

in ekonomska šola Ljubljana v Ljubljani, Škofji Loki in Praprečah pri Lukovici.

Namen posveta in delavnice je bil spoznavanje apna in tehnologije izvedbe apnenih ometov, pristopov k obnovi fasad, pridobitev znanj in spretnosti, potrebnih za izvedbo apnenih malt, ometov in beležev, znanj in spretnosti, potrebnih za ohranjanje, obnavo in vzdrževanje fasad z apnenimi ometi in spoznavanje metode restavriranja fasad z apnenimi ometi.

- Med 30. septembrom do 2. oktobrom sem se udeležila posveta v okviru Šole prenavo z naslovom Dnevi kamna v Štanjelu, ki ga je organiziralo Združenje zgodovinskih mest Slovenije v sodelovanju z Restavratorskim centrom RS ter Srednjo gradbeno, geodetsko in ekonomsko šolo Ljubljana. Sodelovala sem s prispevkom Kamnita kritina, primeri iz prakse.
- 5. decembra 2003 sem se v Zrečah s prispevkom Etnološka kulturna dediščina - privlačnost ali nadloga udeležila znanstvenega simpozija Dediščina, spomeniki in njihovi lastniki, ki ga je organiziralo podjetje Comet d. d. iz Zreč in Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

7. Bibliografija

- Zakaj ravno v Lokovcu kovaštvo kot dopolnilna dejavnost, Pro Lokovec, Lokovec. 2003.
- Štanjel - Nedoumice u obnovi. Zbornik radova II. simpozija etnologa konzervatorja Hrvatske i Slovenije SEK, Stari grad-Paklenica 2001, (Zagreb), 2003, str. 37-49.

8. Razno

- Maja 2003 sem pripravila fotografsko razstavo z naslovom Znamenja, ki je bila na ogled v razstavnih prostorih restavracije Peciva v Novi Gorici. Predstavljeni so bili različni tipi znamenj s teritorija Območne enote Nova Gorica.
- Junija 2003 sem za KS Solkan v sklopu praznovanja krajevnega praznika pripravila predavanje z naslovom O pojmu kulturne dediščine.
- Ob odprtju izpostave Območne enote v Štanjelu sem pripravila priložnostno razstavo, na kateri so bili predstavljeni prenovljeni kulturni spomeniki različnih varstvenih skupin s teritorija Območne enote Nova Gorica.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 28. 2. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25

Eda Benčič Mohar

ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE SLOVENIJE; OE PIRAN

1. Evidentiranje dediščine in priprava predlogov za vpis v register kulturne dediščine

Ena mojih temeljnih nalog, ki jo stalno opravljam, je evidentiranje in dokumentiranje kulturne dediščine na območju občin Koper, Izola in Piran. Dokumentacijo dopolnujem s fotografijami, diapozitivi, arhitekturnimi posnetki ter s podatki, pridobljenimi na terenu, v arhivih in literaturi.

2. Priprava oz. sodelovanje pri pripravi planskih dokumentov

Izdelala sem dva elaborata, oba povezana s Sečoveljskimi solinami.

- Kulturnovarstveni elaborat - varovanje, ohranjanje in prezentacija kulturne dediščine v solinah Fontanigge (kulturni spomenik Sečovlje - Krajinski park Sečoveljske soline, EŠD 7869). Elaborat obravnava opuščen južni predel Sečoveljskih solin, kjer se je srednjeveški način pridobivanja soli ohranil do šestdesetih let 20. stoletja.
- Kanal Giassi, Muzej solinarstva v Sečoveljskih solinah. Konservatorski program. (Sečovlje - Muzej solinarstva v Krajinskem parku Sečoveljske soline, SDP, EŠD 13697). Cilj konservatorskega programa je ohranitev in kulturnovarstvena prezentacija celote: kanalov z bregovi, solinskih hiš s funkcionalnimi zemljišči in ostankov solnih polj. Predlaga se oživitev s pomočjo vnosa nove muzejske dejavnosti, kot jo razumemo v najširšem pomenu besede. Pri iskanju predlogov za nove funkcije solinskih hiš so sodelovali delavci Pomorskega muzeja Sergej Mašera Piran, ki je upravitelj Muzeja solinarstva.

3. Priprava strokovnih podlag za razglasitev spomenikov državnega ali lokalnega pomena

Pripravila sem dva predloga za razglasitev spomenikov državnega pomena: domačije pri Mihoti v Pisarih 5 in Stare hiše z gospodarskim poslopjem v Padni 27.

4. Konservatorski nadzor in koordinacija pri obnovi

- Padna št. 57, domačija s staro pekarno (Padna - vas, EŠD

508), nadaljevala so se dela gradbene konsolidacije obodnih zidov, zaključena je bila obnova streh;

- Osp 14, Pustova domačija, nadaljevala se je sanacija ostenja;
- Smokvica 10, 13, 14 in 15, Bržanova domačija (EŠD 668), izvedle so se sanitarije v delu kleti, obnovljena so bila vhodna vrata v klet;
- Pisari 5, domačija pri Mihoti (EŠD 15573), obnovil se je suhozidan dvoriščni zid, izdelan je bil projekt PGD - PZI za sanacijo/obnovo domačije;
- Župančiči 6 (EŠD 900) in Črnotiče 40, Smučova domačija, izdelana sta bila popisa del za sanacijo/obnovo stavb.

5. Udeležba na strokovnih srečanjih doma in v tujini

Udeležila sem se posveta in strokovne delavnice Apno in tehnologija apna, ki je od 20. do 29. maja 2003 potekala v Ljubljani, Škofji Loki, Prapročah in Lukovici.

6. Razno

Izdala sem preko sto kulturnovarstvenih pogojev in soglasij. Sodelovala sem pri delavnici 100 kalov (priprava besedil za zgibanko in CD) in pri projektu Mestne občine Koper z naslovom Poti po vodnih virih v Krajevni skupnosti Šmarje. Sodelovala sem pri dogovarjanjih med lastniki Bržanove domačije v Smokvici, vaško skupnostjo Smokvica in predstavniki Mestne občine Koper o možnostih odkupa gospodarskega dela domačije.

Pomagala sem lastnikom kulturnih spomenikov pri prijavi na Javni razpis Ministrstva za kulturo (več stavb v Abitanti, Padna 27 in 53, Župančiči 6).

Sem vodja in glavna koordinatorica projekta Abitanti, ki se izvaja v okviru programa Phare - čezmejno sodelovanje Slovenija / Italija - Sklad za male projekte. Projekt - avgust 2003 do avgust 2004 - poteka v sodelovanju z italijanskim partnerjem, ki vodi zrcalni projekt v vasi Topolove. Prijavitelj projekta je ZVKDS, OE Piran, partnerji na slovenski strani pa so Mestna občina Koper, Kmetijsko svetovalna služba Koper, Lions club Koper in Krajevna skupnost Gradin. Zunanji sodelavci so Fakulteta za arhitekturo ter Kulturno in raziskovalno društvo Mediterraneo. Poglavitni cilj projekta je ohranitev kulturne dediščine vasi, kar je njena največja kvaliteta. Zato je prva naloga fizična zaščita ohranjenih stavb in drugih objektov. Hkrati se oblikuje program za oživitev vasi. Naš namen je, združiti in nadgraditi vse, kar je bilo v tej smeri že narejenega. Povezava med domačini (lastniki nepremičnin), pristojnimi strokovnimi in upravnimi institucijami, kot tudi s kulturnimi delavci in drugimi interesi, nudi realno možnost za revitalizacijo naselja. Končni izdelek projekta bo idejna študija o fizični sanaciji/obnovi objektov in vnosu novih namembnosti. Leta 2003 sta bili med drugim realizirani dve delavnici, in sicer konservatorska študija, katere rezultat sta analiza in ovrednotenje kulturne dediščine, ter ekonomska študija z oceno potencialov in dejanskih možnosti za revitalizacijo kmetijskih površin ter opravljanje dopolnilnih dejavnosti na kmetiji.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 13. 2. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25 *Mojca Tercej Otorepec*

ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE SLOVENIJE; OE KRANJ

1. Evidentiranje in dokumentiranje dediščine in priprava predlogov za vpis v register kulturne dediščine

Leta 2003 smo na Območni enoti Kranj Zavoda za varstvo kulturne dediščine izdelali Strokovne zasnove za varstvo kulturne dediščine na območju občin: Radovljica, Kranjska Gora in Tržič. Za področje etnologije je bilo v okviru izdelave tega gradiva predlaganih za vpis v register kulturne dediščine skupno 320 enot dediščine. Lansko leto je za področje etnologije na območju Kranjske Gore skrbela etnologinja in kulturna antropologinja Lidija Uranič, ki je nadomeščala delavko na porodniškem dopustu. V okviru evidentiranja sem poleg občin Radovljica in Tržič predlagala za vpis še 3 enote v Bohinju, 2 v Kamniku, 2 v Kranju in 4 v Lukovici. Leta 2003 so bile v celoti izdelane strokovne zasnove za varstvo kulturne dediščine na območju dvajsetih občin, ki jih teritorialno pokrivamo kot Območna enota Kranj. Hkrati je potekalo tudi dokumentiranje izbranih predlogov za vpis v register.

2. Priprava strokovnih podlag za razglasitev kulturnih spomenikov lokalnega oziroma državnega pomena:

- Občina Kamnik: Velika planina - Preskarjeva bajta (EŠD 12033), strokovne podlage za razglasitev kulturnega spomenika državnega pomena, popravek zarisa.
- Občina Kamnik: Motnik - Verbanovčev toplar, Motnik 13 (EŠD 12894), strokovne podlage za razglasitev kulturnega spomenika državnega pomena, razglasitev: Ur. l. RS, št. 56/03-2782.
- Občina Tržič: Čadovlje pri Tržiču - Jamenšnikova domačija (EŠD 9711) in
- Jamenšnikova sušilnica za lan in sadje (EŠD 11200), strokovne podlage za razglasitev kulturnega spomenika državnega pomena, popravek zarisa.
- Podani predlogi za razglasitev kulturnih spomenikov na območju vseh 20 občin. Lansko leto sem podala 35 predlogov (število še ni dokončno). Vse strokovne podlage bodo v izdelavi leta 2004.

3. Kulturnovarstveni projekti

- EŠD 420074 Begunje na Gorenjskem - Mlin Begunje na Gorenjskem 42:

Leta 2003 so se v notranjosti mlina nadaljevala obnavljalna dela. V skladu s kulturnovarstvenimi pogoji so bile v obrtnem delu zamenjane dotrajane lesene podnice, poskrbljeno je bilo za večjo varnost kamnitega zidu ob rakah in prenovljene rake, ki po vasi potekajo do mlina. Nastal je tudi krajši dokumentarni video film o celotni prenovi ter o odprtju mlina. Z Občino Radovljica, ki je zagotovila sredstva za prenavo, smo se dogovorili o izdelavi vsebinskega programa mlina, pri čemer bi v projekt Glasbene poti po Begunjah na Gorenjskem vključili tudi drugo registrirano dediščino.

- EŠD 400369 Bela - Domačija z mlinom Bela 18:

Leta 2003 so se lastniki mlina odločili za njegovo prenavo. Vključili so se v projekt CRPOV - Razvojni program za območje KS Špitalič in Motnik v občini Kamnik, ki ga je po SWOT analizi izvajalo podjetje OIKOS d. o. o. S strani OE Kranj je bilo izvedeno dokumentiranje mlina in drugih objektov, ki se nahajajo v okviru domačije. Pripravljeno je bilo gradivo za izdelavo strokovnih podlag za razglasitev kulturnega spomenika lokalnega pomena in za izdelavo konservatorskega programa, ki poleg postopkov gradbene prenave vsebuje tudi vsebinsko prenavo oziroma vključitev v širše programe na tem območju. Letos je bil ugotovljen obseg prenovitvenih del, posebno problematiko pa predstavlja vodotok, ki včasih poplavlja. Konservatorska dela se bodo nadaljevala tudi leta 2004.

- EŠD 15290 Stegne - Mohorjev mlin in celotno območje mlinov ob Rači:

V Občini Moravče so lansko leto pričeli razmišljati, kako bi pristopili k ohranjanju narave in varstvu kulturne dediščine na območju ob vodotoku Rača, ob katerem je bilo leta 2001 evidentiranih 5 mlinov. V okviru projekta Učno-sprehajalne poti je nastala podoba, ki vključuje ne le mlino, temveč tudi širše območje od Stegen, Krašče do Vrhpolja. Del poti poteka ob potoku Rača. Projekt je nastal v sodelovanju lokalne skupnosti, ZRSVN OE Kranj in ZVKDS OE Kranj. Leta 2003 smo v celoti dokumentirali v register vpisano kulturno dediščino, hkrati je bil izveden tudi popis naravnih vrednot, ki smo jih skupaj vključili v ta projekt. S strani sodelujočega geografa z Inštituta za geografijo je bila izdelana idejna zasnova za to pot. V nadaljevanju bo leta 2004 predvidoma izšla zgibanka ali krajša brošura, izdelava informativnih in usmerjevalnih tabel, v nadaljnjih letih pa je v okviru te poti predvidena tudi prenova enega izmed mlinov in celotna logistika.

- EŠD 15287 Krašče - Hiša Krašče 6:

Na osnovi raziskave dediščine načina življenja sedanjih lastnikov in zgodovine hiše smo lastnikom stavbe predlagali prenavo namesto nadomestne gradnje. Na lokaciji je ustreznost prenave preučila tudi skupina iz komisije etnologov konservatorjev ZVKDS. Na osnovi kulturnovarstvenih pogojev je bil izdelan tudi ustrezen projekt prenave v izvedbi Gea consult d. o. o., Aleš Hafner udia.

Stavba Krašče 6 je registrirana kot kulturna dediščina, ki v

celoti ohranja dediščino stavbarskih znanj Moravske doline. Kamnito stavbo z oboki v pritličju so lastniki v sodelovanju odgovorne konservatorke in ustreznega izdelovalca projekta prenove v celoti ohranili. V njej bo prostor za obrt in stanovanje. Stavba je prav tako kot še nekatere bližnje vključena v učno-sprehajalno pot ob Rači. Dela bomo nadaljevali leta 2004.

- EŠD 410218 Gorjuše - Hiša Gorjuše 29

Hiša Gorjuše 29 je znana kot Paštbarjeva bajta, predstavlja pa eno izmed še ohranjenih rudarskih hiš v bohinjskih hribih. Prav zato se je njen lastnik odločil, da jo bo v celoti ohranil in prenovil v skladu z izdanimi kulturnovarstvenimi pogoji in smernicami odgovorne konservatorke. Hiša je bila v celoti dokumentirana, inventar premične kulturne dediščine je bil med prenovitvenimi deli začasno prestavljen. Pri obnovi sta sodelovala Zoisovo muzejsko društvo in izpostava Gorenjskega muzeja, Muzej Tomaža Godca, oba iz Bohinjske Bistrice. Zaradi delne preperenosti brun lesene konstrukcije stene na vzhodni strani smo te dele zamenjali z novimi. Na zunanji in notranji steni lesene konstrukcije je bila izvedena zaščita v obliki zaščitnega premaza in zaščite pred škodljivci, ki jo je izvedel mojster Pelko ml.. Prenova še ni končana, dela se bodo nadaljevala letošnje leto. Hišo smo med drugim predlagali za vključitev v projekt Rudarska pot, ki jo je vpeljal Javni zavod triglavski narodni park.

4. Posegi na kulturnih spomenikih v državni lasti

V okviru javnega razpisa Ministrstva Republike Slovenije za kulturo za leto 2002, 2003 je bila odobrena spomeniško-varstvena akcija gradbeno statične sanacije (prenove) Finžgarjeve rojstne hiše, kulturnega spomenika v državni lasti. Projekti prenove in popis del so se izvajali leta 2002. Januarja 2003 je bila imenovana delovna ekipa za delo na tem kulturnem spomeniku; izbrana sem bila za članico ekipe. Dela na objektu so se začela septembra 2003, kjer sem kot članica ekipe način prenove oziroma predvsem gradbene sanacije tako pomembnega kulturnega spomenika v državni lasti, ki ga je z velikimi finančnimi sredstvi podprla njegova lastnica Republika Slovenija, lahko le opazovala. Ob pripombi konservatorskega pristopa k reševanju dveh lesenih sten kladne konstrukcije z še vidnimi okni »na smuč« in ometi, izdelanimi »na brano«, je bilo razvidno, da projekt gradbeno-statične sanacije hiše tega sploh ni predvideval. Tako sem k sodelovanju povabila poznavalca te hiše, v osnovi kajže, profesorja Janeza Bogataja, ki mi je pomagal razjasniti nekatere posege na objektu iz leta 1971. Takrat so bile izvedene tudi prezidave in zazidave v spodnjem gospodarskem delu. Ker se z načinom življenja prebivalcev Finžgarjeve kajže v zgodovini posegov na objektu ni do danes še nihče veliko ukvarjal, sem profesorja Bogataja pobarala tudi o tej plati, za katero menim, da je pri obnovi ključnega pomena. Hkrati smo na njegovo pobudo k sodelovanju povabili poznavalca reševanja preperenih lesenih sten, prof. dr. Franceta Pohlevna iz podjetja PO.SVET. Rezultat: na enem izmed mojih nadzorov reševanja lesenih sten se je pojavila gradbena izdelava novega lesenega ostenja, o starem ni bilo niti sledu. Novo ostenje je bilo na novo poletvano zaradi novega

nanosa ometov. Novo ostenje z letvami je bilo zaščiteno s predlaganimi zaščitnimi sredstvi.

5. Posegi na drugih objektih in območjih kulturne dediščine

Lani sem v reševanje prejela 316 spisov in jih toliko tudi obdelala. Med njimi je bilo največ kulturnovarstvenih pogojev, tudi kulturnovarstvenih soglasij, mnenj, predhodnih kulturnovarstvenih pogojev in razlag lastnikom o načinih ravnanja z registrirano kulturno dediščino in spomeniki. Skupaj z Odborom za kulturno dediščino občine Komenda smo pripravili prioriteto listo kulturne dediščine na območju občine Komenda, za katero bomo leta 2004 pripravili strokovne podlage za razglasitev. Lani sem bila na 89 terenskih dnevih, za študij na OEiKA sem porabila 35 delovnih dni študijskega dopusta.

6. Udeležba na strokovnih srečanjih doma in v tujini

- Podiplomski študij - magisterij na Filozofski fakulteti, Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo. Naslov magistrskega dela: Regionalizacija in etnološko konservatorstvo (območje 20 občin ZVKDS OE Kranj).
- Združenje zgodovinskih mest in trgov; predstavitev dela, Piran, 29. 01. 2003, udeležba.
- Projekt Kultura 2000, RAGOR Jesenice, 30. 01. 2003, udeležba.
- Konservatorsko-izobraževalna ekskurzija v Prekmurje, 11. april 2003, udeležba.
- Konservatorsko-etnološki strokovni sestanek, območje OE Piran, 16. april 2003.
- Projekt Kultura 2000, Ljubljana, maj 2003.
- Konservatorsko-etnološki strokovni sestanek, območje OE Celje, 11. junij 2003, udeležba.
- Konservatorsko-etnološki strokovni sestanek, URSKD Ljubljana, 3. krat.
- Steletova priznanja in nagrada, Ljubljana, 20. marec 2003.
- Tržič, okrogla miza ob predstavitvi Strokovnih podlag za zavarovanje Šentantskega rudnika, predstavitev Tadeje Šubic, ZRSVN OE Kranj, Tržič, 6. maj 2003, udeležba.
- Gradec 2003, Strokovna ekskurzija z ZVKDS OE Novo mesto, Gradec 10.-11. oktober 2003.
- Konservatorsko-etnološki strokovni sestanek, območje OE Maribor, Maribor, 15. oktober 2003.

7. Popularizacija dediščine in konservatorskega dela

- Mentorica konservatorski pripravnici Lidiji Uranič, september 2002-junij 2003.
- Mentorica študentki FF, OEiKA Heleni Matičič, obvezna praksa bodočih etnologov in kulturnih antropologov, januar 2003.
- Tercelj Otorepec Mojca s sodelavci ZVKDS, OE Kranj: Strokovne zasnove za varstvo kulturne dediščine na območju občine Moravče, razstava, Kulturni dom Moravče, 7. februar 2003.

- Tercelj Otorepec Mojca: Strokovna ocena izdelanega Kataloga kulturne dediščine Odbora za kulturno dediščino Občine Komenda, javna predstavitev, 16. maj 2003, Komenda.
- Tercelj Otorepec Mojca: Intervju z novinarko Sabino Eržen, Radio Slovenija - 1. program, O planinskem pašništvu na Gorenjskem in njenem stavbarstvu, Kranj, 20. junij 2003.
- Tercelj Otorepec Mojca: Predstavitev monografije Trnovski tičarji in solatarce udeleženkam Tretje univerze, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana, junij 2003.
- Tercelj Otorepec Mojca: Strokovne zasnove za varstvo kulturne dediščine v občinah Moravče in Radovljica, Razstava evidentirane kulturne dediščine s fotografijami in besedili, ZVKDS, OE Kranj, razstavišči Kokra in Sava, 6. november 2003.
- (Tercelj Otorepec Mojca s sodelavci ZVKDS OE Kranj): Intervju z novinarko Marjano Hanc o strokovnih zasnovah za varstvo kulturne dediščine na območju občine Naklo, Dediščina in samospoštovanje, Delo 27. december 2003, Ljubljana, str. 6.

8. Objave in strokovni članki ter udeležbe na simpozijih s prispevki:

- Tercelj Otorepec, Mojca 2003: Spretnost iznajdljivih rok ali pletarstvo na Moravškem. Moja dolina skozi prizmo obrti, stavbne dediščine in varovanja narave. V: Novice iz Moravske doline letnik III, št. 2, Moravče, 21.
- Tercelj Otorepec, Mojca 2003: Kolarstvo na Moravškem - osnova za transportna sredstva preteklosti in naše sodobnosti. Moja dolina skozi prizmo obrti, stavbne dediščine in varovanja narave. V: Novice iz Moravske doline letnik III, št. 4, Moravče, 21.
- Tercelj Otorepec, Mojca; Lavrinc, Saša 2003: Butaličeva hiša. Ohranimo našo dediščino 4. Naša dediščina. V: Kamniški občan, Kamnik.
- Tercelj Otorepec, Mojca 2003: Po poteh kulturne dediščine v občini Komenda. V: Aplenca št. 5, Komenda. 09. maj 2003, 8.
- Tercelj Otorepec, Mojca 2003: Poročilo o opravljenih delih v letu 2002. V: GSED letnik 43/1, 2, Ljubljana, 156-157.
- Tercelj Otorepec, Mojca 2003: Mojstri tesarskih in krovskih obrti na Moravškem. Moja dolina na dlani skozi prizmo obrti, stavbne dediščine in varovanja narave. V: Novice iz Moravske doline letnik III, št. 6, Moravče, 21.
- Tercelj Otorepec, Mojca 2003: Mlinarstvo na Moravškem. Moja dolina skozi prizmo obrti, stavbne dediščine in varovanja narave. V: Novice iz Moravske doline letnik III, št. 7, Moravče, 21.
- Tercelj Otorepec, Mojca 2003: Sedlarji in jermenarji na Moravškem. Moja dolina skozi prizmo obrti, stavbne dediščine in varovanja narave. V: Novice iz Moravske doline letnik III, št. 9, Moravče, 21.
- Tercelj Otorepec, Mojca 2003: Društvo rokodelcev Moravske doline. Moja dolina skozi prizmo obrti, stavbne dediščine in varovanja narave. V: Novice iz Moravske doline letnik III, št. 10, Moravče, 21.
- Šubic, Tadeja; Tercelj Otorepec Mojca 2003: Dovžanova soteska. Zgibanka o naravnih vrednotah in kulturni dedišči-

ni. Občina Tržič. Tržič. (pred izidom)

- Tercelj Otorepec, Mojca (et. al) 2003: Moravska dolina na dlani. Skozi naravne vrednote, kulturno dediščino, spomenike in lastnike. Monografija, Občina Moravče, Moravče. (Izšla bo konec februarja ali začetek marca 2004)
- Tercelj Otorepec, Mojca 2003: Čas teme, beline, zelenja in ognja - čas zime. Ohranimo našo dediščino. V: Kamniški občan št. 12, Kamnik, december.
- Tercelj Otorepec, Mojca; Jesenko Filipič, Bernarda; Lavrinc, Saša 2003: Strokovne zasnove za varstvo kulturne dediščine občin na območju ZVKDS OE Kranj, besedilo, grafiki. Moja dolina skozi prizmo obrti, stavbne dediščine in varovanja narave. V: Novice iz Moravske doline letnik III, št. 8, Moravče, 14.
- Tercelj Otorepec, Mojca 2003: Med varstvom dediščine v gorenjskem regionalnem prostoru in sodobnimi težnjami v njem. Predavanje z dia-projeksijo. Znanstveni posvet, Zreče, 05. december 2003.
- Tercelj Otorepec, Mojca; Štepec Dobernik, Dušan 2003: Problem spomeniškovarstvenega prepoznavanja, vrednotenja in razvrščanja nepremične kulturne dediščine z aplikacijo na romski dediščini, zaključne misli. Znanstveno srečanje na OEiKA na temo Kako misliti dediščino? Ljubljana, 16.-17. december.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 19. 2. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25 **Dušan Štepec Dobernik**

ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE SLOVENIJE; OE NOVO MESTO

1. Evidentiranje dediščine in priprava predlogov za vpis v register kulturne dediščine

Pripravil 37 predlogov za vpis v ZRD, večino med opravljanjem naslednjih strokovnih nalog:

- preverjanje in ponovno vrednotenje posameznih enot dediščine za potrebe razglašanja kulturnih spomenikov v KS Šentrupert na Dolenjskem in v občini Žužemberk,
- vrednotenje hramov in zidanic na Trški gori.

2. Priprava oz. sodelovanje pri pripravi planskih dokumentov

Strokovne zasnove varstva kulturne dediščine k pripravi ureditvenega načrta jedra Škocjana, februar 2003.

Člani etnološke skupine raziskovalnega tabora Sevno 2003 pred Grmsko zidanico na Trški gori. Foto D. Štepec Dobernik, 2003

3. Priprava strokovnih podlag za razglasitev spomenikov državnega ali lokalnega pomena

- Strokovne podlage za razglasitev več enot nepremične kulturne dediščine za spomenike lokalnega pomena v KS Šentrupert na Dolenjskem: Trstenik pri Mirni - Kovačija Mandelj (EŠD 7493), Dolenje Jesenice - Boltetov mlin (EŠD 7512), Bistrica pri Mokronogu - Hiša Bistrica 8 (EŠD 1360), Hom - Hiša Hom 24 (EŠD 7510), Hom - Mežnarjev pod (EŠD 7509), Prelesje - Jurgličev toplar (EŠD 1281), Prelesje - Steklasova domačija (EŠD 1306), Šentrupert na Dolenjskem - Vaško jedro (EŠD 729), Vesela Gora - Barbova graščina (EŠD 7845), Brezova Reber pri Dvoru - Vaška sušilnica (EŠD 13666), Plešivica pri Žužemberku - Kašča pri hiši Plešivica 7 (127/00), Podgozd - Domačija Podgozd 17 (EŠD 93/00), Ratje - Vas (EŠD 8634), Trebča vas - Naranovo znamenje (EŠD 13671), Vrh pri Križu - Kašča pri hiši Vrh 1 (EŠD 13672).
- Strokovne podlage za razglasitev enote nepremične kulturne dediščine za kulturni spomenik državnega pomena: Boršt - Domačija Boršt 6 (EŠD 8080).

4. Spomeniškovarstveni projekti na objektih dediščine in na spomenikih

- Novo mesto - Domačija Resslerova 5 (EŠD - 8580). Koordiniral sem dendrokronološko raziskavo lesa v hiši in na gospodarskem poslopju, ki jo je izvajal Lesarski oddelek Biotehniške fakultete v Ljubljani. Zavod je investitorju izdal kulturnovarstveno soglasje k projektno-gradbeni dokumentaciji.
- Vesela Gora - Barbova graščina (EŠD 7845). Imel sem več usklajevalnih sestankov z njenim upravljalcem. Od jeseni 2003 so v izdelavi okna in okovje za prvo nadstropje.
- Hom - Livkova zidanica (EŠD 12861). Izvedli smo prvo fazo njene obnove. Izvajalec obnovitvenih del je po odstranitvi strešne konstrukcije saniral poškodbe zgornjega dela obodnih sten. Po sanaciji je na zidanico postavil novo leseno

ostrešje. Strešno konstrukcijo je na tradicionalni način zvezal s hrastovimi klini, nato pa jo poletval z ročno klanimi bukovimi preklami. Tako pripravljeno ostrešje sta s slamo prekrila izkušena lokalna krovca. Slamnato kritino sta v debelini 25 centimetrov na konstrukcijo privezala s »preklami« (leskovimi ali jesenovimi palicami) ter beko. Opisana dela so bila izvedena do sredine junija. Med avgustom in septembrom je izvajalec na podlagi analogij izvedel še lesen oboj na zahodni fasadi. Rekonstrukcijo oken v vzhodnem zatrepu pa je izvajalec izvedel v novembru.

- Paha - Domačija Paha 3 (EŠD 376/00). Od leta 1999 se na njej načrtuje zasnova kombiniranega krajevnega »muzeja na prostem«, ki naj bi ga sestavljalo več stavb: »in situ« ohranjena kmečka hiša, ki ima bivalni in gospodarski del združen pod isto streho, lesen skedenj, dvojni kozolec, vodnjak in zelenjavni ter cvetlični vrt. Lastnik domačije je z njeno obnovo in ureditvijo začel leta 2000 s prestavitvijo skednja k »in situ« ohranjeni hiši. Leta 2003 smo začeli z obnovo kmečke hiše. Izkušeni krovca je prekril hišo s slamnato kritino, zgrajen je bil tudi nov dimnik. Z bližnje okolice je bil k hiši prestavljen dvojni kozolec na dva para oken.

5. Udeležba na strokovnih srečanjih doma in v tujini

- Posvet in strokovna delavnica Apno in tehnologija apna; Ljubljana, Prapreče pri Lukovici (20.-29. maj 2003).
- 33. mednarodna poletna šola za varstvo spomenikov - Eger na Madžarskem (24. junij -02. julij 2003).
- Sestanek in strokovna ekskurzija konservatorjev etnologov - Piran (16. april 2003).

Značilne vinske kleti v Noszvajju. Foto: D. Štepec Dobernik, 2003

6. Bibliografija

- Štepec Dobernik, Dušan 2003: Globevnikova domačija v Škocjanu - pomembna kulturna dediščina. V: Poročevalec Občine Škocjan, št. 73, letnik 9, april 2003. Škocjan, 17.
- Štepec Dobernik, Dušan 2003: Kritično o podobi stare Mirne in novi šoli. Popravki in odgovori. V: Dolenjski list, št. 25, 19. junij 2003. Novo mesto, 20.

- Štepec Dobernik, Dušan 2003: Razglasitev Livkove zidanice na Homu za kulturni spomenik lokalnega pomena ter začetek njene prenove. V: Glasilo krajanov skupnosti Šentrupert, Leto V, št. 3, 23. september 2003. Šentrupert 15-16.
- Štepec Dobernik, Dušan 2003: In kaj pravi mentor? Predstavitev skupine in njenih ciljev. V: Novo mesto - pokrajina in ljudje. Poletni tabor za Zoisove štipendiste (Bilten). Novo mesto, 15-21.
- Štepec, Dušan 2003: Problem očuvanja ruralnoga naseobinskega nasljeđa na primjeru sela Šentrupert u Dolenjskoj. V: II. Simpozij etnologa konservatora Hrvatske i Slovenije. Zaštita i očuvanje tradicijske kulturne baštine, Varstvo nepremične etnološke dediščine, Zbornik radova. Zagreb, 291-304.
- Tercej Otorepec, Mojca; Štepec Dobernik, Dušan 2003: Problem spomeniškovarstvenega prepoznavanja, vrednotenja in razvrščanja nepremične kulturne dediščine z aplikacijo na romski dediščini. V: Kako misliti dediščino? O »naših« in »drugih« dediščinah na Slovenskem, Ljubljana 16. in 17. december 2003. Zbornik povzetkov. Ljubljana, 13-14.
- Štepec Dobernik, Dušan; Simič, Mitja 2003: Problem varstva širših varovanih območij dediščine na primeru vinogradniške Trške gore pri Novem mestu - spomeniškovarstveni vidik. V: Znanstveni simpozij na temo Dediščina, spomeniki in njihovi lastniki (Zbornik povzetkov). Terme Zreče, Skomarje, 05. 12. 2003. Zreče, 29.

7. Razno

Predstavitev dveh predavanj z naslovom Varstvo kulturne dediščine v občini Trebnje včeraj, danes in jutri za člane Tretje univerze na Centru za izobraževanje in kulturo Trebnje (04. in 25. februar 2003).

- Dušan Štepec Dobernik: Kulturna dediščina. Slikarska razstava (Spremo besedilo k razstavi Društva upokojencev Novo mesto z naslovom Kulturna dediščina v Narodnem domu), Novo mesto, november 2003.
- Mentorstvo etnološki skupini na poletnem raziskovalnem taboru za Zoisove štipendiste Novo mesto - pokrajina in ljudje od 16. do 23. avgusta 2003. Raziskovalna tema etnološke skupine so bile vinogradniške stavbe na Trški gori.
- S kolegico Mojco Tercej Otorepec sva se udeležila znanstvenega simpozija Kako misliti dediščino v organizaciji Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo z referatom Problem spomeniškovarstvenega prepoznavanja, vrednotenja in razvrščanja nepremične kulturne dediščine z aplikacijo na romski dediščini, Ljubljana, 17. december 2003.
- S kolegom Mitjem Simičem sva se udeležila znanstvenega simpozija Dediščina, spomeniki in njihovi lastniki v organizaciji Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo in podjetja Comet z referatom Problem varstva širših varovanih območij dediščine na primeru vinogradniške Trške gore pri Novem mestu - spomeniškovarstveni vidik, Zreče, 05. december 2003.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 13. 2. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25

Anita Radkovič

PODJETNIŠKI CENTER KRŠKO

Januarja 2003 so v Podjetniškem centru Krško v sklopu dela na dveh projektih preko javnih del iskali strokovnega sodelavca - etnologa. Moje delo z rokodelci in rokodelskimi izdelki je bilo vezano na nadaljevanje projekta Delo na domu in delo na daljavo, ki je leta 2002 potekalo preko Pospeševalnega centra za malo gospodarstvo Ljubljana (v nadaljevanju PCMG). Rezultat je bila ustanovitev Društva za delo na domu Škrija, septembra 2002. Nadgradnja je sledila s projektom Vzpodbujanje lokalnih razvojnih iniciativ, na katerem sem bila leta 2003 zaposlena v PC Krško in katerega cilj je bil pospeševanje razvoja in poslovanja z izdelki domače in umetnostne obrti ter odkrivanje in promocija rokodelske dediščine Posavja.

Leta 2002 je PC Krško kot nosilec ideje zasnoval spletni katalog rokodelskih izdelkov Škrija. Ime je dobil po Društvu Škrija, ki se je v njem predstavilo prvo. Namen kataloga je vzpodbujanje in izvajanje elektronskega poslovanja izdelovalcev, predstavitev širši javnosti, promocija dejavnosti in hkrati prodaja izdelkov. V delovno skupino, ki se je leta 2003 ukvarjala z oblikovanjem kataloga, sem bila vključena tudi sama. S predlogi sem sodelovala pri celostni podobi in konceptu kataloga, izboru ustreznih fotografij in selekciji sodelujočih. Moje delo je temeljilo tudi na vključevanju vseh zainteresiranih izdelovalcev (članov Škrije in ostalih) v spletni katalog. V planu dela za leto 2004 sem predvidela oblikovanje pravil in pogojev za vpis v katalog (materiali, mnenja, certifikati, način izdelave ...). Skupaj z društvom smo izrazili željo po oblikovanju strokovne skupine/komisije, ki bi sodelovala pri ocenjevanju izdelkov. Katalog smo v začetni fazi sicer »postavili na noge«, vendar smo bili pri oblikovanju predvsem finančno, pa tudi kadrovske omejeni, zato je delo potekalo izredno počasi. Trenutno je spletni katalog v fazi mirovanja.

Sicer pa sem se ob zaposlitvi v PC Krško sprva seznanila z opravljenim delom na področju dela na domu, osebnega dopolnilnega dela in rokodelstva. Z večletitvijo v Društvo Škrija sem navezala stike z izdelovalci, rokodelci in s pridelovalci. Kasneje sem se lotila priprave seznama rokodelcev v Posavju (ustno, teren, register Obrtne zbornice). Že pred mojim prihodom so v Društvu Škrija razmišljali o potrebi po strokovnem delu in se dogovarjali s prof. dr. Janezom Bogatajem. Nadaljnje aktivnosti sem kasneje prevzela sama. Moja zaposlitev na projektu v PC Krško mi je dopuščala delo z društvom in s problematiko rokodelcev, izdelovalcev in pridelovalcev.

Maja 2003 smo v PC Krško s partnerjema Društvom Škrija in Kmetijsko svetovalno službo Krško oddali prijavo na javni poziv Inovativni podjetniški projekti PCMG Ljubljana z naslovom Oživljanje domačih obrti v Posavju, in bili izbrani. Potreba po večji prepoznavnosti v okolju, ohranjanju rokodelske dediščine in porast povpraševanja po rokodelskih

izdelkih in kmetijskih produktih nas je vzpodbudila, da smo k sodelovanju pri projektih vključili zainteresirane izdelovalce, rokodelce in posameznike. V PC Krško smo se odločili, da v sklopu dela pri projektih skupaj s partnerji (Društvo Škrija in KSS Krško) leta 2003 organiziramo niz delavnic, vezanih na rokodelstvo in domače obrti, in k sodelovanju pritegnemo tudi širši krog ljudi.

Glavne aktivnosti projektov so bile povezovanje izdelovalcev ter razvoj in trženje izdelkov domače in umetnostne obrti, kot promocijskih in priložnostnih daril.

Za glavne cilje projekta smo si zastavili: ponovno odkrivanje rokodelskih dejavnosti in ohranjanje rokodelske dediščine Posavja, povečanje zanimanja za rokodelsko dejavnost (tako obstoječih kot tudi potencialnih rokodelcev/izdelovalcev/pridevalcev in širše javnosti), vključevanje stroke ter v začetni fazi povečanje razpoznavnosti le-teh v lokalnem okolju.

Glede na našeto so bile leta 2003 izvedene tri delavnice, ki so bile medijsko pokrite na lokalni ravni (časopisi, televizija in radio).

1. Prva je bila animacijsko-motivacijska delavnica Kako z rokodelstvom v bodoče v Posavju, ki jo je aprila 2003 vodil dr. Janez Bogataj. Prisotni na delavnici so bili seznanjeni z merili, ki predstavljajo temelj za ocenjevanje izdelkov domače in umetnostne obrti v Sloveniji, s predlogi za boljši in učinkovitejši razvoj domače in umetnostne obrti ter poklicani k medsebojnemu sodelovanju in povezovanju s stroko v lokalnem in slovenskem prostoru.

2. Junija 2003 je sledila strokovna ekskurzija Teden podeželja na Loškem. Udeležencem je bil predstavljen primer dobre prakse (Razvojne agencije Sora). Na delavnici so se udeleženci seznanili s pristopi k razvoju podeželja in razvoju dopolnilnih dejavnosti na kmetijah, ustanovitvi skupne blagovne znamke ter trženju produktov s podeželja. Informacije o tovrstni dejavnosti so lahko pridobili iz prve roke, hkrati pa izmenjali izkušnje s tamkajšnjimi izdelovalci.

3. Skrb za ohranjanje kulturne dediščine lokalnega okolja nas je pripeljala do potrebe po delavnicah, na katerih bi mojstri, ki še imajo znanje, le-to prenesli na mlajše. Tako je bila oktobra 2003 izvedena prva specializirana delavnica Oživljanje domačih obrti. Na delavnici so starejši rokodelci iz Posavja praktično prikazali v lokalnem okolju sicer še žive, vendar ne razširjene obrti: opletanje steklenic, pletenje košar, košev in les, izdelovanje izdelkov iz koruznega ličkanja, vezenje in izdelavo peharjev, vezenje prtov in prtičev. Udeleženci so svoje spretnosti in željo po znanju lahko preizkusili s pomočjo rokodelcev.

Prvi dve delavnici sem s pomočjo nekaterih članov Društva Škrija in podpora PC Krško organizirala sama. Pri tretji delavnici sem pri organizaciji sodelovala (glavni organizator je bila KSS) z naborem naslovov rokodelcev in povabljenec ter s pripravo krajšega predavanja o osebnem dopolnilnem delu.

Moja glavna zaposlitev v okviru Društva Škrija je bila organizacija tematskih in priložnostnih sejmov, udeležba na prireditvah, sodelovanje na delavnicah in predstavitev. Tako smo s člani društva leta 2003 sodelovali na:

1. SEJMIH in TEMATSKIH TRŽNICAH, na katerih so člani predstavljali ter tržili izdelke in posamezne obrti.

- Alpe Adria (Ljubljana, marec 2003) s predstavitev posameznih rokodelskih izdelkov;
- Srečanja veteranov vojne za Slovenijo (Krško in Semič, marec 2003) s trženjem izdelkov;
- velikonočna predstavitev v TA-BU centru (Krško, 18. april 2003) s predstavitev rokodelskih izdelkov in z degustacijami velikonočnih jedi;
- jurjevanje (Zdole, 27. april 2003) s trženjem in predstavitev izdelkov;
- Petrov sejem (Brestanica, 28. junij 2003) s trženjem izdelkov;
- Dotik narave v Termah Olimia (Podčetrtek, 18., 19., 20. julij 2003) s trženjem rokodelskih izdelkov;
- Anin sejem v Leskovcu (Leskovec, 27. julij 2003) s trženjem izdelkov;
- 4. kozjanski sejem (Kozje, 6., 7. september 2003) s trženjem rokodelskih izdelkov;
- Praznik kozjanskega jabolka (Podsreda, 10., 11., 12. oktober 2003) s prikazom rezbarjenja in trženjem rokodelskih izdelkov;
- Rokodelska tržnica (Krško, 18. oktober 2003) s prikazom rezbarjenja, postopkom rezanja jabolčnih krljev in prodajo rokodelskih izdelkov;
- Praznični sejem (Krško, 29. november 2003) s prikazom klekljanja, kvačkanja in prodajo rokodelskih izdelkov;
- Miklavžev sejem v Spar centru (Novo mesto, 4. december 2003) s prodajo rokodelskih izdelkov;
- Božično-novoletni bazar na dvorcu Trebnik (Slovenske Konjice, 13.-21. december 2003) s prodajo rokodelskih izdelkov;
- Praznični tržni dnevi (Krško, 12., 13. december 2003), tematski sejem s prikazom klekljanja, kvačkanja in lončarjenja ter prodajo izdelkov;
- Praznični tržni dnevi (Krško, 22., 23., 24. december 2003), trije tematski semanji dnevi s prikazom klekljanja, kvačkanja in predstavitev knjige o rokodelki in ljudski umetnici Kati Turk.

2. PRIREDITVAH IN PREDSTAVITVAH:

- Od 26.-28. septembra 2003 smo v Podjetniškem centru Samobor na Bregani sodelovali na 1. turističnih susreth pograničnih regija Zagrebačke županije i regije Posavje z razstavo in video predstavitev posameznih rokodelskih izdelkov in poslovnih daril. Na stojnicah smo za obiskovalce pripravili degustacije gastronomske in enološke ponudbe regije Posavje. Folklorne, pevske in glasbene skupine pa so na prireditvenem prostoru predstavljale bogastvo ljudskih pesmi in plesov.
- 23. decembra 2003 smo v Krškem, v okviru prazničnih tržnih dni pomagali pri organizaciji predstavitve knjige Kati Turk - pastirica in ljudska umetnica, avtorice Joži Kališnik.

3. DELAVNICAH:

- 17. oktobra 2003 so v Krškem na delavnici Oživljanje starih obrti, ki je sovpadala s Tednom vseživljenjskega učenja 2003 članice Društva Škrija prikazovale vezenje prtov in prtičev,

sama pa sem pripravila krajše predavanje o osebnem dopolnilnem delu.

Vse našete aktivnosti so imele precejšnjo medijsko pokritost v lokalnem okolju (lokalni televiziji Krško in Novo mesto, javljanja s prireditv v eter Radia Krka, članki v Dolenjskem listu). Z novinarjem Dolenjskega lista sva se dogovorila za serijo člankov, v katerih bi bili predstavljeni posavski rokodelci.

V okviru Društva Škrija sem kot njihova predstavnica razen pri omenjenih projektih in prireditvah sodelovala in se povezovala še z:

- Regionalno razvojno agencijo Posavje, kjer sem oktobra 2003 sodelovala pri izbiri in oddaji ter svetovala pri celostni podobi (pomoč pri izbiri ustrezne embalaže) rokodelskih izdelkov in kmetijskih produktov članov Škrije. Namen povpraševanja PCMG Ljubljana je bil izbor rokodelskih izdelkov in daril iz Slovenije za promocijske namene Programa podjetniške prenovе podeželja, tako doma kot v tujini. PCMG je izbral več izdelkov iz projektov različnih podeželskih razvojnih jeder. Med temi so bili izbrani izdelki treh od štirih prijavljenih članov Društva Škrija: suho sadje na lesi in v košarah, seti čebelarških izdelkov (pri katerih so izdelovalci upoštevali moje predloge za celostno podobo) in lončarski izdelki. Novembra 2003 sem sodelovala pri naboru seznama in naslovov za izvedbo delavnic v sklopu aktivnosti projekta Podeželskega razvojnega jedra Posavje (zdaj Center za razvoj podeželja Posavje) ter pomagala pri izvedbi prve delavnice S samozavestjo do jasnih ciljev in vizije.
- Društvom za razvoj slovenskega podeželja, v okviru katerega smo pripravili pisno predstavitev problemov, težav in nevšečnosti rokodelcev, ki je bila predstavljena na strokovnem posvetu Društva za razvoj slovenskega podeželja na Rogli (april 2003). Državne poslance iz Posavja smo seznanili z dokumentacijo pobude za pravno ureditev osebnega dopolnilnega dela, ki je bila s strani Društva za razvoj slovenskega podeželja poslana na Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (junij 2003) ter obveščali člane Društva za razvoj slovenskega podeželja o aktualnih razpisih in informacijah.

Dosedanje aktivnosti so zaenkrat pripeljale do večje motiviranosti rokodelcev, ki jim je to edini vir dohodka. Rezultati se kažejo pri uspešni prodaji v okviru prireditve in v sklopu projektov (spletni katalog rokodelskih izdelkov) in v okviru akcij Društva Škrija (prireditve, tematske tržnice ...). Leta 2003 sta bila pospešena tako razvoj kot poslovanje z izdelki domače in umetnostne obrti v okvirih dopolnilnih dejavnosti na kmetijah ter osebnega dopolnilnega dela (oblikovanje novih izdelkov, poslovnih daril, celostna podoba pri posameznih izdelovalcih). Z vsemi naštetimi aktivnostmi smo se aktivno vključili v skrb za ohranjanje rokodelske dediščine Posavja in njene nadgradnje.

Konec decembra 2003 se je projekt Vzpodbijanje lokalnih razvojnih iniciativ pri PCMG Ljubljana zaključil, s tem pa se je žal iztekla tudi moja zaposlitev preko javnih del. Začeto delo, motiviranost izdelovalcev in odzivi v okolju so tako začasno upočasnjeni. Delo z rokodelci v Posavju je trenutno prepuščeno rokodelcem - posameznikom in članom Društva Škrija ter povezovanju na relaciji Društvo Škrija - Regionalna

razvojna agencija Posavje - Center za razvoj podeželja Posavje. Z pred kratkim ustanovljenim Centrom za razvoj podeželja Posavje se dogovarjam, da bi delo z rokodelci nadaljevala v obliki mentorstva. Upam in želim si, da bodo odgovorni upoštevali dosedanje dosežene rezultate in trud ter pri iskanju novih sodelavcev upoštevali dejstvo, da brez etnološke podpore pač ne gre.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 8. 3. 2004

Drugi članki ali sestavki/1.25 **Alenka Černelič Krošelj**

DVA PROJEKTA, DVE SLUŽBI - ENA ETNOLOGINJA IN KULTURNA ANTROPOLOGINJA

POROČILO ZA LETI 2002 IN 2003 - VALVASORJEV RAZISKOVALNI CENTER IN OŠ BREŽICE

Kot še mnogi drugi etnologi in etnologinje sem kar nekaj časa po diplomi iskala »prostor pod strokovnim soncem«. Poučevala sem na raznih osnovnih šolah, izvajala program Za boljšo kakovost življenja, ki ga je pripravil zavod A-help iz Brežic in je potekal na osnovnih šolah v okviru predmeta etika in družba, financiran pa je bil iz naslova javnih del pri Zavodu za zaposlovanje RS in Območne službe Sevnica.

V študijskem letu 2000/01 sem se vpisala na podiplomski študij na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Naslov magistrske naloge je Cviček - vloga v sooblikovanju regionalne identitete in nastaja pod mentorstvom prof. dr. Janeza Bogataja.

V drugi polovici leta 2002 sem bila na razpisu izbrana za vodenje projekta, ki ga je razpisala Občina Krško, izvedba pa je bila zaupana Valvasorjevemu raziskovalnemu centru Krško.¹ Občina oziroma oddelek za gospodarsko infrastrukturo, ki pokriva tudi področje turizma in skrbi za raznovrstne zgradbe - nepremičnine, je projekt naslovlila Projekt izrabe (aplikacije) zgradb kulturnozgodovinske vrednosti. Namen projekta je bil pregled stanja in možnosti za raznovrstno uporabo petih zgradb v občini Krško,² ki so različne tako po starosti, vrednosti, ohranjenosti in lastništvu kot statusu. Projekt s cilji ni posegal na področje konservatorstva, lastništva in projektiranja gradbene obnove, ampak je bila njegova glavna naloga priprava možnih in ustreznih vsebin programov v posameznih zgradbah.

Z interdisciplinarnim pristopom, raziskovanjem preteklosti in sedanosti je bil cilj projekta predvsem priprava vizije za prihodnost. Projekt je potekal v dveh delih:

Prvi del projekta je bil končan avgusta 2002. Obravnavane so bile naslednje zgradbe: prazna stavba nekdanje OŠ Črneča vas pri Kostanjevici na Krki, ki je prazna in v lasti Občine Krško; grad (dvorec) Raka, ki je po letu 1998³ prazen in je v lasti občine Krško ter nima statusa kulturne dediščine; grad Šrajbarski turn, Leskovec pri Krškem, je kulturni spomenik državnega pomena in je še »naseljen« s stanovalci, ki živijo v skromnih razmerah (Ur. l. št. 81/1999, 12574); grad Rajhenburg v Brestanici je delno zapolnjen z depandanso Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani in drugimi dejavnostmi (Krajevna skupnost Brestanica, Galerija vin vinorodne dežele Posavje idr) terje prav tako kulturni spomenik državnega pomena (Ur. l. št. 81/1999, 12608); Spodnji grad v Brestanici, ki je občinska last in prazna lupina,⁴ ter Valvasorjev kompleks v Krškem, ki je z odlokom iz leta 1993 razglašen za kulturni in zgodovinski spomenik. (Ur. l., št. 61/1993, 2970)

Rezultati prvega dela projekta: Opravljena je bila analiza obstoječega stanja,⁵ raziskane možnosti za aplikacijo⁶ in navedeni razlogi za investicijo.⁷ Po analizi in presoji⁸ so bile za nadaljevanje projekta s strani naročnice izbrane tri zgradbe: grad Raka, Valvasorjev kompleks v Krškem in grad Leskovec pri Krškem - Šrajbarski turn.

Poudarek je na izbrani rešitvi ali rešitvah in na konkretnih

nalogah za pripravo in izvedbo programa. Glede na različnost petih zgradb so tudi rezultati vsakega dela različni in drugačni. Projekt sem izvedla kot zunanja sodelavka.

Prvi del projekta sem 24. in 25. oktobra 2002 predstavila na posvetu Brežice po Brežicah. Etnologija in regionalni razvoj. Prispevek je objavljen tudi v zborniku.

Drugi del projekta je potekal od aprila do septembra 2003, izvedla pa sem ga kot zaposlena sodelavka Valvasorjevega raziskovalnega centra s statusom raziskovalke II. Od petih zgradb smo v drugem delu obravnavali tri: grad Raka, grad Šrajbarski turn ali grad Leskovec pri Krškem in Valvasorjev kompleks v Krškem. Vsaka zgradba je bila obravnavana posamezno, glede na izhodišča, možnosti in stanje:

Grad Raka: Občina je podrla razvijanje ideje z delovnim naslovom Dom Slovencev po svetu. Pri tem sta nam pomagala Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU in Slovenski etnografski muzej, kjer smo se povezali s pristojno kustodinjjo mag. Dašo Hribar, s katero sva opravili ogled stavbe gradu Raka in drugih stavb v občini.

Ideja je bila predstavljena pristojni konservatorji Alenki Železnik, ZVKDS OE Ljubljana, direktorju Uprave za kulturno dediščino Stanetu Mrviču in strokovni sodelavki Alenki Kušević ter mag. Dušanu Krambergerju, svetovalcu Vlade na Ministrstvu za kulturo RS,⁹ ki so se 13. 6. 2003 udeležili delovnega sestanka. Namen sestanka, ki ga je sklical župan

¹ Valvasorjev raziskovalni center (Valvasor's research centre) Krško je zavod s pravico javnosti, ki je bil ustanovljen leta 2000. Je prva takšna organizacija v jugovzhodni Sloveniji. Gre za visoko profesionalno raziskovalno razvojno organizacijo, ki se ukvarja z znanstveno raziskovalnim delom na širšem znanstvenem področju kontaktov na osnovi visoko razvitih informacijskih tehnologij. Glavna naloga zavoda je raziskovanje obsežnega področja regionalnega razvoja s poudarkom na razvoju lokacijskih faktorjev z logistiko in globalnimi komunikacijami tako v pridobivanju, ustvarjanju in posredovanju novega znanja kot tudi pri najširši uporabi pridobljenega znanja v praksi. V ta namen je zavod organiziran v tri divizije: znanstveno raziskovalno področje, znanstveno izobraževalno področje in razvijanje infrastrukturnih raziskovalnih centrov.

Osnovna raziskovalna področja centra predstavljajo:

- logistika,
- globalne komunikacije,
- ekonomski odnosi s tujino,
- regionalni razvoj,
- prenos visokih tehnologij v prakso,
- ekologija in varovanje naravnih virov,

raziskovanje na področju humanistike in družboslovja.

² Projekt hranita Valvasorjev raziskovalni center Krško in Občina Krško. Vodja projekta je bila Alenka Černelič Krošelj, univ. dipl. etnol. in kult. antrop. in prof. umet. zgod..

³ Od leta 1948 do 1998 so v gradu prebivale redovnice Hčere kršćanske ljubezni - usmiljenke. Leta 1948 so jih »pripeljali« iz Ljubljane, tu so si uredile dom za ostarele redovnice, ob vrnitvi posesti, ki so jih imele v Ljubljani in glede na velikost zgradbe, ki je bila za 12 stanovalk prevelik strošek, so se vrnile v Ljubljano. Njihov prihod in bivanje v gradu Raka je povezan z zanimivimi zgodbami, ki bodo kmalu tudi raziskane in napisane.

⁴ Spodnji grad leži resnično pod »zgoranjim« gradom in je sestavljen iz treh stanovanjskih traktov, ki so v lasti stanovalcev in severnega dela, ki je v lasti Občine Krško in je danes prazna lupina, sestavljena iz visoke trinadstropne zgradbe in stolpa ob njej. Občina je popravila streho, notranjost pa je »gola« lupina brez nadstropij ali drugih razdelitev prostora. V literaturi najdemo tudi poimenovanje grad Turn v Brestanici.

⁵ Po ogledu na terenu in pregledu ustrezne strokovne literature so narejeni kratki opisi stavbne zgodovine in ocena današnjega stanja, kjer nismo posegli na področje dela konservatorjev in arhitektov. To je podkrepjeno z izbranimi fotografijami, ki ponazarjajo posamezne dele in ne celote. Umetnostno-zgodovinski, zgodovinski, etnološki in sociološki podatki so temeljito obdelani in omenjeni samo toliko, kolikor služijo razlagi k ilustraciji preteklosti in sedanosti. Navedeni podatki so točni in preverjeni.

⁶ Pripravljena so konkretna izhodišča, rešitve za zapolnitev, ki so bila izoblikovana na osnovi preteklosti zgradb, trenutnega stanja, pogovorov z lastniki, zainteresiranimi posamezniki, društvi in institucijami. Po točkah so predstavljene variante, možnosti za vsebine, za uporabnost objektov. Vsa izhodišča so predhodno ovrednotena, tako je zaporedna številka 1 najustreznejša rešitev, potem številka 2 in tako naprej. Odkloni od tega rangiranja so posebej razloženi. Vsi kontakti so navedeni v projektu, pogovori in dogovori pa dokumentirani v arhivu Valvasorjevega raziskovalnega centra.

⁷ Po navedenih najustreznejših rešitvah so utemeljeni kulturno-zgodovinski, sociološki in ekonomski razlogi za investicijsko namero ter verjetnost izpeljave projekta.

⁸ V zaključku projekta so bile izpostavljene tri zgradbe, za katere je bilo ugotovljeno, da so primerne za nadaljevanje projekta. Končna odločitev in navodila za nadaljevanje projekta so bila v pristojnosti naročnice projekta Občine Krško in Oddelka za gospodarsko infrastrukturo.

občine Krško Franci Bogovič, je bil pregled možnosti za obnovo, predvsem pripravo in izvedbo ustreznih programov za objekte kulturne dediščine v občini. Poleg gradu Raka smo si udeleženci sestanka ogledali še Šrajbarski turn, mestno jedro Krškega z obnovljenim mestnim parkom, dvorano v parku in Valvasorjevim kompleksom ter Spodnji grad v Brestanici.

V okviru promocije in predstavitve ideje lokalni in širši javnosti smo kot enega izmed rezultatov pripravili razstavo akademske slikarke mag. Beatriz Tomšič Čerkez, ki je bila na ogled v Dvorani v parku v Krškem od 02. do 30. oktobra 2003. Razstava je bila prva v nizu razstav umetnikov - Slovencev iz sveta. S kakovostjo razstavljenih del in referencami umetnice je preseгла samo sporočilo - promocijo ideje za zapolnitev gradu Raka - in bila hkrati pomemben in široko odmeven dogodek. Z umetnico smo izvedli tudi dve likovni delavnici z naslovom Čarobnost likovnih materialov. Prva, 16. oktobra 2003, je bila namenjena vsem, druga pa je potekala v času jesenskih počitnic, 29. oktobra 2003, in je bila izvedena v sodelovanju z Mladinskim centrom Krško in Društvom Izvir Krško.

Finančno so jo omogočili Ministrstvo za kulturo RS, Občina Krško in Valvasorjev raziskovalni center Krško. Vsakodnevni ogled je delno omogočil tudi JSKD, Območna izpostava Krško. Odmevi in pokritost dogodka v lokalnih in drugih medijih je bila dobra.

Članek o razstavi in delavnicah je objavila tudi Rodna gruda (december 2003).¹⁰

Grad Šrajbarski turn, grad Leskovec pri Krškem: ugotovljeno je bilo, da mora država oziroma takrat še Uprava za kulturno dediščino RS urediti lastništvo, šele potem so mogoči kakršni koli posegi in obravnave. Grad je zaenkrat še vedno naseljen, interes lokalne skupnosti za uporabo in izrabo prostora je nakazan, vendar kratkoročno še ni mogoče priti do rešitve.

Valvasorjev kompleks¹¹ v Krškem: najboljše del drugega dela projekta je bil namenjen pripravi programa. Gradbena obnova je že v teku, terminski roki so postavljeni, potrebno je bilo določiti vsebino. Pripravili smo podroben program poposameznih prostorih, kjer smo upoštevali nekaj osnovnih izhodišč. Najpomembnejša zahteva naročnice projekta je bila: kompleks naj bi z najemninami prinašal vsaj toliko sredstev kot so tekoči stroški celote; to je omogočeno z delitvijo prostorov na »gospodarski« in »kulturni« del, na pritličje, ki je namenjeno poslovnim prostorom, in nadstropje, ki je namenjeno zgodbi - zbirki o mestu, prebivalcih in celotnem območju občine Krško. Podrobneje sem ta del projekta predstavila decembra 2003 na znanstvenem srečanju Kako misliti dediščino.

O programu, ki je pripravljen na tem mestu ne bom pisala, omenim naj samo še nekaj pomembnih izhodišč pri pripravi

Valvasorjev kompleks v Krškem. Foto: Alenka Černelič Krošelj, april 2004

zbirke - zgodbe o preteklosti, sedanjosti in prihodnosti mesta. Iz preteklosti smo skupaj z vsemi, ki so vpleteni, ali pa, ki »kaj vedo«, izbrali nekaj osnovnih zgodb in ljudi. Poleg Janeza Vajkarda Valvasorja, po katerem ima kompleks ime, so preteklost mesta, ki je dobilo mestne pravice leta 1477, zaznamovali še Adam Bohorič, Jurij Dalmatin (16. stoletje), čarovniški procesi in sežig zadnje čaravnice na Slovenskem v začetku 18. stoletja, razvoj šolstva in mesta konec 19. in na začetku 20. stoletja, kjer sta kot mecena mesta pomembna zakonca Martin in Josipina Hočevar, kot učitelj pa Ivan Lapajne, razcvet obrti in industrije do druge svetovne vojne in končno tudi prisotnost Nuklearne elektrarne Krško. V Valvasorjevi hiši bo en prostor namenjen tudi delom - predvsem medaljam, ki jih je ustvaril Vladimir Štoviček (1896-1989), kar je izvršitev njegove želje, ki jo je izrazil ob darovanju svojega opusa Občini Krško.¹²

Eden izmed pomembnih rezultatov tega dela projekta je bila priprava drugega projekta, ki je pomenil nadgradnjo in že prinesel konkreten in oprijemljiv rezultat.

¹¹ Gre za skupek treh hiš: Valvasorjeve, Jarnovičeve in Kaplanove hiše. Valvasorjeva hiša (zgrajena leta 1609) je edini objekt poznorenesančne meščanske arhitekture v Krškem. S svojo vogalno pozicijo in lego ob Hočevarjevem trgu z župnijsko cerkvijo in kapelo sv. Duha ambientalno ustvarja nesporno najkvalitetnejši prostor mesta (Konservatorski program 1993: 3). Jarnovičeva hiša (poznogotska hiša) je ena izmed najstarejših hiš v mestu. V jedru hiše ob nabrežju so v obeh etažah dobro ohranjeni poznogotski arhitekturni elementi (Konservatorski program 1993: 10). Kaplanova hiša (dva dela stavbe sta nastala že pred začetkom 16. stoletja) ima tloris v obliki črke L in oklepa jugovzhodni vogal kompleksa (Konservatorski program 1993: 12). Valvasorjev kompleks v Krškem je celota, ki s svojo lego ob cesti Krško-Celje, s pogledom na reko Savo in s hrbtom na staro mestno jedro zaključuje ali pa popelje proti koncu mesta. Prostor je trenutno »mrtev« in neizkoriščen, gradbena obnova in vzporedno vsebinska zasnova pa bo omogočila ne samo revitalizacijo Valvasorjevega kompleksa ampak celega mesta Krško.

¹² V njegovi oporoki je zapisana želja (zahteva), da so njegova dela razstavljeni v Valvasorjevi hiši.

⁹ Sedaj imajo vsi drugačne nazive in nekateri tudi službe. Za podrobne informacije - spletna stran Ministrstva za kulturo RS.

¹⁰ Alenka Černelič Krošelj, Čarobnost likovnih materialov. V: Rodna gruda, let. 50, št. 12, december 2003, Ljubljana, 17.

Projekt Adam Bohorič, Jurij Dalmatin in Janez Vajkard Valvasor v Krškem smo prijavi na projektni razpis Ministrstva za kulturo RS z oznako PR6-03. Finančno je projekt podprla tudi Občina Krško, ki je svoje obveznosti poravnala na začetku leta 2004. Tako je projekt potekal od avgusta 2003, zaključil pa se je marca 2004 z izdajo knjige Zapuščina Janeza Vajkarda barona Valvasorja v Krškem.

Projekt je imel nalogo evidentirati premično kulturno dediščino in preučiti vire in literaturo v povezavi z navedenimi osebnostmi. Končni rezultat projekta je pridobljeno in obdelano arhivsko in drugo gradivo, ki je del kontinuiranega projekta programske zasnove Valvasorjevega kompleksa Krško.

Predstavitve publikacije v Dvorani v parku v Krškem. Foto: Franc Krošelj, 06. 04. 2004

Med trajanjem obeh projektov sem se udeležila, pripravila in izvedla:

- Rezultate prvega dela Projekta izrabe (aplikacije) zgradb kulturnozgodovinske vrednosti v občini Krško sem 24. in 25. oktobra 2002 predstavila na posvetu Brežice po Brežicah. Etnologija in regionalni razvoj«, ki ga je organiziralo Slovensko etnološko društvo. Bila sem članica organizacijskega odbora in uredniškega odbora publikacije.
- Na občnem zboru SED sem bila izvoljena za glavno urednico Glasnika SED.
- 07. 03. 2003 sem v Slovenskem etnografskem muzeju predavala članicam Tretje življenjske univerze v Ljubljani. Predstavila sem prve izsledke raziskave, ki jo opravljam v okviru podiplomskega študija na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Naslov predavanja je bil enak naslovu magistrske naloge Cviček - vloga v sooblikovanju regionalne identitete s podnaslovom Cviček - etnološki pogled - prvi rezultati raziskovalnega dela.
- Pripravila sem tekst za pano v t. i. »Muzeju cvička« v Galeriji Božidar Jakac v Kostanjevici na Krki. Otvoritev je bila 20. maja 2003.

- Udeležila sem se izobraževanja z naslovom Mala šola muzeologije, ki sta jo od 30. 06. do 04. 07. 2003 v Celju organizirala Slovensko etnološko društvo in Regijsko študijsko središče v Celju.
- Od 23. do 30. 08. 2003 je na Bohorju potekal tabor Zoisovih študentov ZRSZZ OS Sevnica. Bila sem mentorica etnološke delavnice - Romi in lokalni prebivalci. Naša delavnica je zajela več tem in metod dela: pojasnili smo osnovne pojme, ki opredeljujejo stroko, pregledali smo razpoložljive vire in literaturo, pripravili smo se na terensko delo (pridobitev osnovnih informacij o terenu - vas Podbočje, priprava vprašalnika in oblikovanje ciljev našega terenskega dela), na terenu smo preživeli en delovni dan, udeleženci tabora so obiskali tudi romsko vas Kerinov grm na Krškem polju in pripravili poročilo o delu v etnološki delavnici. Kot »spoznavni« del devetih udeležencev etnološke delavnice sem pripravila sprehod po mestnem jedru Krškega, kjer sem predstavila tudi svoje projektno delo.
- Pripravila sem dokumentacijo za različne razpise in pri tem sodelovala z Občino Krško in Regionalno razvojno agencijo Posavje (nabori za Evropske strukturne sklade - junij in september 2003, priprava programov razvoja idr.).
- Junija sem pripravila dokumentacijo za prijavo projekta Adam Bohorič, Jurij Dalmatin in Janez Vajkard Valvasor v Krškem na projektni razpis Ministrstva za kulturo RS z oznako PR6-03. Prijavili smo tudi projekt Razstava Beatriz Tomšič Čerkez v Krškem, kjer je bilo bistvo promocija ideje zapolnitve gradu Raka z Domom za Slovence po svetu. Prvi projekt je bil odobren, razstavo pa smo julija prijavi še na drug projektni razpis MK z oznako PR3-03 in iz tega naslova pridobili nekaj sredstev.
- 03. 10. 2003 sem z referatom Cviček - vloga v sooblikovanju regionalne identitete (izvedba v angleškem jeziku) sodelovala na mednarodni konferenci na Otočcu. Od 2. do 4. oktobra je potekala mednarodna konferenca o kulturni identiteti in razvoju podeželja pod pokroviteljstvom ECOVAST-a (European Council for the Village and Small Town/ Evropski svet za razvoj vasi in malih mest) in ENNH0-ja (European Network of National Heritage Organisations/Evropska mreža nacionalnih organizacij za dediščino).
- 11. 11. 2003 sem se udeležila »Murkovanja« - podelitve Murkovih nagrad in priznanj v Rogaški Slatini, kjer sva s Tito Porenta na kratko predstavili novo številko Glasnika S.E.D.
- 01. decembra 2003 sem sodelovala na regionalni delavnici za program Interreg IIIA (Slovenija, Hrvaška, Madžarska) v Krškem.
- 17. decembra 2003 sem na znanstvenem srečanju Kako misliti dediščino, ki ga je organiziral Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani predstavila prispevek Valvasorjev kompleks v

Krškem, ki bo objavljen v zborniku.

- Ves čas pripravljam tudi magistrsko nalogo ter izpolnjujem obveznosti podiplomskega študija, ki bo, upam, končan leta 2004.

Ob koncu Projekta izrabe (aplikacije) zgradb kulturnozgodovinske vrednosti v občini Krško, septembra 2003, sem se delno zaposlila na OŠ Brežice, kjer opravljam delo učiteljice podaljšanega bivanja in v okviru ustvarjalnega prostega časa pripravljam ure z etnološko vsebino - predstavljam in vključujem etnologijo v prvih razredih osnovne šole. V oddelek so vključeni učenci 1. in 2. razredov, zadnjo uro pa se nam pridružijo tudi učenci 3. razredov. Starostno mešana skupina omogoča zanimive reakcije in dojetje etnoloških vsebin.

Od oktobra 2003 do marca 2004 smo z učenci 7. in 8. razreda pripravili raziskovalno nalogo *Igrajmo se, pa bomo vedno mladi* na temo Telesna vzgoja in šport v preteklosti v okviru programa ZPMS Raziskovalna naloga mladih zgodovinarjev.

Trenutno sem zaposlena v dveh inštitucijah: na OŠ Brežice in v Valvasorjevem raziskovalnem centru, kjer nadaljujem s projektom programske zasnove za Valvasorjev kompleks v Krškem, katerega letošnja naloga je priprava že konkretnih postavitev (scenarij) v Valvasorjevi hiši, saj je zaključek celovite obnove te hiše (ne pa tudi obeh drugih hiš in okolice) predvidena za leto 2005. Valvasorjev kompleks v celoti pa naj bi bil vključen v kulturno in turistično ponudbo mesta, občine, regije in države v letu 2009, ob 400-letnici graditve Valvasorjeve hiše (1609).

Datum prejema prispevka v uredništvo: 8. 4. 2004

Recenzija/1.19

Saša Poljak

ŠEGE NA PIVŠKEM: PRAZNIČNI ČASI IN PRAZNOVANJA V KOLEDARSKEM LETU

Od oktobra 2003 je slovenska etnologija bogatejša za novo monografijo Šege na Pivškem: Praznični časi in praznovanja v koledarskem letu, katere avtorica je kustosinja-etnologinja Notranjskega muzeja Magda Peršič.

Monografijo o šegah in praznovanjih v Pivški kotlini poleg Predgovora ter uvoda in zaključka, ki ju je avtorica poimenovala s pivškimi rekli (»Je treba zalit« in Namesto konca ali »Ena kakuš je pala«), sestavljata dve poglavji: obširnejše Koledarske šege v prazničnih časih, v katerem predstavi fenomenologijo šeg v koledarskem letu, in poglavje Spomini živijo, v katerem obravnava praznovanja pod Avstrijo, Italijo, v Titovi Jugoslaviji in v Sloveniji. Knjiga je opremljena z opombami, s sezname pripovedovalcev, virov slikovnega gradiva, pisnih virov in literature, s stvarnim kazalom ter z angleškim povzetkom in slovensko-angleškim slovarčkom manj znanih izrazov.

Kot Magda Peršič navaja v Predgovoru, je bil njen namen, da zbrano gradivo razumljivo in poljudno predstavi širšemu krogu bralcev. Delo temelji na opisih pojavnosti šeg, pri čemer skuša s primerjavo in z analizo ugotoviti tudi prvotni pomen nekaterih posameznih šeg in še danes razvidne razvojne plasti. Avtorica je šege umestila v praznovanja do današnjih dni in tako pokazala na njihovo pomembnost v življenju tako posameznika kot skupnosti.

V uvodu z naslovom »Je treba zalit« avtorica kritično pretrese dosedanja spoznanja in teorije o šegah in navadah. Navede različne definicije šeg, vrsto šeg, opredeljuje razmerja med tradicijo in inovacijo ter obravnava ustreznost posameznih izrazov za šego in navado. Opozori tudi na preozko klasifikacijo šeg glede na njihovo funkcijo in svojo kritiko še podrobneje utemelji v nadaljevanju svojega dela, saj na različnih primerih dokazuje, da šeg zaradi njihove pestre vsebine navadno ni mogoče razvrstiti v eno samo kategorijo.

V poglavju o Koledarskih šegah v prazničnih časih avtorica kronološko obravnava šege med letom, pri čemer pri posameznih šegah opozarja na njihove predkrščanske sestavine, preoblikovane s krščansko vsebino, na večinoma izumrle šege, povezane z nekdanjo družbeno ureditvijo in sistemi, in na »moderne« šege, ki se pojavljajo danes. Monografija v tem sledi nekaterim novejšim delom o šegah in navadah, ki v obravnavo ne vključujejo le šeg kmečkega okolja in ne iščejo nekakšnih starodavnih sestavin, temveč se osredotočajo tudi na

transformacijo šeg in navad in jih kritično obravnavajo v njihovi sodobni pojavnosti, najsi gre za folklorizem ali ne. Poglavje je razdeljeno na podpoglavja, in sicer glede na nekoliko nevsakdanja poimenovanja določenih časovnih obdobij med letom. Magda Peršič obravnava pustne šege in navade v norem času, v podpoglavju o postnem času pa analizira šege na različne postne dneve, na dan žena, dan štiridesetih mučencev, gregorjevo, jožefovo, materinski dan in prvi april. V nadaljevanju obravnava šege na veliko noč, med šegami v pomladnem času pa se osredotoča na praznovanja na jurjevo, markovo, dan upora proti okupatorju, prvi maj, obravnava šmarnice in šege na florjano. Med šegami v prošnjem in za(obljubljenem) času analizira različne procesije, žegnanja in romanja, pa tudi šege na križevo, binkošti, telovo, na dan sv. Antona Padovanskega in na vidovo. Med šegami v kresnem času obravnava tiste na šentjanževo in na dan slovenske državnosti. V podpoglavju Žegnanja in poletne veselice avtorica obravnava sejme, žegnanja in plese, posebno pozornost pa posveča tudi novodobnim žegnanjem, folklornim, turističnim in športnim prireditvam, praznikom občinskih in krajevnih skupnosti, ljudskim kulturnim prireditvam, veselicam z glasbeno zabavnim programom ter celo medicinskim prireditvam in lepotnim tekmovanjem. Analizira šege v času pasjih dni - to so šege in navade v času najhujše poletne vročine - posebej pa še na dneve sv. Krištofa, Marije Snežne in na veliki šmaren. Šege od velikega do malega šmarna, še posebno na jernejevo in na mali šmaren, obravnava v podpoglavju o najlepšem času, med praznovanji v zahvalnem času pa se osredotoča na šege na mihaelovo, lukovo in na dan reformacije. V podpoglavjih o volčjem času omenja nove šege na noč čarovnic, šege na dan mrtvih, na martinovo in andrejevo; o adventnem času šege na barbarino, lucijino, na dan Marijinega brezmadežnega spočetja, na tomaževo in miklavževo; o božično-novoletnem času pa šege in navade na božič, štefanovo oz. dan samostojnosti, na god sv. Janeza Evangelista, dan nedolžnih otrok, na staro in novo leto, dan sv. treh kraljev, god sv. Antona Puščavnika, svečnico, blaževo, Prešernov dan in na valentinovo.

V poglavju Spomini živijo avtorica historično obravnava šege in navade v različnih zgodovinskih obdobjih, povezanih z državami, v katerih smo živeli Slovenci: pod Avstrijo, Italijo, v Titovi Jugoslaviji in v samostojni Sloveniji. Kot ugotavlja, so bila praznovanja v Avstro-Ogrski povezana z vero in rojstnimi dnevi cesarske družine, pa tudi s političnimi in z vojaškimi obletnicami ali s spominskimi dnevi, s prepornimi in taborskim gibanjem ter z društvenim življenjem. Pod Italijo so na obravnavanem območju poleg verskih praznikov uvedli tudi praznovanja italijanskih državnih, narodnih in lokalnih praznikov, poleg tega pa so Pivčani praznovali še različne obletnice društev, sodelovali na športnih prireditvah, spremljali obiske visokih državnih funkcionarjev, med 2. svetovno vojno pa so se radi shajali na mitingih. V Titovi Jugoslaviji so bila (po večdnevem praznovanju osvoboditve) najpomembnejša praznovanja partizanske obletnice, manj transparentno pa so ljudje začeli praznovati verske praznike. Pomembni so bili tudi obiski domačih in tujih državnikov v Postojnski jami, od socialističnih praznikov pa dan mladosti, dan republike, nekoliko manj dan borca, dan vstaje slovenskega naroda, dan JLA in dan zmage. V povojnem času so šege sestavljale tudi žalne in spomske slovesnosti (kot največji praznični dogodek avtorica

izpostavlja Titovo smrt), seveda pa tudi društvene obletnice in mladinske javne manifestacije. V Sloveniji so bile, kot ugotavlja Magda Peršič, v začetku 90. let praznovanja »okrnjena zaradi ideološke preživelosti jugoslovanskih praznikov in uzakonjanja novih praznikov države Slovenije«. Prva praznovanja so bila povezana s slovensko osamosvojitvijo, poleg državnih, narodnih in verskih obletnic in praznovanj, obiskov pomembnih oseb ter odkritij spomenikov pa so se začela uveljavljati sodobna (folklorizirana) praznovanja s prikazom ugledališčenih šeg in navad, verska praznovanja in predstavljanje lokalnih posebnosti.

V zaključku (Namesto konca ali »Ena kakuš je pala«) Magda Peršič poudari pomen in univerzalnost šeg, njihovo vlogo v družbi, razčlenjuje njihovo pojavnost v različnih družbenih oblikah, ocenjuje uporabnost posameznih metod za obravnavo šeg in ugotavlja, da raziskovalci danes potrebujemo nove metodološke prijeme in modele za klasifikacijo strukturnih prvin šeg. Avtorica je analizirala, v katerih šegah, ki izvirajo iz kmečke tradicije, so najbolj ohranjene poganske prvine, v katerih meščanski elementi šeg industrijske družbe, za današnje pojavne oblike šeg pa ugotavlja, da v mestno okolje prevzemajo kmečke sestavine, ki se folklorizirajo. Povzema tudi vsebino poglavja Spomini živijo, pri čemer kritično ocenjuje poseganje državne oblasti v praznovanja, da bi po svojih merilih preoblikovala zgodovinsko zavest. Hkrati ugotavlja, da so nekateri ideološki prazniki prevzeli vlogo nekdanjih kmečkih letnih praznikov in določali ritem življenja na podeželju.

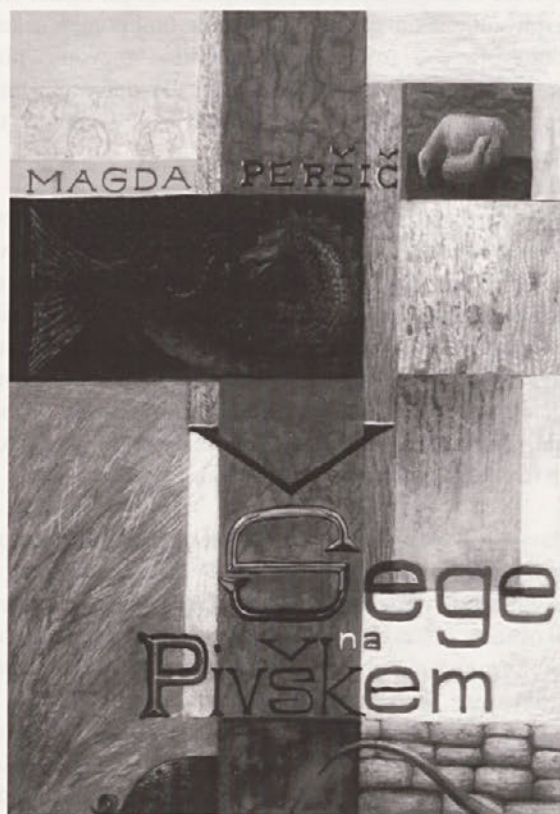
Monografija Šege na Pivškem ima več odlik. Prvič, omejena je na geografsko zaokroženo območje, na Pivško kotlino, s čimer se avtorica izogne pretiranemu posploševanju in pretiranemu iskanju slovenske identitete šeg in navad. S skupnimi značilnostmi šeg in navad Pivške kotline, hkrati pa s krajevnimi različicami praznovanj avtorica prikaže specifičen značaj tega območja, kar je še posebno dobrodošlo za izdelavo strategije turističnega razvoja, ki se osredotoča na enkratno, zanimivo, nenavadno, na tisto, kar to območje loči od drugih slovenskih pokrajin in ni značilno za celotno državo. Drugič, avtorica se je zavedala, da šege niso nekaj nespremenljivega, statičnega, ampak je z diahronim in sinhronim pogledom dokazovala, da »... v povezavi med tradicijo in inovacijo vsaka šega v določenem času in prostoru oz. vsakokratni družbeni praksi (dobi) subjektivno vlogo in je zato enkratna«. Tretjič, avtoričino razumevanje šeg in navad je zelo široko; med šege vključuje tudi določena opravila (npr. poljska dela, čiščenje hiše ipd.), kadar so del pomembnih koledarskih, življenjskih in drugih praznikov. To razumevanje sledi prepričanju nekaterih raziskovalcev, ki govorijo o ritualizaciji vsakdanjika, pa tudi obravnavi transformacije šeg in navad. V knjigo je tako vključena tudi analiza folkloriziranih prikazov (večinoma delovnih) šeg in drugih turističnih prireditev. Četrtoč, knjiga je napisana v jeziku, ki ga razume tudi laični bralec, hkrati pa prinaša tehtne metodološke premisleke in raziskovalna spoznanja, zanimiva za strokovno javnost. Poleg tega je delo pregledno, napisano je sistematično, besedilo pa zelo dobro dopolnjuje kar 143 informativnih (črno-belih in barvnih) fotografij, razglednic in preslikav iz pisnih virov. Avtorica se je odločila, da manj pomembne, a zato toliko bolj zanimive podrobnosti vključi v opombe; v nasprotnem primeru bi se kaj lahko zgodilo, da bi preštevilni

podatki zameglili bistvo opisanih šeg in navad. Vsak vedoželjen bralec si tako lahko podrobnosti in zanimivosti (seveda pa tudi navedbe virov) prebere v opombah. Žal pa avtorica pri navedbi vira ne navaja strani, na kateri naj bi bila citirana informacija, kar je v strokovnem/ znanstvenem oziru pomanjkljivost pričujočega dela.

Monografija Šege na Pivškem je prvi celovit prikaz letnih šeg in praznovanj na Pivškem v različnih zgodovinskih obdobjih. Avtorica že v uvodu poudari, da v delu predstavlja le koledarske šege in nekatera praznovanja iz preteklega in polpreteklega obdobja. V skladu s to zamejitvijo raziskovanja so delovne šege in šege življenjskega kroga v knjigi obravnavane le fragmentarno. Avtorica v poglavju Koledarske šege v prazničnem času večinoma analizira že transformirane delovne šege, kot jih prikazujejo na turističnih in folklornih prireditvah, v nasprotju z obravnavo letnih šeg pa se ne pogloblja v nekdanje oblike in pojavnost teh šeg. Nekatero šego življenjskega kroga pa izpostavi pri obeleževanju osebnih praznikov v življenju znanih osebnosti, kot so vladarji, pesniki ipd. (v poglavju Spomini živijo).

Delo Šege na Pivškem je torej kakovostna monografija, zanimiva tako za Pivčane kot za prebivalce drugih območij, saj posredno opozarja na to, da ima vsako geografsko območje svoje posebnosti in da je treba biti pozoren na resnično bogastvo krajevnih različic pojavov. Delo tako pokaže tudi na pomen šeg in navad pri (so)ustvarjanju regionalne in lokalne identitete. Zaradi opisov preteklih in novodobnih praznovanj bo v navdih kulturnim delavcem, turističnim subjektom pa bo v veliko pomoč pri organizaciji prireditev s prikazom lokalnih šeg in navad.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 9. 3. 2004

Recenzija, prikaz knjige, kritika / 1.19

Tita Porenta

ODSTRTA DEDIŠČINA

Muzejske zbirke pri Slovencih v Italiji, na Madžarskem in v Avstriji

Tik pred koncem leta 2003 je izšla že 35. številka Knjižnice Glasnika Slovenskega etnološkega društva. V njej je zbrano gradivo s treh posvetov o materialni etnološki dediščini v Italiji, na Madžarskem in v Italiji, ki jih je leta 2001, 2002 in 2003 organizirala delovna skupina za zamejce pri Slovenskem etnološkem društvu. Zbornik sta uredili dr. Katalin Munda Hirnök in mag. Polona Sketelj v sodelovanju z uredniškim odborom v sestavi Marija Kozar - Mukič, mag. Martina Piko - Rustia in Martina Repinc.

Zbornik nosi pomenljiv naslov Odstrta dediščina, kar se zdi povsem na mestu, kajti za mnoge udeležence so bila posvetovanja in ogledi muzejskih zbirk prvo srečanje s to problematiko, hkrati pa naslov nakazuje potrebo po sistematičnem pristopu slovenske etnologije pri nadaljnjem sodelovanju z zamejskimi kolegi.

Sama sem se udeležila prvih dveh posvetovanj, ki sta v meni vzbudili posebno zanimanje. Ker problematike zamejskega prostora ne poznam dobro, bi v nadaljevanju rada vsebino zbornika ocenila predvsem z muzejskega zornega kota.

»Odstiranje« izbrane problematike je pravzaprav nadaljevanje programa ene najbolj delavnih strokovnih skupin pri SED, skupine za zamejce, ki že vrsto let vzdržuje strokovne stike z etnološkimi strokovnjaki in ljubitelji med Slovenci onstran meje tako, da »jih vabi na strokovna srečanja, posvetovanja, simpozije, jih obvešča o pomembnejšem dogajanju v etnologiji in jim s strokovnimi nasveti pomaga pri reševanju organizacijskih in strokovnih vprašanj,« kot pravi mag. Polona Sketelj v uvodnem prispevku, kjer povzema tudi zgodovino sodelovanja, ki je do sedaj poudarjalo etnološko raziskovanje. Med pripravami na register premične kulturne dediščine pa se zdi tokratni vsebinski izbor projekta povsem logičen in nujen. Idejo o proučitvi razmer, v katerih delujejo slovenske zamejske muzejske zbirke, je leta 2001 podprla tudi takratna predsednica SED, dr. Breda Čebulj - Sajko, ena prvih članic omenjene delovne skupine.

Projekt predstavitev problematike varovanja muzejskih zbirk na območjih, kjer živijo Slovenci v sosednjih državah, je bil zasnovan tridelno: tri izbrana območja, tri ekskurzije in trije strokovni posveti. Tako je zasnovan tudi zbornik: vsak sklop napoveduje uvodna beseda, ki ji sledita predstavitev zbirk in razprava. Urejen je po posvetih (italijanski, madžarski in avstrijski), prispevki pa si sledijo tako, kot so bili na njih predstavljeni. Na koncu sledijo angleški povzetki vseh treh uvodnikov in seznam avtorjev. SED je projekt izvedel ob finančni podpori Ministrstva za kulturo in posameznih soorganizatorjev »na terenu«, Narodne in študijske knjižnice iz Trsta, Muzeja

Savarie iz Szombathelya in Zveze Slovencev na Madžarskem ter Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik, Kršćanske kulturne zveze in Slovenske prosvetne zveze iz Celovca.

Na Rajžah smo si ogledali le del predstavljenih zbirk. Italijansko zamejsko območje je namreč preobsežno, zato smo videli le zbirke v tržaškem zaledju, ostale so na kratko predstavljene v zborniku. Na ekskurziji v Porabju Skok čez srebrni breg smo si ogledali dve od treh muzejskih zbirk in lončarsko delavnico ter nekatere porabske vasi. Tudi na Koroškem je ekskurzija udeležence popeljala le po nekaterih muzejskih zbirkah, zbirkah zasebnih zbiralcev in ustanovah, ki se ukvarjajo s kulturno dediščino. Zbornik torej združuje informacije o ogledih zbirk z dodatnimi prispevki, predstavljenimi na treh posvetih, s katerimi so sodelovali skoraj vsi, ki se kakor koli ukvarjajo z materialno dediščino Slovencev v sosednjih državah. Osnovni pregled muzejskih zbirk dopolnjujejo zbrani podatki o kulturnih ustanovah in posameznikih, ki hranijo različno muzejsko gradivo, in načinih organiziranja zbiranja, konserviranja, dokumentiranja, raziskovanja in predstavljanja materialne dediščine.

V »italijanskem« delu zbornika so predstavljene etnološke zbirke v Muzeju Kraška hiša v Repnu, Muzejska zbirka Ricmanje, Ribiški muzej v Križu, Muzej v Bardu v Benečiji, Muzejska zbirka v Reziji in na Bukovju pri Števerjanu ter Etnološka zbirka pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu. V tem sklopu sta v dveh prispevkih poudarjeni tudi problematiki konservacije ter uporabe, hranjenja in restavriranja ljudske noše v Tržaški folklorni skupini Stu ledi. Uvodne in sklepne misli podaja Milan Pahor iz Narodne in študijske knjižnice v Trstu, ki je iz vsega povedanega v referatih in razpravi izoblikoval naslednje ugotovitve:

- Nujnost zaposlitve etnologa/etnologinje pri slovenski ustanovi;
- ustanovitev mreže muzejskih zbirk Slovencev v Italiji;
- koordinacijo dela in medsebojno pomoč pri popisu vseh zbirk;
- pripravo muzejskih katalogov za vsako zbirko;
- pripravo skupnega večjezičnega vodiča po vseh zbirkah.

V razpravi je Igor Juran zbranim predstavil še en primer zamejskega kulturnega vsakdanjika na primeru muzeja v Doberdolu, kjer slovenska in italijanska skupnost ne najmeta skupnega jezika. Razprava je tekla v smeri ugotavljanja formalnih prizadevanj za zaposlitev slovenskega etnologa v Italiji in povezovanja s Skupnostjo muzejev Slovenije.

V Porabju deluje slovenski muzej v Monoštru. Izčrpno ga je predstavila dr. Katalin Hirnök Munda, ki je bila v njem nekaj časa tudi zaposlena. Čeprav že nekaj let dela v Ljubljani, je predstavila tudi načrte Muzeja Avgusta Pavla in predloge za nadaljnje sodelovanje z muzeji, muzejskimi zbirkami in drugimi ustanovami, tako v zamejstvu kot Sloveniji. Druga kustodinja s prav tako obširnim strokovnim raziskovalnim opusom je domačinka Marija Kozar - Mukič, ki skrbi za slovenske etnološke zbirke v Muzeju Savarija v Szombathelyu. V svojem

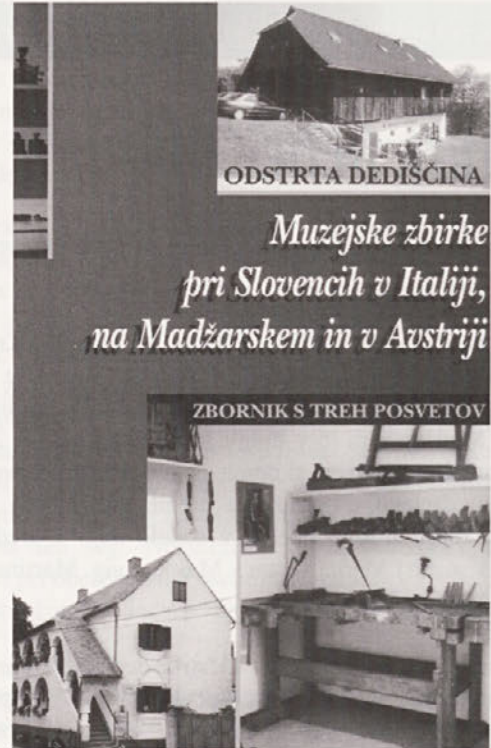

referatu je povzela celoten pregled desetletnega etnološkega dela pri Slovencih v Porabju. Francek Mukič v tretjem referatu predstavlja nenavaden način zbiranja etnološkega gradiva med domačini - radiopisje ali pomen porabskega radijskega programa za ohranjanje domače govornje besede.

Marija Kozar - Mukič, ki je na posvetu povezovala program, je kljub temu, da je slovenska dediščina na Madžarskem strokovno varovana, strnila sklepne misli v smeri večjega povezovanja med slovenskimi, madžarskimi in avstrijskimi etnologi, poudarila potrebo po čezmejnem sodelovanju in iskanju sredstev na natečajih Phare, promociji učnih načrtov s porabskimi vsebinami v slovenskih osnovnih in srednjih šolah in izmenjavi potujočih razstav o zamejski kulturi. Podobno kot v Italiji je bila poudarjena potreba po skupnem vodniku po vseh etnoloških zamejskih zbirkah. V razpravi je dr. Gačnik opozoril na konceptualno vprašanje glede uporabe razstave kot medija za promocijo slovenstva, znanosti in stroke. »Prek skupne mreže teh muzejev v zamejstvu bi lahko utrjevali prepoznavnost zamejskih kultur, tako glede na matično državo kot na tisto, v kateri so locirani muzeji. Gre za globalno, strateško in konceptualno vprašanje o poslanstvu in družbeni vlogi takšnih muzejev,« je povedal dr. Gačnik. Dopolnil ga je dr. Slavko Kremenšek, ki je podprl besede gospoda Bruna Volpija Lisjaka, da ne gre »gledati preveč na problematiko mej oz. z zornega kota matica - zamejstvo,« in poudaril potrebo po vključevanju zamejskih raziskovalcev v osrednje slovenske raziskovalne programe, kot je to storila Marija Kozar - Mukič in dosegla velike uspehe s topografijo, monografijo in slovarjem. Po njegovem je problematika zamejstva problem regionalizma, ki sestavlja celoto na podlagi splošnih načel, koncepta, ki pa ga večina ne upošteva.

Več kot polovico zbornika zavzemajo referati, predstavljeni na posvetu na Koroškem Program in sklepne misli s posveta o etnoloških zbirkah na avstrijskem Koroškem in Štajerskem je predstavila Martina Piko - Rustia. Po njenih besedah se na Koroškem poudarja ohranjanje dediščine in spominov »kar ni le posledica dejstva, da dediščina izginja, temveč tudi neustavljivega spreminjanja jezikovne podobe južne Koroške. Etnologija tega razvoja ni mogla in ne more zaustaviti, tudi identitet ne ustvarja, njena naloga je predvsem drugačna - to je ohranjanje dediščine in spomina na polpreteklo zgodovino na eni ter raziskovanje sodobnega družbenega razvoja na drugi strani«. Da je to res, pričajo številni prispevki priznanih koroških in slovenskih etnologov, ki obdelujejo gradivo Krščanske kulturne zveze, Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik, Slovenske prosvetne zveze, raznih društev in zasebnikov.

Na Koroškem etnološko delo opravljajo etnologi in strokovnjaki z obeh strani meje. Rezultati se zrcalijo na vseh področjih - zbiranju, raziskovanju, arhiviranju in razstavljanju etnološke dediščine. Prvi muzej koroških Slovencev, v katerem si je mogoče ogledati stalno etnološko razstavo, je nastal na Kostanjah, kjer so v ta namen obnovili Drabosnjakov dom. V zborniku o tem projektu pišeta Ernest Dragaschnig in dr. Vito Hazler. Ob zbirki, ki sta jo uredili mag. Polona Sketelj in Uši Sereinig, Kostanjčani organizirajo tudi živahno kulturno

dejavnost, z namenom opozoriti na prisotnost slovenskega jezika na tem območju nekoč in danes.

Z razstavljanjem etnološkega gradiva iz svoje Narodopisne zbirke se ukvarja tudi Slovenska prosvetna zveza, in sicer v k & k centru v Šentjanžu v Rožu. Ker je prostor namenjen zadovoljevanju različnih kulturnih interesov ljudi, kulturni vzgoji ter izobraževanju in medsebojnemu spoznavanju pripadnikov obeh narodnih skupnosti, je pri razstavnih politikah prevladala misel, da se »predmeti narodopisne zbirke ne razstavijo kot stalna zbirka, temveč so le izhodišče za raziskovanje nekdanjega načina življenja koroškega prebivalstva v dvojezičnem okolju, to se pravi, da se čim bolj izrabi informacijsko-komunikacijska moč posamičnih predmetov,« kot je zapisala Irena Destovnik, ki skrbi za zbirko. Vse štiri razstave, ki so jih do sedaj pripravili v organizaciji Slovenske prosvetne zveze, so se uspešno predstavile na Koroškem, v Sloveniji in Italiji.

Program razstavljanja etnografske dediščine v okviru projekta Kulturologija & ekonomija v Podnu, Slovenjem Plajberku in drugod po Koroškem, ki se uresničujejo v sodelovanju s sponzorjem, nemškimi podjetjem Economic Team GmbH, vztrajnim sodelovanjem članov družine Lausegger in nekaterih prizadevnih vaščanov, je v obsežnem referatu predstavila dr. Herta Maurer - Lausegger. Kljub navedeni gmotni podpori pa ostaja ta »zasebna dvo- in večjezična kulturna ponudba tudi sad skupnega idealizma«.

Krščanska kulturna zveza in Narodopisni inštitut Urban Jarnik posvečata precej pozornosti tudi zbiranju, urejanju in ohranjanju arhivskega, fotografskega in tonskega gradiva. posvečata tudi. Obe instituciji imata osrednjo vlogo pri vzpostavljanju vezi med strokovnjaki v Sloveniji in zbiratelji in ustvarjalci dediščine na Koroškem. Na tak način so se začele urejati in proučevati številne dragocene zapuščine, med njimi npr.

Zablatnikova zapuščina na Jerebičji poti v Celovcu, pri kateri je poudarjeno transkribiranje zapisov, torej problematika dokumentiranja, ki je zahtevna - kot je razvidno iz referata dr. Petra Fistra - tudi v primeru arhivskega varovanja arhitekturne dediščine.

Nenavaden naslov prispevka dr. Marije Makarovč Etnološke zbirke »brez muzeja« odpira problem varovanja predmetov, ki jih hranijo zasebniki kot del hišne dediščine, ali predmetov iz zbirk raznih zbirateljev, ki so s popularizacijo izpostavljeni lovcem na starine. Na primeru tekstilne zbirke Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik pa avtorica opozarja na izpolnitev obljube o primerni razstavi darovanih predmetov, pri tem pa ostaja moralna dilema, ali te predmete vrniti, če take možnosti v bližnji prihodnost ne bo.

Referate na Koroškem je zaokročila predstavitev delovanja Kulturnega društva Člen 7 in Pavlove hiše iz avstrijske Štajerske, ki sta v skupni kulturni trikotnik povezana s Porabjem, z uspešnim čezmejnimi sodelovanjem s Koroškim muzejem Ravne na Koroškem pa tudi z drugimi kraji v Sloveniji. Koncept, poudarjen na posvetu v Porabju, je med štajerskimi Slovenci že zaživel v obliki projekta Muzej manjšin, v katerem bodo predstavili tudi nemško manjšino iz Apaške doline in Rome iz Prekmurja in na ta način »prispevali svoj delež pri nastajanju te regije in pri uresničevanju želje Avgusta Pavla po mirnem sožitju etničnih skupin«, zaključuje Susanne Weitlaner. O projektu bomo vsekakor slišali kaj več na posvetu SED med štajerskimi Slovenci letos jeseni.

Zbornik o muzejskih zbirkah pri Slovencih v Italiji, na Madžarskem in v Avstriji podaja prvi pregled nad lokacijami oziroma evidentira obstoječe muzejske zbirke pri Slovencih zunaj meja Slovenije. Tridelna vsebinska zasnova daje zborniku novo razsežnost in pomeni velik uredniški zalogaj. Čeprav so referati tako po obsegu kot po vsebini precej neenotni, nudijo zanimivo splošno informacijo o stanju in dejavnosti zbirk, hkrati pa lahko primerjamo okoliščine in vzroke nastanka in poslanstva teh zbirk pri dokazovanju poselitvene avtonomnosti in ohranjanju občutkov narodne pripadnosti. V razpravah, ki so sledile predstavitvi referatov, je zaslediti še misli o raziskovalni tradiciji dosedanjega sodelovanja med etnologi na obeh straneh meje in o splošnem odnosu matične države do njenega »praga«. Med pomembnimi zaključki so tudi potrebe po oblikovanju enotnega koncepta in strategije teh zbirk in njihovi promociji nestrokovni javnosti. Zbornik pa naj bi nenazadnje opozarjal tudi na zavest o pomenu takega programa, ki bi omogočal ohranjanje materialne dediščine predvsem v njeni primarni obliki. Žal je bilo med udeleženci posvetov le malo predstavnikov etnologov muzealcev iz Slovenije, še manj predstavnikov Ministrstva za kulturo, Skupnosti muzejev Slovenije in predstavnikov drugih institucij, ki odločajo o realizaciji sklepnih misli.

Zbornik Odstreta dediščina je bil predstavljen na tiskovni konferenci Slovenskega etnološkega društva v Cankarjevem domu 12. marca 2004. Na njem so organizatorji še enkrat na kratko predstavili potek ekskurzije in posvetovanj ter povzeli zaključne misli. Predstavitev je zaključila dr. Breda Čebulj - Sajko z

Organizatorji in uredniški odbor zbornika Odstreta dediščina na predstavitvi v Cankarjevem domu. Od leve proti desni sedijo: Katalin Munda-Hirnok, Polona Sketelj, Milan Pahor, Marija Kozar - Mukič in Martina Piko-Rustia. Foto: Miha Mulh, 12. 3. 2004

Publika na predstavitvi. Foto: Miha Mulh, 12. 3. 2004

besedami, da je SED na vse simpozije vabil tudi Ministrstvo za kulturo in Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu na Ministrstvu za zunanje zadeve. Medtem ko se je Ministrstvo za kulturo vedno pozitivno odzvalo in finančno podprlo vse tri simpozije, osebno pa sta se posveta v Ljubljani udeležili tudi Milena Domljan in Jerneja Batič, pa je bila prošnja na Ministrstvu za zunanje zadeve zavržena brez obrazložitve in finančne podpore, njihovi uradniki pa so se udeležili le prvega posveta. Dr. Čebulj - Sajko je po prvem simpoziju po dolgem pregovarjanju z g. Pelikanom, ki je bil tedaj zadolžen za Slovence v Italiji (danes pa je tam veleposlanik), uspela avdiencia, katere rezultat je bil sestanek s predstavniki MSZS in MK v zvezi z reševanjem problematike zaposlitve etnologa v Trstu. Predlog so posredovali Vladi RS, kjer naj bi preučili možnost vsaj polovičnega financiranja plače etnologa. Tu pa so žal prizadevanja zastala.

Duo Albert in Pavle, harmonikarja iz Avstrije. Foto: Miha Mulh, 12. 03. 2004

Prireditve je spremljal kulturni program, ki so ga pripravili Slovenci iz sosednjih držav, na televizijskem ekranu pa so se zvrstili tudi trije filmi, ki so bili posneti na vseh treh posvetih:

1. Utrinki s posvetovanja SED "Etnološka dediščina Slovencev v Avstriji" (kamera in montaža Sašo Kuharič);
2. Utrinki z ekskurzije in s posvetovanja SED v Porabju (kamera Miha Peče, uredil Naško Križnar, montaža Sašo Kuharič);
3. Gradivo s posveta v Italiji s strokovno ekskurzijo (posnel Urh Vrenjak).

Izdelovalki papirnatih rož: Ana Uti (Monošter) in Iluš Dončec (Števanovci). Foto: Miha Mulh, 12. 03. 2004

Slovensko etnološko društvo je na posvetih pridobilo tudi pre-

cej knjižničnega in informativnega gradiva, posneli smo veliko število fotografij, tako da bi tudi SED lahko počasi začel misliti na ureditev svoje zbirke bogatega gradiva, ki se ustvarja med izvajanjem zanimivega društvenega programa.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 8. 4. 2004

Recenzija, kritika / 1.19 **doc. dr. Naško KRIŽNAR**

NA ROB DRUGEMU ETNOVIDEO MARATONU

»Etnografski film je film, ki rabi bolj prenašanju znanja kot prenašanju emotivne izkušnje.«
(Toni de Bromhead)

V Slovenskem etnografskem muzeju je v četrtek, 18. in v petek, 19. marca 2004, potekal drugi Etnovideo maraton (EVM), kot je kustosinja za etnografski film in organizatorica Nadja Valentinčič imenovala letne preglede slovenske produkcije etnografskega filma. Tokrat je bila predstavljena bera dveh let. Bolj kot ocenam posameznih filmov, ki bodo objavljene drugje, se bom na tem mestu posvetil obravnavi prireditve kot celote.

V Sloveniji ne poznamo tradicije javnih predvajanj etnografskih filmov. Nismo še imeli festivala ali velikega mednarodnega kongresa z vzporednim filmskim programom. Na naših redkih mednarodnih konferencah smo gledali etnografske filme kolegov iz tujine le kot dodatek njihovim referatom. Največja prireditve doslej je še vedno Retrospektiva slovenskega etnološkega filma v Cankarjevem domu leta 1982, ob izdaji Filmografije slovenskega etnološkega filma, kjer je bilo predvajanih 54 etnografskih filmov in dokumentarcev na etnološke teme iz vse slovenske kinematografije.

Po ogledu celotnega programa EVM, ki je štel 15 enot, sem prišel do ugotovitev in misli, ki jih predstavljam v nadaljevanju. Najprej mi je padlo v oči veliko število producentov in avtorjev ter pestrost zvrsti. To je vsekakor, v primerjavi z lanskim letom, produkcijski in organizacijski uspeh.

Zastopanih je bilo osem producentov, od tega so štirje iz profesionalnih ustanov (Avidiovizualni laboratorij ISN ZRC SAZU, Muzej novejšje zgodovine Celje, Goriški muzej, Slovenski etnografski muzej in Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo), ostali so Poletna šola vizualnega, dva študentska kluba in zasebnica.

Med njimi je velika razlika v stopnji razumevanja statusa etnografskega filma v etnologiji in njenih aplikacijah. To si lahko

razlagamo kot bogastvo ali pa kot pojmovno zmedo.

Prikazane filme bi lahko razdelili v naslednje skupine: strokovni in dokumentarni film (Figaro za vse čase, Goriška pustovanja, Iz tišine in prvi film Poletne šole vizualnega), vizualna etnografija (Pustne maše, Lezi baba, Oblikovanje izkušnje, Planina Velo polje, Bizeljski hram, Tarlamt in drugi film Poletne šole vizualnega), reportaže (Trenje lanu, Blizu nebes, Porabje) in muzejska aplikacija filma (Kmečko gospodarstvo). Oblikovanje gornjih razdelkov je zelo subjektivno, ker nekaterih filmov v resnici ni mogoče uvrstiti v noben omenjeni razdelek, zlasti nekaterih študentskih, ker so premalo razvidno oblikovani. Podobno velja za filma Poletne šole vizualnega, ki bi ju lahko uvrstili tudi v poseben razdelek študijskih filmov.

Znotraj posameznih razdelkov so filmi zelo različni. Med strokovnimi in dokumentarnimi je npr. Dapitov Iz tišine bolj impresionističen, Goriška pustovanja Skrtove so bolj opisna, Figaro za vse čase pa je podoben bolj televizijskemu kot etnografskemu dokumentarcu. Podobna različnost vlada v razdelku vizualna etnografija. Vse enote so bolj ali manj urejeno gradivo z različnimi merili sistematizacije, od tekstovnega (Pustne maše) do tehnološkega (Lezi baba) in kronološko vizualnega (Tarlamt). Ostali trije filmi v tem razdelku (Oblikovanje izkušnje, Planina Velo polje in Bizeljski hram) so bolj filmsko artikulirani kot prvi trije, a premalo, da bi prerasli okvire urejenega gradiva. Zlasti Bizeljski hram ima veliko sestavin dokumentarca. Prav nič manjša zadrega ni med reportažami. Med zelo solidnima reportažama Trenje lanu in Porabje 2003, ki sta že skoraj filma, in Blizu nebes je tako velika razlika, da bi morali za njih praviloma izumiti ločene razdelke.

O filmih Poletne šole vizualnega ne bi rad sodil, ker sem vpleten v delovanje te šole. Lahko pa rečem, da na analitski in oblikovni ravni presegata potencial ostalih filmov na EVM. Je pa res, da sta nastala pod močnim mentorskim nadzorstvom in ju zato ne moremo soditi kot avtorski deli.

Omenjeni filmi se razlikujejo tudi po namenu. Iz tega lahko sklepamo na vlogo filma v etnoloških ustanovah. V vzponu je uporaba filma v muzejih, ki bodo, kot kaže, ostali glavna opora slovenske etnologije. Trije filmi so prišli iz muzejskega okolja, dva v obliki dokumentarnega filma (Goriški muzej in Muzej novejšje zgodovine Celje), eden v poskusu vizualne razstavne aplikacije (SEM).

V Inštitutu za slovensko narodopisje (AVL) je razvita tako produkcija sistematizirane vizualne dokumentacije kot dokumentarca o metodologiji raziskav kulture. Iz ISN oz. AVL izhaja tudi usmeritev Poletne šole vizualnega, torej pedagoška dejavnost na področju produkcije vizualij za znanstveno-raziskovalno delo. Na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo se posvečajo predvsem vizualnemu beleženju terenske prakse.

Pravzaprav bi lahko večino predvajanih filmov uvrstili v kategorijo bolj ali manj urejenega vizualnega gradiva. Ta kategorija se mi zdi najpomembnejša za uporabo filma in videa pri

raziskovalnem delu, zato bi ji morali posvečati večjo pozornost.

Številni etnologi namreč nikdar ne pridejo do izdelave etnografskega filma za širšo javnost, čeprav je videokamera nepogrešljiva pri njihovem raziskovalnem delu. Ko začnejo montažno urejati gradivo, se učijo osnov vizualnega izražanja. Montažno urejanje namreč ni zgolj mehansko opravilo, temveč tudi sistematiziranje podatkov. Snemanje gradiva in montažno urejanje (sistematiziranje) razvija vse veščine, ki so potrebne za izdelovanje etnografskih filmov. V nasprotju s tem pa je Chiozzi takole razmišljal: »Če želimo pokazati nekaj svojega gradiva, ga moramo zmontirati, spremeniti v film in prikazati. S tem se izgublja del pomena. Nisem filmar, ne želim delati filmov.« To je seveda zelo radikalno mišljenje, ki bi ga lahko podpirali le kot prisposodo za matičnost etnografskega filma v znanosti. Velik del vizualnega gradiva res ostane v arhivu, velik del pa montažno obdelamo. Od tega, kako obsežen je montažni poseg, se razlikujejo zvrsti etnografskega filma. Za rabo v strokovnem okolju zadošča minimalen, za javno predvajanje pa je potreben tudi režijski poseg, ki daje izdelku avtorsko noto, na vsak način pa kultivirano filmsko podobo. Filme na drugem. EVM bi lahko najpreprosteje razdelili po stopnji montažnega oz. avtorskega posega in tako izmerili avtentičnost po eni in kultiviranost filmske oblike po drugi strani.

Po predvajanju filmov se ni razvila posebno bogata diskusija. Razlog je bil morda v tem, da smo bili do konca prireditve prisotni le nekateri avtorji, sodelavci in producenti; Vseh mentorjev ni bilo. Druge maloštevilne gledalce so prikazani filmi, kot kaže, premalo vznemirili, da bi o njih diskutirali, ali ostali do konca. Kot vedno se tudi ob tem lahko vprašamo, ali je za mlačen odziv kriva nizka kakovost prikazanih filmov, ali pa nepripravljenost gledalcev za sprejemanje tovrstnih filmov.

Sprašujem se, na kakšen način je heterogena podoba slovenskega etnografskega filma, ki se je pokazala na drugem EVM, lahko reprezentativna? V tem, da je bila predstavljena vsa slovenska produkcija dveh let, je prav gotovo reprezentativna. Nočem pa niti pomisliti, da ta heterogenost morda odraža stanje duha na področju etnologije v Sloveniji, njeno razslojenost, nepovezanost, pomanjkanje razvidnih usmeritev in akademske samozavesti, če hočete. Področje etnografskega filma bi lahko s svojim delovanjem presegalo tovrstne slabosti matične vede in se morda bolj zgledovalo pri dobri tradiciji etnografskega filma v svetu.

Odločitev, da so bile na EVM prikazane vse prijavljene enote, brez selekcije, se mi zdi pravilna. Na ta način smo videli, kaj lahko pričakujemo v prihodnje. Seveda pa je vprašanje, ali neselecionirano prikazovanje koristi izoblikovanju razpoznavnega značaja prireditve. Najprej bi se morali odločiti, ali bo EVM prikaz tistih etnografskih filmov, ki so namenjeni najširšemu občinstvu in se po svojih karakteristikah bližajo dokumentarnemu filmu, ali pa naj bo to revija raznolikih usmeritev na področju etnografskega filma v Sloveniji, kamor spadajo tudi vse druge oblike etnografskega filma, od raziskovalnih do multimedijskih. Vsaka odločitev za eno od usmeritev

ima za posledico različne organizacijske oblike prireditve. Prva oblika je festival z običajnimi razpisnimi pogoji, kot so npr. izbor, žiriranje, selektivno prikazovanje, nagrajevanje, ocena publike, publiciteta v medijih. Tak festival lahko sčasoma preste iz nacionalnega v mednarodnega.

Druga oblika je simpozij ali konferenca vizualnih raziskovalcev, kjer bo v ospredju kvalificirano razpravljanje o metodoloških, teoretičnih in praktičnih vprašanih vizualnih raziskav in produkcije etnografskega filma, po geslu Toni de Bromhead, ki je moto pričujočega sestavka.

Prva oblika zahteva več denarja, druga pa več strokovne pripravljenosti. Izbira ene ali druge je odvisna od predvidevanja, kakšna bo ustvarjalnost na tem področju v naslednjih letih in kaj želimo s prireditvijo doseči. Na vsak način bi se morali več srečevati in (kritično) razpravljati o našem delu. S kumulativnim učinkom različnih metodologij in praks ter kritičnega ovrednotenja enih in drugih bomo lahko ustvarili dovolj kakovosten referenčni krog, ki bo generiral nove modele etnografskega filma, njegove produkcije in vseh drugih dejavnosti, ki spremljajo raziskave vizualnih komponent kulture. Za novinarsko poročilo pred EVM (v Dnevniku z dne 16. marca 2004) sem izjavil, da zaradi novih tehnologij, ki omogočajo nelinearno objavljanje vizualnih podatkov, predvidevam smrt (klasičnega) etnografskega filma. Te dileme sem skušal na EVM predstaviti s provokativnim prikazom nedokončanega projekta različnih pogledov na eno in isto kulturno prvino. Začuden sem bil, da nihče od prisotnih ni polemiziral z moji pogledi. Vsaj očitati bi mi lahko, da je Jay Ruby že v 70. letih napovedoval smrt etnografskega filma. In vendar mislim, da ravno diskusije o podobnih temah še kako sodijo na prireditve, kot je letni pregled nacionalne proizvodnje etnografskih filmov.

O dilemah festivalov oz. javnega prikazovanja etnografskih filmov je govoril Paolo Chiozzi v posebni številki Glasnika, ki je bila posvečena etnografskemu filmu in vizualnim raziskavam. Kritiziral je festivale, ki postavljajo v ospredje dokumentarce z nizko ravno etnografskosti, in predlagal festivale z dvojnimi programom: enim za občinstvo in drugim za strokovnjake.

Zakaj sploh javno prikazovati znanstveni film? Do tega je prišlo iz različnih razlogov. Na prvem mestu je potreba po publiciteti znanstvenega dela etnologov in antropologov. S povečano publiciteto naj bi kompenzirali dvom akademskih krogov o legitimnosti filmskega medija v znanosti. Na drugem mestu je osebna ambicija številnih znanstvenikov, da se izkažejo kot filmarji in s tem pridobijo nov družbeni status. Na tretjem mestu je potreba producentov etnografskih filmov po medijski uveljavitvi, da bi tako povečali distribucijo in zaslužek. Na četrtem mestu je splošno razširjeno mišljenje, da je etnografski film vrsta dokumentarnega filma, ki lahko z vsebinsko atraktivnostjo pritegne zanimanje publike. V preteklosti je bil v s tem v zvezi največkrat omenjan predvsem voyaristični pogled razvitega sveta na kulturo tretjega sveta, med drugim zlasti na erotizirane rituale. Šele na petem mestu bi morda laični gledalec navedel dejstvo, da etnografski (znanstveni) film lahko predstavi izsledke znanstvenih raziskav.

Produkcija etnografskih filmov na svetu ni velika. Celo festival etnografskega filma v Göttingenu je bienalni. Pa še ta ob uveljavljenih producentih in avtorjih išče razširitev programa na novih območjih EU in z novimi pristopi, ki prihajajo od tam. Pri tem nima vedno najbolj srečne roke, saj so pogoji za produkcijo etnografskega filma v novih deželah EU neprimerljivi z razvitejšimi produkcijskimi okolji. Pri tem ne mislim samo na denar in tehnično opremo, temveč predvsem na dobro tradicijo etnografskega filma in vizualnih raziskav. Ima pa prednost, da je postal točka srečevanja in diskusij o vseh vprašanih in dilemah, ki nastajajo na področju sodobnega etnografskega filma na svetu.

V luči vseh teh dilem o prikazovanju etnografskih filmov bi kazalo razmisliti o dvojni naravi prireditve EVM. Začel bi jo simpozijski del z referati in prikazi metodoloških problemov etnografskega filma v najširšem smislu. Kajti področja etnografskega filma ne smemo pojmovati ozko kot izključno problem produkcije etnografskih filmov. Etnografski film je vedno v dialogu z raziskovalno metodologijo, ki stalno išče nove pristope tudi na področju vizualne prakse. Spraševanje o tem, zakaj in kako vključevati vizualne zapise v znanstvenoraziskovalno delo v etnologiji, je pomemben generator produkcije etnografskega filma.

Drugi del prireditve, v katerem bi predstavili izbor etnografskih filmov, bi bil revijsko festivalski. Posamezni selektorji bi pred strokovnim občinstvom pripravili analitično-kritično predstavitev izbranih del, ki bi jo po ogledu filmov zaključila diskusija. Diskusija bi opravljala tudi edukativno funkcijo, da bi se tako izognili motiviranju avtorjev z nepotrebnim nagrajevanjem. Če bi selekcijska komisija med izbranimi filmi našla še posebno zanimive, bi jih predstavili na projekciji pred najširšim občinstvom.

Seveda je treba na področju etnografskega filma šele ustvariti potrebno referenčno okolje, da bo konstruktivna kritičnost sploh zaživela. Medle pohvale in prijateljsko (beri: kolegialno) prizanašanje k temu ne bodo pripomogli. Če želimo, da bodo o etnografskih filmih diskutirali naši kolegi etnologi in drugi raziskovalci kulture, mora prireditev spodbujati predvsem produkcijo filmov, ki v etnologiji odpirajo nova strokovna vprašanja oziroma jih odpirajo na nov, vizualni način. Sicer bo diskusija ostala na ravni povprečnih TV gledalcev, ki si ustvarjajo merila ob gledanju filmov National geographic in Discovery kanalov.

Leta 2001, na posvetovanju SED v Novi Gorici, sem predvideval, da je za etnografski film v Sloveniji trenutno bolj pomembno vprašanje predstavljanja kot produkcije. Pri tem sem upošteval »demokratizacijo« vizualne produkcije v dobi digitalne tehnologije, ki povečuje število producentov, avtorjev in izdelkov, na drugi strani pa odpira številne nove, še neizkoriščene možnosti komunikacije v digitalnem okolju. Naša doba zahteva in omogoča komunikacijo.

Pri svojih predvidevanjih pa nisem računal s tem, da same tehnološke možnosti niso dovolj. Kljub temu, da imamo v Sloveniji nekaj mest, na katerih se poučujejo vizualna

antropologija, vizualne raziskave in produkcija etnografskega filma in nekaj profesionalnih mest v ustanovah (ZRC SAZU, SEM, OEIKA, FHŠ), se zdi, kot da vsaka generacija začenja na novo oziroma da ne prihaja do kumulativnega učinka izkušenj in znanja. To je lahko posledica slabe komunikacije in slabega (samo)izobraževanja ali pa posledica premalo usposobljenih profesionalnih raziskovalcev na tem področju. O vsem tem bomo morali vsi skupaj še razmišljati.

Lani smo ustanovili Forum etnografskega filma in vizualnih raziskav, katerega ustanovni člani smo vsi etnologi, ki se profesionalno ukvarjamo z vizualnim področjem na raziskovalni ali produkcijski ravni. V Forum se bodo lahko vpisali tudi drugi etnologi in raziskovalci kulture, ko bodo začeli svoje raziskave povezovati z vizualno tehnologijo in bodo na tem področju rabili izmenjavo izkušenj. Morda bi Forum lahko postal prostor sodelovanja in obveščanja. Med prvimi aktivnostmi smo podprli prav EVM ter ga postavili za osrednjo letno prireditev v Sloveniji. Na podlagi letošnje izkušnje bi radi sodelovali pri oblikovanju njegove prihodnje podobe in ga v naslednjih letih prilagodili specifičnemu položaju etnografskega filma v Sloveniji.

Ime Etnovideo maraton je nastalo kot prisposoba dolgo trajajoče prireditve, morda po vzoru raznih drugih maratonov - pevskih, dirkaških, košarkaških itd. Z razvojem nove vsebine bi kazalo razmisliti tudi o novem imenu. Ime bi moralo bolj razvidno označevati, da gre za prireditev s področja etnologije, ki film oziroma video uporablja pri raziskovalnem delu in ki nekatera spoznanja izraža s pomočjo filma. Konec koncev ima Slovenski etnografski muzej, ki je prireditelj EVM, kustodiat za etnografski film.

Mimogrede: na ta način bi se distancirali od vseh tistih etnoloških prireditev v zadnjem času, ki nosijo vpadljiva imena, kot bi se organizatorji sramovali imena etnologija, etnografija, znanost. Z izgovorom, da gre za »veselo znanost«, se želijo dobrikati občinstvu, v resnici pa gre za »ful kul« populizem, ki ima malo zveze z znanostjo ali s strokovnostjo.

Mesto etnografskega filma je v krogu odgovorne znanosti, pa naj se imenuje etnologija, antropologija ali kako drugače. Kakorkoli pogledamo, je etnografski film del znanstvenega filma. Še tako različna mnenja o tem, kaj je to znanstveni film, pa bi se lahko združila v definiciji Petra Fuchsa, da je znanstveni film tisti film, ki pomaga reševati znanstvena vprašanja.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 6. 4. 2004

Nekaj posnetkov iz prireditve drugi Etnovideo maraton. Foto: Naško Križnar, 2004.

PRAZNIK ETNOLOŠKE ODLIČNOSTI

Podelitev Murkove nagrade in Murkovega priznanja za leto 2002 je vzel pod svoje okrilje sv. Martin (11. 11. 2003), v svoje prostore pa nas je sprejelo osebje hotela Slovenija v Rogaški Slatini. Letošnja prireditev ob podelitvi nagrade za življenjsko delo in priznanja za posebne dosežke v etnologiji na Slovenskem je potekala bolj slavnostno in programsko domišljeno kot prejšnja leta. Scenarij prireditve je pripravil dr. Aleš Gačnik, moderatorsko vlogo pa sem nadvse resno prevzela kar sama. Uverturo v celotno dogajanje so pripravili Mojca Račič Simončič, mag. Dušan Mlacovič in dr. Aleš Gačnik z rajžo po Rogaški Slatini in njeni okolici. V Steklarni Rogaška so nas lepo pričakali in nam omogočili ogled proizvodnje kristalnega stekla in nasitili naše prazne želodce. Peš smo se nato odpravili do Juneževe domačije, kjer smo si ogledali projekt obnove in oživitve tipične slatinske podeželske domačije in poskusili dobrote, ki so jih za nas pripravili člani društva Gaja. Rajžo smo zaključili z vodenim ogledom Rogaške Slatine.

1. HOTEL SLOVENIJA: MODRI SALON

POZDRAVNI NAGOVORI

doc. dr. Aleš Gačnik
predsednik SED

red. prof. dr. Bojan Borstner
dekan Pedagoške fakultete
Univerze v Mariboru

mag. Boris Kidrič

župan Rogaške Slatine

g. Davorin Škrinjarič
predsednik uprave holdinga
Rogaška Crystal

SLAVNOSTNI GOVORNIK

mag. Andrej Dular
lanskoletni dobitnik
Murkovega priznanja

KULTURNI PROGRAM

Marko Zaletelj (kitara) in
Dragica Kladnik - Dada (vokal)
evergreeni - jazzovski standardi

PODELITEV MURKOVE NAGRADE IN PRIZNANJA

red. prof. dr. Janez Bogataj
Irena Destovnik

Nagrado bosta podelila:

doc. dr. Ingrid Slavec Gradišnik
predsednica komisije za podeljevanje
Murkove nagrade in priznanj

in
doc. dr. Aleš Gačnik
predsednik SED

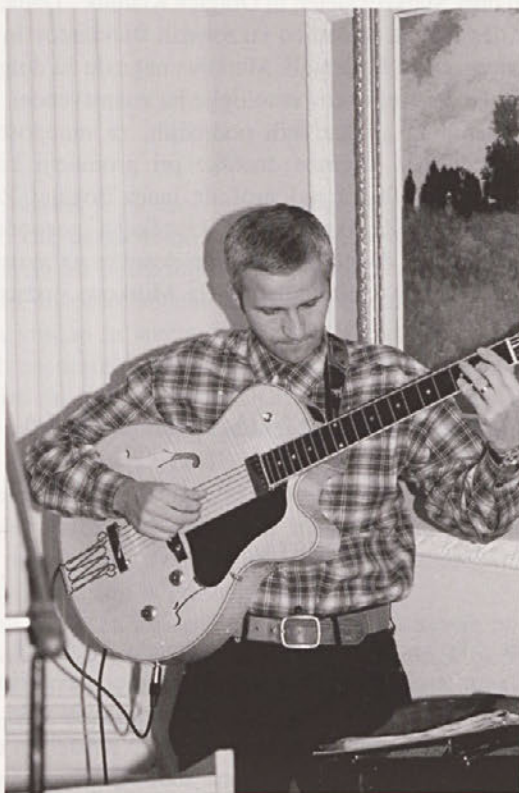
Doc. dr. Ingrid Slavec Gradišnik, predsednica komisije za Murkove nagrade, doc. dr. Aleš Gačnik, predsednik SED in Bojana Rogelj Škafar, podpredsednica SED. Foto: Alenka Čas, 11. 11. 2003

Glavni protokolarni dogodek je bil sestavljen iz treh različnih delov, ki so se med seboj programsko povezovali in prehajali v vedno bolj sproščeno in družabno srečanje. Začetni del celotnega protokola se je odvijal v Modrem salonu hotela Slovenija. Povabilu so se odzvali mnogi eminentni gostje, ki so nagovorili obiskovalce. Med njimi so bili: Albin Šrmpf, član uprave Rogaška Crystal in direktor hotela Slovenija, Davorin Škrinjarič, predsednik uprave holdinga Rogaška Crystal, mag. Branko Kidrič, župan Rogaške Slatine, red. prof. dr. Bojan Borstner, dekan Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru, red. prof. dr. Janez Bogataj, Irena Destovnik, Tanja Rožembergar Šega, svetovalka vlade Republike Slovenije za premično kulturno dediščino, dr. Breda Čebulj Sajko, predstavnica Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, mag. Andrej Dular, red. prof. dr. Slavko Kremenšek, častni član SED, Bojana Rogelj Škafar, pod

Doc. dr. Aleš Gačnik, predsednik SED pozdravlja goste in člane. Foto: Alenka Čas, 11. 11. 2003

Marko Zaletelj in Dragica Kladnik - Dada. Foto: Alenka Čas, 11. 11. 2003

Red. prof. dr. Bojan Borstner, dekan Pedagoške fakultete, Univerze v Mariboru. Foto: Alenka Čas, 11. 11. 2003

predsednica SED, doc. dr. Aleš Gačnik, predsednik SED, ter doc. dr. Ingrid Slavec Gradišnik, predsednica komisije za podeljevanje Murkovih nagrad in priznanj. Vse skupaj je popestril duet Marko Zaletelj in Dragica Kladnik - Dada, katerih repertoar zajema mešanico jazzovskih standardov in popularnih evergreenov. Prejemnik Murkove nagrade za dolgoletno prizadevanje za uveljavitev etnologije na znanstvenem, številnih strokovnih in aplikativnih področjih, za mnogostransko pedagoško delo in izjemne dosežke pri promociji kulturne dediščine za leto 2003 je red. prof. dr. Janez Bogataj. Za knjigo Moč šibkih, Ženske v času kmečkega gospodarjenja (Celovec 2002) in druge raziskovalne dosežke na avstrijskem Koroškem je Irena Destovnik prejela Murkovo priznanje za leto 2002.

2. HOTEL SLOVENIJA: AVLA HOTELA

PREDSTAVITEV NOVE ŠTEVILKE GLASNIKA S.E.D.

DEGUSTACIJA VIN

Drugi del, ki se je odvijal v avli hotela Slovenija, je bil enološko in etnološko obarvan. Med predstavitvijo nove številke Glasnika Slovenskega etnološkega društva, ki sta ga oblikovali glavna urednica Alenka Černelič Krošelj in odgovorna urednica Tita Porenta, smo okušali vina vinarstva Jankovič.

3. DRUŽABNO SREČANJE

Kulinarično - gledališki dogodek »Najgrša klobasa«

Mjuzikl za 6 fušačic

Gledališka šola I. gimnazije Maribor

Maribor jazz quartet s pevko Dragico Kladnik - Dado

Da nam vino ne bi prehitro »stopilo« v glavo, je v tretjem delu v restavraciji sledil kulinarično-gledališki dogodek Najgrša klobasa, mjuzikl za šest fušačic, v izvedbi Gledališke šole Prve gimnazije v Mariboru. Hrenovke so močno pospešile občutek lakote. Rešitev - imenitno večerjo so pripravili kuharski mojstri hotela Slovenija, kjer se je ob zvokih Mariborskega jazz quarteta v sproščenem in prijateljskem vzdušju nadaljevalo praznovanje sv. Martina in odličnih dosežkov Murkovega nagrajenca in prejemnice Murkovega priznanja.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 8. 4. 2004

MURKOVANJE 2003

Rogaška Slatina, 11.11. 2003

Spoštovani gostje in gostitelji, drage kolegice in kolegi, cenjena nagrajenka in spoštovani nagrajenec!

Podelitev Murkove nagrade in Murkovega priznanja je za slovenske etnologe in slovensko etnologijo poseben praznik. S tem ritualom in dejstvom, da tudi etnologi v Sloveniji poudarimo svoje najopaznejše strokovne in znanstvene dosežke, nadaljujemo akademsko izročilo počastitve poklicne predanosti, zavzetosti in naporov, ki - preprosto - morajo biti nagrajeni. Nagrada je darilo, darilo je vedno (po)vračilo, v tem primeru skromnejše v gmotnem, vendar zato, vsaj upam, toliko bogatejše v socialnem, simbolnem, duhovnem pomenu.

Zdaj že skoraj šega, da smo počastitev etnoloških dosežkov postavili ob godovanje sv. Martina, ki med drugim slavi delo, pobiranje sadov in vretje sokov, jo dodatno pozlati.

Letos praznujemo v Rogaški Slatini - tu smo pred skoraj natanko 20 leti merili etnološka dognanja skupaj vsi takratni jugoslovanski etnologi in folkloristi. Takrat sta bili tukajšnji etnologija in folkloristika zagotovo drugačni. A se mi zdi, da sta - če premerimo zadnje dvajsetletje - razvijali v duhu zapolnitve marsikatero, takrat zaznane vrzeli. Zlasti dragoceno je - če znanost vsaj malo slavimo tudi v Murkovem duhu - dejstvo, da je postala vez med njima trdnješa in bolj organsko zlita, tu in tam blizu Murkovim nazorom o spoznavnih širjavah. Takrat, pred 20 leti, se je marsikomu zdel ta par po utečenih desetletjih tu in tam (raz)ločenega življenja vsaj nenavaden, če ne še kako drugače sporen. V tem času sta obe - takrat so jima rekli usmeritvi, če ju razumem predvsem metodološko, danes bi rekli obzorji - dozoreli. Dozoreli tudi v celovitosti - po Murku - filološkega, danes bi rekli širokega historičnega in kulturološkega obzorja.

Naši nagrada in priznanje nosita ime po velikem znanstveniku, s katerim se danes lahko malokdo primerja - tako po odmevnosti znanstvenega opusa kakor tudi po podeljenih nagradah in drugih oblikah časti, ki jih je bil Matija Murko deležen v akademski skupnosti evropskih filologov. Ne vem natančno, s katerimi razlogi je takrat, pred dobrim poldrugim desetletjem, dobila prav Murkovo ime, vendar ne dvomim, da je bila izbira prava. Morda posebej danes, primerno za današnjega nagrajenca, saj je morda manj uzaveščeno, da si je Matija Murko v enaki meri kakor za strogo znanost, prizadeval za čim širšo in čim kakovostnejšo narodovo izobrazbo in s tem tudi kakovostno življenje.

V Murkovem nazoru so bili spojeni trije, človekovemu doživljanju dani časi - preteklost, sedanjost in prihodnost, pri čemer je preteklost tista vseznamenajoča: ne sedanjosti ne bodočnosti ni brez nje, saj nastavlja zrcalo obema: ker sedanjosti ni brez preteklosti, brez spomina nanjo in tega spomina ni mogoče

zatrei, in ker je gledanje v prihodnost gledanje v prazno - če se nam zdi, da gledamo vanjo, v resnici vidimo le preteklost izpolnjenih ali neizpolnjenih želja, kakor se je nekomu lepo zapisalo. In posodobljena Murkova popotnica je prav to - za naroda vredno in srečno - življenje. Če parafraziram tezo o srečnih in nesrečnih narodih, je treba predvsem poznati, se spoprijeti in pošteno premišljati prav o njegovi preteklosti. Enako kakor hrepeneti po prijazni prihodnosti. Mesto etnologije ji je bilo in ostaja v družbi zgodovinskih ved tako dodeljeno. To mnenje se seveda zaveda tega, da je zgodovina predmet z zdajšnjim časom zaznamovanih konstrukcij in interpretacij, v enaki meri kakor zgodovinske podobe v dobrem in slabem osmišljajo zdajšnji in prihodnji čas.

Zdajšnji čas je tu, mesto praznika tudi, ob katerem bo - kakor se spodobi - mogoče izreči še marsikaj modrega, veselega in, tudi povsem vsakdanjega - in se, kakor se spodobi - pozneje to v premisliti v popraznični zbranosti.

Dovolite mi, da vas prosim še za pozornost, ki smo jo dolžni delu in dosežkom¹ naših letošnjih nagrajencev - nagrajenke z Murkovim priznanjem in Murkovega nagrajenca.

Gospa Irena Destovnik prejme Murkovo priznanje »za knjigo Moč šibkih. Ženske v času kmečkega gospodarjenja (Celovec 2002) in njene druge raziskovalne dosežke na avstrijskem Koroškem«

Gospa Irena Destovnik je leta 1996 diplomirala na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani iz etnologije in sociologije kulture. Že med študijem je sodelovala s celovško Slovensko prosvetno zvezo in postala leta 1995 njena stalna zunanja sodelavka: mdr. je vodila etnološke raziskovalne delavnice, zanjo pripravila tri tematske koledarje (o delovanju slovenskih kulturnih društev, dvojezičnem šolstvu in rabi slovenščine), uredila zbornika Na poti v vas (2000) in Na poti skozi čas (2001). Tudi njena diplomatska naloga je povezana s Slovensko prosvetno zvezo, saj je v njej vsebinsko in muzeološko obdelala njeno dolga leta nekoliko zanemarjeno narodopisno zbirko. V letih po diplomi je nadaljevala z raziskovanjem in pripravo razstav o kulturi koroških Slovencev. Tako sta se zgodili odmevna razstava o lanu in ovci Ko bo cvetel lan (s 17 postavitvami v Avstriji, Italiji in Sloveniji) leta 1996 in leta 2000 razstava Odstiranja, študijska uprizoritev depojskih predmetov kot iztočnic za muzeologizirane zgodbe, ki jih ni brez poglobljenih lokalno ali tematsko osrediščenih raziskav.

¹ Obrazložitvi sta napisani na podlagi utemeljitev predlagateljev nagrajenke in nagrajenca - na nekaj mestih skrčenih, na drugih nekoliko zaokroženih.

Ob tem gospa Destovnikova ves čas opravlja pomembno nalogo pri urejanju narodopisne zbirke, za katero so se odločili, da ne bo stalna postavitev predmetov ljudske kulture, ki kaj hitro postane zaprašena. Zbirka je nekakšno informacijsko središče - predmeti niso eksponati, temveč vir navdiha in premisleka o izboru raziskovalne snovi iz problemov vsakdanjega načina življenja prebivalstva na dvojezičnem območju avstrijske Koroške. Gre za raziskave »življenja in govorce predmetov« o vsebinah vsakdanjika - tudi obrobni, prezrtih tem, kakršno je življenje žensk v času kmečkega gospodarjenja. Tako sta nastali monografija in njena muzejska uprizoritev z naslovom Moč šibkih, za katero letos nagrajujemo gospo Destovnikovo. V knjigi Moč šibkih. Ženske v času kmečkega gospodarjenja Irena Destovnik predstavi podobo ženske na južnem Koroškem. Raziskava v dveh vaseh, Šentjanžu v Rožu in v Šentjanskih Rutah, temelji na aktualnem prijemu zbiranja življenjskih zgodb in podrobni analizi pisnih virov iz 19. in 20. stoletja. Na tej podlagi so nastali zapisi o zginjajočem času in podobah žensk iz 19. in prve polovice 20. stoletja. Ne glede, da se zdi »oteti pozabi« že tolikokrat ponovljeno, je pravzaprav v njem mogoče uzreti smisel vedno na novo, tudi v tej knjigi.

Knjiga govori o pomenu in vrednotenju ženskega dela, o socialni varnosti žensk, o ženskah v katoliški družbi, o podobah žensk različnih generacij. Avtorica z viri potrjuje, kako so bile ženske gospodarsko in družbeno podrejene, saj so šele v 20. stoletju pridobile vrsto političnih pravic, socialno in zdravstveno zaščito. Nazorno je predstavljena značilna tradicionalna delitev del na produkcijo in reprodukcijo v kmečkem načinu življenja, pri čemer je bila reproduktivna sfera v domeni žensk, pri tem pa so opravile veliko del na kmetiji. Tradicionalno ženskam pripisana kmečka dela so bila družbeno manj ovrednotena, pogosto ekonomsko neplačana.

Posebna odlika dela je, da niza življenjske zgodbe na način, da predirno odstirajo podobe žensk v razmerju z moškimi. Prijem je domač mr. tudi v teoriji študij spolov, pri čemer je konceptualna podlaga relacijska - o vsakem fenomenu je mogoče kvalitetno pisati samo v razmerju z drugimi fenomeni. Izza podob žensk in moških preseva tudi silhueta družbenih razmer 19. in prve polovice 20. stoletja.

Knjiga Moč šibkih je prispevek k nalogi, na katero je opozoril že Marcel Mauss v znamenitem Eseju o daru 1923: treba je pisati o ženskah, saj so bile v zgodovinskih pripovedih pogosto spuščene. V tem pogledu je zanimivo, prenicljivo in kvalitetno delo, ki odseva sodobno občutljivost za prezrto in zastrto in ga odstira strokovno kompetentno.

Gospod Janez Bogataj prejme Murkovo nagrado »za dolgoletno prizadevanje za uveljavitev etnologije na znanstvenem, številnih strokovnih in aplikativnih področjih, za mnogostransko pedagoško delo in izjemne dosežke pri promociji kulturne dediščine«

Janez Bogataj, doktor etnologije in profesor umetnostne zgodovine, redni profesor etnologije na ljubljanski Filozofski fakulteti, je nenavadno plodovit etnolog, uveljavljen na znanstvenem, pedagoškem in opazno nad drugimi na številnih aplikativnih področjih. Njegova bibliografija obsega čez 1.200 enot, od tega 18 monografij, 4 dele monografij, številne domače in mednarodne referate na kongresih, simpozijih in znanstvenih seminarjih, članke, elaborate, spremna besedila,

koncepte in ureditve raznovrstnih publikacij. Ob tem je svoja strokovna in znanstvena spoznanja predstavil na več ko 400 predavanjih doma in v tujini, ob številnih nastopih v množičnih občilih in s tem pomembno prispeval k ugledu in uveljavitvi etnologije v zavesti javnosti.

Med prve odmevne samostojne objave sodi prirejeno magistrsko delo v monografiji Mlinarji in žagarji v dolini zgornje Krke (1982). Sledile so knjižne uspešnice, ki so pomembno prispevale k utrjevanju položaja etnologije v slovenski družbi in k razumevanju njene metodične in metodološke orientacije. Takšna je knjiga Domače obrti na Slovenskem (1989), tj. prva sistematična predstavitev sestavin obrti in obrtniške dediščine - z berljivim besedilom je širšemu krogu bralcev približal dotakratna dognanja raziskav drugih in svoja lastna. Podoben domet imata tudi knjigi Sto srečanj z dediščino na Slovenskem (1992) in Ljudska umetnost in obrti v Sloveniji (1993); njuno izvorno besedilo je obogateno s povednimi in kakovostnimi fotografijami avtorja in poklicnih fotografov. Tržna uspešnica je bila tudi knjiga Gaudeamus igitur (1997), v kateri je predstavljena bogata dediščina maturantskih prireditev.

Povsem na novo je bila kulturna dediščina predstavljena v knjigi Smo kaj šegavi (1998). Med najvidnejše dosežke na področju razumevanja, popularizacije in promocije dediščine in obrti pa sodi knjiga iz leta 1999 Mojstrovine Slovenije, mr. prevedena v angleščino, nemščino, italijanščino in japonščino. Knjiga je bila dopolnjena s kakovostno posnetim nizom televizijskih oddaj pod istim naslovom, to ime je spremljalo tudi razstavo, ki je gostovala v Los Angelesu, Tokiu in na Dunaju. Slovensko gmotno izročilo je profesor Bogataj strokovno predstavil v besedi in podobi v več ko 40 vrhunsko oblikovanih letnih koledarjih, del tega gradiva pa tudi v knjigah Rokodelski zakladi Slovenije (2002) in Krušni zakladi Slovenije (2003) v knjižni zbirki »101 zaklad«.

Pedagoški in aplikativni vidiki so najprepoznavnejša stalnica raziskovalnih prizadevanj dr. Janeza Bogataja. Z njimi je zapolnil marsikatero vrzel, ne le etnološko, temveč tudi npr. za zgodovino šolstva, za področje turizma, protokola, višanja kakovosti oblik vsakdanjega življenja. Eno takšnih del je knjiga »Majda, dajte mi tisto iz omare«. Kultura poslovnih, promocijskih in protokolarnih daril (1994).

Ob knjižnih in drugih publikacijah o domačih in umetnostnih obrteh je izjemno obsežno profesorjevo svetovalno in promocijsko delo za ta segment dediščine in njenega sodobnega oblikovanja. Pri Obrtni zbornici Slovenije je od 1990 predsednik komisije za vrednotenje in ocenjevanje izdelkov domače in umetnostni obrti. Zanje je pripravil ocenjevalna merila, ki so tudi mednarodno odmevna, je avtor blagovne znamke za kakovostne izdelke te obrti in avtor številnih razstav v Ljubljani in Slovenj Gradcu. Ob tem je od leta 1997 nacionalni žirant za nagrado Henry Ford European Conservation Awards, ki se letno podeljuje na javnem natečaju za najizvirnejše rešitve varovanja in oblik promocije dediščine.

Med aplikativnimi dejavnostmi je dr. Bogataj vodilni strokovnjak za uveljavljanje slovenske dediščine v turizem - posebno skrb je že pred leti namenil razvoju in razcvetu turističnih kmetij. Z izvirnimi zamislimi je povezal etnologijo z medicino, varstvom okolja, varstvom dediščine in s kakovostno prehrano - v tem segmentu je opredelil slovensko nacionalno kulinariko: spisal je številne uvodnike v različne publikacije, mr. v knjige

o kruhu, suhih mesninah in siri, ter strokovno utemeljil razumevanja slovenske prehranske dediščine. Seveda s stalno mislijo, kako dediščina bogati sodobno življenje.

In končno: obsežno in tehtno pedagoško delo, ne le na ravni univerzitetnega izobraževanja na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo FF, Oddelku za oblikovanje na Likovni akademiji in Visoki šoli za turizem v Portorožu, kjer navdušuje in vzgaja generacije študentov za etnološke in druge poklice (zlasti v turizmu, ekonomiji, grafičnem in industrijskem oblikovanju). Je mentor številnim diplomantom, magistrantom in doktorandom, pa tudi srednješolcem. Ob tem je posebej pomembno njegovo prizadevanje v kurikularni komisiji MŠZŠ za uveljavitev etnoloških vsebin na osnovnošolski ravni: je soavtor učnega načrta za predmet Družba za 4. in 5. razred (in učbenika zanj) in za izbirni predmet Etnologija za 8. in 9. razred devetletke.

Široko znanje in komunikativne sposobnosti uspešno potrjuje tudi na najvišji državni ravni: že leta je redni svetovalec Protokola Republike Slovenije. Med drugim je aktivni član uglednih mednarodnih in domačih združenj: je subprior in predsednik kuratorija Reda sv. Fortunata Slovenije in član časovrednega vinskega konventa sv. Urbana.

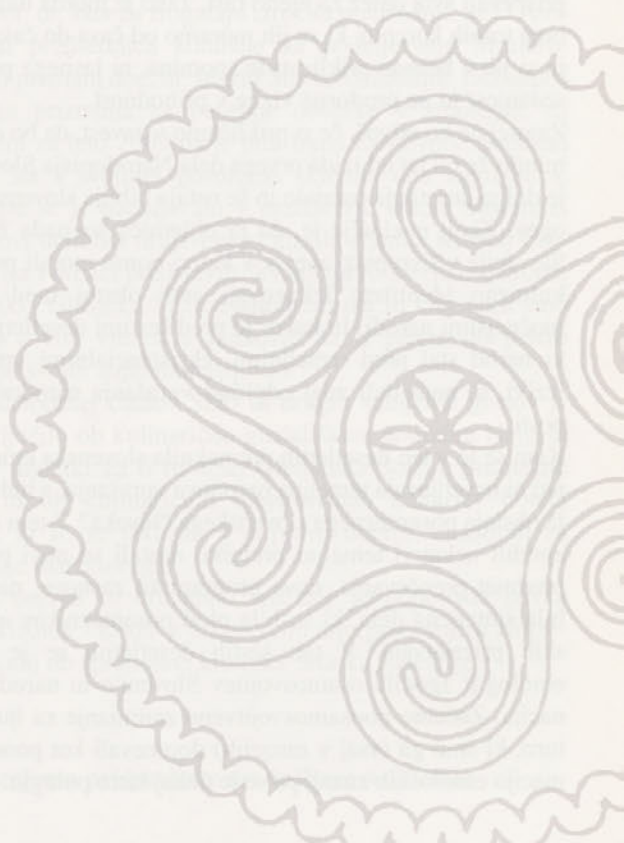
Ingrid Slavec Gradišnik in Murkov nagrajenec Janez Bogataj.
Foto: Alenka Čas, 11. 11. 2003 (2/5 - 18)

V zadnjih treh desetletjih se je dr. Bogataj uvrstil v vrh slovenskih etnologov: etnologijo je v tem času predstavil slovenski javnosti in jo populariziral v najzlahtnejšem pomenu besede - na ravni univerze in na številnih uporabnih področjih. Za ta prispevek se etnologi pridružujemo drugim počastitvam z najvišjim priznanjem Slovenskega etnološkega društva - z Murkovo nagrado.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 4. 2. 2004

Predsednica komisije SED za podeljevanje Murkovih nagrad in priznanj Ingrid Slavec Gradišnik Foto: Alenka Čas, 11. 11. 2003 (2/5 - 14)

SLAVNOSTNI GOVOR LANSKOLETNEGA PREJEMNIKA MURKOVEGA PRIZNANJA

Spoštovane kolegice in kolegi, cenjeni gostje!

Danes je martinovo in zdi se, da martinovo že več let ni samo praznik vinogradnikov in vinarjev, ampak je pomembna vsakoletna šega tudi za slovensko etnološko srenjo. Kakor na ta dan simbolično dozori mošt v vino, da razveseljuje s svojo opojnostjo vinogradnike in druge ljubitelje tovrstne žlahtnine, tako na Martinov dan tudi plodovi preteklega etnološkega dela dozoriijo v žlahtna Murkova priznanja in nagrado, da razveseljujejo vse nas, ki se čutimo pripadni etnološkemu cehu. Vsakoletna Murkova priznanja in nagrada so javna, strokovna potrditev etnoloških prizadevanj in črta pod račun preteklega obdobja. Njihova vrednost je toliko večja, ker prihaja ocena žlahtnosti iz vrst strokovne javnosti, ki zmore presoditi, kaj v preteklem obdobju je bilo postorjenega, da si zasluži avreolo odličnosti. Različna so priznanja in različne so nagrade, a Murkova, ki jih podeljuje stanovsko društvo, so za slovenske etnologue nedvomno najdragocnejša.

Ob priložnostih, kakršna je današnja, se slavnostni govorniki radi ozirajo v svetle trenutke razvoja stroke, ki ji pripadajo, analizirajo njen razvoj, prodornost, učinkovitost, vpetost v družbena dogajanja in ugotavljajo veličino posameznikov, ki so prispevali svoj delež za njeno rast. Tako je morda tudi prav, saj brez trdnih korenin, ki se jih moramo od časa do časa zavedati in si jih z besedo priklicati iz spomina, ni jasnega pogleda na sedanost in ne prodorne vizije v prihodnost.

Zatorej ne bo odveč, če si priključimo v zavest, da bo drugo leto minilo že 60 let od izida prvega dela Narodopisja Slovencev, ki je dolga desetletja ostajalo in še ostaja biblija slovenskih etnologov. Zgolj naključje je, da ta obletnica sovpada z vstopom Slovenije v Evropsko zvezo, v kateri bomo morali predvsem s kulturno identiteto izkazovati svoj obstoj med številčno močnejšimi narodi. In kakor je pred šestimi desetletji slovenski narod stal pred temeljnimi, eksistencialnimi vprašanji in izzivi, se nam tudi zdaj odpirajo vprašanja narodove prihodnosti.

Kam se je v teh desetletjih premaknila slovenska etnologija, ki naj bi osvetljevala temeljna narodova vprašanja, a tudi vprašanja obstoja posameznega slovenskega človeka? V tem času so se zgodili nekateri temeljni premiki, nastali so novi pogledi na predmet preučevanja, nove programske zasnove, napisana so bila sintetična dela, ki so bila plod posameznikov ali skupinskih prizadevanj. V teh šestih desetletjih se je slovenski etnologiji zgodila osamosvojitve Slovenije in narod je postal nacija. Začetno poosamosvojitveno zanimanje za ljudsko kulturo, ki smo ga (vsaj v muzejih) doumevali kot ponovno afirmacijo etnoloških znanj, pa se je dokaj hitro poleglo. Pojav lib-

eralizma v vseh segmentih družbe je preplaval tudi humanistiko in družboslovje in povzročil razcvet različnih pogledov na predmet etnološkega preučevanja. Nekdaj vsaj navzven novite etnološke institucije so se razcepile, pojavili se novi, tudi zasebni inštituti in nove katedre z etnoantropološkimi programi. Sicer že v 70. letih začeto uveljavljanje etnoloških kadrov v klasičnih kulturnih ustanovah, kot so zavodi za spomeniško varstvo in muzeji, se je v zadnjem poldrugem desetletju razširilo na turistično marketinško področje, etnologija pa se preko pedagoških programov počasi in zanesljivo uveljavlja tudi v vzgoji in izobraževanju. In nenazadnje - letos mineva osem desetletij od ustanovitve osrednje slovenske etnološke muzejske ustanove - Slovenskega etnografskega muzeja, ki bo leta 2004 dočakal del nove postavitve stalne razstave v razstavni hiši na Metelkovi v Ljubljani. Slovenski etnologi pa se v bližnji prihodnosti nadejamo in veselimo še enega temeljnega kolektivnega dela - izida leksikona etnologije Slovencev. Upamo in želimo si, da bosta ta dva dogodka zrcalila tudi premike v slovenski etnologiji zadnjih desetletij.

Ob vseh teh premikih in napredku etnologije ne morem mimo malce nostalgичnega pogleda na preteklost, ko sta skorajda zapovedani kolektivizem in uravnilovka združevali sodelavce posameznih inštitucij. Zadnje desetletje je izpostavilo individualizem in izbrisalo kolektivni duh ter v mnogočem zrahljalo dotedanje vezi. Morda je tako tudi prav v svetu, kjer sta denar in moč postavljena na najvišjo stopnico vrednostne lestvice. Vendar so tudi tam, od koder prevzemamo te vrednote, že davno spoznali, da pomeni timsko delo, v katerem najde tudi posameznik smisel svojega delovanja ter občutek pripadnosti, koristnosti in priznanosti, edino pot za doseg kakovosti in konkurenčnosti. Tega spoznanja se bomo morali šele naučiti, če bomo hoteli tudi v novih družbenih razmerah bolje uveljavljati naše strokovne ambicije in v skupnosti različnih strok ohranjati etnologiji zadostno finančno zaledje in ugled.

Vendar, spoštovane kolegice in kolegi, cenjeni gostje - danes je martinovo. In kakor vinogradnik ob polnih sodih v krogu prijateljev na ta dan ne modruje o spomladanski pozebi in poletni ujmi s točo nad svojim vinogradom, ampak ga obilen in kvaliteten pridelek prepričuje o uspešnosti njegovega celoletnega dela, tako se nocoj tudi mi ne ozirajmo na težave naše stroke, ampak se veselimo z današnjima nagrajencema. Trenutek, ki ga z zanimanjem vsako leto pričakuje naša etnološka srenja, je pred nami! Nagrajencema pa - iskrene čestitke!

Rogaška Slatina, 11. listopada 2003

Datum prejema prispevka v uredništvo: 4. 2. 2004

PODELITEV MURKOVE NAGRADE ZA ŽIVLJENJSKO DELO

PODELITEV MURKOVE NAGRADE ZA ŽIVLJENJSKO DELO IN MURKOVEGA PRIZNANJA ZA POSEBNE DOSEŽKE V ETNOLOGIJI NA SLOVENSKEM ZA LETO 2002

Rogaška Slatina, 11. november 2003

Kot je v našem društvu že navada, smo tudi za lanskoletno podelitev najvišjih nagrad za dosežke na področju slovenske etnologije izbrali prostor zunaj Ljubljane. Podelitev nagrad na dan sv. Martina pa tudi že skoraj postaja tradicionalna.

Zaradi predlani zelo uspešno izvedene slovesnosti ob podelitvi nagrad na Ptujskem gradu smo tudi lanskoletno podelitev zaupali Alešu Gačniku, ki je tokrat nastopal še v funkciji predsednika SED. Izbira Rogaške Slatine ni bila naključna, saj je Znanstveno raziskovalno središče Bistra Ptuj, kjer je predsednik sicer zaposlen, v tem znamenitem slovenskem zdravilišču pred kratkim odprlo svojo izpostavo. Veseli in počaščeni smo, da so nam pri organizaciji celodnevnega dogodka priskočili na pomoč tudi številni domačini in delovne ter druge organizacije, ki so nam pomagali z delom, s sponzorstvom in z donatorstvom. Pri večernem delu pa je treba pohvaliti tudi tajnico SED Adelo Ramovš, ki je odlično povezovala celotno prirediteljeve.

Za udeležence iz Ljubljane je bil organiziran avtobusni prevoz že v dopoldanskih urah, saj smo se pred slovesno podelitvijo nagrad skupaj s še nekaterimi kolegi iz zahodnega dela Slovenije odpravili na manjšo rajžo po Rogaški Slatini. Najprej smo si ogledali Steklarno Rogaška, ki je poleg zdraviliškega kompleksa zaščitni znak kraja, nekoč imenovanega Slatina. Med vodenim obiskom steklarne smo si z zanimanjem ogledali postopke ročne izdelave kozarcev iz kristalnega stekla in delo v brusilnici. Prisluhnilo smo tudi vodji prehrane v steklarni in z užitkom pospravili zgodnje kosilo v tovarniški menzi. Veliko zanimanja za izdelke iz kristala in kristalina smo pokazali tudi v tovarniški trgovini.

Iz tovarniškega okolja smo se preselili v ruralni del Rogaške Slatine. Na lepo obnovljeni Junežovi domačiji so nas pričakale članice društva Gaja. Pri prenovi domačije je strokovno pomoč nudil naš kolega Vito Hazler, denar pa so poleg lastnice Marije Junež prispevali še slatinska občina in Ministrstvo za kulturo RS. Članice in član društva Gaja skrbijo za ohranjanje starih jedi in običajev, domačija pa je sedež njihove dejavnosti. Po pozdravnih nagovorih so iz črne kuhinje pridišale slastne zavi-

hnjače, bogato posute z ocvirki in s skuto, vse skupaj pa smo poplaknili še z belim domačim.

Na tretjem delu rajže smo se seznanili z zdraviliškim delom Rogaške Slatine. Bogato zgodovino kraja in zdravilišča sta nam predstavila simpatična vodička TIC Rogaška Slatina in raziskovalec Dušan Mlacović. Po sprehodu skozi Zdraviliški park smo si ogledali še znamenito Kristalno dvorano v Grand hotelu Rogaška in prenovljene sobe v hotelu Styria.

Slovesna podelitev Murkove nagrade za življenjsko delo in Murkovega priznanja za posebne dosežke v etnologiji na Slovenskem za leto 2002 je bila v modrem salonu hotela Slovenija, kjer so se nam poleg obeh nagrajencev, Janeza Bogataja in Irene Destovnik, pridružili še drugi kolegi in številni gostje. Po nagovoru predsednika SED doc. dr. Aleša Gačnika so se za govorniškimi pultom zvrstili še dekan Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru red. prof. dr. Bojan Borstnar, župan Rogaške Slatine mag. Branko Kidrič, direktor hotela Slovenija Albin Šrmpf, predstavnica Ministrstva za kulturo Tanja Roženberger Šega in predstavnica ZRC SAZU dr. Breda Čebulj Sajko ter dobitnik Murkovega priznanja za leto 2001 mag. Andrej Dular. Murkovo nagrado za življenjsko delo sta red. prof. dr. Janezu Bogataju izročila predsednik SED Aleš Gačnik in predsednica komisije za podeljevanje Murkove nagrade in priznanj doc. dr. Ingrid Slavec Gradišnik. Dobitnica Murkovega priznanja za posebne dosežke v etnologiji na Slovenskem za leto 2002 pa je bila Irena Destovnik. Svečano podelitev sta s svojima govoroma sklenila oba nagrajenca, druženje pa se je nadaljevalo v preddverju hotela Slovenije, kjer sta novi urednici društvenega glasila Alenka Krošelj Černelič in Tita Porenta predstavili "svojo" prvo številko oziroma št. 3-4, 2003 Glasnika SED. Nagrajencema in Glasniku smo nazdravili z vini vinarstva Jankovič, ki je pripravilo pestro degustacijo svojih najzlahtnejših vin.

Okrog sedemdeset članov SED in drugih vabljenih gostov je večer zaključilo ob kulinarčno-gledališkem dogodku Najgrša klobasa - mjuzikl za 6 fušačic, Gledališke šole I. gimnazije Maribor in ob kulinarčnih mojstrovinah kuharjev hotela Slovenija, ki so se izkazali s pripravo dobrot, značilnih za praznovanje martinovega.

Podelitev nagrad in družabno srečanje je popestrila pevka Dragica Kladnik - Dada z jazzovskim interpretiranjem zimzelenih melodij ob spremljavi kitarista Marka Zaletelja.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 4. 2. 2004

Obisk
Steklarne
Rogaška

Podelitev
Murkove
nagrade in
priznanja v
Modri dvorani
hotela Slovenija

Junežova
domačija

Slavnostni
govornik župan
Rogaške Slatine
Branko Kidrič

Članice društva
Gaja

Predstavnica
Ministrstva za
kulturo Tanja
Roženbergar
Šega

Sprehod po
Zdraviliškem
parku

Predstavnica
ZRC SAZU in
nekdanja
predsednica
SED Breda
Čebulj Sajko

Kristalna
dvorana

Lanskoletni
dobitnik
Murkovega
priznanja
Andrej Dular

Nagrajenca
Janez Bogataj
in Irena
Destovnik s
predsednikom
SED Alešem
Gačnikom

Novi urednici
Glasnika SED
Alenka Černelič
Krošelj in Tita
Porenta

Murkov
nagrajenec
Janez Bogataj

Predstavitev vin
vinarstva
Jankovič

Dobitnica
Murkovega
priznanja Irena
Destovnik

Častni član SED
Slavko
Kremenšek v
družbi
predsednika
SED in rektorja
Univerze v
Mariboru

Nagrajenec v
družbi svojih
študentov

Nagrajenka v
družbi
novinarjev

Nagrajenka v
družbi svojih
otrok

Izvajalke
Mjuzikla za 6
fušič in Adela
Ramovš

DAN ETNOLOGIJE NA SLOVENSKEM

Studentje Studentskega etnološkega gibanja smo letos ponovno organizirali Dan etnologije, in sicer kot dvodnevno akcijo, ki se je prvi dan (8. 4. 04) odvijala v Mariboru, naslednji dan pa na Ptuju. Namen projekta, ki smo ga izpeljali ob pomoči Slovenskega etnološkega društva, je informiranje, popularizacija in promocija etnologije. Na Pedagoški fakulteti v Mariboru je Aleš Lamut najprej predstavil antropološki film, ki mu je sledila okrogla miza. Ob 18. uri smo prisostvovali odprtju razstave Antona Repnika, v večernih urah pa se ob kozarčku vina in »štajerskem pasulju« zabavali v Kolnkišti na Ptuju. Petkovo dopoldne smo začeli s predavanjem doc. dr. Aleša Gačnika na temo: Perspektive znanstvenoraziskovalnega dela v regijah s poudarkom na humanistiki. Obe okrogli mizi, ki sta potekali na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru in v Hiši Informacij na Ptuju, so oblikovali tako gostje z različnih področij kot tudi obiskovalci. Poskušali smo predstaviti vlogo etnologije, njeno povezovanje z drugimi vedami ter tržne niše. V večini so bili izraženi optimistični pogledi na nadaljnje izobraževanje, zaposlovanje etnologov in popularizacijo etnologije. Kot je povedala ga. Tanja Rožembergar Šega: »Vse je v naših rokah.« Več o celotnem poteku in vsebini Dneva etnologije pa v naslednji številki.

Promocija etnologije in informiranje ter prodaja etnološke literature SED na Pedagoški fakulteti v Mariboru. Foto: Adela Ramovš, 2004

Datum prejema prispevka v uredništvo: 15. 4. 2004

PRAVILNIK O PODELJEVANJU MURKOVE NAGRADE, MURKOVEGA PRIZNANJA IN MURKOVE LISTINE ZA POSEBNE DOSEŽKE V ETNOLOGIJI NA SLOVENSKEM

1. člen

Slovensko etnološko društvo (SED) podeljuje za posebne dosežke na področju etnologije Murkovo nagrado, Murkovo priznanje in Murkovo listino. Nagrado (prej Priznanje) je društvo v počastitev 125-letnice rojstva Matije Murka ustanovilo leta 1986, priznanja (prej listino) leta 1994, listino ob nagradi in priznanju pa leta 2004.

2. člen

Murkovo nagrado, Murkovo priznanje in Murkovo listino podeljuje SED posameznicam in posameznikom in ustanovam, ki s svojim delom prispevajo k uveljavljanju slovenskih etnoloških spoznanj in spoznanj tujih etnologij o Sloveniji. Zato Murkovo nagrado in Murkovo priznanje lahko prejmejo domači in tuji strokovnjaki in strokovnjakinje s področja etnologije, Murkovo listino pa domači in tuji posamezniki in posameznice, ki na tem področju delujejo ljubiteljsko, oziroma posamezne strokovne in ljubiteljske ustanove in društva, ki pomembno bogatijo etnološko znanje, ga ohranjajo in popularizirajo.

3. člen

Med posebne dosežke v etnologiji na Slovenskem, za katere se podeljujejo Murkova nagrada, priznanje in listino štejejo:

- izjemni etnološki znanstveni in raziskovalni dosežki posameznikov, skupin ali ustanove /velja za podelitev Murkove nagrade/;
- znanstveni in strokovni dosežki, zaokroženi v življenjskem delu posameznikov /velja za podelitev Murkove nagrade/;
- znanstveni in strokovni dosežki na področju etnološke vede na Slovenskem (ali o Sloveniji) v preteklem letu /velja za podelitev Murkovih priznanj/;
- kontinuirane dejavnosti, večletna prizadevanja ali enkratni dosežki, ki bogatijo, ohranjajo in popularizirajo etnološko znanje /velja za podelitev Murkove listine/.

4. člen

Murkovo nagrado sestavljata plaketa z diplomom in spominsko darilo ali denarna nagrada. Murkovo priznanje in Murkovo listino sestavljata svečana diploma in spominsko darilo ali denarna nagrada. Denarna nagrada se podeli, če so zanjo zagotovljena sredstva.

5. člen

Vsako leto se podeli ena Murkova nagrada, eno ali več Murkovih priznanj in ena Murkova listino.

6. člen

Izvršni odbor SED imenuje Komisijo za podeljevanje Murkove nagrade, priznanj in listine, ki jo sestavljajo: predsednik(-ca) komisije in trije člani(ce). Komisija je imenovana za štiri leta.

7. člen

Razpis za Murkovo nagrado, Murkova priznanja in Murkovo listino Komisija objavi v Glasniku SED, na spletnih straneh SED in v enem od osrednjih slovenskih dnevnikov. V razpisu so navedena merila za podelitev nagrade, priznanja in listine, sestavine, ki jih mora vsebovati predlog za podelitev, možni predlagatelji, rok in naslov, na katerega se pošljejo predlogi.

8. člen

Kandidatke in kandidate za nagrado, priznanje in listino lahko predlagajo članice in člani SED, družbene organizacije, ustanove in posamezniki iz Republike Slovenije in iz tujine, lahko pa tudi Komisija oziroma njeni člani.

9. člen

Predlog za podelitev nagrade, priznanj in listine mora poleg podatkov o kandidatih vsebovati tudi vsebinsko (in bibliografsko) utemeljitev. Predlogi morajo biti podpisani, anonimni predlogi ne bodo upoštevani. Predlog je treba poslati s priporočeno pošiljko na naslov SED, s pripisom Komisija za podeljevanje Murkovih priznanj do dneva, ki je določen v razpisu. Predloge Komisija odpre in obravnava na svoji seji.

10. člen

Komisija med predlogi z javnim ali tajnim glasovanjem izbere prejemnico oz. prejemnika Murkove nagrade, enega ali več prejemnikov Murkovih priznanj in Murkove listine. Pisno utemeljeno strokovno odločitev o izboru in svoj predlog sporoči Izvršnemu odboru SED.

11. člen

Murkova nagrada, Murkovo priznanja in Murkova listino se ne podelijo, če Komisija ne prejme predlogov ali pri pregledu prispelih predlogov ugotovi, da ne ustrezajo razpisnim merilom, ali če so predlogi pomanjkljivo pripravljeni. Komisija lahko predlaga le podelitev nagrade ali le priznanj(a), ne pa tudi samo listine.

12. člen

Član komisije ne more dobiti nagrade ali priznanja.

13. člen

Murkova nagrada, Murkovo priznanje in Murkova listino se podelijo na posebni svečanosti. Podeljujeta ju predsednik(-ca) komisije in predsednik(-ca) SED.

14. člen

Pravilnik o podeljevanju Murkove nagrade in Murkovih priznanj začne veljati z dnem, ko je sprejet z večino glasov na občnem zboru SED. Po sprejetju mora biti objavljen v Glasniku SED.

Sprejeto na Občnem zboru Slovenskega etnološkega društva v Idriji, 20. aprila 2004.

RAZPIS

ZA PODELITEV MURKOVE NAGRADE, MURKOVEGA PRIZNANJA IN MURKOVE LISTINE ZA DOSEŽKE V ETNOLOGIJI NA SLOVENSKEM ZA LETO 2003

Na podlagi Pravilnika o podeljevanju Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine, dopoljenega in sprejetega na Občnem zboru SED v Idriji, 20. aprila 2004 (objavljenega v Glasniku SED 44(1), 2004 in na spletnih straneh SED), Slovensko etnološko društvo objavlja razpis za podelitev Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine.

Prosimo, da pri predlogih upoštevate 3. člen Pravilnika, ki določa dosežke, za katere se podeljujejo Murkova nagrada, priznanje in listina:

za podelitev Murkove nagrade:

- izjemni etnološki znanstveni in raziskovalni dosežki posameznikov, skupin ali ustanove;
- znanstveni in strokovni dosežki, zaokroženi v življenjskem delu posameznikov;

za podelitev Murkovega priznanja:

- znanstveni in strokovni dosežki na področju etnološke vede na Slovenskem (ali o Sloveniji) v preteklem letu 2003;

za podelitev Murkove listine:

- kontinuirane dejavnosti, večletna prizadevanja ali enkratni dosežki, ki bogatijo, ohranjajo in popularizirajo etnološko znanje. Skladno z 8. členom Pravilnika lahko kandidatke in kandidate za nagrado, priznanje in listino predlagajo članice in člani SED, družbene organizacije, ustanove in posamezniki iz Republike Slovenije in iz tujine, lahko pa tudi Komisija oziroma njeni člani.

Predloge s priloženimi podatki o kandidatkah in kandidatih, z vsebinsko (in bibliografsko) utemeljitvijo bo pregledala in ocenila Komisija za Murkova priznanja in na svečanosti podelila eno Murkovo nagrado, eno ali več Murkovih priznanj in eno Murkovo listino.

Prosimo, da podpisane predloge pošljete **do 15. septembra 2004** na naslov:

Slovensko etnološko društvo
Komisija za Murkova priznanja
Metelkova 2
1000 Ljubljana.

Drugi članki ali sestavki / 1.25

PROGRAM SED DO JESENI 2004

HRVAŠKO-SLOVENSKE ETNOLOŠKE VZPOREDNICE

Kot verjetno že veste, je Hrvatsko etnološko društvo obudilo **Hrvaško-slovenske etnološke vzporednice**. Strokovna srečanja slovenskih in hrvaških etnologov, ki so zaznamovala osemdeseta leta prejšnjega stoletja, bodo spet potekala izmenično v pripravi hrvaškega in slovenskega stanovskega društva. Letošnje srečanje je bilo **od 2. do 4. aprila v Motovunu**, SED pa načrtuje izvedbo vzporednic v letu 2006. Na letošnjem posvetovanju je nekaj članov SED oziroma slovenskih etnologov in antropologov aktivno sodelovalo s svojimi referati.

DAN ETNOLOGIJE

Študentsko etnološko gibanje (ŠEG) pri SED je pripravilo dvodnevno delovno in družabno »čaščenje« etnologije v obliki okroglih miz in drugih promocijskih aktivnosti, 8. aprila na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru in Klubu ptujskih študentov ter 9. aprila v Hiši informacij na Ptuju.

OBČNI ZBOR SED

Redni letni občni zbor SED je bil 20. 4. 2004 v Idriji.

ETNOLOŠKI VEČER

Pogovor in srečanje z Murkovina nagrajencema za leto 2002 bo predvidoma maja v Cankarjevem domu.

RAJŽA

S kustodinjo Pokrajinskega muzeja v Kopru Zvono Ciglič pripravljamo spomladansko rajžo v Brkine. Rajža je bila petek, 21. maja.

SIMPOZIJ

23. in 24. septembra 2003 bo v Potrni /Laafeldu simpozij Etnološka in kulturna dediščina štajerskih Slovencev v organizaciji SED in Kulturnega društva člen 7.

In še obvestilo o posvetu, ki ga pripravlja ISN ZRC SAZU Večdisciplinarno znanstveno srečanje **Rajko Ložar (1904-1985) - Življenje in delo** bo 20. in 21. oktobra 2004 v prostorih Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Rok za prijavo okvirnega naslova referata je bil do 15. marca 2004. Več podatkov o posvetu lahko najdete na spletni strani ISN ZRC SAZU.

Vabimo Vas, da ustvarjalno in družabno zaznamujemo etnološko leto 2004!

Mojca Račič
vodja projekta rajž

doc. dr. Aleš Gačnik
predsednik SED

PRISTOPNA IZJAVA

Podpisani/a (ime in priimek)....., rojen/a.....,
domači naslov ..... , poštna številka ..... kraj .....
telefon ..... , e-mail: .....
zaposlen/a v (delovna organizacija): ..... ali
študent/ka: ..... , letnik: ..... , ali upokojenec (obkroži)
se dne:..... s to pristopno izjavo včlanjujem v Slovensko etnološko društvo.

Morebitne opombe:

Lastnoročni podpis:

.....
.....

.....

V ..... dne ..... , 200__.

OŽIVLJENO SMUČANJE NA LESENIH SMUČEH

Smučanje je ena od slovenskih etnoloških posebnosti; seveda pri tem pomislimo predvsem na Bloke, na tamkajšnje smučanje in smuči, ki so eno najstarejših prevoznih sredstev na Slovenskem. A tudi v sodobnem smučanju nismo zaostajali. Na Gori nad Ajdovščino je bila leta 1895 ena prvih smučarskih tekem v Evropi, pomerili so se domačini - gozdarji in lovci. Do srede 20. stoletja so bile smuči lesene, vezi pa enostavne s prosto peto. Koncem 20. stoletja se je smučanje na lesenih smučkah znova pojavilo kot prireditvena dejavnost.

Tam nekje sredi devetdesetih let sem se tudi sama prvič preizkusila na lesenih smučeh. Zdaj v tej dejavnosti že vrsto let vztraja vsa moja družina. Kot etnologinja si seveda ne morem kaj, da o pojavu ne bi razmišljala. V tem članku skušam opisati nekaj splošnih značilnosti in posebnosti smučanja na lesenih smučeh, ki ga gojimo v posebej za to ustanovljenih društvih in na posebnih prireditvah. Gre za športno-kulturno dejavnost, ki se intenzivno in dinamično razvija prav pred našimi očmi.

Kako?

Začelo se je konec osemdesetih let 20. stoletja s prvo prireditvijo, t. j. tekmo tedaj imenovanih oldtimerjev na lesenih smučkah v Kranjski Gori. Zbralo se je nekaj deset smučarjev od vsepovsod po Sloveniji. Oprema (smuči, vezi, palice) je bila stara, niso pa si prav dobro predstavljali, kako so bili smučarji nekdanje oblečeni. Zato je prevladalo šemljenje, oblekli so karkoli že, da le niso bili sodobno oblečeni. V devetdesetih letih so se oblikovale prve zdaj že tradicionalne prireditve, našli pa so tudi nekaj slovenskih izrazov za svojo dejavnost - starosvetno ali starodobno smučanje ali smučanje po starem. Ti izrazi se še zdaj uporabljajo, izraz oldtimerji pa se ne sliši več. Smučanje po starem zahteva staro ali po stari na novo izdelano opremo: lesene smuči večinoma brez kovinskih robnikov, stare vezi, ki omogočajo dvig pete, eno dolgo ali dve leseni smučarski palici. Predstave o primernem oblačenju so zdaj že precej bolj jasne, zato se pogosto kostumirajo v lovce s puško in nahrbtnikom (iz njega kuka gamsova glava), gozdarje (s krpilji, steklenico žganega ali ponvami), redkeje vojake in oficirje avstroogrške vojske, kmečke ali mestne gospe in gospodične izpred druge ali celo prve svetovne vojne.

Tako opremljeni in oblečeni smučarji tekmujejo v treh disciplinah: teku, spustu in skokih, vendar na vsaki prireditvi drugače. Ocenjuje se skladnost opreme s slogom smučanja in

seveda športni dosežek (čas ali razdalja). Enotnih meril zaenkrat še ni, zato tudi sodniške ekipe sestavljajo prostovoljci, vsaka prireditev pa ima svoje poudarke.

Pravzaprav nikoli niso bili v ospredju športni dosežki, bolj pomembno je druženje ob dejavnosti. To pa ni pomembno le smučarjem, pač pa tudi organizatorjem, saj za vsakim društvom stojita župan in občinska uprava, ki to dejavnost podpirata z malimi sredstvi in jo izkoriščata za pojavljanje v javnosti z obveznim uvodnim govorom. Vsako prireditev kljub zimskemu mrazu namreč spremljajo gledalci. Z veseljem pridejo tudi novinarji in fotografi, ki novico objavljajo na zadnjih straneh časopisov in revij.

Povorka z godbo na ulicah Kroke. Foto: Žiga Miljavec, 2004

Kje in kdaj ?

Tekme starodobnih smučarjev potekajo na stalnih mestih in po

uveljavljenem koledarju, organizirajo pa jih tovrstni klubi in društva. Glede na snežne razmere je včasih prireditev več, včasih manj. Navajam jih, kot si sledijo od novega leta v pomlad.

Klub Talesenih iz Kroke prireja prvo tekmo v letu drugo soboto v januarju, letos že šestič. Smučarji na travniku pred gostilno Jarem na začetku Kroke tekmujejo v spustu za pokal Koledniki in v skokih za pečeno svinjsko glavo. Prireditev se začne z muziko pihalne godbe Gorje in s sprevedom smučarjev po stari Kropi. V drugi polovici januarja je bilo od leta 1999 pet tekem v spustu in skokih na smučišču Stari vrh v organizaciji društva Rovtarji iz Škofje Loke, letos pa so jo pripravili pod škofjeloškim gradom ob nekdanjem mestnem obzidju. Povorka smučarjev v stari opremi z lokalno pihalno godbo je popestrila sobotno dopoldne škofjeloškega Zgornjega trga. Letos že drugič so se starodobni smučarji pomerili v spustu in skokih v središču Šmihela pod Nanosom, kjer tekmo organizira društvo Torbarji iz Postojne.

Ena najstarejših tekem z lesenimi smučkami je Filipov tek in spust na Predmeji, letos že deveti po vrsti. Prireja ga Društvo za ohranjanje in varovanje naravne in kulturne dediščine Gora. Tudi tu se smučarji lahko preizkusijo v skokih, do lani kar na 15-metrski skakalnici, letos pa na manjši, zgrajeni le iz snega. Letos že tretjič je bila prireditev za pokal Šinkel tudi na Veliki planini, smučarji pa so se zbrali v središču Kamnika, tako da je prireditev odmevala tudi v sobotno dopoldne kamniških meščanov.

Zadnja v letu in obenem najstarejša (lani že desetič) tovrstna prireditev je tekma Emaus, ki jo Smučarsko društvo Kanin iz Bovca organizira na velikonočni ponedeljek. Tu vedno vlada spomladansko vzdušje: praznična povorka ob spremljavi koračnic pihalne godbe iz središču Bovca do spodnje postaje gondole na Kanin, kjer pogosto že zeleni drevje, potem pa z žičnico na belo smučišče na 2.000 metrih.

Kdo?

Na posamezne tekme se redno prijavlja več kot petdeset udeležencev, največ pa jih pride na Kanin, kjer se število smučarjev povzpne tudi precej čez sto, lani na primer 120. Precej jih je organiziranih v skupinah in društvih, na prireditve pa hodijo tudi posamezniki. Smučarji po starem so moški, ženske, otroci - od malčkov do mladostnikov. Precej je družin; vsaj zakoncev, nekaj pa je tudi očetov in mater z otroki. Zgodi se, da babica ali dedek smučata z vnučki. Nikakršen poklic ali izobrazba ni ovira, zdi se pa, da je univerzitetno izobraženih manj. Pač pa je med njimi zelo veliko ljubiteljev starin. Marsikdo sodeluje tudi na drugih prireditvah starodobnikov.

Zakaj hodijo na tekme smučanja po starem?

Odgovori udeležencev tovrstnih tekmovanj so vsi uglašeni na isto noto: ker jim je to všeč, ker se pri tem sprostitjo, saj se imajo lepo. Vsi na prvo mesto postavljajo prijetno druženje. V resnici so na teh srečanjih sproščenost, hec in šala pravilo. Večina organizatorjev si za spremljanje tekme omisli ozvočenje in jezičnega komentatorja, kar dogajanje zelo popestri. Pa tudi med tekmovalci vlada prijateljstvo, medsebojna pomoč, sproščenost. Ker čakanje na spust zaradi množice tekmovalcev ponavadi traja dlje časa, smučarji to izkoristijo za vsakršne pogovore, medsebojno ogledovanje opreme in obleke, posame-

Strumen spust starodobnega smučarja - vojaka prve svetovne vojne. Foto: Žiga Miljavec, 2004

niki pa s svojimi domislicami zabavajo vse okrog sebe. Mraz, veter ali padavine običajno še prispevajo k dobremu vzdušju, saj se v takem vremenu tekme udeležijo najbolj navdušeni.

Zaključek

Smučarjem z lesenimi smučmi ta konjiček predstavlja neobremenjeno ustvarjalnost pri sestavljanju opreme in preizkušanje lastne spretnosti pri vožnji in skokih; nič pa ni narobe, če niso spretni, saj so ravno tako deležni priznanj (nagrade za najbolj atraktivne padce!) in pozornosti. Organizatorji prireditev promovirajo lokalno okolje in domačo tradicijo (imena priznanj, nagrade, oblika tekmovanja, pogostitev, spremljevalne razstave). Gledalci se sprostitjo, nasmejijo. Ko smo že dobro uro preganjali mraz na startu spusta, je eden od smučarjev vzkliknil: »Juhu, samo da nisem na ših!« Zdi se, da je pravi smisel oživljanja smučanja v stari opremi prav to - izstop iz vsakdana in preklop v poseben (bolj ali manj domišljijiški) svet preteklosti in tradicije, kar oboje omogoča sprostitve in humor.

Skoki (še posebej padci) so najprivlačnejša disciplina starodobnega smučanja. Foto: Žiga Miljavec, 2004

Recenzija, prikaz knjige, kritika /1.25

Miloš Likar

ANTON GRIČNIK: JURIJ VODOVNIK – PESMI

Februarja letos je izšla še ena knjiga profesorja in publicista Antona Gričnika, posvečena Pohorju, z naslovom Jurij Vodovnik - Pesmi. V knjigi je na 622 straneh zbral in uredil vse, kar je doslej znanega o delu in življenju njegovega znamenitega pohorskega rojaka Vodovnika - pevca, vižarja in novičarja, ki je od leta 1791 do 1858 živel na Skomarjih na Pohorju.

Njegova posebnost je, da je znal do solz zabavati naključno pohorsko družčino pa tudi posameznike, ki jih je srečal na poti, v gozdu, na domačiji, pred cerkvijo, v gostilni ... S pomočjo pohorskih zdravilnih zeli je menda tudi zdravil ljudi in živino. Povejmo še to, da je bil po poklicu tkalec, v cerkvi pa je opravljal delo mežnarja.

Vodovnikove pesmi, zbrane v tej zbirki, bodo za marsikoga v marsičem odkritje. Po eni strani so to posvetne, vsakdanje, prigradniške, šaljive, včasih tudi prav po kmečko, gorjansko zarobljene. Marsikdo bo presenečen, ko bo videl, kako se pri Vodovniku brez ovire in spotike družijo posvetno z nabožnim in verskim, kot se je družila njegova posvetna služba s cerkveno. To je tudi razumljivo, saj je vse le del istega stvarstva; in prav

zaradi drugega pesnik morda ne gre predaleč v prvem, kar pa ne pomeni, da bi ne smel biti kritičen do napak in krivic, kjerkoli se že pojavljajo.

Vsa ta snov je bolj ali manj posrečeno razporejena v šestih poglavjih, od katerih jih pet zajema pesmi, zadnje pa literaturo in vire. V prvem poglavju so pesmi o samem pesniku, v drugem o njegovi rojstni vasi in župniji Skomarje, v tretjem spoznavamo kraje, kjer je pesnik hodil in deloval, četrto govori o njegovem času na splošno, sledi še peto kot neobvezni dodatek, ki prejšnjim poglavjem nič ne odvzame, lahko pa jim kaj doda.

V spremni besedi je dr. Matjaž Kmecl med drugim zapisal: »Anton Gričnik je bržkone najboljši in najzaslužnejši poznavalec Pohorja današnjih dni. Njegove obsežne in podrobne pohorske monografije, ki jih je napisal že kar nekaj, zagotavljajo temeljitost, kakršno skomarski pevec zasluži in slovenska literarna oziroma kulturna zgodovina potrebuje.«

Datum prejema prispevka v uredništvo: 12. 3. 2004

ANTON GRIČNIK: POHORSKA BESEDNA SAMORASTNIKA – BRATA MIKLAVEC IN NJUNE IZVIRNE POVESTI

Publicistu Antonu Gričniku se je že pred desetletji porodila želja, da bi se posvetil pisanju o delu, življenju in navadah naših prednikov s Pohorja. Tudi on je Pohorec, zdaj živi v Ljubljani. Doslej je izdal kar precej knjig o tem koščku naše domovine. Naj jih naštejemo le nekaj:

Zapisi in pričevanja sejalcev. Kronika župnije sv. Kunigunde na Pohorju, 1989;

Sonca mi daj. Kebeljska kronika, 1991;

Noč ma svojo moč. Pohorske pripovedi, 1994;

Koprivnik in njegovo Pohorje, 1997;

Farice. Ljudske pripovedi iz Haloz, 1998;

Hvalnica Pohorju, Zbornik pohorskih ljudskih besednih ustvarjalcev, 2000.

Decembra leta 2003 je izšla Gričnikova nova knjiga, ki zaobjema 340 strani. Poimenoval jo je Pohorska besedna samorastnika - brata Miklavec in njune izvirne povesti. Gre za Petra Miklavca - Podravskega (1859-1918), zaslužnega prevajalca slovanskih literatur, in brata Filipa s psevdonimom Pohorski (1863-1910). Tudi on je pisal.

Ko je začel Gričnik raziskovati naši generaciji nepoznano življenje in delo obeh bratov, je bil presenečen. Ugotovil je, da je literarni in publicistični pojav bratov Petra in Filipa v slovenski literarni zgodovini nekaj posebnega. Redko se s tako silovitostjo, zagnanostjo in ljubeznijo loti trde ledine pisanja in besednega ustvarjanja, kot sta se ta dva pohorska garača, težaka, samouka in samorastnika.

Razlogi za to so različni. Eden je gotovo talent oziroma nadarjenost, ki ju je silila v delo na kulturnem, narodnobudiljskem in gospodarskem področju, pa čeprav sta imela le osnovnošolsko izobrazbo. Brez dvoma jima je šlo pri tem tudi za gospodarski dvig, kulturno omiko, ljubezen do svojega kraja in Pohorja. Slutila ta, da se bo morda nekoč v prihodnosti domovina osvobodila prevelikega nemškega vpliva in gospostva. Zato taka silna navezanost na vse Slovane, na njihovo kulturo in jezik. In še nekaj je treba povedati. Ribnica je bila za tiste čase v vsakem pogledu zelo napredna, zlasti še kulturno. Tja je takrat prihajalo veliko časopisov in mohorjev.

V knjigi Pohorska besedna samorastnika so objavljene njune povesti. Tako Peter med drugim opisuje razmere pod graščaki, težave s kmetovanjem in novačenjem novih vojakov, težko življenje delavcev v kamnolomu Josipdol in solidarnost s trpečimi v Bosni. Pisal je tudi strokovne in buditeljske članke. Sredi odročnih pohorskih gozdov se je naučil skoraj vseh slovanskih jezikov in prevedel domala vsega Sienkiewicza in več drugih slovanskih avtorjev.

Drugi samorastnik, brat Filip, se je ukvarjal z gospodarskimi vprašanji. Precej je pisal v tedanji časopis Slovenski gospodar. Od narodnega blaga, ki ga je zbral na Pohorju, je priobčil nekaj pesmi v Slovenskih večernicah in Koledarju Mohorjeve družbe. Na skoraj sto straneh pred nedavnim izšle knjige sta objavljeni dve njegovi povesti in dva članka.

Na rojstni hiši na Orlici na Pohorju so Petru leta 1956 vgradili spominsko ploščo. Spomin nanj sta obudila Društvo prevajalcev Slovenije in Zveza mariborskih kulturnih delavcev.

V spremni besedi je dr. Matjaž Kmecl med drugim napisal: »Brata Miklavca, še posebej Petra, je vodila globoka slovenska in slovanska zavest, obenem pa skoraj religiozen odnos do besede. Vsekakor kljub pozabljivosti obstajata dvoje markantnih pohorsko-slovenskih osebnosti in posebljenosti nečesa, čemur bi lahko rekli ljudska kulturno-ustvarjalna samozavest.«

V dodatku je avtor želel iz pozabe »potegniti« še tretjega pohorskega besednega samorastnika, in sicer Petrovega sina Cirila Miklavca, ki ga predstavi z dvajsetimi lovskimi zgodbami.

Gričnikova objava literarnih del bratov Miklavec je pomembna tudi z etnološkega stališča. S pomočjo knjige bomo spoznali velik kos polpreteklega življenja na Pohorju ter tamkajšnje šege in vraže.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 12. 3. 2004

ODZIVI NA RAZPIS ZA NOVO IME GLASNIKA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

Na razpis za novo ime Glasnika Slovenskega etnološkega društva, ki smo ga objavili v prejšnji številki, se nam je oglasil samo doc. dr. Rajko Muršič. Resda IO SED, ki je razpis pripravil, ni navedel datuma, do katerega bo predloge sprejemal, vendar vse kaže, da ime našega glasila ne moti prav nikogar. Prav nasprotno!

Uredništvo

Menim, da je spreminjanje imen revij (poleg njihovega ukinjanja) najbolj nesmotrno in kontraproduktivno. Pri tem nimam v mislih birokratske veselice, ki ga spremlja, temveč poseg v preteklost, kot nam ga je opisoval Orwell.

Prejšnja oblikovalka Glasnika je naredila veliko napako (na katero sem opozoril takoj po izidu prve številke pod prejšnjim uredništvom), da je na naslovnico napisala S.E.D. Ta zapis se je vsaj med študenti prijel - kar je morda tudi razlog razmišljanja o spremembi naslova revije.

Če pa je v ozadju tudi mnenje, da je Glasnik naziv, ki ne prileži ugledni reviji, bi opozoril, da naziv Newsletter ali Bulletin najdemo pri celi kopici uglednih mednarodnih revij. Prav naziv Glasnik izvrstno opisuje pestrost vsebine in dejstvo, da je Glasnik tisto glasilo, ki je na eni strani prostor dialoga (oz. pluriloga), na drugi strani pa tudi prinašalec marsičesa novega (tega seveda ne najdemo v nazivih drugih etnoloških revij, prav nasprotno).

Zadnji razlog, da sem odločno proti spreminjanju imena, pa je, da bi s tem pretrgali kontinuiteto, ki smo jo ohranjali (in, upam, nadgrajevali) uredniki tega glasila.

Doc. dr. Rajko Muršič

Datum prejema v uredništvo: 23. 1. 2004

Vlado Kotnik**page 6*****HUNTING THE MYTH*****About Medeia, Opera and the Contemporary
Questionableness of the Antique (Mythical) Woman: Is
Medeia still too Avant-Garde?**

The persistence of the myth about Medeia and the fact that it stays timely and present should be partly attributed to the more simplified hypothesis about the universal mission of antique myths in general which are especially supported by our phantasms connected to the ideology of the universal origin of humankind. In this context we can state that the contemporary man himself is the one who wants to catch some universality of the antique man through the myths. This is also the origin of the postmodernist fascination with everything that reminds of the times of the classical past. The myths are close to people because they are so human. In them great topics and virtues are maintained: fear and courage, eternal division between lie and truth, the question of death and the price of suffering for survival, human emotions as hatred and love, sorrow and happiness, longing and disappointment, doubt, revenge; intrigues etc. Because they have a value of a model and continuing references, the Greek myths are not only flexible and changing, but also acceptable and timely.

We can not overlook the fact that the predominantly androcentrically oriented waves of European art with the whole bulk of artistic creations took advantage of the width of Greek myths for their original rearranging of themselves. We can also say that the so-called European artistic tradition of all kinds was usually making its antique from the myths. They were taken over by the literature, everyday morals and also the science. Therefore, we have a great number of film, opera, theatrical, dramatic and literary variations on the topic of mythic Medeia. Those variations all maintain the image of its myth as the constantly repeated expression of "the great common principles" which shall lead humanity beyond time and space. We can also speak about the mystification of myths, about myth of myths, about the reproduction of myths. The numerous opera houses in the world are today one of those places where the social imagining of myths is manifested most evidently and the mythology of myths is performed most systematically and self-evidently represented respectively through the classic repertoire of opera houses. The use of the medic narration shows that it can be completely welcome and competitive post-modern destination of living the everyday phantasms through the artistic representations. The detergent effects of the mythical Medeia are today maybe even more intrinsic than ever before.

The problem of many usages of Medeia, including the opera one that was written by Vinko Möderndorfer and the composer Jani Golob some years ago in Slovenia is that Medeia is still condemned to the stereotypical image of a child-murderer. The entrenchment of her image in the conservative codes of trans-

mission of message confirms our hypothesis that Medeia is (still) too avant-garde for the contemporary times so that we could understand her motive of child murdering, which often stays too foggy and untold as found out by Svetlana Slapšak as well.

Jaka Repič**page 15*****ETHNICITY IN THE
CITIES OF PAPUA
NEW GUINEA: THE
MODERN FORM OF
URBAN SOCIETAL
CATEGORISATION***

The development of the ethnicity concept coincided with the anthropological research of the development of the colonial cities and urbanisation in the "third world". Therefore, this concept is in social and cultural anthropology strongly connected with the urbanisation. On one hand the ethnicity was dealt with in connection with "the urban problems" as, for example, poverty, ghettoisation and ethnic enclaves, on the other hand, the anthropologists dealt with the emergence of urban ethnic communities, interactions among different groups and dynamic changes of identities of the urban dwellers. However they named it, the ethnicity meant the category of interaction in the everyday societal relations. In the urban environment it emerges most strongly due to the fact that there occur the interactions between many people who originate from different environments. Namely, the inhabitants of the (post) colonial cities often use certain cultural symbols (clothing...) and stereotypes for the mutual recognition and the formation of groups, while the content of cultural traits of the people of origin usually does not retain the meaning in the cities. Therefore, the new communities emerge in the cities, which are based on traditional societies, but they have a new form and organization.

The Okapi in Port Moresby are one of the numerous groups that form such urban ethnic communities. Migrants in Port Moresby form the communities on the basis of their origin called wantok systems, which perform the functions of protection and support for the individuals. These are the only urban communities where the migrants can achieve the desired social positions and perform the interactions with unknown people in a meaningful way. Wantok systems are a kind of the supralocal ethnic communities, which form the networks of interconnected monoethnic places in the plural urban environment. People

remain faithful to their cultural environment with the help of such communities. The awareness of the belonging to the community is construed in everyday life, in their relations with kinsmen who live in the cities longer time or they just moved to the cities. The latter help the newcomers in getting the lodgings, employment and inclusion in the everyday city pulsation. Wantok system is the prevailing form of the societal categorisation in the cities of Papua New Guinea, which is based on the traditional forms of societal organisation, however, these traditional forms were modified to a large extent in the last decades. Especially in the changed sociocultural situations, the meaning of constructions of ethnic communities and identities shows itself most strongly.

Tina Glavič, Janez Rus, Tanja Skale page 26

IS ART A TOOL IN THE HANDS OF A STATE?

The authors of the article were interested in the position that an artist occupies through his or her artistic expression toward the every time social reality or said differently, they were interested in the social engagement of art. They started their thinking with various notions of art, artistic creation and the portrait of an artist as they were revealed in the statements of their informants. The informants emphasized two dimensions of artistic work, the aesthetic and the political. They thought about the "political dimension" of content and actuality of artistic work on the concrete example of the exhibition in an art gallery. Later on they spoke about the maintenance, preservation and changing of the discourse on art inside the institutional frame which defines also the comprehension of "high arts". The latter is juxtaposed with the "everyday life artistic work". Due to the lack of clarity and the multiple contemporary notions of art, the latter represent the field of open possibilities, which are used also by the state. To cut it short, we can say that it is difficult to think the art outside the scope of the politics.

The bases of thinking are the interviews with the visitors of the galleries, the artists themselves and the curators. The interviews were performed during the fieldwork in November and December 2003 in the following art galleries: Modern Gallery, City Art Museum Ljubljana, Škuc Gallery, Kapelica Gallery and Domžale Gallery.

The authors follow Howard Becker's concept of art that uses the term "art worlds"; which consist of artists, producers, distributors, public, critics and philosophers. The latter form the basic principles according to which a certain artistic activity has sense inside the artistic world. The basic principles are prescriptive, which means that the changes in the artistic worlds are the consequences of the changes in basic principles.

Artistic worlds are the concept, which connects film production, distribution and reception. At the same time they represent the field inside which the social construction of art takes place and also of the "non-art". In this way the imagined borders are maintained and changed between the individual artistic worlds (western high art, popular culture, folk art, non-western art etc.) and between that which is outside those worlds.

Art is like all other segments of socially constructed reality connected to the social and historical relations, which represent one of the basic research areas of anthropology. The art worlds are founded among other also on the relation between academic disciplines, which declare themselves as "interpreters" of the art. The Slovene ethnology and cultural anthropology have been for long caught in the borders of the "folk art" as juxtaposed with the "high art". The holistic anthropological viewpoint on culture shows that the art cannot be researched separately from the other elements of societal life. The latter are, according to the authors, the contribution of ethnology and cultural anthropology in researching the art worlds.

Marjeta Žebovec

page 31

JANEZ JALEN - A SENSITIVE OBSERVER OF LIFE

Janez Jalen, the author of *Beavers*, *the Vozars*, *Cilka Cvetkova*, *Herd without Bells*, *Fences*, *Overhangs*, *Sunny Shadows*, *Crossroads*, plays and farces, narrates in his work about common people, mostly farmers and their relation with each other. It is characteristic of him that he tries to achieve the understanding of people and describes their internal relations with each other in detail, however, his description of the outside happenings is detailed as well. His stories are original as each life story is unlike another. He drew inspiration for his stories from real life as he often witnessed the happenings himself.

Janez Jalen especially focuses on the people's point of views. It is characteristic of his characters that they firmly stick to old habits and customs, which are for many people important only on the outside, however, his main characters take customs and habits seriously. For example, the religious habits do not mean only folklore to the main characters, but a true expression of religiousness. He pays special attention to the family relations, especially between the spouses, to the choice of a partner and to the relations between generations. He especially values work.

Jalen loved nature and had a lot of knowledge about it; he was also a passionate hunter. His descriptions of nature are out-

standing as he was able to find accurate words for each phenomenon.

He often uses the meetings between the farmers and townsmen in order to portray a farmer as ethically more pure and closer to nature than a townsman. He particularly has a bad opinion about former farmers and the farmers' children respectively who became townsmen for mainly material reasons. Janez Jalen portrays all of them as morally decayed.

In all the Janez Jalen's works there is a lot of folk wisdom and proverbs, nevertheless, he also wrote down quite a number of folk songs. The records of various legends and myths, which form the contents of some his works, are important as well.

Janez Jalen was a man who was true to himself. He was a priest, however his profession did not represent an obstacle in communication with people. His decision for priesthood was a rational choice. It was based in his strong religiousness, which he acquired from his parents and from the priest from Breznica Tomaž Potočnik, who was an important patron. Therefore, Janez Jalen did not decide for priesthood due to his inner wish toward performing direct priesthood activities as the wish for writing literature was very strong in him as well.

NAVODILA ZA OBLIKOVANJE IN ODDAJO PRISPEVKOV ZA GLASNIK SED

Glasnik SED je strokovno glasilo, ki objavlja izvirne znanstvene, strokovne in poljudne prispevke s področja etnologije, kulturne antropologije in sorodnih ved ter ljubiteljev etnološke vede.

Uredništvo Glasnika Slovenskega etnološkega društva zato prosi vse dosedanje in prihodnje sodelavce, da pri oddaji svojih prispevkov upoštevajo naslednje oblikovne standarde:

1. Prispevke oddajte v tipkopisu s priloženo označeno (ime in priimek avtorja, naslov prispevka) disketo v programu Word for Windows ali po elektronski pošti.
2. Znanstveni in obsežnejši strokovni prispevki naj vsebujejo povzetek vsebine (od 1 do 2 strani) in avtorski izvleček (do 10 vrstic), vsi prispevki naj zaradi lažje korespondence vsebujejo podatke o avtorju (ime, priimek, izobrazba, strokovni naziv oz. poklic, delovno mesto ali naslov, elektronski naslov, telefonska številka).
3. Prispevke pošljite na naslov uredništva Glasnika SED, Slovensko etnološko društvo, Metelkova 2, 1000 Ljubljana, elektronski naslov: sed-drustvo@sed-drustvo.si ali na elektronska naslova: alenkack@volja.net (glavna urednica) ali tita.porenta@guest.arnes.si (odgovorna urednica, Tržiški muzej, Muzejska 11, 4290 Tržič).
4. Fotografije in drugo ilustrativno gradivo (največ 3 na prispevek), ki ga ob izidu posamezne številke vračamo, naj bo v formatu JPG ali TIFF, v besedilu pa ustrezno označeno in podnaslovljeno.
5. Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji, vse prispevke recenzira uredniški odbor ali anonimni zunanji recenzenti. Recenzije se hranijo v arhivu SED
6. Navajanje virov in literature mora biti v skladu z naslednjimi navodili:

NAVODILO ZA NAVAJANJE REFERENC MED BESEDILOM:

(Priimek leto izida, stran)
primer - (Makarovič 1995, 14)

NAVODILA ZA PISANJE SEZNAMA LITERATURE IN VIROV:

Samostojne publikacije:
PRIIMEK, ime leto izida: Naslov. Kraj izida, Založba.
primer - MAKAROVIČ, Gorazd 1995: Slovenci in čas. Ljubljana, Krtina

Periodične publikacije:
PRIIMEK, Ime leto izida: Naslov. V: Ime publikacije let., št. Kraj izida, strani.
primer - TOMAŽIČ, Tanja 2001: Starim inventarnim knjigam v spomin. V: Argo let. 44, št. 2. Ljubljana, 86-89.

Zborniki:
PRIIMEK, Ime leto izida: Naslov. V: Ime Priimek (ur.), Naslov. Kraj izida, Založba, strani.
primer - BRUMEN, Borut 2001: Umišljena tradicija »dobrih starih časov«. V: Zmago Šmitek in Borut Brumen (ur.), Zemljevidi časa. Ljubljana, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 193-207.

NAVODILO ZA NAVAJANJE REFERENC V OPOMBAH:

Samostojne publikacije:
Ime Priimek, Naslov. Kraj izida leto izida, Založba, stran.
primer - Gorazd Makarovič, Slovenci in čas, Ljubljana 1995, Krtina, 14.

Periodične publikacije:
Ime Priimek, Naslov. V: Ime publikacije let., št. Kraj izida leto izida, strani.
primer - Tanja Tomažič, Starim inventarnim knjigam v spomin. V: Argo let. 44, št. 2. Ljubljana 2001, 86-89.

Zborniki:
Ime Priimek, Naslov. V: Ime Priimek (ur.), Naslov. Kraj izida leto izida, Založba, strani.
primer - Borut Brumen, Umišljena tradicija »dobrih starih časov«. V: Zmago Šmitek in Borut Brumen (ur.), Zemljevidi časa. Ljubljana 2001, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 193-207.

- BAHAR MURŠIČ Andreja, univ. dipl. etnol. in soc. kulture, višja konservatorica, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Ljubljana, Tržaška 4, SI - 1000 Ljubljana.
- BAJDA Polona, študentka 2. letnika OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Vojkova 77, SI - 1113 Ljubljana.
- BELINGAR Eda, univ. dipl. etnol. in prof. soc., konservatorska svetovalka, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Nova Gorica, Delpinova 16, SI - 5000 Nova Gorica.
- BENČIČ MOHAR Eda, univ. dipl. umetn. zgod. in etnol., konservatorska svetovalka, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Piran, Trg bratstva 1, SI - 6330 Piran.
- BERCE Nuša, absolventka OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Kozarišče 78, SI - 1386 Stari trg pri Ložu.
- BEZEK Benjamin, absolvent OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Podgorje 94f, SI - 1241 Kamnik.
- ČERNELIČ KROŠELJ Alenka, prof. umetn. zgod. in univ. dipl. etnol. in kult. antropologinja, raziskovalka II, Valvasorjev raziskovalni center Krško, Cesta Krških žrtev 23, SI - 8270 Krško in Osnovna šola Brežice, Levstikova 18, SI - 8250 Brežice.
- DOLŽAN ERŽEN Tatjana, mag. etnol. in prof. slov. jezika s književnostjo, višja kustodinja, Gorenjski muzej, Tomšičeva 44, SI - 4000 Kranj.
- DULAR Andrej, mag. etnol., muzejski svetovalec, Slovenski etnografski muzej, Metelkova 2, SI - 1000 Ljubljana.
- GLAVIČ Tina, študentka 4. letnika OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Prapreče 1a, SI - 8360 Žužemberk.
- GNEZDA Mirjam, univ. dipl. etnol. in kult. antropologinja, kustosinja, Mestni muzej Idrija, Prelovčeva 9, SI - 5280 Idrija.
- GNILŠAK Ida, univ. dipl. arheologinja, višja kustodinja, Muzeji Radovljanske občine, Čebelarski muzej, Linhartov trg 1, SI - 4240 Radovljica.
- HOHNEC Tanja, univ. dipl. etnol. in prof. soc., višja konservatorica, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Celje, Glavni trg 1, SI - 3000 Celje.
- HOSTNIK Božena, univ. dipl. etnol., konservatorska svetovalka, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Celje, Glavni trg 1, SI - 3000 Celje.
- KNIFIC Bojan, študent 4. letnika OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, svetovalec za folklorno dejavnost pri Javnem skladu RS za kulturne dejavnosti, Štefanova 5, SI - 1000 Ljubljana.
- KOTNIK dr. Vladislav-Vlado, univ. dipl. soc. kulture in prof. filozofije, Gubno 35, SI - 3261 Lesično.
- KRIŽNAR doc. dr. Naško, univ. dipl. etnol. in arheolog, znanstveni sodelavec Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 2, SI - 1000 Ljubljana.
- LIKAR Miloš, univ. dipl. iur., Celovška 99a, SI - 1000 Ljubljana.
- MATKOVIČ Anita, univ. dipl. etnol. in kult. antropologinja, kustodinja, Belokranjski muzej, Trg svobode 4, SI - 8330 Metlika.
- MEDVED Lilijana, prof. zgod. in dipl. etnol., konservatorska svetovalka, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Maribor, Slomškov trg 6, SI - 2000 Maribor.
- MLAKAR ADAMIČ Jana, dipl. etnol. in soc. kulture, višja kustodinja, Zasavski muzej Trbovlje, Ulica 1. junija 15, SI - 1420 Trbovlje.
- MRAVLJE Boris, univ. dipl. etnol., konservatorski svetovalec, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Ljubljana, Tržaška 4, SI - 1000 Ljubljana.
- PEDIČEK - TERSEGLAV Damjana, univ. dipl. etnol., višja konservatorica, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Ljubljana, Tržaška 4, SI - 1000 Ljubljana.
- PERŠIČ Magda, univ. dipl. etnol. in dipl. filozofinja, višja kustodinja, Notranjski muzej Postojna, Ljubljanska 10, SI - 6230 Postojna.
- POLJAK Saša, dipl. etnol. in kul. antropologinja, asistentka na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, SI - 1000 Ljubljana.
- PORENTA Tita, prof. zgod. in dipl. etnol., višja kustodinja, Tržiški muzej, SI - 4290 Tržič.
- RAČIČ - SIMONČIČ Mojca, dipl. etnol. in soc., bibliotekarka, Slovenski etnografski muzej, Metelkova 2, SI - 1000 Ljubljana.
- RADKOVIČ Anita, univ. dipl. etnol. in kult. antropologinja in prof. zgod., Šutna 7, SI - 8312 Podbočje.
- RAJŠTER Brigita, univ. dipl. etnol. in prof. zgod., višja kustodinja, vodja etnološkega oddelka Koroškega pokrajinskega muzeja, enota Slovenj Gradec, Glavni trg 24, SI - 2380 Slovenj Gradec.
- RAMOVŠ Adela, študentka 4. letnika OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Krtina 22s, SI - 1233 Dob.
- REPIČ Jaka, mag. etnol. in kult. antropologije, asistent - mladi raziskovalec na OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Zavetiška 5, SI - 1000 Ljubljana.
- RUS Janez, študent 4. letnika OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Trg Franca Fakina 2a, SI - 1420 Trbovlje.
- SKALE Tanja, študentka 4. letnika OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Makole 31, SI - 2321 Makole.
- SKALICKY Jelka, univ. dipl. umetn. zgod. in etnol., konservatorska svetovalka, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Maribor, Slomškov trg 6, SI - 2000 Maribor.
- SLAVEC GRADIŠNIK doc. dr. Ingrid, univ. dipl. etnol., znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 2, SI - 1000 Ljubljana.
- ŠČUKOVT Andrejka, univ. dipl. etnol. in soc., konservatorska svetovalka, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Nova Gorica, Delpinova 16, SI - 5000 Nova Gorica.
- ŠTEPEC - DOBERNIK Dušan, univ. dipl. etnol. in kult. antropolog ter prof. umetn. zgod., konservator, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Novo mesto, Skalickega ulica 1, SI - 8000 Novo mesto.
- TORKAR - TAHIR Zdenka, univ. dipl. etnol. in soc., višja kustodinja, Gornjesavski muzej Jesenice, Cesta Franceta Prešerna 45, SI - 4270 Jesenice.
- TERCELJ - OTOREPEC Mojca, univ. dipl. etnol. in soc. kulture, konservatorica, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Kranj, Tomšičeva 44, SI - 4000 Kranj.
- TOPLAK Kristina, univ. dipl. etnol. in prof. umetn. zgod., asistentka - mlada raziskovalka, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI - 1000 Ljubljana.
- VREČER Natalija, mag. etnol. in kult. antropologije, zasebna raziskovalka, Trubarjeva 76, SI - 1000 Ljubljana.
- ZORENČ Lucija, prof. zgod. in dipl. etnol., kustosinja dokumentalistka, Javni zavod Kozjanski park, Podsreda 45, SI - 3257 Podsreda.
- ŽEBOVEC Marjeta, prof. slov. jezika s književnostjo in dipl. etnol., Smednik 54, SI - 1216 Smednik.

Drugi članki ali sestavki/1.25

POLETNA ŠOLA VIZUALNEGA

v Novi Gorici od 10. do 19. julija 2004

PROGRAM IN RAZPIS

Audiovizualni laboratorij Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU in Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, izpostava v Novi Gorici, tudi letos prirejata "Poletno šolo vizualnega", osmo po vrsti.

Novogoriška "Poletna šola vizualnega" je oblika izvenšolskega usposabljanja na področju sodobnih metod snemanja audiovizualnega gradiva, njegove analize in montaže. Namenjena je dijakom, študentom, muzealcem, mentorjem in raziskovalcem, ki bi pri svojem delu želeli uporabljati video kamero oz. vizualno gradivo, ki bi ga sami izdelovali.

Zamisel šole sloni na predpostavkah sodobne vizualne etnografije in antropologije. Veščina neumetniškega videa in filma, kot se uporablja v znanosti pa je lahko osnova za vsestransko uporabo vizualnih informacij na različnih področjih izobraževalne, kulturne in raziskovalne dejavnosti.

Šolo bosta dve vodili predavateljici in trije predavatelji:

1.
dr. Allison Jablonko (ZDA) je vizualna antropologinja, neodvisna raziskovalka, avtorica dokumentarnih filmov o kulturi novogvinejskih plemen. Tako kot štiri leta zapored, bo tudi letos vodila delavnico za izdelovanje in analizo vizualnih zapisov.

2.
dr. Naško Križnar (SLO) je etnolog in vizualni antropolog v Audiovizualnem laboratoriju ISN ZRC SAZU. Predaval bo o dokumentarnem in etnografskem filmu v okoliščinah novih tehnologij.

3.
dr. Barbara Lüem (CH) je vizualna antropologinja, bivša predavateljica vizualne antropologije na baselski univerzi, zdaj neodvisna raziskovalka, filmarka in založnica. Vodila bo delavnico za produkcijo in postprodukcijo raziskovalne vizualne dokumentacije.

4.
Miha Peče (SLO), univ. dipl. umetnostni zgodovinar in sociolog kulture, cineast, sodelavec AVL ISN ZRC bo predstavil delo z digitalno montažno enoto in vodil postprodukcijo izdelkov Poletne šole.

5.
Tone Rački (SLO), akad. slikar, cineast in filmski pedagog ter publicist je samostojni kulturni delavec, avtor priročnikov o videosnemanju in o risanju. Vodil bo delavnico za kreativno

uporabo male video kamere.

SPLOŠNE INFORMACIJE

Delavnice bodo potekale izmenično, tako da bodo vsi slušatelji poslušali vse predavatelje. Delovni dan bo razdeljen na tri seanse, dopoldansko, popoldansko in večerno. Zaželeno je vsaj pasivno znanje angleškega jezika.

Večji del snemanj bo potekal v tehniki Hi8, Video 8 in DV. Zato lahko slušatelji prinesejo s seboj tudi svoje video kamere teh formatov. Poučevanje video montaže bo potekalo na sodobni digitalni montažni enoti.

Slušatelji in predavatelji bodo prebivali v Dijaškem domu v Novi Gorici. Slušatelji bodo sami plačali šolnino in bivanje ter hrano v domu. **Šolnina je 25.000,00 SIT.** Polna oskrba v Dijaškem domu je: A (stari del) - 4.900 SIT in B (novi del) - 6.100 SIT na osebo. Možna je cenejša varianta z zajtrkom ali polpenzion (4.200 oz. 5.400).

Letos bo Poletna šola slušateljem subvencionirala bivanje v Dijaškem domu v višini 50%.

Kandidati naj prijavijo udeležbo najkasneje **do 10. junija 2004** na naslova:

Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, Območna izpostava Nova Gorica,

Bevkov trg 4, 5000 Nova Gorica

telefon: 05/335-18-50

fax: 05/335-18-54

E-pošta: damijana.abersek@jskd.si

ali

Audiovizualni laboratorij ISN ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana

tel: 01/4706-343

fax: 01/4255-253

E-pošta: nasko@zrc-sazu.si

Izbranih bo največ 12 slušateljev, ki bodo konec junija t.l. prejeli položnico za plačilo šolnine in podrobnejša obvestila o programu in delovanju šole.

Poletno šolo vizualnega omogočajo: **Mestna občina Nova Gorica, Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport RS, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana, Znanstvenoraziskovalno središče Koper.**

Javni sklad RS za kulturne dejavnosti

Avdiovizualni laboratorij

OBMOČNA IZPOSTAVA NOVA GORICA Bevkov trg 4, 5000 NOVA GORICA
Tel.: 05/335-18-50, fax: 05/335-18-54**ISN ZRC SAZU**Novi trg 2, 1000 LJUBLJANA
Tel. 01/470-63-43, fax: 01/425-77-52**P R I J A V N I C A**
POLETNA ŠOLA VIZUALNEGA
od 10. do 19. julija 2004

Priimek in ime: _____

Datum rojstva: _____

Poklic, študijska smer: _____

Ulica, hišna št., kraj: _____

Poštna številka: _____ in pošta: _____

☎ doma (GSM): _____ ☎ v službi: _____

Elektronska : _____Ali potrebujete rezervacijo v Dijaškem domu Nova Gorica? (obkrožite) **DA** / **NE**

1. samo prenočišče
2. polpenzion
4. polni penzion

- Vrsta hrane**
3. vegetarijanska
  5. mesna

PLAČNIK ŠOLNINE (25.000,00 SIT)

Podjetje, društvo, samoplačnik: _____

Ulica, hišna številka, kraj: _____

Poštna številka: _____ in pošta: _____

Telefonska številka: _____ fax: _____

Ali ste zavezanec za davek na dodano vrednost (obkrožite): **DA** / **NE**

Davčna številka: _____

Datum: .....

žig

Podpis:.....

Število udeležencev je omejeno na 12. Prijavo pošljite čimprej, najpozneje do 10. junija 2004.

Drugi članki ali sestavki/1.25

ETNOLOŠKA DEDIŠČINA IN KULTURNA PODOBA ŠTAJERSKIH SLOVENCEV

Slovensko etnološko društvo in Kulturno društvo člen 7 (Potrna/Laafeld, Avstrija) organizirata mednarodno znanstveno posvetovanje Etnološka dediščina in kulturna podoba štajerskih Slovencev s strokovno ekskurzijo.

Posvetovanje bo 24. septembra 2004 v Pavlovi hiši v Potrni/Laafeld v Avstriji.

Slovensko etnološko društvo se že od začetka zaveda nujnosti obravnav, povezanih z etnološko dediščino znotraj širšega slovenskega kulturnega prostora.

Od leta 2001 do leta 2003 je organiziralo v sodelovanju s kulturnimi organizacijami in etnološkimi institucijami iz sosednjih držav znanstvena posvetovanja in strokovne ekskurzije v Italiji (2001), na Madžarskem (2002) in v Avstriji–Koroška (2003). Rezultati omenjenih posvetov so objavljeni v zborniku Odstрта dediščina: muzejske zbirke Slovencev v Italiji, na Madžarskem in v Avstriji (ur. Katalin Munda Hirnök in Polona Sketelj) z letnico izida 2003.

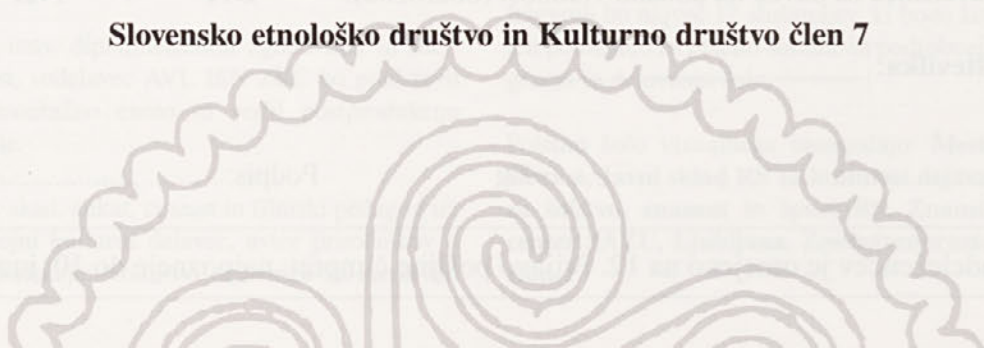
Posvetovanje o Etnološki dediščini in kulturni podobi štajerskih Slovencev je logično nadaljevanje znanstvenih posvetovanj iz prejšnjih let. Štajerski Slovenci so bili in so še danes pogosto prezrti, kar potrjuje tudi skromnost etnoloških (in tudi drugih) raziskav, ki so se gale na to območje.

Osnovni namen znanstvenega posvetovanja je predstaviti etnološko dediščino, kulturno delovanje, jezikovni položaj itd. štajerskih Slovencev v vsej svoji širini, spodbuditi strokovno sodelovanje etnologov, kakor tudi strokovnjakov z drugih področij iz sosednjih držav ter opozoriti na etnološko prezrtost Radgonskega kota.

Razširitev Evropske unije in procesi regionalizacije predstavljajo nove izzive za prihodnost tudi na področju varovanja in raziskovanja etnološke dediščine ter kulturne raznolikosti na multietničnih območjih, ki mu pripada tudi Radgonski kot.

Strokovna ekskurzija bo 23. septembra 2004 in se bo osredotočila na območje, kjer živijo štajerski Slovenci (okvirni program: Radkersburg/Radgona—po sledih protestantov, Judov, Slovencev in Romov; obisk mestnega muzeja v Radgoni, ogled Pavlove hiše in razstave o manjšinah na Štajerskem; ogled mlinske poti in muzeja oljarstva).

Slovensko etnološko društvo in Kulturno društvo člen 7

REDNI OBČNI ZBOR SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

20. APRIL 2004, MESTNI MUZEJ IDRİJA (GRAD GEWERKENEGG)

Fotografije so samo za vtis, so razglednica - pozdrav iz Idrije. Poročilo in zapisnik pa v naslednjem Glasniku SED.

Foto: Alenka Černelič Krošelj, 20. april 2004

Cena posameznega izvoda je 625,00 Sit
Letna naročnina znaša: 2.500,00 Sit
Transakcijski račun SED: 02083-0016028646 NLB, d. d., Mestna hranilnica
Price of 1 Copy (Issue): SIT 625,00
Yearly Subscription: SIT 2.500,00
SED Transaction Account Number: 02083-0016028646 NLB, d. d., Mestna hranilnica

Distributer/ Distribution: BUČA d.o.o.

UDK 39(497.4)(05)
ISSN 0351-2908

Glasnik SED je indeksiran v bazah podatkov:

Glasnik SED is entered into the following data bases:

Anthropological Index Online (AIO RAI) <http://rai.anthropology.org.uk>
Anthropological Literature <http://www.hcl.harvard.edu/tozzer/al.html>
ULRICH's International Periodicals Directory (I.P.D.) <http://www.ulrichweb.com>
RILM Abstract of Music Literature
International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)
<http://www.ise.ac.uk/ibss/>
CAB Abstracts <http://www.cabi.org>

Revija subvencionirata Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport in Ministrstvo za kulturo RS.
Prispevke svojih sodelavcev subvencionira tudi Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
Revija je vpisana v evidenco javnih glasil, ki jo vodi Ministrstvo za kulturo pod zaporedno št. 550.

*The Magazine is subsidized by the Slovene Ministry of Education, Science and Sports and the Slovene Ministry of Culture.
Articles of its contributors are also subsidized by the Faculty of Arts Scientific Institute.
The magazine is entered in the record of public printed media at the Slovene Ministry of Culture under the number 550.*

Fotografija na naslovni strani:

Tržiški ragljači. Foto: Janko Nadišar, sredina 20. stoletja, fototeka Tržiškega muzeja

Front Cover Photo Credit:

The Rattlers from Tržič, photographed by Janko Nadišar, the middle of the 20th century, The Tržič Museum photo collection

Fotografija na zadnji strani:

Urednici Alenka Černelič Krošelj in Tita Porenta predstavljata prvo številko Glasnika SED (3,4 /2003) novega uredništva na Martinovo v Rogaški Slatini.
Foto: Alenka Čas, 11. 11. 2003

Back Cover Photo Credit:

*The editors Alenka Černelič Krošelj and Tita Porenta are presenting the first number of the Bulletin of the Slovene Ethnological Society of the new editorship on the Martinmass in Rogaška Slatina.
Photo: Alenka Čas, the 11th November, 2003*

Izšlo/Published:

Brežice, maj 2004

SLOVENSKO *ĕtnološko* DRUŠTVO
SLOVENE *ĕthnological* SOCIETY

Metelkova 2, 1000 Ljubljana

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

č 121

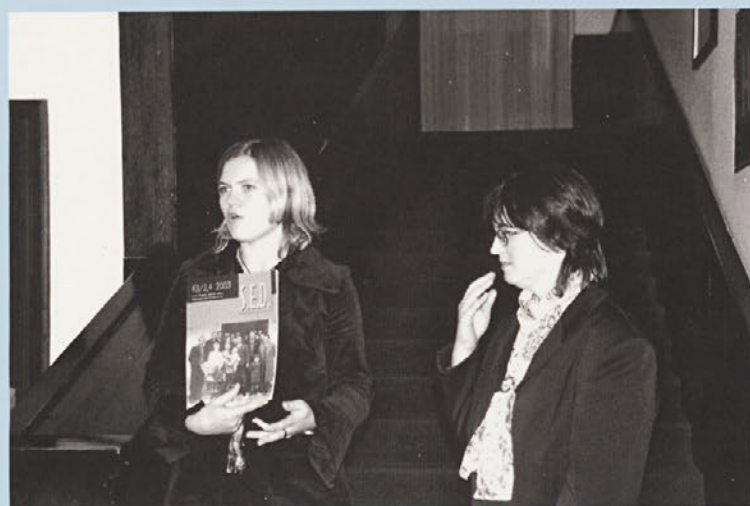
II 131 829₂₀₀₄

900405351,1

COBISS

TISKOVINA

UDK 39(497.4)(05) ISSN 0351-2908
Brežice, maj 2004